

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

KONFERENSER 89

KLASSISK FILOLOGI I SVERIGE

REFLEXIONER, RIKTNINGAR, ÖVERSÄTTNINGAR, ÖDEN

Klassisk filologi i Sverige

Reflexioner, riktningar, översättningar, öden

Redaktörer: *Eric Cullhed & Bo Lindberg*

Konferenser 89

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKVITETS AKADEMIEN

Klassisk filologi i Sverige. Reflexioner, riktningar, översättningar, öden. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, *Konferenser* 89.
Stockholm 2015. 254 s.

Abstract

(Classical philology in Sweden.) This volume is not a survey of the history or current state of classical philology in Sweden. Rather, it is a collection of essays that reflect the consciousness of practitioners within the discipline in a situation where the role of the classical heritage appears to be waning, or at least changing rapidly. In the past, classical philology has enjoyed its greatest periods of progress as the general status of the classical heritage has diminished and paved the way for new fields and perspectives within the discipline. Perhaps a similar shift will result from the gradual disappearance of Classics from the schools? The four opening chapters seem to suggest such an outcome. The following four deal with the emergence of Byzantine studies and Neo-Latin studies as fertile strands in contemporary Swedish philology, and to moments when philologists have turned their attention to other new areas, namely Roman topography and the Romance languages. The next four contributions study translations of classical texts. This activity constituted a significant part of Swedish academic philology in the 19th century, before professionalization of the discipline banished this kind of philological groundwork from the sphere of scientific research. The final three chapters present some interesting individual scholars and significant episodes from the philological past.

Keywords

Classics vs philology, use of antiquity, Byzantine studies, Neo-Latin, Romance philology, translation, Eranos, Sappho.

© 2015 Författarna och KVHAA, Stockholm

ISBN 978-91-7402-439-5/pdf

ISSN 0348-1433

Utgivare	Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA) Box 5622, 114 86 Stockholm, Sweden http://www.vitterhetsakad.se
Distribution	eddy.se ab, Box 1310, 621 24 Visby http://vitterhetsakad.bokorder.se
Omslag, typografi	Lars Paulsrud
Omslagsbild	Illustration från symposieinbjudan, av Eric Cullhed.
Grafisk form	Bitte Granlund/Happy Book
Tryck	DanagårdLiTHO, Ödeshög, Sweden 2015

Innehåll

<i>Eric Cullhed och Bo Lindberg: Inledning</i>	7
--	---

DEL I REFLEXIONER

<i>Bo Lindberg: Den inåtvända filologin. Johan Gustaf Ek och den klassiska filologins professionalisering</i>	19
<i>Dimitrios Iordanoglou: I, philologus. Några ord till mina studenter, ifall jag hade några</i>	31
<i>Tore Janson: Att välja ur antiken</i>	41
<i>Johannes Siapkas: Klassiska traditioner. Ett tvärvetenskapligt problem</i>	51

DEL II RIKTNINGAR

<i>David Westberg: Klassisk filologi, senantiken och Bysans. Den disciplinära avgränsningen i Vilhelm Lundströms <i>En ung vetenskap</i> (1900)</i>	67
<i>Anna Blennow: "Vår svenske romare". Vilhelm Lundström och filologins platser</i>	81
<i>Hans Helander: Neolatinistik i Sverige och i världen</i>	99
<i>Lars-Göran Sundell: Den begynnande romanska filologin i Sverige</i>	117

DEL III ÖVERSÄTTNINGAR

<i>Paula Henrikson: Forntiden framför oss. Om antiköversättningarna i <i>Phosphoros</i></i>	133
<i>Johanna Akujärvi: Svenska filologer och översättning inom och utanför universitetet. Exemplet dramaöversättning på 1800-talet</i>	158

<i>Lars Nordgren: Aristofanes på svenska. Översättningarna och översättarna</i>	176
<i>Sigrid Schottenius Cullhed: När Sapfo kom ut</i>	190
DEL IV ÖDEN	
<i>Erik Bohlin: Tidskriften <i>Eranos</i> (första) kris</i>	205
<i>Erika Kihlman: "Vetenskapsman och humanist". Om professorstillsättningarna i latin och klassisk fornkunskap vid Stockholms högskola 1948</i>	217
<i>Eric Cullhed: Från Marx till Marciana. Om Ole L. Smith</i>	229
Abstracts	241
Om författarna	247
Index	250

Inledning

Den klassiska filologin är en gammal vetenskap. Redan under hellenistisk tid gav man ut och förklarade svåra ställen i texter av författare som ansågs klassiska, det vill säga mönsterbildande. Med renässanshumanismen på 1400-talet etablerades filologin i den europeiska lärdomen och har sedan dess under olika beteckningar varit representerad bland de akademiska disciplinerna. Benämningen klassisk filologi började dock användas först i slutet av 1700-talet för att skilja antikfilologin från andra filologier som framträdde vid den tiden. Efterhand har också andra texter än de från det klassiska Grekland och Rom dragits in i filologins forskningsområde, och det finns numera *bysantinsk filologi* för grekiskans del och *medeltidsfilologi* och *nylatinsk filologi* för latinets del. Filologin är därmed inte klassisk i sträng mening, men man kan ändå av praktiska skäl använda benämningen *klassisk filologi* som samlingsnamn på de filologiska discipliner som studerar de klassiska språken, grekiskan och latinet, i deras olika perioder. I denna utvidgade mening används termen i titeln för denna volym.

Den klassiska filologin är inte bara gammal. Den har också ett ärofullt förflutet som vetenskap. Den moderna humanistiska forskningen har i stor utsträckning sitt ursprung i den klassiska filologin sådan den gestaltade sig i Tyskland i början av 1800-talet. Tanken att man kan studera en epok som en sammanhållen helhet med vissa karaktäristiska egenskaper koncipierades av Friedrich August Wolf, som på 1790-talet lanserade begreppet *Altertumswissenschaft* som program för filologistudiet. Det innebar det första försöket att skapa en modern humanistisk vetenskap. 1800-talets textkritiska metoder utvecklades likaså i hög grad inom den klassiska filologin. Det skedde inom ramen för seminariet, den form för undervisning i vetenskaplig metod som utvecklades vid universiteten under 1800-talet – av inte minst filologerna. Filologerna har varit ledande i ederandet av texter, de har varit föregångare i skapandet av källtextsamlingar, lexika och konkordanser; i nutid har de varit snara att digitalisera sina texter.

Som *klassisk* har filologin varit insvept i olika ideologiskt signifikanta kontexter med vidhängande konflikter. Den klassiska filologins *raison d'être* har varit den normativt uppfattade antiken, det vill säga den användning man har haft av kunskapen om antiken, de värden man tillskrivit den och det inflytande den haft på eftervärlden. Renässansens humanister ”upptäckte” antiken och ställde den mot den kristna skolan. Humanismen klingade av under intryck av 1600-talets vetenskap och 1700-talets upplysning, men latin förblev vetenskapens språk och grekiskan lästes för Nya Testamentets skull. Omkring sekelskiftet 1800 vände de intellektuella i Europa åter uppmärksamheten mot antiken, i synnerhet det klassiska Grekland, för att få nya filosofiska, estetiska och pedagogiska impulser. Denna nya humanism permanentade också de klassiska språkens ställning i utbildningsväsendet, en ställning som successivt försvagats men ännu inte är helt nedmonterad. De klassiska studierna har ådragit sig kritik från många håll: från kristna som sett hedendom och omoral i dem, från nationalisterna som anat fosterlandslös kosmopolitism i dem, från näringsidkare som betecknat dem som onyttiga, från demokrater som sett exkluderande elitism i den klassiska bildningen, och i nutid även från postkoloniala teoretiker som påtalat att västerlandet koloniserat också den grekiska antiken och konstruerat en kontinuitet mellan grekerna och västerlandet för att legitimera den europeiska imperialismen och slaveriet.

Som vetenskap betraktad har filologin haft ett komplicerat förhållande till den normativa antikvarieteten. Filologerna har å ena sidan inspirerats och haft nytta av den som en betingelse för sin existens. Men å andra sidan har de ofta kommit i strid med eller relativiserat en idealiserad antikuppfattning som tillgodoser det humanistiska meningsbehovet. Dessutom har de ibland känt sig inskränkta av förväntningar att forskningen skall inriktas på de normerande aspekterna av antiken och vägledas av a priori antagna värderingar. Inom filologskräet har det i sin tur funnits skillnader och motsättningar mellan språk- och textfilologerna – som ser filologins kärna i grammatiken och interpretationen av texterna – och ”realfilologerna”, som vill sätta in språk och texter i större sammanhang; mellan grecister och latinister, och mellan antikfilologer och dem som ägnar sig åt icke-klassiska perioder. Tydligast har motsättningarna artikulerats i Tyskland. Där sammanföll den klassiska filologins uppblomstring i början av 1800-talet med filosofisk idealism och ett vaknande nationellt medvetande som inte försmådde antiken av patriotiska skäl, utan sökte införliva åtminstone den grekiska antiken med den egna kulturen och postulerade ett särskilt släktskap mellan samtidens tyskar och antikens greker.

I Sverige har den klassiska filologin haft en mer blygsam och perifer roll i den nationella kulturen. Men svenska filologer har alltsedan slutet av 1800-talet gjort framstående insatser på olika områden, med viss tyngdpunkt på sådana forskningsområden som ligger utanför antikens klassiska perioder: etruskologi, senlatin, medeltidslatin, nylatin, bysantinsk grekiska. Nämnas bör här också arkeologin, som visserligen inte

är filologi eftersom den inte sysslar med språk och texter, men ändå hör hemma inom antikvetenskapen i vid mening.

Sådana insatser görs alltjämt. Men samtidigt gör sig ett visst missmod gällande. De klassiska språken håller på att försvinna från gymnasiet och ifrågasätts vid universiteten. Även i övriga Europa försvagas stödet för de klassiska studierna. Har den klassiska filologin alltför länge levt på sina gamla forskningsmeriter och ett kulturellt kapital som minskar i relevans? Samtidens intresse för historia tycks svikta och där det finns går det ofta ut på att kritisera det förflutna eller acceptera det bara om det tolkas efter nutida behov. Borde klassikerna i större utsträckning gå till mötes tendenserna på andra håll inom humaniora?

Den här volymen har ingen entydig tendens. Den är ingen uppgörelse med traditionen, även om kritiska röster finns. Inte heller är den ett försvar för den; de mest bekanta svenska filologerna i det förflutna har inte lyfts fram. Inte heller avges några bestämda rekommendationer för framtiden. Däremot ger bokens bidrag uttryck för ett reflektivt medvetande, en nyfikenhet på den egna traditionen, på överspelade inriktningar som skulle kunna tas upp igen, på bortglömda filologiska insatser men också på nya tillämpningar av den filologiska kompetensen.

Boken är frukten av ett symposium i Vitterhetsakademiens regi våren 2013, vilket i sin tur var en uppföljning av filologkongressen som ägde rum i Uppsala ett år tidigare. Inte bara klassiska filologer bevistade symposiet; i volymen finns också ett par bidrag av antikvetare och filologer från andra discipliner. Uppsatserna är ordnade i fyra grupper: reflexioner, riktningar, översättningar och öden.

Den första delen inleds med Bo Lindbergs ”Den inåtvända filologin”, en undersökning av Johan Gustaf Eks (1804–1862) programförklaringar och filologiska praktik kring 1800-talets mitt. Ek betraktade den praktiska användningen av latin i tal och skrift – en central målsättning för latinstudiet i dess traditionella form – som ”ett njutningsmedel för stunden och en inträdesbiljett till de högre klasserna, jämförbar med flickors pianospel”. Därför beklagade han inte latinets försvinnande ställning som lärdomssymbol i Sverige, utan såg det som ett tillfälle för ämnets fördjupning som vetenskap. Latinstudiet skulle professionaliseras och gå från praktiskt ”utåtvänt” till teoretiskt ”inåtvänt”. Eks insatser som latinsk filolog lämnade få bestående avtryck i forskningshistorien, men hans plädering skulle snart gå i uppfyllelse i takt med att de klassiska språkens ställning i utbildningsväsendet fortsatte att försvagas och det obligatoriska latinprovet i universitetsexamina till sist avskaffades år 1891. Argumentationen förblir beaktansvärd även i dag. Närhelst den klassiska filologin försvarar sig mot nedskärningar genom att åberopa sin historiska särställning och fundamentala betydelse sker detta på bekostnad av tillfällena till ”inåtvänd” reflexion, förnyelse och integrering i den humanistiska forskningen i stort.

Reflexion och den klassiska filologin som inträdesbiljett till högre klasser återkom-

mer i Dimitrios Iordanoglous bidrag, späckat med anekdoter och personliga erfarenheter av turen mellan Uppsalas grekiska diaspora och professorshov under 1900-talets sista decennier. Iordanoglou synar de föreställningar som den äldre generationens filologer var så angelägna att omplantera i hans egen: filologin som kall, ensamhetens eller tvåsamhetens förträfflighet och de akademiska hierarkiernas förtjänst. För framtiden finns det hopp, men bara om självkritik och tvivel förblir givna utgångspunkter.

I "Att välja ur antiken" reflekterar Tore Janson över den kanon som förmedlades till honom under studietiden och hur den har påverkat hans senare verksamhet som lärare och populärvetenskaplig skribent. Janson jämför texturvalet som låg till grund för den litteraturhistoriska överblicken i *Latin. Kulturen, historien, språket* (2002) med de källor som kom till tals i *Romarinnor och romare* (2006). Det tidigare verket utgår i stort sett från den kanon som i grunden formats av latinalgymnasiets föreställning om språklig och stilistisk förebildlighet, medan det senare fokuserar på sociokulturell relevans. Genom en statistisk undersökning av namnförekomster i svensk skriftlig offentlighet från 1990 och framåt, konstaterar Janson att de klassiska latinska författarnas närvaro i det allmänna medvetandet är tämligen svagt. Slutsatsen blir att kriterierna för texturvalet i *Romarinnor och romare* är mer lämpligt för en offentlighet vars fascination inför andra kulturmönster än det egna är betydligt större än för den gamla skolans kanon.

I "Klassiska traditioner. Ett tvärvetenskapligt problem" undersöker Johannes Siapkis bevekelsegrunderna för att man i svenska antikstudier har tenderat att ignorera antikreceptionen trots att forskningsfältet får en alltmer framträdande position på den internationella arenan. Siapkis uppmärksammar definitionen av antikens kultur och samhällsliv som ett kulturepokämne som präglas av positivism och begränsas till att studera mänskliga aktiviteter i Medelhavsområdet under antiken. Dessa faktorer har gjort det svårt att ta intryck av perspektivförskjutningen inom humaniora som följde med den kulturella vändningen under 1980- och 1990-talen. Den nya dynamiska kultursynens tonvikt vid att mening skapas av betraktaren gör det angeläget att antikforskare vänder blicken också mot moderniteten och studerar hur antiken har använts och hur vi använder den. Den egna forskningen måste ses som en institutionaliserad form av antikbruk i samspel med andra litterära, konstnärliga och politiska former. Den idealiserade bilden av antiken föranledde och tjänade till att legitimera politiskt missbruk av densamma under 1900-talet, från andra världskriget till Balkankrigen. Att antiken använts på detta sätt gör det nödvändigt att reflektera över den egna positionen, och här kan kritiska och teoretiskt begrundande undersökningar av den klassiska traditionen spela en avgörande roll.

Som en röd tråd i de fyra uppsatserna löper vikten av att antikstudier inte nödvändigtvis behöver sörja förlusten av sin särställning. I stället kan man betrakta detta som ett tillfälle till emancipation och förnyelse, till vetenskaplig fördjupning, omdaning av utestängande ämneskulturer, förändring av den kanon som förmedlas till allmänhe-

ten samt till utvidgning av snäva ämnesramar. Det sistnämnda för att bättre rymma teoretiska och metodologiska betraktelser och kunna rikta uppmärksamheten mot nya områden.

Bokens andra del, "Riktningar", ger fyra exempel på hur den klassiska filologin tidigare har utvecklats i liknande anda. David Westberg spårar bysantinologins framväxt i Sverige och undersöker i synnerhet Vilhelm Lundströms (1869–1940) programskrift och introduktion till den nya disciplinen, *En ung vetenskap*, från 1900. Under intryck av Karl Krumbachers (1856–1909) pionjärbeten i Tyskland presenterar Lundström den medeltida grekiskspråkiga litteraturen som ett nytt lovande forskningsfält. Men det är först nu – i samband med att det antika kulturarvets gynnsamma men samtidigt hämmande värde som förebildligt relativiserats – som detta öppnats upp. Grekiskan framhålls som ett unikt föremål för filologisk forskning, inte till följd av dess ärofulla begynnelse utan på grund av dess ojämförligt långa och väl dokumenterade historia som levande kulturspråk under tre årtusenden. Lundströms senare forskargärning låg inte i första hand inom bysantinologin, men fältet har utvecklats till ett av de absolut mest framträdande bland svenska filologer, inte minst i Uppsala under 1900-talets senare hälft.

Samme Lundström och samma pionjärande möter vi även i Anna Blennows "Vår svenske romare. Vilhelm Lundström och filologins platser". Kring sekelskiftet 1900 företog Lundström resor till Italien för att studera handskrifter till sin stora utgåva av Columella. Upplevelserna längs vägen skulle prägla en stor del av hans senare gärning. En växande kärlek till Rom kan spåras i essäsamlingar från 1895 och 1900. Under våren 1909 valde han att förlägga sin latinundervisning för studenterna vid Göteborgs högskola till Rom. Kring denna tid uppstod ambitionen hos Lundström att utöka sin filologiska verksamhet till den romerska topografin, men under de kommande åren – särskilt efter första världskrigets utbrott – blev det svårt att återvända för närmare fältstudier. Det är därför föga förvånande att hans *Undersökningar i Roms topografi* (1929) kritiserades för bristande materiell analys av lämningarna. I Lundströms brevväxling med den yngre arkeologen Axel Boëthius (1889–1969) talar en nostalgisk professor vars fallenhet för drömmar tillsammans med Collumellautgåvans ok höll honom i ett slags exil från den eviga staden.

En annan gren av den svenska latinistikens omorienteringar överblickar Hans Helander i "Neolatinistik i Sverige och i världen". Det systematiska studiet av den avgörande roll som latinet spelat i det moderna Europas historia uppstod först under 1900-talets andra hälft men har därefter expanderat i stadig takt, inte minst i Sverige. Med åren har tyngdpunkten flyttats från litterär analys av motiv och återbruk av antika förebilder till latinets funktion i större politiska och idé- och vetenskapshistoriska sammanhang. Den nylatinska litteraturens publika roll och dess betydelse som levande vittnesbörd om sin epoks idéer utpekats som ett viktigt forskningsfält i framtiden.

Helander demonstrerar även hur språkliga egenheter som kännetecknar den moderna periodens latinbruk nödvändiggör en systematisk nylatinsk filologi. Dels främjar neolatinisternas forskning vår förståelse av samtida vittnesmål till centrala politiska skeden och vetenskapliga genombrott i den moderna epoken. Dels undersöker den skälen till att dessa förändringar uppstod i de litterära, politiska och vetenskapliga diskurserna. Till exempel kan studiet av nominalisering inom vetenskaplig prosa utvidga vår vetenskapshistoriska kunskap genom att spåra de abstraktionsprocesser som kännetecknar all vetenskaplig verksamhet.

En tredje oklassisk förgrening av den latinska filologin och dess tidiga historia i Sverige undersöks av Lars-Göran Sundell. Det var under 1800-talet som de moderna språken uppgraderades från sin ödmjuka ställning som exercitier – färdigheter på nivå med fäktning, ridning och teckning – till vetenskapliga universitetsämnen. Sundell fokuserar på Per Adolf Geijer (1841–1919) och Carl Wahlund (1846–1913). Under direkt inflytande från utvecklingar inom romanistiken på kontinenten etablerade dessa Uppsalaprofessorer de två forskningsgrenarna som länge dominerade svensk romanistik: historiskt-komparativt inriktad språkforskning samt medeltida editionsfilologi.

Bokens tredje avdelning behandlar översättning, en verksamhet som spelat en allt mindre roll i 1900-talets professionaliserade filologi, åtminstone som vetenskapligt meriterande verksamhetsområde i sin egen rätt. Den inleds med Paula Henriksons uppsats om tolkningarna av antika texter i *Phosphoros*, den litterära månadsskriften som utgavs vid Vilhelm Fredrik Palmblads (1788–1852) och Jacob Axel Stenhammars (1788–1826) tryckeri i Uppsala och tjänade som den tidiga svenska romantikens viktigaste publiceringsorgan. Fosforisterna tog programmatiskt avstånd från de domesticerande översättningsstrategierna som hade präglat franskklassicismens antikefterbildning och sökte sina förebilder i den tyska nyhumanismen. Genom att överta originalets versmått och hålla sig nära källspråkets konstruktioner strävade man efter att synliggöra den grekiska kulturens "annorlundahet" och samtidigt tänja på gränserna för det svenska språket. Henriksons analyser av antiköversättningarna uppdragar kristna underströmningar och anspelningar som sätts i relation till en anda av religiös synkretism. Genom sammanflätningar av de olika traditionerna ville fosforisterna uppenbara det kristna evangeliet i hednisk mytologi.

Vi återkommer till Palmblad i Johanna Akujärvis studie av dissertationsöversättningens uppgång och fall under 1800-talet. Efter *Phosphoros*-åren ägnade sig Palmblad inte åt översättning, men återupptog denna verksamhet ett par decennier senare efter att ha utnämnts till professor i grekiska vid Uppsala universitet. Han arbetade framför allt med Aischylos och Sofokles tragedier och lät sina studenter disputerar på olika delar av dessa översättningar. Antalet dissertationsöversättningar blev mindre under hans efterträdare Johan Spongberg (1800–1888), vilket berodde på reformer i de nya universitetsstatuterna som gällde från 1852. Men översättning spelade en viktig

roll i Sponbergs föreläsningsverksamhet och en del av hans studenter disputerade på egna översättningar. Som professor tog Palmblad avstånd från de tyska översättningsprinciper som han omfattat som ung fosforist. Nu ville han finna en medelväg mellan det främmande och domesticerande med syftet att göra den svenska texten mer omedelbart förståelig. Sponbergs tycks ha följt mer textnära principer i sin undervisning, och framför allt förespråkade Johan Gustaf Ek en motsatt utveckling under samma tid. I linje med sina pläderingar för latinistikens fördjupning som vetenskap och professionalisering (se Bo Lindbergs bidrag i denna volym) ville Ek återge "tanken i dess [den antika litteraturens] levande gestalt, i dess concreta genesis, i dess individuella och nationella egendomlighet".

Än i dag har Tegnér's utsaga att Aristofanes är "platt omöjlig att öfversätta till svenska" inte kunnat vederläggas i praktiken, åtminstone med avseende på en fullständig översättning av samtliga komedier. I sitt bidrag undersöker Lars Nordgren orsakerna till detta och analyserar de ofullbordade ansatser som gjorts. En domesticerande översättningsstrategi har sällan tillämpats. Till undantagen hör Shakespeareöversättaren Carl August Hagbergs (1810–1864) bidrag under och strax efter studieåren i Uppsala, samt Hjalmar Gullbergs och Ivar Harries legendariska lustspel. Nordgren drar slutsatsen att ett bristande intresse från allmänheten i samspel med filologernas ovilja att översätta de mindre populära komedierna är orsaken till att vi fortfarande saknar hela Aristofanes på svenska.

I "När Sapfo kom ut" undersöker Sigrid Schottenius Cullhed en rad svenska översättningar och kommentarer av Sapphos diktfragment 1 och 31. Mot bakgrund av dessa spårar hon idéer och föreställningar om Sapphos sexualitet som har cirkulerat inom den svenska och tyska forskningen och i synnerhet i Friedrich Gottlieb Welckers inflytelserika studie *Sappho von einem herrschenden Vorurtheil befreyt* (1816). Schottenius Cullhed visar att Sapfo paradoxalt nog "kom ut ur garderoben" med hjälp av Welcker och hans adepter, vars vetenskapliga ideal och texttrogna översättningsprinciper uppbyggade detaljer som stod i strid med en idealiserad uppfattning om diktaren och en ursprunglig ambition att "befria" henne från fördomen om homosexuellt begär.

I bokens fjärde och sista del, "Öden", studeras den ofta konfliktkantade tillvaron som präglade de svenska filologernas institutioner och liv. I den första uppsatsen möter vi för tredje gången den mångsidige Vilhelm Lundström, denna gång som grundare och utgivare av *Eranos. Acta philologica Suecana*. Längre var denna tidskrift filologernas huvudsakliga publiceringsorgan i Sverige. Erik Bohlin dyker ner i Lundströms brevväxling för att undersöka den utgivningskris som drabbade *Eranos* åren 1917–1923. Ekonomiska svårigheter samt ett visst mått av försumlighet från Lundströms sida ledde till att utgivningen avstannade. Professor Martin P:son Nilsson i Lund, som tidigare uttryckt sitt missnöje med *Eranos* effektivitet, tog tillfället i akt och smidde planer på att grunda en ny samnordisk filologisk och arkeologisk tidskrift. Men i och med re-

geringsskiftet 1923 fick Sverige en ny ecklesiastikminister, Sam. Clason (1867–1925). Denne var nära vän till Lundström och stoppade det nya initiativet av hänsyn till honom. Dramatiken sporrade Lundström till att komma ikapp med utgivningen och gå segrande ur striden, emellertid litet sårad av att ”en viss herre i Lund” kunnat få med sig så många på försöket att ”störta hans lilla livsverk”.

Liksom i andra ämnen är det framför allt i samband med tillsättningar av lärostolar som motsättningar väckts till liv inom den klassiska filologin. Erika Kihlman undersöker en särskilt invecklad rekryteringsprocess där den politiska makten kom i konflikt med den akademiska friheten. Redan 1929 mottog Stockholms högskola en donation för en professur i klassisk språkvetenskap och kulturforskning. Donationen var frukten av en nationell insamling till 100-årsminnet av Viktor Rydbergs födelse. Men det dröjde tretton år innan tillsättningen kom igång på allvar. Stockholms stad betonade att störst vikt skulle läggas vid bredd och förmågan att förena forskning med popularisering, men i utlysningstexten benämnde högskolan tjänsten ”Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap och kulturforskning, med särskild hänsyn till latinska språket”. Det dubbla budskapet om en bred kulturhistorisk profil i kombination med språkvetenskaplig spetskompetens föranledde motstridiga utlåtanden från de sakkunniga. Tillsättningen dröjde medan förslagen debatterades häftigt i högskolans styrelse, i Stockholms stadsfullmäktige samt på de stora dagstidningarnas debattsidor. Den eskalerande konflikten fick till sist en oväntad lösning när en privatdonation möjliggjorde inrättandet av ytterligare en lärostol. På så vis kunde båda sidors viljor gå i uppfyllelse: stadens önskemål om en humanist och akademins om en vetenskapsman.

I bokens avslutande kapitel behandlar Eric Cullhed förhållandet mellan den danske filologen Ole Langwitz Smiths (1943–1995) politiska övertygelser och filologiska praktik. Smith (medlem i Danska kommunistpartiet 1973–1989) publicerade under sin tid som amanuens i 1970-talets Århus en rad debattinlägg om den klassiska filologins vara och framtid. Åren efter 1968 hade kravet på latinkunskaper för tillträde till ett antal andra utbildningar försvunnit vid lärosätet. De ekonomiska nedskärningar som därmed hotade den klassiska institutionen gav upphov till en krisstämning. Smiths linje i ämnesdebatterna som fördes gick inte i första hand ut på att ge klara teoretiska och metodologiska rekommendationer utifrån en marxistisk grundsyn. Men de präglades av en tydlig historisk självförståelse: Nu när ”det borgerliga samhället” hade tappat sitt intresse för den klassiska filologin, borde denna inte desperat försöka anpassa sig till dettas flyktiga krav, utan internt debattera sina principer och agera därefter. Utifrån denna utgångspunkt argumenterade Smith för vikten av att frigöra sig från traditionen. I den egna praktiken innebar detta framför allt att omdefiniera ramarna för den filologiska verksamheten till att i allt högre grad omfatta andra perioder: hans vetenskapliga produktion övergick långsamt från klassiska författare till bysantinsk filologi, medeltida folkspråkliga romaner, nygrekisk folkmusik, jazz och protokoll från

det grekiska kommunistpartiets möten under inbördeskriget. Vad gäller metodologi finns det ansatser till att förespråka en materialnära filologi som undviker idealistiska modeller och ytterst en ovilja att underordna det partikulära universella normer. Denna utveckling kom så småningom att präglade hans kortvariga men inflytelserika insats som professor i Göteborg 1991–1995.

Eric Cullhed

Bo Lindberg

DEL I

Reflexioner

Johan Gustaf Ek (1808–1962). Ur Nordisk familjebok (1907).

Den inåtvända filologin

Johan Gustaf Ek och den klassiska filologins professionalisering

Bo Lindberg

Johan Gustaf Ek är inget stort namn i den svenska klassiska filologins annaler. Filologins blomstring började efter honom, omkring sekelskiftet 1900 med namn som O.A. Danielsson, Per Persson och litet senare Einar Löfstedt. Ek kan inte heller räknas till de kulturpersonligheter vilka, liksom Tegnér och Adolph Törneros i början av 1800-talet under intryck av nyhumanismen, förenade filologin med vitter verksamhet. Ek befinner sig mellan nyhumanismen och det sena 1800-talets historisk-kritiska filologi, i mitten av 1800-talet då den nyhumanistiska entusiasmen för antiken bleknat och det antika inflytandet på kultur och samhälle överlag höll på att ebba ut.¹ I det läget blev han en tillskyndare av en moderniserad filologi som förkortade sina fronter och koncentrerade sig på att bli mer vetenskaplig. Genom sina ställningstaganden i olika kontroverser artikulerade han sin bestämning av denna filologis karaktär och uppgifter.

Ek föddes 1804 som son till en knekt vid Smålands dragoner och växte upp under legendariskt knappa villkor. Han disputerade i Lund 1839, var ett slag lektor i Göteborg och blev 1842 professor i latin i Lund. Han ivrade för nykterhet och för den nordiska gemenskapen; han hade danska kontakter men tycks inte ha gjort någon utlandsresa utanför Norden. Mot tyskarna, de övermäktiga föregångarna inom den humanistiska vetenskapen vid den här tiden, ville han gärna markera distans. Han avled 1862.

Det följande bygger på Eks skrifter – programförklaringar, debattinlägg och vetenskapliga specimina samt hans efterlämnade papper.² Han uppfattningar är inte helt konsekventa och undergår dessutom vissa förändringar, som jag här lämnar därhän.

Inåtvänd filologi mot klassicitet

I en artikel från 1845 med den tidstypiska rubriken ”de klassiska språkstudiernas nuvarande ställning”, konstaterar Ek att latinet inte längre är de lärdes språk i samma

utsträckning som förr och att förmågan att använda det praktiskt i tal och skrift har minskat. Latinet hade förlorat sin supremati över andra ämnen, var inte längre "monark". Men detta var enligt Ek inte att beklaga. Det gav latinet möjlighet att bli en vetenskap i sin egen rätt, en jämlik medborgare i de lärdes republik. Det kunde ske om filologin i Sverige anammade den "allsidigt teoretiska, inåtvända riktning" den fått i Tyskland och övergav den gamla "praktiska och utåtvända riktningen", där formen var huvudsaken. Närmare bestämt skulle denna inåtvända filologi bestå i en "rationell", förklarande grammatik i stället för den dogmatiska som bara bestod av inpluggade regler; i en "skarpsyntare och sanningskärare kritik" i stället för den "fördomsfulla och partiska"; samt av en "till kärnan och anden trängande hermeneutik" i stället för "en parafraserande".

En "inåtvänd" filologi låter inte så framåtsyftande i nutida öron, som är vana vid en vetenskapsretorik där tvärvetenskap och omvärldskontakt är honnörssord. Vad Ek eftersträvade var dock det som med en modern term kallas *professionalisering*. För en vetenskaplig disciplins del innebär det skärpta kompetenskrav, fördjupade och ofta specialiserade studier och särskilda fora för den kollegiala kommunikationen, såsom tidskrifter och kongresser. Ek tog måttliga steg i den här riktningen – han skrev exempelvis inte i några filologiska tidskrifter – men syftade ändå till professionalisering vad filologins innehåll beträffar. Men denna professionalisering skulle alltså vinnas till priset av latinets gamla position som allmänt lärdomsspråk och den prestige som var knuten därtill. En strategisk reträtt skulle möjliggöra filologins vetenskapliga framsteg.

Internationellt sett var Eks strävanden på intet vis exceptionella; i det Tyskland han återopade var professionaliseringen av filologin redan långt gånge. Hans samtida svenska kolleger i de klassiska språken delade nog i huvudsak hans åsikter utan att explicit formulera dem. Men Ek fick mothugg av en kollega i en annan disciplin, Achatius Kahl, som var professor i orientaliska språk i Lund. Mot Eks teoretiska och inåtvända filologi ställde Kahl "classiciteten", varmed han menade en förmåga att ge latinet "en stämpel av snille och smak, av natur- och konstabildning", som borde vidhänga det filologiska studiet. Så hade det varit i Lund i början av seklet, på Tegnér och dåvarande latinprofessorn Johan Lundblads tid. Den professor som bara ägnade sig åt textkritik och textkommentarer och försummade eller inte behärskade klassiciteten vore blott "en pergamentlärar". (Det hör till bilden att professuren i Lund av ålder benämndes "romersk våltalighet och poesi", varför det kunde göras gällande att konsten att skriva skönt latin låg i ämbetsskyldigheten.)

I denna konflikt kan man se en motsättning mellan bildning och vetenskap. Kahl förfäktade – utan att använda ordet – latinstudiets bildningsvärde, medan Ek ville ha ett vetenskapligt studium inriktat på en djupare förståelse och förklaring av latinet snarare än på det kulturvärde den praktiska färdigheten i det antogs utgöra. Men den bildningstanke Achatius Kahl företrädde när han försvarade klassiciteten var en mo-

difierad form av den äldre humanismens, närmare bestämt den vurm för latinet som rått i Lund i början av 1800-talet.

Skillnaden mellan antiken och nutiden

I sina genmälen till Kahl utvecklade Ek vad som var grundbulten i hans syn på filologin, nämligen skillnaden mellan antiken och samtiden. Nya tidens tankesfärer är ”himmelsvitt skilda från de gamles”, menade han. Det var meningslöst att försöka uttrycka moderna tankar på latin, till exempel i akademiska högtidstal. Den praktiska användningen av latin i tal och skrift var egentligen fiende till den filologiska vetenskapen, den var bara imitation, ett njutningsmedel för stunden och en inträdesbiljett till de högre klasserna, jämförbar med flickors pianospel. Latinskrivningen medgav ingen möjlighet till utveckling, den var en ”kinesiskt avslutad praktisk färdighet” (Kina på den tiden ansågs vara skolexemplet på stagnation i motsats till västerländsk dynamik).

Antiken skulle alltså skildras och förklaras på modersmålet. Eks åsikt reflekterar det generella förhållandet att det vid den här tiden hade etablerats ett tolkande moment i den moderna världens förhållande till antiken. Antiken var inte längre något att imitera i praktisk handling, varken dess bedrifter, institutioner eller språk. Däremot var det angeläget att reflektera över den, låta sig inspireras av den och låta den egna tidens horisont möta den antika. Att tillägna sig av de gamles kultur och dess värden var en hermeneutisk akt som krävde att begreppen översattes till modernt språk. Skrev man om historia, samhälle, religion eller litteratur var det sedan slutet av 1700-talet naturligt att göra det på det egna språket. Så gjorde Gibbon som skildrade Roms nedgång och fall, så gjorde Winckelmann, som förklarade den grekiska konstens förebildlighet, och så gjorde Niebuhr som reviderade Livius version av Roms historia. Saken var mer komplicerad för de klassiska filologerna som hade ansvaret för språken och gärna skrev på latin, särskilt som latinet alltjämt innehade en ställning som symbol för lärdom i den akademiska traditionen. Men Ek företrädde med bestämdhet den nya uppfattningen i polemik med Achatius Kahl.

I det avseendet hade han samma inställning som nyhumanisterna, alltså de filosofer, esteter och pedagoger i Tyskland som omkring sekelskiftet 1800 förnyade antikintresset genom att lägga tonvikten vid den inre tillägnelsen av de gamles kulturskapelser. Nyhumanisterna inriktade sig snarare på grekerna än på romarna och identifierade hos dem ett stimulerande motsatsförhållande mellan antiken och moderniteten. Grekerna representerade det ursprungligt och genuint mänskliga. Livet i antiken var odifferentierat och outvecklat jämfört med den nya tiden. Teori var inte skild från praktik, reflexion inte separerad från handling; privat och offentligt hängde ihop, individen var inte skild från samhället. Av detta gjorde de en idealbild av ursprunglig och ungdomligt frisk renhet och enhet som hade gått förlorad genom modernitetens kritiska förnuft och effektivitet.

Latinisten Eks texter företer inte mycket av detta tänkande, som vi kan kalla romantiskt och som alltså främst gällde grekerna.³ Men han har en del fraser om den ideala antiken och själsförmögenheternas förädling som visar att han är bekant med den nyhumanistiska diskursen. Framför allt har han postulatet om skillnaden mellan tänkandet och språket i antiken och i den moderna tiden. Och på det hänger han upp det argument som, efterhand som den romantiska vurmen för grekerna som alternativ till det rationella moderniteten svalnade, blev det viktigaste i försvaret för de klassiska studierna, nämligen det pedagogiska. Det handlar om att studiet av latin och grekiska var viktigt för den formella bildningen, det vill säga viljans, smakens och framför allt förståndets övning. De klassiska språken var i sin egenskap av flekterande, ändelseböjda språk olika de analytiska moderna europeiska språken, där hjälpverb, prepositioner och ordens position i satsen ersatte flexionen. Denna omständighet gjorde dem till lämpliga pedagogiska redskap i skolan, eftersom eleven tvingades anstränga sig när han skulle översätta eller sätta ihop en text.

Här, i ett sammanhang där det inte gäller att vederlägga Achatius Kahl, visar det sig att också Ek har ett bildningssyfte med latinstudiet, nämligen den formella träningen av förståndet, som var en kapphäst i det nyhumanistiska försvaret för de klassiska språkens centrala ställning i skolan. Denna argumentering var allmängods, det vore förvånande om han inte haft det argumentet. Men det framgår även att Ek förespråkar latinskrivningen inte bara i skolans krior utan också på universitetsnivå. Men inte för att träna upp en språklig praxis utan bara som medel att tränga in i språkets natur genom upplevelsen av skiljaktigheten mellan de gamles och de modernas språk. Syftet är teoretiskt, "inåtvänt". Till yttermera visso skall det latinskrivande som tjänar detta ändamål inrikta sig på det klassiska latinet i dess mest fulländade form, nämligen språket i Ciceros och Caesars texter. Den dåtida rationalistiska språkvetenskapen sökte bestämma vilka tankelägen som föranlett olika syntaktiska konstruktioner och menade sig ha funnit vetenskapliga skäl för att Cicero och Caesar representerade det förnämsta latinet. Alltså skulle man, även om det fanns belägg för det hos andra latinska författare, inte skriva *mei causa* för *mea causa*; aldrig genitiv till ett gerundivum, till exempel *gignendi animalium* i stället för *animalia*; aldrig *communicare alicui* i stället för *cum aliquo*.

Här inträffar paradoxen att Ek går varvet runt och kommer tillbaka till den klassiska normen, men nu som medel för teoretisk insikt, inte som språklig praxis. Och dessutom en skärpt norm; det vetenskapliga imperativet är strängare än vad som tilläts i det utåtvända, praktiska latinstudiet, där det enligt Ek rådde slapphet och vad som helst gick för sig, enligt den kökslatinska formeln:

*Sive recte, sive crum
tamen est latinicum.*

Filologins begrepp

Ek använde inte ordet forskning; det hade inte slagit igenom som normalord för akademisk produktion vid den här tiden. Skillnaden mellan undervisning och forskning var inte heller klar, varken till innehåll eller publiceringsform. Ek skrev i yngre år en rad latinska avhandlingar med internt filologiskt innehåll. Sina åsikter om filologins uppgift och om andra filologers insatser publicerade han på svenska i akademiska högtidsskrifter eller tidskriftsartiklar. Också mer internt vetenskapliga texter, till exempel om den gamla stridsfrågan om författarskapet till *Dialogus de oratoribus*, skrev han på svenska. Att han gjorde så var rimligen en följd av hans åsikt att antiken måste beskrivas på det egna moderna nationalspråket. Det berodde också på att han publicerade sig i tidskrifter som inte var filologiska fackorgan utan allmänna kulturtidskrifter, såsom *Nordisk universitetstidskrift*, *Tidskrift för Philologi og Paedagogik* och *Studier, kritiker och notiser*. I dem nådde han en skandinavisk publik; valet att skriva på svenska inskränkte således inte den vetenskapliga publiken lika mycket som det skulle göra i våra dagar.

Ek kallade sin vetenskap klassisk filologi och var nog med det. Han tog därmed avstånd inte bara från den gamla klassiciteten utan också från den moderna *Altertumswissenschaft*, alltså den konception av antikforskningen som hade formulerats av Friedrich August Wolf i seklets början. Wolfs ansats att anlägga ett helhetsperspektiv på den antika civilisationen och dess två ledande kulturer upphöjde antikviteterna och historien på språkstudiets bekostnad; i de encyklopedier över antikvetenskapens struktur som formulerades i Wolfs efterföljd var språk- och textstudierna reducerade till hjälpdiscipliner. I Tyskland stred August Boeckh och Gottfried Hermann och deras respektive anhängare om detta. De förra ville genomföra Wolfs vision, de senare ville begränsa sig till språket och texterna, filologins traditionella kärna, och bara konsultera historien och antikviteterna när det behövdes för att lösa problem i texterna.

Ek tog ställning för den inskränkta filologin; så gjorde flertalet filologer, av vana och självbevarelsedrift i förening. Han argumenterade inte mycket i frågan, men det kan ha funnits ett metodiskt skäl bakom hans ställningstagande. Han menade att antikstudiet borde ägna sig åt delarna och detaljerna. Kunskap måste byggas från grunden, steg för steg, bit för bit. För textstudiet förespråkade han den så kallade *statariska* metoden, det vill säga att man tar upp varje svårt ställe i texten och kommenterar det. Alternativet var det *kursoriska* sättet som går fortare fram och inriktar sig på textens budskap och intention.⁴ Sin metodiska princip vände han också mot opportunistiska försök att avtvunga antiken samtidsrelevans. Bland hans efterlämnade papper finns en kritik av en tysk skolman vid namn Wilhelm Herbst som i en bok om *Das classische Alterthum in der Gegenwart* (1852) efterlyst ett antikstudium som utgick från ett helhetsperspektiv, där man valde ut typiska texter och anlade aspekter som gjorde anti-

ken aktuell för samtiden. Herbst var knappast en sofistikerad historieteoretiker, utan snarare en tysk patriot som repeterade den tyska nyhumanismens topos om släktskapen mellan samtidens tyskar och antikens greker. Ett av hans försök att visa antikens aktualitet var att apropå den aktuella rivaliteten inom det tyska språkområdet förklara Preussen vara samtidens Aten medan Österrike var dess Sparta.

Ek bortsåg från den analogin men avvisade kategoriskt Herbsts tillvägagångssätt. Man måste börja med det grundliga studiet av detaljerna, och inte bara av kognitiva skäl. Detaljstudiet är också moraliskt stärkande: det ger tukt och aga åt de andliga krafterna och mognad och styrka som kan användas hela livet. (Detta avsåg väl närmast skolelever, men det är i Eks texter ofta oklart om det handlar om skolundervisning, universitetsstudier eller forskning.) Låter man sig ledas av historiefilosofiska antaganden tror man sig kunna kasta över bord "all den barlast av historiska fakta som det historiska specialarbetet har samlat". Anammas ett integrerande perspektiv av det slag Herbst eftersträvar, behövs inget vidare studium av antiken. Det är bättre att betrakta antiken "i själva källornas avspegling, med alla dess individuella skiftningar, än i de tyska individualiteternas *camera obscura*". Den metodiska ståndpunkt Eks kritik vittnar om skulle man med en numera litet bortglömd term kunna kalla positivistisk. Han har på ett ställe också en respektfull formulering om naturvetenskaperna som kan leda tankarna åt det hållet: "... kritiken är vårt mikroskop, synonymiken vår atomvikt". Snarare än överlagd vetenskapsteori är det, tror jag, hos Ek fråga om en kognitiv läggning, en disposition för att arbeta på det statariska och empiriska sättet. En sådan läggning låg i linje med traditionen för mikrologiska studier i filologin. Kanske tänkte sig Ek också att appellera åt det exakta vetenskapliga hållet skulle tillförsäkra filologin gott anseende när den nu skulle ta plats som professionell vetenskap i den lärda republiken.

Grammatik

Klassisk filologi var alltså studiet av språk och texter, eller med den tidens språkbruk "grammatik, kritik och hermeneutik". Ek skrev i yngre år några studier om grammatik; viktigast är en jämförelse av deponens-verben i latinet och de mediala verben i grekiskan (*De verbis deponentibus latinorum cum mediis graecorum quodammodo comparatio*, 1835) och en studie om latinets kasusformer (*De formis casuum latinorum*, 1839). Båda är historiska undersökningar i den meningen att de söker beskriva uppkomsten av grammatiska fenomen i respektive språk. Men här finns också utsagor som röjer inflytandet av den äldre rationalistiska grammatiken där man sökte fastställa vilka tankelägen som kom till uttryck i de grammatiska konstruktionerna. Till det slaget av grammatik hörde också antaganden om att ett språk var mer fulländat ju mer betydelsskillnad det kunde uttrycka genom flexionen, något som ju gällde för grekiskan och latinet. Notabelt är också Eks förhållande till den jämförande språkforskningen.

I sin avhandling om kasusböjning nämner han ingenting om inflytandet från sanskrit, vilket föranledde en upprörd recension av hans arbete; Franz Bopp och hans studier av kasussystemets ursprung i sanskrit hade helt ignorerats av Ek. Dennes försumlighet var nog typisk för de klassiska filologerna vid den här tiden. De såg den nya jämförande språkforskningen som ytterligare ett hot mot de klassiska språken. "Brahmanernas språk", skrev en kollega till Ek, var som en "en annan indisk cholera" varur sanskritisterna försöka härleda både det ena och det andra i de klassiska språken och reducera dessa till småsyskon till sanskrit.⁵ Ek råkade i polemik om saken och försvarade sitt tillvägagångssätt att bortse från sanskrit. Han varnade för jämförelser mellan olika språkfamiljer; ett verkligt komparativt studium var möjligt bara inom en och samma familj där man kunde vara förtrogen med båda de jämförda språken. Längre fram, som etablerad professor, intog han en mer försonlig och inbjudande attityd, om än utan att bli entusiastisk.

Textkritik

Ek bedrev även textkritik, eller "critik". Även här invecklade han sig i polemik. Den föranledes av de långtgående emendationer och konjekturer Horatius "Oden" utsattes för av Göteborgslektorn Nils Wilhelm Ljungberg, mest bekant för sina oortodoxa åsikter om kristendomen. Ljungbergs textkritik hade som förutsättning att kritiken – eftersom den sysslar med klassiska författare – måste nå fram till en text som otvetydigt bekräftar mästerskapet hos auktor. Det gav honom frihet att företa omfattande ändringar i Horatius verser. Till stöd för sin metod utvecklade han en teori som byggde på det hermeneutiska antagandet att kvalificerade texter är organiska, det vill säga utmärks av en hög grad av överensstämmelse mellan delarna och helheten. Ljungberg var inspirerad av den holländske filologen P. Hofman Peerlkamp, som hade tagit sig an Horatius från liknande utgångspunkter plus antagandet att de många svåra ställena hos Horatius berodde på interpolationer.

Ek hade kritiserat Peerlkamp redan 1850 och fick 1859 anledning att gå till rätta med Ljungbergs radikala tillämpning av dennes idéer. I danska *Tidskrift för Philologi og Paedagogik* levererade han en nedgörande kritik av Ljungbergs Horatius-text, som var "till tanken slapp, ofta nog orimlig, till versbyggnaden knagglig och någon gång för den sedliga känslan vidrig". Det vore viktigt att omvärlden icke fick uppfattningen att Ljungbergs arbete representerade "den kritiska ståndpunkten hos Sveriges philologer". Så många argument mot Ljungberg levererade han inte, men hans attityd ligger i linje med den skepsis mot spekulation vi sett i hans övriga uttalanden om metod.

Översättning

Ek säger sig inte uttryckligen ha sysslat med hermeneutik. Däremot praktiserade han i rikt mått, och med en karaktäristisk ambition, tolkning i den elementära formen av översättning. Som framgår av flera bidrag i den här volymen utgjorde översättningar till och från de klassiska språken i själva verket en betydande del av det filologiska arbetet i Sverige i mitten av 1800-talet. Ek översatte exempelvis ett stycke ur Tegnér's "Frithiofs saga". Den bekanta versen "Voro nu satte i hög kung Bele och Thorsten den gamle" blev *Iam tumulis Thorstenque senex Beloque quiescunt*. Vanligare var att latinska författare översattes till svenska. Eks gradualavhandling var en översättning av Calpurnius Siculus fjärde eklog och han gav senare ut översättningar av stycken av Cicero, Vergilius och Ovidius. Bland hans efterlämnade papper finns översättningar av sju av Plautus komedier, av större delen av Tacitus *Annales*, av Ciceros *De finibus* och av några ställen ur *Aeneiden*. Dessutom gav han ut Horatius dikter i översättning i två volymer.

Syftet med detta flitiga översättande bland filologerna varierade.⁶ För Ek gällde ett vetenskapligt syfte. I utgåvan av Horatius deklarerade han att han inte var ute efter att ge en njutbar översättning som kunde användas vare sig man var klassiskt bildad eller ej. Syftet var i stället att "i en så trogen bild de begge språkens (alltså latinets och svenskans) olika art det tillät, afspegla den antika tankens alla egenheter". Som synes är det Eks huvudtanke om skillnaden mellan antiken och samtiden som här återkommer och bestämmer hans översättarstrategi. Hans översättning var avsedd bara för filologer som kunde sitta med den latinska texten i sin hand och följa hur Ek försökt återge den horatianska "tanken i dess innersta genes, i dess individuella och nationella egendomlighet."⁷ Han har försökt åstadkomma inte bara en innehållslig trohet mot originalet utan också en estetisk. Med svenska dialektord sökte han återge inslagen av lågspråk hos Horatius, och versmåttens var givetvis de antika. Resultatet blir mindre njutbart, men det spelade från Eks vetenskapliga synpunkt ingen roll.

Slutord

Johan Gustaf Ek var ingen exceptionell forskare och besatt knappast heller någon förfinad känsla för den klassiska litteraturens kvaliteter. Det finns en puritansk stränghet i hans omdömen om klassiciteten som blott syftande till njutning och ytlig glans, en attityd som måhända var underblåst av hans sociala bakgrund och torftiga uppväxtvillkor. Men han var en energisk och samvetsgrann filolog, en medveten företrädare

för sin disciplin, mer betydelsefull som undervisare än som forskare, såsom fallet ofta var med professorerna i mitten av 1800-talet.

Han var också tydlig i sina ställningstaganden, och pekade därmed ut dilemman och problem i antikstudiet som alltjämt är aktuella. Det gäller knappast latinanvändandet som filologisk praktik och dygd; det återopades som merit vid tillsättandet av akademiska tjänster ännu vid sekelskiftet 1900 men har därefter inte tillmätts betydelse. Däremot är motsättningen mellan filologisk vetenskap och "classicitet" en variant av den återkommande spänningen mellan filologins vetenskapliga anspråk och den humanistiska bildningens behov av meningsfulla synteser och estetiska upplevelser av det antika arvet. Den återkommer i Eks syn på översättningen, som kan te sig extrem men ändå fäster uppmärksamheten på ett fundamentalt problem i översättningen av antiken till nutiden, i både inskränkt och vid mening. Hur begriplig blir antiken om man lägger sig så nära den att den blir främmande, och hur mycket blir kvar av den om man anpassar den efter samtida behov och intressen? I uppfattningen om antiken som klassisk ligger antagandet att den är allmängiltig och har något att säga nutiden; vetenskapen däremot uppdragar gärna det som reviderar eller strider mot de föreställningar om den som passar nutiden.

Förhållandet till den stora syntesen *Altertumswissenschaft* är ett annat förblivande dilemma i filologins historia. Ek och majoriteten av dåtidens – och nog också nutidens filologer – vill inte acceptera att filologins kärna, det vill säga kunskapen om de klassiska språken, återställandet av texterna i deras ursprungliga skick och tydandet och förklarandet av de svåra textställena, ska reduceras till underordnade hjälpdiscipliner i den antikvetenskapliga helheten. Problemet fick en lösning när arkeologi och antikens historia i slutet av 1800-talet utkristalliserade sig som ett eget akademiskt ämne. Men det har efter hand visat sig svårt att vidmakthålla sambandet och samverkan mellan filologernas språk- och textstudium och den disciplin som numera heter antikens kultur och samhällsliv, där arkeologin dominerar i forskningen. Begreppet "realfilologi" som stod för filologins utsträckning in i historia och antikviteter, synes ha fallit ur bruk.

Eks uppfattning att filologin skall skrivas på modersmålet är närmast exotisk i dag. Hans poäng var dock inte att språket skulle vara just svenska utan att det skulle vara nutida, modernt, så att man inte längre imiterade antiken utan aktivt approprierade den. Sedan är det anmärkningsvärt att Ek, till följd av att vetenskapen ännu var relativt nationellt isolerad och att han hade en nordisk publik inom räckhåll, kunde skriva viktiga ting om antiken på svenska. Det var tillfälligt; snart skulle tyskan bli filologernas språk, och nu engelskan.

Slutligen pekar Eks plädering för att latinets ställning som lärdomssymbol skall offras i utbyte mot dess habilitering som vetenskap på ett återkommande moment i filologins historia. När de antika språken mist funktioner i vetenskap, bildning och

pedagogik har nya fält öppnats där det filologiska studiet kunnat fördjupas och professionaliseras. Förändringen har inneburit en emancipation från tidigare bindningar till bestämda användningar. Eks strategiska reträtt fick i Sverige sin omedelbara fortsättning 1891 då det obligatoriska latinprovet i universitetsexamina avskaffades. Det var en domänförlust för latinet, men filologerna blev av med en tyngande examinationsbörda och fick mer tid för modern forskning. En sådan emancipatorisk reträtt låg också bakom uppkomsten av den moderna klassiska filologin i början av 1800-talet. F.A. Wolf, skaparen av begreppet *Altertumswissenschaft*, såg möjligheten att göra filologin till en självständig vetenskap när de antika språken inte längre var lika oundgängliga redskap i teologins, medicinens och juridikens tjänst som tidigare. Ser vi till 1900-talet hade filologin länge sin *raison d'être* i de klassiska språkens ställning som bildningsämnen i skolan. Men allteftersom den klassiska bildningens auktoritet försvagats har filologerna kommit att uppmärksamma andra skeden av de klassiska språkens användning än i deras klassiska fulländning i Grekland och Rom. Intresset för bysantinsk grekiska, medeltidslatin och nylatin har gynnats av att det specifikt klassiska antika bildningsarvet försvagats.

De klassiska språkens ställning i skolan har undergrävt sedan 1960-talet, inte bara i Sverige. Kanske kommer de helt att försvinna. Det innebär ett hot mot filologin, eftersom det då inte längre kommer att finnas behov av lärare i latin och grekiska på gymnasierna. Men kanske skulle även detta kunna bli en befriande reträtt – att filologin inte längre behöver ta hänsyn till skolans behov och den normativa värdering av den klassiska antiken detta behov till syvende och sist är bärare av? En filologi befriad från sin pedagogiska bestämning skulle utan anspråk på någon särställning mer systematiskt kunna begrunda det antika arvets olika användningar i den västerländska traditionen. Det finns olika ord för detta: antikreception, antikbruk, antikens verkningshistoria; de kan ha olika perspektiviska förtecken (se bidraget av Siapkis i denna volym) men avser i grunden samma sak. Detta forskningsfält är angeläget med tanke på vilka mönstergivande roller antikens retorik, moral, politik, pedagogik, filosofi, historieskrivning, litteratur och konst haft och i många stycken alltjämt har i den västerländska traditionen. Djupast sitter antiken i språket, där vi tänker minst på det: i etymologin, ordbildningen och begreppsbildningen. Här finns möjligheter att engagera filologin i flervetenskapliga insatser, där det inte blir frågan om att framhäva hur viktigt antiken varit och försvara dess klassicitet, utan om att i vidaste mening kritiskt studera antikarvets verkningar.

Det innebär inte att filologin skall reduceras till en hjälpdisciplin som bara ger service åt andra vetenskaper; det vore ju en återgång till ett nytt beroende. Forskningen om antiken själv är inte avslutad. Det finns nya frågor att ställa, nya perspektiv att anlägga, nya jämförelser att göra och nya empiriska fynd att gräva fram. Ja, även nya er-

farenheter att göra av den ideala potential antiken alltjämt ändå äger. Filologin måste få vara inåtvänd, för att citera Ek, och internt kunna diskutera sina material, metoder och teorier. Men när den nu inte längre är bunden till ett i skolan förmedlat klassiskt bildningsideal öppnas möjligheten – och kanske också nödvändigheten – för den att mer målmedvetet utvidga sin verkningskrets och ställa sina resurser till förfogande för den humanistiska forskningens reflexion över den västerländska civilisationens förflutna och närvarande tillstånd.

LITTERATUR

- Ek, Johan Gustaf (1859), *Ny belysning öfver "Ett befodringsmål i Lund". Angående återbesättande af en grekisk profession vid Lunds universitet 1859*, Lund.
- Ek, Johan Gustaf, efterlämnade papper, handskrift, Lunds universitetsbibliotek.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Paulsen, Friedrich (1921), *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten*, band 2, Berlin: de Gruyter.
- Tengström, Emin (2014), *Broar till antiken. Antikens inflytande på svenskt samhälls- och kulturliv 1780–1850*, Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället.
- Törneros, A. (1835), "Blick på den latinska språklärans behandling i närvarande tid", *Skandia. Tidskrift för vetenskap och konst* 6, s. 253–331.

NOTER

- 1 En färsk undersökning av antikinflytandet i Sverige under den nyhumanistiska tiden är Tengström 2014 som understryker antikintressets nedgång vid mitten av århundradet.
- 2 Jag har skildrat Eks insats i min bok *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget* (1987), till vilken härmed hänvisas en gång för alla. De aktuella sidorna är 150–164 och 202–217.
- 3 Att Ek var latinist innebar naturligtvis inte att han negligerade grekiskan; det framgår av en skarp vidräkning som han som sakkunnig gjort av ett specimen inlämnat av sökanden till professuren i grekiska i Lund, C.W. Linder, (Ek 1859). Inte heller var han okunnig om den variant av nyhumanismen som lade tonvikten vid litteratur och estetik snarare än pedagogik. Bland hans efterlämnade papper finns anteckningar i estetik som antyder att han bekantat sig med två av de ledande tyskarna på detta område, Friedrich Schleiermacher och Jean Paul (Ek, efterlämnade papper, Lunds universitetsbibliotek, kapsel 1).
- 4 Dessa termer, som torde motsvara en distinktion i textläsandet som länge praktiserats, synes ha införts av den tyske filologen och pedagogen J.M. Gesner 1743 (Paulsen 1921, s. 23).
- 5 Törneros 1835, s. 261.

- 6 Se Johanna Akujärvis bidrag i denna volym.
- 7 Eks översättningsprinciper framgår av förordet till *Quintus Horatius Flaccus, öfvers. af Joh. Gust. Ek. Senare delen. Epistlar och satirer* (Lund 1847).
- 8 Översättningen är tagen från Ek, *Carmina Quinti Horatii Flacci suis quaeque metris Suethice interpretatus est* (Lund 1850–1853), s. 27.

I, philologus

Några ord till mina studenter, ifall jag hade några

Dimitrios Iordanoglou

Jag menar, 99 av 100 filologer *borde* inte vara några sådana.

Nietzsche, "Vi filologer. Anteckningar till 'Vi filologer'",
s. 298 (nr II.20).

The Oracle: So, what do you think? Do you think you're The One?

Neo: I don't know.

The Oracle (*pointing to a wooden plaque which reads "Temet nosce"*):

You know what that means? It's Latin. Means "Know ... thyself". I'm gonna let you in on a little secret ...

A. Wachowski & L. Wachowski, *The Matrix*

Känn dig själv (AA)

Jag heter Dimi och jag är filolog. Jag började för över 20 år sen. På den tiden var jag också "antik- och akademipundare", men de missbruken har jag tagit mig ur. Med filologin har också jag försökt sluta, ett antal gånger, och jag har faktiskt haft ett par längre uppehåll, men så har jag alltid trillat dit igen. Så långt inget nytt. Vi är inte anonyma, filologerna i Sverige. Alla känner alla, i alla fall till namnet; till tjänsterna, till forskningsmedlen, och så till skvallret förstås. Jag ska skvallra en hel del här, allra mest om mig själv (ni kan kalla det *personal voice criticism*¹ om ni behöver ett vetenskapligt alibi).

Jag har länge levt med en panikartad rädsla för att översätta fel och för att det jag säger ska uppfattas som korkat. Jag var länge så djupt osäker på hur jag måste vara, på jag vad kan och på *hur* jag måste kunna för att accepteras som fullvärdig, att jag ibland spelade i ren desperation. Jag kunde minst lika ofta komma på andra med att göra precis samma sak, men det var förstås en klen tröst, och det löste ju inte mina problem.

Nej, min terapi blev att syna traditionen: att försöka blottlägga den oreflekterade praktiken, ifrågasätta konventionerna, och konfrontera trollen. Det tar lång tid, och tar aldrig riktigt slut, och det är bitvis väldigt plågsamt, men jag känner mig mycket bättre nu när jag bättre känner mig själv. Ifall jag hade några skulle jag råda mina studenter att lära känna sig själva – som filologer, det vill säga som representanter för ett ämne, och för en akademisk och intellektuell tradition. Det var väl också därför som vi samlades till symposiet: för ”självreflektion”, som det stod på flyern.

Känn dig själv. Det blir inte mer gammalgrekiskt än så. Sokrates/Platon lär oss att självkännedom inte kan uppnås med mindre än att vi utsätter oss för andra människor, och utsätter andra människor för oss själva. Det är blodigt allvar; det lär vi oss av Kung Oidipus. Nu var Oidipus knappast ensam om att inte känna sig själv. Att man ristade in orden γνῶθι σεαυτόν på den där tempelväggen i Delfi tyder ju snarare på motsatsen, på att självkännedom var en riktig bristvara. ”På samma sätt förhåller det sig med grekernas sofrosynä”, skrev Egon Friedell. ”De talade mycket om den, emedan de icke ägde den.”²

Jag har ofta undrat om det inte förhåller sig på precis samma sätt med den klassiska filologin i Sverige. Mycket snack. Inte minst om hur essentiell vår kunskap är, både för mänskligheten och för vår arts framtida förmåga till mänsklighet. Men jämför nu med vad vi faktiskt gör, både med själva vår kunskap och i många fall med de människor som söker den. Vår utomordentliga viktighet är en *topos* i varje ansökan och i varje manifest, särskilt när byråkraterna kommer och ska skära ner oss. Hösten 2012 uppmanades Göteborgs universitet att ”noga betänka vad det är man gör om man t.ex. upphör med undervisningen i grekiska”³. Det var ingen mindre än Peter Englund som skrev så. Och visst borde de det. Men borde inte den ständige sekreteraren ha pekat finger åt oss också, långfingret rentav, för att vi så sällan samlas för att betänka vad vi gör och vad vi vill och borde göra när vi undervisar och forskar i latin och grekiska? I hur stor utsträckning är vår så kallade utsatthet självförvållad? Hur många gånger har vi inte förspillt de tillfällen till kollektiv eftertanke som faktiskt givits? ”Släpp på prestigen!” Det skulle jag säga till mina studenter ifall jag hade några. ”Var inte så rädda, och tro inte för ett ögonblick att det blir bättre per automatik, eller att ni nödvändigtvis kommer att skilja er från era föregångare.” Jag ska uppehålla mig något vid våra föregångare, och vid filologi och tvåsamhet, och sedan ska jag återvända till mig själv, och till filologi och ensamhet.

Filologiska tvåsamheter

Jag vill börja med Per Persson, Pekka även kallad, professor i latinska språket och litteraturen i Uppsala 1895–1922. Josef Svennung, som föddes samma år som Pekka tillträdde, ska ha använt Pekkas handskrivna och vid det laget ganska urblekta kom-

mentarer i sin egen Ciceroundervisning.⁴ Om Pekkas anteckningar var oläsliga hoppade Svennung bara över Ciceropassagen i fråga, och gick vidare till nästa. Pekkas omedelbare efterträdare hette Håkan Sjögren. Sjögren hade sökt tjänsten tillsammans med Gösta Thörnells⁵, och jag menar verkligen att de sökte tjänsten *tillsammans*: de ska ha skickat in sina handlingar i samma kuvert, och de måste rimligen ha stått varandra rätt nära. Sjögren förblev ogift, men inte Thörnells. Han hade gift sig redan 1921, och makarna Thörnells hade sällskap av Sjögren på självaste smekmånaden. En kväll ursäktar sig Thörnells hustru. Hon är trött, säger hon, och går och lägger sig tidigt. Historien förtäljer inte vad hon hette, eller vem av de två herrarna som då yttrade orden "enfin seuls", äntligen ensamma.⁶

Anekdoten belyser ett antal av vårt fälts egenheter: att klassisk filologi länge varit en vita herrars klubb, och att det inom den klassiska filologin finns en massa heliga tvåsamheter och radarpar: latin och grekiska, text och apparat. Mest av allt visar anekdoten att filologi och liv verkligen är eller åtminstone till helt nyligen var en kultur- och systemsanktionerad tvåsamhet. Man förväntas leva *la vida (filo)ló(gi)ca* i enlighet med det råd som en äldre filolog en gång gav oss yngre, på bästa Pindarosmanér: två är bäst. Att skaffa sig en partner var alltså att rekommendera, men för den som verkligen ville forska skulle barn innebära en komplikation. Det var inte på något sätt en idiosynkratisk inställning. På Venanzios blogg skriver en professor emeritus i grekiska: "För mig och, vågar jag påstå, de flesta forskare i min generation var det en självklarhet, att verksamheten som forskare inte var ett yrke som andra; det var en livsstil."⁷ Han får medhåll av Bengt Löfstedt, källan till anekdoten om Svennung och Pekkas anteckningar: "Both Svennung and Bischoff (as well as Fraenkel and Bieler and my father) taught me not only by words, but also by example. For them, scholarship, viz. research, was the most important thing in life. Everything else had to be sacrificed for it. That is the most important lesson I learnt from them, and I have tried to take it to heart."⁸

Det låter kanske överdrivet, som dystopisk *science fiction*, men det är det inte. Det finns faktiskt åtskilliga exempel på personer och företeelser som pekar åt ett annat, långt mer skrämmande håll. Doktorsringen, till exempel: vilka frukter förväntas väl giftermålet mellan *promovendus* och vetenskapen bära om inte *peer reviewade publikationer*, externa forskningsmedel och – kanske viktigast av allt – andliga avkommor, för att tala med Platon – eller kloner för att fortsätta på sci-fi-spåret? Den akademiska världsordningen, *The Matrix*, försöker inte ens dölja det. Uttryck som *alma mater* och *Doktor Väter* ("Luke, I am your ...") skvallrar om ett system, "som bygger på igenkännande, tillhörighet och reproduktion, där professorn satsar på den så kallade forskarbegåvningen i stället för på mångrostande, vitala och bärkraftiga miljöer"⁹. Just så har klassisk filologi i Sverige ofta sett ut. Jag vågar också påstå att det periodvis såg ut så under Jonas Palm, professor i grekiska i Uppsala åren 1962–1989. Alla uppsaliensare i min generation måste ha sett hur det formades *thiasoi* av företrädelsevis unga män och

gamla pojkar kring professorer som Sten Eklund, Jan Fredrik Kindstrand och Denis Searby. Jag var själv en framstående medlem av ett sådant där professorsfölje där gränserna mellan professionellt och personligt snabbt löses upp, och där olika roller och förväntningar lika snabbt blandades ihop. Är det inte ur sådana hov som efterträdare – sanna arvtagare – slutligen (ska) utkristalliseras?

De som utifrån personliga, politiska, eller för all del prestationsmässiga, grunder inte passar in i mallen försvinner på vägen, som om vore urvalet naturligt. Men det är förstås helt utstuderat; oförtrutna är processerna. Vad händer med dem som inte ger sig, ger sig av av egen fri vilja, med dem "who come to kill philology", som Sir Maurice Bowra ska ha sagt till Eric Dodds?¹⁰ Ja, dem kan man både demonisera och marginalisera. Vem har inte sett exempel på det? "Underskatta inte systemets förmåga att försviga sig självt. Vi återskapar strukturer, fastän vi inte vill." De plattityderna skulle jag verkligen inskräpa i mina studenter, ifall jag hade några. Precis som Svennung ärver vi våra lärares lärares anteckningar – och forskningsuppgifter. Precis som hos Isokrates och Aelius Aristides hyllas attiskan i Uppsala universitets kurskatalog för att vara "oöverträffat uttrycksfull"¹¹. *Enfin seuls*. Filologerna och deras hellenitet, och jag ska avslutningsvis berätta något om min egen.

Filologisk ensamhet

Jag började på forskarutbildningen 1996. På min tid var doktorerandet fortfarande ett ganska laglöst land, och jag de facto-sökte i samband med en muntlig tentamen hemma hos professorn. Ja, det kunde väl kanske gå för sig, att doktorera, men jag borde först verkligen fundera på om det inte fanns något annat – vad som helst – som jag inte kunde tänka mig att göra i stället. När jag färdigställer detta manus har jag tioårsjubilerat som doktor, och mot bakgrund av de erfarenheter jag har i dag kan jag kanske förvånas lite över att det uppenbarligen inte fanns något annat, men då var det annorlunda. På den tiden såg jag det närmast som ett personligt misslyckande, för alla människor, att inte ha disputerat innan trettio, och jag såg inga som helst alternativ till en akademisk karriär. Jag var både okunnigt omedveten om filologins historia, och arrogant likgiltigt inför antikvetenskapens historicitet; problematiseringar av klassiska studier viftade jag bort som barbari, och för att förklara den attityden måste jag gå ännu längre tillbaka i tiden.

Jag växte upp i Uppsala, i utkanterna av professorsstaden Kåbo. Till skillnad från de flesta andras föräldrar var mina både invandrare och arbetarklass, socialgrupp tre, som det hette på den tiden. Mamma fick sluta skolan redan i femman, men pappa var i alla fall gymnasieutbildad. Det var han som fick mig intresserad av antiken, och det skedde mycket tidigt. I mig såg pappa den sista chansen att förverkliga sin egen livslångt frustrerade dröm om bildning eller *paideia*, som det hette hemma. För pappa

betydde *paideia* högre studier i filosofi och i antikvetenskap, och i min uppväxtvärld var bildningsgrad och människovärde intimt sammanbundna. Det är förstås en svår *mismatch*, men det var inte bara pappas fel. Det visade sig nämligen, ganska tidigt det med, att med min etniska bakgrund kom ett slags förväntan på att jag faktiskt skulle kunna sådana saker som antik mytologi. Och när jag väl kunde mytologin eller Perserkrigen, ja, då kände jag mig mer än bara accepterad. Det låter kanske osannolikt, men antikkunskaper gav mig ett mervärde som människa, och just mänskligt mervärde är man som blatte- och arbetarklassunge ibland i ett väldigt stort behov av. För min personliga identitet hade det antika Grekland blivit helt outhärligt redan på högstadiet.

Yannis Hamilakis har skrivit om hur antiken som estetisk kultur kan fungera som en inkörsport till överklassen för lägre sociala strata. Inte så att de själva blir överklass, förstås, men så att de i alla fall kan få möta den ibland.¹² Antiken utgör en symbolisk resurs som skär tvärs genom klassgränserna, och som sådan används den främst av folk utanför facken. Hamilakis skriver främst om materiell kultur, och om kontaktytor som museer, men han hade lika gärna ha kunnat tala om en mycket mer immateriell antik, och om antikbruket i den utvandrade grekiska arbetarklassen. Minns Horatius: "Grekland, intaget nyss, intog den vilde besegrarn, konsten förde det in i det lantliga Latium."¹³ Myten om Hellas kulturella överhöghet, som varken materiell eller militär makt biter på, den myten var i högsta grad levande när jag växte upp. Jag såg den inifrån. Den souvlakigrillande, industriarbetande och toalettstädande greken hade ett övertag, lika inbillat som reellt, på sina socioekonomiska herrar och på sina medblatrar – och det alldeles oavsett om han bodde i Queens, New York, eller i Gottsunda, Uppsala. Den antiken var min arvedel. Den fick mig att känna mig exklusiv, och den var i än högre grad exkluderande. Den filologi jag fick lära mig var likadan: exklusiv och exkluderande – fast här var det snarare nu-grekerna och deras tarvliga nygrekiska som ansågs underlägsna (som i Virginia Woolfs *Ett samtal på berget Pentelikon*).

Det tog pinsamt lång tid för mig att inse, eller snarare att inför mig själv och andra våga stå för att jag trots allt inte delade de vetenskapsideal och den världsbild som den traditionella filologin ställde upp, eller i vart fall tycktes implicera. Lika utvald och stolt som jag kände mig när jag för första gången tog plats i universitetsaulan för en föreläsning i teoretisk filosofi, lika ihålig och vilse kände jag mig mot slutet av min forskarutbildning. Jag tog licentiatexamen för ha något att falla tillbaka på, om jag inte skulle orka ända fram, men jag vet fortfarande inte vad "ända fram" egentligen betyder, eller vad man gör om man nu inte når "ända fram". Till skillnad från filosof, lekledare och tarotkonsulent är inte "filolog" en kategori i SCB:s standard för svensk yrkesklassificering.¹⁴

Jag har själv haft svårare att göra upp med karriärtänket än med antiksvärmeriet. Sanningen är den att det gått sådär som yrkesakademiker, och i perioder har jag känt både avund och bitterhet. Terminen efter min disputation fick jag hålla i två kurser på

Stockholms universitet, men sedan fick jag aldrig komma tillbaka – fastän jag köpte både svart manchesterkavaj och grå polotröja. Från Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet kom bara avslag. Till sist fick jag, genom arbetsförmedlingen och kontakter, en tjänst inom en annan del av den offentliga sektorn. Och strax därefter kunde jag tack vare min hustrus arbete gå i exil. Det var ett av mina längre uppehåll. När jag väl kom tillbaka till universitet fem år senare var det inte till en klassisk eller ens antikvetenskaplig institution, utan till Centrum för genusvetenskap vid Uppsala universitet. Ifall jag hade några, skulle jag nu försäkra mina studenter att livet kan vara fullgott också utanför elfenbenstornet. Jag skulle uppmana dem, rentav tvinga dem, att söka upp livet utanför och ta med sig något av det tillbaka om de fick möjlighet att återvända till en klassisk institution. Alla får inte den möjligheten. Akademin passar inte alla, förstår ni. Det har jag fått höra av flera äldre akademiker – som pik, naturligtvis, men faktiskt också som uppmuntran. ”Det är okej att inte bli kvar” var budskapet. Klart det är, men frågan är förstås vilka filologer som faktiskt blir kvar, och varför de och deras produktion anses höra (mer) hemma på ett universitet. Vad händer med dem som är fel? Jag tänker till exempel på dem som forskar på svenska, eller på översättningsfilologin som inte ens används som underkategori men som ju borde räknas som konstnärlig forskning.

Det är en *topos* i metalitteraturen, att filologi inte låter sig definieras.¹⁵ De vaga konturerna och den konceptuella öppenheten sägs ofta vara till vår nackdel, men här finns också ett betydande utrymme att skapa nya filologier, och det är något vi måste göra tillsammans. Vi är inte för få eller för små, som det brukar hävdas. *Filologisk ensamhet*, och den därmed ofta förknippade bristen på medel, handlar inte om antalet filologer eller om avsaknaden av ”filologstjärnor”, utan om ärvda konflikter och om vår oförmåga att undvika eller i alla fall hantera de nya som uppstår. Det handlar om vetenskapsideal och ämnestraditioner, om yrkeskultur och arbetsmiljö. Och för att förändra dem, ja, då måste vi öppna oss. Mot andra samhälleliga institutioner och andra discipliner och filologier förstås, men kanske allra först gentemot varandra. Vi måste börja tåla teoretisk och metodologisk mångfald, och vi måste inte bara tillåta utan också uppmuntra till ömsesidig, kritisk granskning av våra olika anspråk på värde, relevans och sanning. Vi måste sluta hymna med det faktum att både ämnena i sig (grekiska och latin) och vi som arbetar inom dem är otroligt privilegierade. Vi måste börja rota i vår privilegierade ställning, i förhållandet mellan filologi, kanon och klass till exempel, och i filologins förtryck av allt från enskilda stackars studenter och andra ämnestraditioner till hela kulturer. *Paideuō, paideueis, paideuei* duger inte längre ens i överförd bemärkelse som svar på frågan om hur vi bidrar till en bättre värld.¹⁶

När jag ursprungligen testade detta föredrag fick jag höra att jag var överdrivet negativ, och att jag nog koketterar en smula. Kanske, jag vet ärligt talat inte. Jag minns att Simon Goldhill anklagade Sir Kenneth Dover för att ha förväxlat ”självutlämnade”

med "självreflekterande", och det låter ju dräpande – "filologihistoria på dokusåpanivå" – men Goldhills distinktion förblir en chimär.¹⁷ Frågan om vad klassisk filologi har varit och kan bli måste i alla fall delvis besvaras med "pervers presentism" för att låna en term från Judith Halberstam, det vill säga med berättelser om vilka vi är, vi filologer.¹⁸ Och här måste självkritik och misstro vara givna utgångspunkter. Så långt skulle jag nog få medhåll av en sådan som Nietzsche, och eftersom han fick inleda ska han också få avsluta detta bidrag: "Ack", suckar han i anteckningarna till det första kapitlet av *Vi filologer*, "filologins historia är en jämmerlig historia! Den vidrigaste lärdom, lät-tjefullt, passivt åskådande, ängslig underkastelse. – Vem har någonsin uppvisat någon frihet?"¹⁹ Jag kan förstås inte besvara den frågan, bara uttrycka en förhoppning om att åtminstone några av mina hypotetiska studenter verkligen anammar en *Zukunftsphilologie*, en framtidens filologi som inte tror sig stå över sin samtid, och som inte gömmer sig för den.²⁰ Som inte nöjer sig med bara lärdom och läktarplats, och som aldrig någonsin låter sig tystas eller kuvas – allra minst av sina egna tvivel och sin egen tradition.

LITTERATUR

- Blomqvist, Jerker (2010), "Attiska. Från lokaldialekt till världsspråk", *Aigis* 10:1 [elektronisk].
- Englund, Peter (2012), "Brevet – långt", *Att vara ständig. Viktigt och oviktigt ur en akademiskreterares liv* [blogg], 31 oktober. <http://akademiblogg.wordpress.com/2012/10/31/brevet-langt> [2014.01.30].
- Fogelmark, Staffan (2009), "Kommentar nr 4 till blogginlägget 'Apologia Venantii'", *'Bland de dödlige växlar ju segern'. Vi är alla Greklands barn* [blogg], 7 september. <http://venanzio.wordpress.com/2009/07/31/apologia-venantii/#comments> [2014.01.30].
- Friedell, Egon (1934), *Kulturbistoria. Från svarta döden till världskriget*, del 2, Stockholm: Natur och Kultur.
- Goldhill, Simon (2006), "On Knowingness", *Critical Inquiry* 32:4, s. 708–723.
- Gould, Rebecca (2012), "Philology, Education, Democracy", *Journal of Aesthetic Education* 46:4, s. 57–69.
- Gurd, Sean A. (red.) (2010), *Philology and its Histories*, Columbus: Ohio State University Press.
- Halberstam, Judith (1998), *Female Masculinity*, Durham, N.C.: Duke University Press.
- Hallett, Judith P. & Thomas Van Nortwick (red.) (1997), *Compromising Traditions. The Personal Voice in Classical Scholarship*, London: Routledge.
- Hamilakis, Yannis (2007), *The Nation and its Ruins. Antiquity, Archaeology and National Imagination in Greece*, Oxford: Oxford University Press.

- Lloyd-Jones, Hugh (red.) (1974), *Maurice Bowra. A Celebration*, London: Duckworth.
- Löfstedt, Bengt (2006), "My Teachers of Medieval Latin: J. Svennung and B. Bischoff" i Shanzer, D. (red.), "Voces Mediolatinae: Teacher, Audience, Context, Matter", *Illinois Classical Studies* 30, s. 249–253.
- Mitchell, Leslie G. (2009), *Maurice Bowra. A Life*, Oxford: Oxford University Press.
- Nietzsche, Friedrich (2005), "Vi filologer. Anteckningar till 'Vi filologer'". Översättning av Joachim Retzlaff, i Nietzsche, F., *Samlade skrifter*, vol. 2, *Otidsenliga betraktelser I–IV. Efterlämnade skrifter 1872–1875*, Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion, s. 289–382.
- Pollock, Sheldon (2009), "Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World", *Critical Inquiry* 35, s. 931–961.
- Porter, James I. (2000), *Nietzsche and the Philology of the Future*, Stanford: Stanford University Press.
- Postl, Gertrude, Babette E. Babich & Holger Schmid (2000), "Future Philology! A Reply to Friedrich Nietzsche's 'Birth of Tragedy' by Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff", *New Nietzsche Studies* 4:1–2 (2000), s. 1–32.
- Sjöholm, Cecilia (2005), "Det finns hopp för Sveriges humanister", *Dagens Nyheter* [elektronisk], 21 november. www.dn.se/kultur-noje/det-finns-hopp-for-sveriges-humanister/ [2014.01.30].
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2001, nytryck), SSYK 96. *Standard för svensk yrkesklassificering 1996 = Swedish Standard Classification of Occupations 1996*. Stockholm.
- Ström, Per (red.) (2007), *Nya professorer. Installation 2007*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- von Wilamowitz-Möllendorff, Ulrich (1872), *Zukunftsphilologie! Eine Erwiderung auf Friedrich Nietzsches Geburt der Tragödie*, Berlin: Gebrüder Borntraeger, omtryckt i K. Gründer (red.) (1969), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie. Die Schriften von E. Rohde, R. Wagner, U. v. Wilamowitz-Möllendorff*, Hildesheim: G. Olms, s. 27–55.
- Woolf, Virginia (2014, ny utg.) *Samlade noveller & prosaskisser*, Stockholm: Modernista.

NOTER

- 1 För *personal voice criticism*, se t.ex. Hallet & Van Nortwick 1997.
- 2 Friedell 1934, s. 334; jag vill tacka Mats Persson för referensen.
- 3 Englund 2012.
- 4 Löfstedt 2006, s. 250.

- 5 Som även han skulle komma att sitta på samma lärostol, men först efter Sjögrens död; se vidare, Ström 2007, s. 41.
- 6 Jag vill tacka Jan Fredrik Kindstrand för anekdoten.
- 7 Fogelmark 2009.
- 8 Löfstedt 2006, s. 253.
- 9 Sjöholm 2005.
- 10 Jag vill tacka Jan Fredrik Kindstrand för anekdoten; för Bowra, se vidare Lloyd-Jones 1974 samt Mitchell 2009.
- 11 Formuleringen hängde länge kvar i Uppsala universitets beskrivningar av grekiskan, se t.ex. <http://www.uu.se/utbildning/utbildningar/selma/kurser/?kKod=5GR201&lasar=12/13&tyyp=1> [2014.01.30]; för Isokrates och Aelius Arisitides om attiskan, se Blomqvist 2010.
- 12 Hamilakis 2007, s. 44; jag vill tacka Johannes Siapkis för referensen.
- 13 *Ep.* 2.1.156–157 (övers. E. Linde).
- 14 Den så kallade SSYK 96 har nu visserligen ersatts av SSYK 2012, but still.
- 15 Se t.ex. Gurd 2010, *passim*.
- 16 Jfr Gould 2012.
- 17 Goldhill 2006, s. 711.
- 18 Se Halberstam 1998, s. 50 f.
- 19 Nietzsche 2005, s. 346 (nr IV.[149]).
- 20 För framtidsfilologi och filologins framtid, se Wilamowitz-Möllendorff 1872 som finns i engelsk, kommenterad översättning hos Postl et al. 2000. Se vidare Porter 2000 samt Pollock 2009.

Att välja ur antiken

Tore Janson

Detta bidrag handlar om det som brukar kallas reception av antika texter i Sverige. Avsikten är att visa något om vilka idéer och föreställningar som har styrt förmedlingen av antika texter till svensk allmänhet under de senaste sex decennierna. Perspektivet är dock inte alls receptionsforskarens, utan jag försöker beskriva min egen medverkan i denna reception. På slutet gör jag ett försök att dra några mer allmänna slutsatser av dessa personliga erfarenheter. Det gäller en liten men rätt central del av de skrifter som finns kvar, nämligen texter på latin från antiken fram till ungefär tiden för Västroms fall. Jag har varit lärare och forskare i ämnet latin under en stor del av mitt yrkesliv, och har alltså deltagit i den ständigt pågående processen att förmedla kännedom om de här texterna, eller snarare om några få av de här texterna, till mer eller mindre intresserade svenskar. Här ska jag nu försöka mig på några reflektioner om vad jag själv och mina jämnåriga och äldre kollegor har gjort och i någon utsträckning kanske gör fortfarande, och varför vi har gjort det.

Eftersom jag är så gammal (född 1936) har detta mest lärdomshistoriskt intresse. Yngre latinare har naturligtvis andra idéer, men det kan ju tänkas att något av den tradition som har funnits fortfarande är betydelsefullt för den generation som nu har tagit över.

Den fråga jag diskuterar är vilka texter och vilka författare från antiken som latinare har valt och väljer att använda för undervisning och i presentationer för allmänheten. Det kunde bli ett mycket stort ämne, men begränsas här i stort sett till mina egna erfarenheter som skolelev, universitetslärare och populärvetenskaplig författare. Jag tar alltså upp vad jag fick serverat i skolan, vad jag lärde mig och sedan undervisade i på universitetet och vad jag har valt att ta med i två populärvetenskapliga böcker.

Antika texter i undervisningen

Den prägling jag fick från början kom förstås från skolan. Jag gick i gymnasium på latinlinjen och tog studentexamen 1955. Latin läste man sex undervisningstimmar i veckan under alla fyra årskurserna, som kallades ringar. Lärogången var mycket fast, och hade varit så från 1920-talet. Inga större förändringar skedde sedan förrän i slutet av 1960-talet, då latinlinjen försvann.

Någon allmän översikt av latinsk litteratur kan jag inte minnas från min skoltid, fränsett en mycket snabb översikt inom litteraturhistorien, som då var en del av ämnet Modersmålet. De författare och texter som gjorde intryck var de som användes i latinundervisningen. Efter nybörjarkurs och lätta övningstexter i första ring läste man i andra ring prosaförfattaren Caesar, ur *De bello Gallico*, och poeten Ovidius, ur *Metamorfoser*. I tredje ring läste man prosaförfattaren Livius, alltid ur tredje dekadern om det andra puniska kriget, och lyriska dikter av poeten Catullus samt ett kort avsnitt ur Vergilius *Aeneid*, fjärde sången. I fjärde ring avslutade man med prosaförfattaren Cicero, ett tal eller två och kanske några brev, och poeten Horatius, ett urval oden och kanske en satir. Det fanns vissa begränsade möjligheter för läraren att stoppa in stumpar av annat.

Sverige hade alltså under generationer en oerhört fast kanon av antika auktorer för latinares bruk. Hur och när den uppkom har jag inte studerat, men det är värt att notera att det var en svensk kanon. Det är skäl att tro att den uppkom under inflytande från Tyskland, som ju var det område som Sverige påverkades mest av under senare delen av 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Den starka betoningen på krigstexter, med jättelika sjok av det galliska kriget och det andra puniska kriget, luktar också preussiskt inflytande lång väg. Men det lilla jag vet om tyska studieplaner tyder inte på att man där har koncentrerat sig så hårt på just de här sju författarna.

Det är inte bara den mycket krigiska profilen hos prosaförfattarna som är påfallande. Det är också märkligt att Vergilius var så svagt representerad; han är den romerske skald som i nästan alla andra länder och tider har ansetts som den viktigaste av alla. Den svenska listan – alltså prosaisterna Caesar, Livius och Cicero samt poeterna Ovidius, Catullus och Horatius – är rätt udda. En av många jämförelser man kan göra är den med den gängse minimiuppsättningen av antika författare för skolbruk under stora delar av medeltiden. Den omfattade prosaisterna Sallustius och Cicero och poeterna Terentius och Vergilius. Bara Cicero (och i viss mån Vergilius) finns med på båda listorna.

Alla val, inklusive dem som jag just har beskrivit för svenska skolor, har ju motiv. Vilka motiven var har jag inte sett redovisas, även om de kanske finns angivna i gamla betänkanden och liknande. I första hand var det väl fråga om att hitta texter som var språkligt lämpliga för olika nivåer och samtidigt stilistiskt och litterärt förebildliga.

Det gällde säkert också att finna innehåll som var lämpligt för den studerande ungdomen. Språk, stil och innehåll bör alltså ha varit kriterierna, kanske i den ordningen.

Diskussioner om urval förekom naturligtvis. En av frågorna var i vad mån man borde läsa medeltida och/eller nylatinsk text i skolan. Den lämnar jag utanför här. Latinundervisningen i skolan liksom på universitetet har som en viktig uppgift att förmedla kunskap om efterantika texter och förmåga att läsa dem. Under den tid jag har varit aktiv har den delen av verksamheten tagit en allt större andel av tillgänglig tid och uppmärksamhet, något som jag för min del anser är rimligt och bra. Den ligger dock utanför intresseområdet för klassisk filologi i snäv mening.

En fråga som diskuterades mindre gällde förklassiska och efterklassiska texter. Det är påfallande att skolorvalet var från en så kort tidsperiod; alla författarna i skolans kanon var aktiva mellan ungefär 60 f.Kr. och 20 e.Kr., under det som brukar kallas guldåldern i latinsk litteraturhistoria. Av de 600 år som latin användes som litteraturspråk i antiken valdes texter bara från en period på cirka 80 år.

Min första erfarenhet av latin lärde mig alltså en rangordning av latinska författare som var högst lokalt svensk, och som numera såvitt jag vet inte är särskilt levande ens i Sverige utom hos personer i pensionsåldern. Den hade alldeles klart sin bakgrund i en föreställning om den högklassiska perioden som förebildlig. Naturligtvis förmedlades den föreställningen till oss elever, bland annat genom själva texturvalet.

Den förstärktes också på nästa nivå, av latinkursen på Stockholms högskola, där Caesar, Livius, Cicero, Catullus och Horatius var mycket viktiga inslag. Ovidius ansågs mindre intressant av någon anledning. Till dem kom rätt mycket Vergilius, och Tacitus som var den enda författaren från silveråldern som ansågs verkligt viktig.

Sedan läste man förstås pliktskyldigast en hel del andra latinska författare, men i betydligt mindre utsträckning, och med klar markering att de var andrarangsfigurer. Det gällde komediförfattarna Plautus och Terentius, historikern Sallustius, filosofer som Lucretius och Seneca, silverålderns poeter som Martialis och Juvenalis, prosaförfattare som Plinius den yngre och Petronius och ibland Apuleius. En del författare som har varit nog så hyllade i andra länder och i andra tider har varit frånvarande från svenska latinare bibliotek under hela 1900-talet. Det gäller till exempel Lucanus. Även Suetonius och Quintilianus har varit mycket måttligt representerade. Universitetsurvalet var alltså bredare, men förstärkte idén att texterna från guldåldern var de primära och att allt annat var av underordnad betydelse.

När jag senare i livet fick ett visst inflytande över urvalet av texter på universitetsnivå försökte jag knappast förändra detta mönster, såvitt jag kan minnas. Naturligtvis bättrade jag efter hand på min egen beläsenhet i tidiga och senantika texter, men det ledde inte till att jag försökte byta ut texter i utbildningsgången, annat än tillfälligt och marginellt. Såvitt jag vet är kursplanerna när det gäller antikt latin vid universiteten fortfarande ganska likartade, skillnaden mot 1950-talet är att volymen text successivt

har skurits ned. Någon ändring av tyngdpunkten har jag inte sett av när det gäller den antika litteraturen.

Antika texter i populärvetenskapliga verk

Efter pensioneringen har jag ägnat mig en del åt populärvetenskaplig verksamhet, och har bland annat gett ut böckerna *Latin. Kulturen, historien, språket* (Janson 2002) och *Romarinnor och romare. Livet i antiken* (Janson 2006).

Den första boken försöker ge en allmän översikt, och de val jag gjorde när jag bestämde vad som skulle vara med i boken har sin lilla betydelse för vad en del svenskar vet om antiken. Här försöker jag nu reda ut vad jag valde och lite av bakgrunden till att det blev som det blev.

Naturligtvis har det i och för sig ett begränsat intresse vad som tas upp i en populärvetenskaplig sammanfattning, men det urvalet är ett resultat av ett slags destillationsprocess som har pågått under decennier och århundraden och fortfarande pågår. Den enskilde bidragsgivaren, jag själv i det här fallet, bestämmer något på egen hand men är i väsentliga delar styrd av nedärvda föreställningar eller fördomar. Det intresserar mig att försöka se min egen roll i det perspektivet.

Mitt urvalsproblem när jag författade boken *Latin* var ett annat än vad de som bestämde skolans gamla texturval ställdes inför. De ville nog hitta fostrande texter som var lagom svåra och skrivna på förebildligt latin. Min fråga var: vilka författare och texter är så viktiga att en icke-latinkunnig läsare som vill få en allmän uppfattning om latinsk kultur och litteratur bör få veta något om dem? Samma fråga har författare av litteraturhistoriska översikter ställt sig under en lång tid. Mycket plats var det inte frågan om i mitt fall. Boken behandlar latinet under antiken på ungefär 80 trycksidor, och då är det mycket som är grundläggande fakta om språket och om historien. Kanske hälften, eller omkring 40 sidor, handlar direkt om latinska författare och deras texter.

Det är inte särskilt förvånande att jag inte hade något revolutionerande att komma med. När det gäller den latinska litteraturen blev det i stort sett en katalog, inte påfallande olik dem som finns i tidigare och senare litteraturhistoriska översikter, som till exempel i de olika skildringar av världslitteraturens historia som har publicerats de senaste decennierna, eller de relevanta artiklarna i Nationalencyklopedin. De flesta av de något så när kända romerska författarna är nämnda, vilket betyder ungefär 30 personer från antik tid. Av dem är det åtta som jag har givit mer än en textsidas utrymme. De åtta är, i ordning efter den plats de tar, Cicero, Tacitus, Plautus, Catullus, Horatius, Lucretius, Vergilius och Petronius.

Några av skolans favoritförfattare fick inte så mycket som en dryg sida text, nämligen Caesar och Livius, kanske som en senkommen hämnd för alla tråkiga timmar med dem under min skoltid. Om Caesar står det mer, men inte om hans författarskap utan

om hans roll som politiker. I stället tillkom Tacitus, Plautus, Lucretius och Petronius. Dessa var viss mån personliga val. Plautus blev en favorit för oss latinstudenter i Stockholm när vi spelade några av hans pjäser på latin. *Trimalchios gästabud* har länge varit en viktig text på universitetsnivå: den är kulturhistoriskt intressant och rolig. Lucretius kom med av personligt intresse och för att få med någon filosof utan att behöva ta med den mest betydande, Augustinus, som jag har viss aversion mot.

Översikten i *Latin* skiljer sig inte våldsamt från skolans och universitetets prioriteringar, men det går nog att avläsa några rätt klara tendenser. Den högklassiska tiden är inte fullt så dominerande som i tidigare tradition. Texternas innehåll har också styrt urvalet mer än deras rent litterära, stilistiska eller språkliga kvaliteter. Det är fråga om antikstudium som historia och kanske som antropologi, inte som estetik. I detta var jag inte alls originell. Det finns påtagliga likheter i fråga om urval och fördelning av utrymmet mellan min bok och den allmänna litteraturhistoria som kom i mitten av 1980-talet (Hertel 1985); de två danska författarna Skaftø Jensen och Mejer var tämligen jämnåriga med mig. Hur mycket jag påverkades av deras text vågar jag inte säga så här långt efteråt, men det är den som anbefalls för fördjupning i min bok. Förmodligen är båda texterna rätt representativa för hur vi i Norden i vår generation såg den latinska litteraturen.

En sak som var betydelsefull för urvalet utöver innehållet var det som man något vagt brukar kalla allmänbildning. Det var viktigt för mig, och förmodligen för Skaftø Jensen och Mejer, att åtminstone ha med namnet och de viktigaste biografiska upplysningarna för de latinska författare som citerades i moderna texter. Min bok liksom deras skulle kunna ha en funktion som uppslagsbok.

Det var kanske en meningslös ambition. Latinska författare tillhör eventuellt inte det man kan anse som allmänbildning i Sverige i dag. Den saken har sitt intresse för oss förmedlare, och redan när boken *Latin* skrevs undrade jag om läsarna egentligen hade behov av alla dessa fakta. En liten undersökning som jag gjorde inför symposiet belyser den frågan.

Undersökningen hade som mål att ge en uppfattning om hur ofta latinska författares namn förekommer i nutida svenska texter. Metoden var helt enkelt att söka efter namnen med sökverktyg i en stor samling texter, benämnd *Korp*, som finns tillgänglig hos Språkbanken (<http://spraakbanken.gu.se/korp>). I den finns en delsamling kallad Moderna texter som vid söktillfället i maj 2013 omfattade 1 264 715 249 ord. Alla texterna utom en mycket liten del har producerats från 1994 och framåt, de flesta under de senaste åren.

I en så enorm textmassa finns många belägg av vanliga namn. Exempelvis är frekvensen av det svenska namnet Johan 166 342, vilket ändå bara innebär cirka 13 gånger på 100 000 ord. Namn på litterära och historiska figurer är naturligtvis mycket mindre frekventa. Här är några exempel:

NAMN	ANTAL
Caesar	4 525
Augustus	2 301
Augustinus	1 030
Goethe	2 108
Dickens	1 847
Voltaire	1 825

De tre första är de mest frekventa namnen på antika latinska författare som jag har funnit. De tre följande är med för jämförelsens skull: tre av de största författarna i den europeiska litteraturhistorien finns representerade i ungefär samma utsträckning som Augustus. En person på den nivån är uppenbarligen någon som en tidningsläsare eller korsordslösare bör vara bekant med.

Man kan observera att de två mest högfrekventa latinska namnen tillhör Caesar och Augustus, män som huvudsakligen är kända som politiska och historiska figurer, inte som skriftställare. Det närmast vanligaste, Augustinus, förekommer ungefär hälften så ofta som de stora europeiska 1800-talsförfattarna.

Övriga latinska författares namn är mer ovanliga. De fem vanligaste är de följande:

NAMN	ANTAL
Cicero	885
Tacitus	506
Horatius	427
Vergilius	423
Seneca	383

Detta kan möjligen sägas visa att Cicero är en så känd person i Sverige att han bör finnas med i litterära översikter. Det är dock fråga om ett ganska ovanligt förekommande namn, och här finns dessutom en felkälla som kan vara rätt stor. Sökningen sker på namn, och det går inte (utan mödosam granskning av varje exempel) att veta vad namnet avser. Cicero var kodnamnet för en tysk spion under andra världskriget, och det finns ett otal moderna texter som sysslar med den saken. Liknande fel kan för övrigt uppstå beträffande alla namn. Det mest påfallande är Ausonius, som finns representerat med 452 belägg, vilka samtliga tycks avse den morddömd John Ausonius (Lasermannen).

Alla andra latinska författares namn förekommer sällan. Frekvenserna ligger på en fjärdedel eller lägre om man jämför med de kända europeiska 1800-talsförfattarna. Några av de latinska förekommer ungefär lika ofta som en del svenska 1800-talsdiktare: Tacitus (506 belägg) kan jämföras med Stagnelius (666), och Vergilius (423) och

Horatius (427) kan jämföras med Atterbom (441). Övriga ligger lägre. Seneca och Ovidius förekommer över 300 gånger, men utöver dessa finns inte några som når över 200 förekomster.

Högt räknat kan alltså ungefär tio latinska författare möjligen anses vara allmänt bekanta i Sverige. De övriga är oerhört sparsamt representerade. Några är faktiskt helt frånvarande. Utöver Ausonius kan man nämna Sallustius, en av de mer kända i latinsk litteraturhistoria som det finns en halv sida om i min bok. Av de 39 belägg som finns är 32 från artikeln om honom i den svenska versionen av Wikipedia som ingår i textsamlingen. Ännu lägre ligger den av latinare, inklusive mig, negligerade Lucanus. Av de 23 beläggen för namnet är 9 från svenska Wikipedia, 3 från Strindberg (som har kommit med på grund av publicering under perioden), och de övriga handlar om tysken Herman von Lucanus eller om ekoxen, *Lucanus cervus*.

Resultatet av undersökningen förefaller mig rätt entydigt. Det finns egentligen inget behov av översikter över den latinska litteraturen för en bildningstörstande svensk allmänhet. De flesta av dem jag och andra hade med i våra kataloger har helt enkelt ingen plats alls i svensk skriftlig offentlighet och förmodligen inte i några svensksars medvetande heller, fränsett de professionella latinarnas. Vi hade kunnat bespara oss besväret.

Urvalet i boken *Romarinnor och romare* hade ett annat syfte, att visa hur det var att leva under antiken. Jag ville använda latinska texter som primärmaterial och fokusera på människors liv som privatpersoner, inte som politiker eller generaler eller författare.

Var den idén kom ifrån minns jag inte, men den stämde ganska väl med tendenser som växte sig starkare inom antikforskningen under den senare delen av 1900-talet, fast kanske mer bland arkeologer än bland filologer. Intresset för spektakulära miljöer och personer avtog, och vanliga människors liv kom i fokus. I den romerska kontexten innebar det att man brydde sig mindre om makthavarna och de skribenter som var yrkesmässigt knutna till dem, men mer om deras underlydande och de föremål och texter som kunde belysa deras tillvaro. Så tänkte och kände vi som hade tagit djupa intryck av radikaliseringsen under 1960- och 1970-talet, och efter hand slog våra värderingar igenom i viss mån.

För ett sådant projekt gällde det att hitta texter som visade hur privatlivet faktiskt tedde sig i antiken. Helst skulle de också berätta om någon människa, och helst inte en berömd man, utan hellre om någon mindre berömd och hellre om en kvinna eller ett barn.

Det urval jag gjorde ur antikens latintexter med hjälp av de kriterierna skiljer sig en hel del från den litterära kanon som har beskrivits och som jag i stort sett själv höll mig till i förmedlingsverksamheten upp till 70 års ålder. Det gick att välja från en större textmassa, framför allt därför att litterära och stilistiska kriterier var ovidkommande. Dock är antalet bevarade latinska texter från antiken ganska begränsat fram

till 300-talet, och en stor del av de många senantika skrifterna har nästan enbart religionshistoriskt intresse. För att få material var det nödvändigt att söka i all den text som finns.

Boken har tolv ganska fristående kapitel, och vart och ett är huvudsakligen baserat på en text eller en grupp texter med liknande innehåll. Två innehåller vad man kan kalla biografier av författare som tillhör kanon, Horatius och Plinius den yngre. Två andra är baserade på texter av kända författare, Plautus och Juvenalis, men handlar inte om dem själva utan om deras mycket olika beskrivningar av livet i Rom under skilda tider. Ett kapitel om det mycket otypiska liv som kejsarinnor levde använder historikerna Tacitus och Suetonius som huvudkällor. Ett om den likaså mycket litet typiska ätten Claudius/Clodius under sen republik bygger framför allt på information från Cicero och Catullus.

De övriga sex kapitlen tar sin utgångspunkt i mycket mindre kända texter. Det om Apuleius baseras huvudsakligen på *Apologia*, som mycket få latinare verkar ha läst. Ett annat behandlar Ausonius, en poet som litteraturvetare med rätta värderar lågt. Ett kapitel handlar om den långa gravinskriften *Laudatio Turiae*, ett om martyrberättelsen *Passio Perpetuae*. Ett annat om barn samlar information från åtskilliga håll, bland annat från Quintilianus och Petronius, och ett om soldater utgår från inskrifter, papyrustexter och Vindolandatavlorna.

Det här urvalet innehöll alltså en hel rad texter som inte har varit med i några tidigare presentationer av den antika latiniteten för den svenska allmänheten. När det gäller de texter som har varit med förr tog jag ofta upp aspekter som inte har uppmärksamats särskilt mycket tidigare.

Anledningen var ju att motiven för urvalet var andra än de som har varit styrande förr. Som jag har antytt tror jag inte att mina motiv var särskilt originella, utan snarare var vändningen mot mindre kända texter en konsekvens av att jag påverkades av strömningar och inställningar som var ganska vedertagna under den tid jag arbetade med boken, de första åren av 2000-talet.

Överblick

Som avslutning frågar jag det personliga perspektivet och gör några allmänna reflektioner om hur motiven för texturval försköts under de decennier jag har behandlat och om vilken tendens som råder nu.

I mitten av 1900-talet var undervisning i latin en viktig del av utbildningen för en stor del av de få som fick så lång skolutbildning som tolv år. Orsakerna till det var komplexa och hade egentligen inte huvudsakligen att göra med texter från antiken. Men i undervisningen använde man nästan enbart sådana texter. Valet bland dem styrdes i viss mån av svårighetsgrad, förmodat intresse hos tonåringar och andra peda-

gogiska hänsyn, men mer av ett par andra motiv. Texterna borde vara av hög litterär och stilistisk kvalitet, helst höra till de bästa inom världslitteraturen, och deras språkliga form skulle vara det högklassiska latinet.

Det sistnämnda kriteriet förefaller så här i efterhand ganska egendomligt. Det gick tillbaka på en ideologisk klassicism som växte sig stark på 1800-talet, men i den svenska skolan ett sekel senare kom eleverna inte så långt i färdighet att de kunde skilja språkligt på klassiska och efterklassiska texter. Ännu mindre riskerade de att skriva "oklassiskt" latin, eftersom de aldrig skrev på språket. Kravet på hög litterär kvalitet var mer förståeligt och rimmade ju med skolans allmänna roll att främja elevernas utveckling på det estetiska området. Det hängde också ihop med en önskan att förse dem med en nyttig beståndsdel i det kulturella kapitalet. I ett samhälle där många av de tongivande kunde citera några ord från Horatius var det en fördel att förstå dem, eller åtminstone kunna låtsas göra det. Den så kallade allmänbildningen bestod bland annat av detta.

Under 1900-talets senare del minskade skolans utbud av latinundervisning drastiskt, framför allt i relativa termer. Färre läste latin, och under kortare tid, samtidigt som en mycket större andel av varje årskull fick lång skolutbildning. En följd av det var naturligtvis att värdet av latin och latinsk litteratur som kulturellt kapital sjönk till nära noll. I ett samhälle där få har hört namnet Horatius och nästan ingen kan latin markerar det utanförskap snarare än tillhörighet om man citerar honom på originalspråket.

Det innebär ju inte att det är något fel på att filologer förmedlar kunskap om den klassiska latinska litteraturen till den svenska allmänheten, vilket var ett av syftena med min bok *Latin*. Men i efterhand tror jag att det hade varit klokt att tänka mer på vilka texter som kunde tänkas väcka nyfikenhet hos nutida svenskar och mindre på vilka som generationer av filologer och litteraturvetare har ansett vara omistliga. De har faktiskt redan blivit mista.

Det förhållningssätt som boken *Romarinnor och romare* är ett exempel på är förmodligen mer gångbart nu och i framtiden. Jag tänker då inte på den ideologiskt färgade inriktningen mot mindre kända människor, utan på sättet att använda materialet.

Antingen man vill skildra barns villkor, som jag, eller militära bragder eller något annat, är det viktiga vad som står i texterna på latin, inte hur god litteratur de är. Klassificering av vissa texter som estetiskt värdefulla och/eller förebildliga har varit och är vanlig bland filologer och litteraturvetare. En sådan rangordning kan ofta vara diskutabel men fyller ibland ett rimligt syfte. För den svenska allmänhet som aldrig någonsin kommer att läsa texterna är det dock fullständigt irrelevant vilka som är litterärt högtstående. Det som står i dem kan vara intressant, men knappast hur det uttrycks.

Det här är en tendens som man i dag kan se i antikreceptionen även i andra länder. Beundran för klassisk form är avtagande, men fascinationen inför andra kulturmöns-

ter än det egna förblir stark. De klassiska författarna blir ointressanta som förebilder, men antika texter möts med färre förutfattade meningar och mer nyfikenhet än förr. Antiken och dess litteratur har försvunnit ur allmänbildningen, men just därför kan området bli mer lockande, som ett okänt territorium.

LITTERATUR

Hertel, Hans (utg.) (1985), *Litteraturens Historia 1. Forntiden*, Stockholm: Norstedts.

Janson, Tore (2002), *Latin. Kulturen, historien, språket*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

— (2006), *Romarinnor och romare. Livet i antiken*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Klassiska traditioner

Ett tvärvetenskapligt problem

Johannes Siapkas

Introduktion

Innehållsmässigt delar vi, de akademiska disciplinerna antikens kultur och samhällsliv och klassisk filologi, intresset för de klassiska antika kulturerna. Det finns dock skillnader i hur vi analyserar och tolkar vårt källmaterial. Ett forskningsfält som är relevant för båda ämnena är *den klassiska traditionen*, *antikreception* eller *antikbruk*. Termerna indikerar olika angreppssätt men de förenas i diskussionen av hur den klassiska antiken har använts i olika sammanhang och för olika syften efter antikens slut. Det här bidraget syftar till att belysa och problematisera hur vi i svenska antikstudier har förhållit oss till detta forskningsfält som på ett internationellt plan får en alltmer framträdande position. Jag har min akademiska hemvist i antikens kultur och samhällsliv och mina reflektioner är därmed gjorda från den horisonten.

Antikvariska antikstudier

Studier av den klassiska antiken, såväl inom den antikvariska traditionen som föregick modern forskning som i moderna antikstudier, omfattar även studier av den klassiska antikens fortlevnad. Den klassiska traditionen är en dimension som påverkar våra föreställningar om antiken. Antikstudier har en tendens att uppmärksamma de förebildliga aspekterna av den klassiska antiken mer än vardagliga aspekter – antikstudier idealiserar ofta antiken. När de italienska humanisterna under 1300- och 1400-talen letade efter antika manuskript i europeiska kloster gjorde de inte detta enbart för att förstå antiken bättre, utan även för att de betraktade antika verk som stilistiska förebilder; såväl Francesco Petrarca som Coluccio Salutati har uttryckt detta explicit.¹ Ett liknande förhållningssätt finner vi hos Giorgio Vasari. I *Le vite de più eccellenti pittori, scultori et architettori* (1550) redogjorde han för den samtida italienska konsten.

I Vasaris verk har den klassiska antika konsten en framträdande roll som jämförelsematerial och ideal. Han argumenterade för den italienska renässanskonstens höga konstnärliga kvalitet genom att visa att den har en lika hög eller högre kvalitet än den antika konsten. I *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) associerade visserligen Johann J. Winckelmann grekisk konst till ett specifikt politiskt landskap, men hans främsta målsättning var att synliggöra grekisk konst på ett idealt plan. Winckelmann bidrog i flera avseenden till att förstärka den idealisering av den klassiska antikens estetik som han själv var påverkad av.²

Den estetiska idealiseringen av antiken är förknippad med antikstudier även i den moderna historieskrivningen. Detta kan illustreras med hjälp av 1800-talets nationalmuseer. En vanlig taxonomi var att börja utställningen med den antika gipssamling som varje nationalmuseum med självaktning ägde; utställningen inleddes med en handfull antika grekiska skulpturer, exempelvis Apollo Belvedere, Diskobolos, Afrodite från Knidos. Nationalmuseer, vars främsta uppgift var att åskådliggöra nationens historia eller konst, förstärkte på detta sätt föreställningar om den klassiska antiken som nationens ursprung. Exempelvis använde sig Nationalmuseum i Stockholm av denna taxonomi i slutet av 1800-talet. Trapphallen som leder upp till utställningssalarna pryddes med både en kopia av Parthenonfrisen och en samling av gipskopior av fristående antika skulpturer.³

Antikstudier under 1800-, 1900- och 2000-talen har präglats av en idealisering av den klassiska antiken. Inom klassisk arkeologi har vi grävt fram offentlig, ofta religiös, arkitektur och publicerat arkitektur, skulptur, dekorerad keramik och bronsföremål i större utsträckning än bosättningar och vardagsföremål. I den klassiska arkeologin har fyndkategorier gallrats bort eftersom de har betraktats som ointressanta. Detta hänger delvis ihop med en teknologisk utveckling där nya laborativa metoder har utvecklats och möjliggjort en allt bredare informationshämtning. Men det är en haltande förklaring. En viktigare faktor är att vi har gallrat ut fyndmaterial som inte motsvarat våra estetiska förväntningar. Den klassiska arkeologin har en stor kontaktyta med konstavetenskapen och estetiska kriterier påverkar både urvalet av källmaterial och problemformuleringar. I den antika historieforskningen har män med makt och politik uppmärksamats mer än sociala aspekter. Internationellt sett utgör det traditionella perspektivet inom vilket antiken idealiseras normen inom antikstudier, även om det finns antikvetenskaplig forskning som betonar sociala, vardagliga aspekter och problematiserar antikvetenskapen.⁴

I det här bidraget använder jag, liksom i flera andra publikationer, en analytisk struktur som utvecklats av Max Weber och Moses Finley.⁵ Jag har konstruerat en heuristisk idealtyp. Det innebär att jag medvetet har överdrivit vissa aspekter, och lika medvetet uteslutit andra aspekter, för att få en narrativ effekt. Mitt bidrag innehåller även en problematisering av den heuristiska idealtypen.

Antikreception och antikbruk

Det klassiska arvet har således använts i en mängd skiftande syften och detta har påverkat våra föreställningar om antiken. Men i svensk antikvetenskap – jag syftar då på den forskning som bedrivs inom antikens kultur och samhällsliv i större utsträckning än svensk klassisk filologi – har förmedlingar av antiken ignorerats. Antikens kultur och samhällsliv är ett kulturepokämne. Det är studiet av mänskliga aktiviteter i Medelhavsområdet från tidernas begynnelse till det västromerska rikets fall 476 e.Kr. Kulturerna inom denna geografiska och kronologiska ram studeras främst genom arkeologiska och historiska metoder och principer, men även religionsvetenskapliga, konstvetenskapliga, antropologiska och andra perspektiv har varit aktuella.

Dessa perspektiv är överlappande, inte uteslutande. Det som faller utanför de kulturhistoriska ramarna studerar vi inte – detta gäller även den klassiska traditionen.⁶ Detta står i konflikt med den dynamiska kultursyn som introduceras med den *kulturella vändningen* under 1980- och 1990-talen. Den *dynamiska kultursynen* innebär en perspektivförskjutning; man tar avstånd från antagandet att ting, strukturer och annat har en inneboende och oföränderlig mening, och att den fastställs genom forskning. I den betonas i stället att mening skapas av betraktaren, att samma ting har olika betydelser för olika betraktare, och att samma ting har olika betydelser för en betraktare vid olika tillfällen. En rimlig konsekvens av den dynamiska kultursynen är att analysera hur och varför olika betraktare skapar mening.⁷ Överfört på antikvetenskapen betyder detta att vi behöver studera hur antiken har använts och hur vi använder den. Vår (för-)förståelse av antiken påverkas av tidigare användningar av den.

Vi kan inte bortse från exempelvis de fiktiva genealogierna som var vanliga i Europa ända till början av 1900-talet. Dessa släktträd var kalkerade på Vergilius och romerska förlagor där kejsare, kungar, adliga släkter, städer och folk spårade sitt ursprung till en trojansk hjälte. Exempelvis menade Habsburgarna att de härstammade från Aeneas. Denna genealogi konstruerades av en schweizisk aristokrat på 1200-talet och påverkade europeisk historia fram till första världskriget.⁸ Indirekt var arvet efter Aeneas en faktor även under 1990-talets Balkankrig. Antikbruk finner vi också i det moderna Grekland. Den hellenska identiteten vilar på en idealisering av den klassiska antika grekiska kulturen med Perikles Athen som epicentrum. Det grekiska offentliga rummet, inte minst utbildningsväsendet, har sedan början av 1800-talet genomsyrats av den hellenska ideologin.

Det grekiska samhället har också präglats av politisk polarisering under 1900-talet, en polarisering som kulminerade strax efter andra världskriget då den nazistiska ockupationen följdes av ett inbördeskrig mellan 1944 och 1949. Den kommunistiska motståndsrörelsen, EAM-ELAS, som hade kämpat mot ockupationsstyrkorna, förlorade och den grekiska staten inrättade politiska fångläger för kommunist sympatisörer,

exempelvis på Makronisos. I detta fångläger användes det klassiska arvet till att uppföstra fångarna då misären och tortyren kompletterades med aktiviteter där den klassiska antiken brukades som ett pedagogiskt instrument i nationalismens tjänst. Ökad kännedom om antiken skulle få fångarna att avsäga sig sina kommunistiska villfarelser och identifiera sig med en nationalistisk liberalkonservativ ideologi. Fångarna fick exempelvis tillverka miniatyrkopior av Parthenon, Athena Nike-templet och andra antika lämningar. De fick även sätta upp antika tragedier och komedier, och referenser till antiken förekom flitigt i den propagandatidskrift de fick producera. Men det finns ytterligare en dimension i detta; fångarna på Makronisos smugglade ut brev och anmärkningsvärt nog återfinns även i dessa exempel på den hellenska idealiseringen av den klassiska antiken.⁹

Sammantaget illustrerar detta hur stark identifieringen med antiken är i den moderna grekiska kulturen. Men exemplet från Makronisos visar också att antikbruk har politiska implikationer som lämnar en bitter eftersmak – det är inte bara luftförorenningar som har solkat den penteliska marmorn på Akropolis. Det politiska missbruket av den klassiska antiken föregicks av en politisering av antiken på en bredare front i 1930-talets Europa. Såväl nazismen som fascistiska regimer i Italien och Grekland identifierade sig som arvtagare till den klassiska antiken. Det klassiska arvets användning i olika politiska sammanhang är ett forskningstema som fick ett bredare genomslag i den kulturella vändningen.¹⁰

Det här är några exempel på hur den klassiska traditionen har uppmärksamats i den kulturella vändningen. De kanske uppfattas som extrema, men tydliggör både att antiken betyder olika saker för olika betraktare och att den har använts för olika syften. Detta speglas också inom antikvetenskapen, eftersom även vi forskare har olika uppfattningar om antiken. Det finns ingen universell sanning, utan en mängd olika tolkningar enligt den kulturella vändningens epistemologi. Antikvetenskapen kan i sådant perspektiv betraktas som en institutionaliserad och privilegierad typ av antikbruk. Den har dock inte monopol på antiken; det är därför kontraproduktivt att hålla isär de olika formerna av antikbruk. Vetenskapligt antikbruk påverkas av litterära, konstnärliga och politiska former av antikbruk.

Den klassiska traditionen har även studerats från andra perspektiv än den dynamiska kultursynen; i estetiska ämnen är den klassiska traditionen ett utbrett forskningsämne. I dessa sammanhang betraktas antiken som förebildlig och forskningen fokuserar på att belysa sambanden mellan antika motiv och moderna användningar.¹¹ Antik konst, exempelvis Laokoongruppen, har inte bara inspirerat konstverk, utan även varit utgångspunkten i estetisk-filosofiska manifest.¹² På litteraturens område har exempelvis *Odysséen* och *Iliaden* på olika sätt inspirerat *Strändernas svall* av Eyvind Johnson (1946), *Elpénor* av Willy Kyrklund (1986), *Det är bara gudarna som är nya* av Johannes Anyuru (2003) och *Iliaden – en cover* av Dimitrios Iordanoglou (2010). Lit-

teraturvetenskaplig forskning har i sin tur ägnat sig åt att studera den moderna appropriationen av de antika originalen.

Under 2000-talet har *antikeception* varit ett dynamiskt forskningsfält. Exempelvis betraktas antikeception som ett nödvändigt forskningsfält inom antikstudier i det brittiska universitetssystemet; detta forskningsfält ska vara representerat i undervisning och i forskning. Den snabba internationella utvecklingen på det här området står i skarp kontrast till den svenska antikvetenskapens hållning till antikbruk. Men det finns förbättringspotential: "disappointingly, fewer students of reception than I had hoped have taken up *RTT*'s [i.e. Ch. Martindale, *Redeeming the Text*, Cambridge 1993] challenge to theorize, and much that is written within reception studies conforms, relatively inertly, to traditional positivistic enquiry".¹³

Antikvetenskapens positivism har överförs till studier av den klassiska traditionen. Det betyder att studier inom detta forskningsfält fortsätter att belysa det diakrona sambandet mellan antika och senare verk men utelämnar sammanhang och diskussioner kring historiska och ideologiska aspekter som legitimerar och föranleder användningen av antiken. Vid sidan av ett nyväckt antikbruk som är förankrat i den dynamiska kultursynen finns det en form av antikeceptionsstudier som i grunden handlar om illustrera det diakrona sambandet mellan antika original och moderna kopior. En avgörande skillnad mellan dessa två forskningsfält är att man närmar sig antiken från motsatta håll; antikeception bidrar till idealiseringen av antiken, antikbruk syftar till att kritiskt belysa den klassiska traditionens grundvalar.¹⁴

Antikens kultur och samhällsliv

Den svenska antikvetenskapens ointresse för den klassiska traditionen kan delvis förklaras genom ett historiserande perspektiv. Den svenska antikvetenskapen – ämnet "Klassisk fornkunskap och antikens historia" som grundades 1909 och som sedan 1970 heter "Antikens kultur och samhällsliv" – avknoppades ur den klassiska filologin.¹⁵ Flera processer bidrog till att antikens kultur och samhällsliv grundades. En orsak är totalidealet som *Altertumswissenschaft* och nyhumanisterna i början av 1800-talet strävade efter. Men även om detta innebar att man intresserade sig för *alla* aspekter av antiken så hade det en begränsad påverkan på svenska antikstudier. Vilhelm Fredrik Palmblads *Grekisk fornkunskap* (1843) är i detta avseende undantaget som bekräftar regeln. Från 1870-talet utvecklas antikstudier på flera plan. För det första utvecklades under 1870-talet de fältarkeologiska metoderna kraftigt och antalet arkeologiska projekt som påbörjades inom klassisk arkeologi ökade dramatiskt. Heinrich Schliemanns spektakulära fynd och manipulativa mediestrategi bidrog till arkeologins stora genomslag. För det andra tog professionaliseringen av arkeologi och humaniora fart under 1870-talet. Amatörer fick stå tillbaka för professionella arkeologer och historiker.¹⁶

En konsekvens av professionaliseringen var att forskningens metodologiska aspekter betonades, en annan att forskning omdefinierades till analys av primärt källmaterial. För det tredje kompletterades dessa internationella processer i Sverige av ett ökande intresse för realfilologiska frågor och problem hos Uppsalagrecisterna runt Einar Löfstedt d.ä. Det resulterade i att man redan på 1870-talet var relativt eniga om att utvecklingen inom den arkeologiska grenen av antikstudier var lovande och förtjänade en lärostolsprofessur.¹⁷ 1870-talets akademiska förslag stoppades men under de kommande årtiondena förstärktes denna process. Inte minst bidrog Sam Wides och Lennart Kjellbergs arkeologiska aktiviteter i Grekland under 1890-talet till detta.¹⁸

Namnet på den nya disciplinen var inte självklart. Flera förslag diskuterades innan man enades om klassisk fornkunskap och antikens historia. Det alternativa förslaget antikens historia och klassisk fornkunskap avfärdades eftersom man tyckte att antik-historia fick företräde med denna ordföljd. Ett annat förslag som avvisades var namnet religionshistoria. Detta förslag grundades i att Martin P:n Nilsson var religionshistoriker. Både Wide och Nilsson tillsattes utan utlysning av tjänsterna. Wide och Nilsson påverkade ämnets namn; de ansåg att termen arkeologi var alltför starkt kopplad till Oscar Montelius och nordisk arkeologi. De förespråkade därför termen fornkunskap.¹⁹ I klassisk fornkunskap och antikens historia var klassisk arkeologi det ledande forskningsfältet; detta relativa förhållande mellan forskningsfälten består än i dag i Sverige.

Antikvetenskapen definieras i första hand av ett empiriskt fokus på de klassiska antika kulturerna. Ämnets självpåtagna begränsning har resulterat i att två omfattande ämnesområden, teori och den klassiska traditionen, i stort sett har uteslutits ur vår forskning. Den kulturhistoriska definitionen av ämnet har resulterat i att vår forskning ligger väldigt nära ämnets källmaterial; exempelvis definierar vi ofta våra forskningsämnen utifrån ett tillgängligt källmaterial, och vi betraktar kategorisering av ett källmaterial som fullvärdig forskning. Däremot utgår vi inte lika ofta från en explicit metod eller teori, och forskning som i första hand diskuterar metodologiska och/eller teoretiska ämnen är inte riktigt rumsrena. Antikens kultur och samhällsliv domineras av en positivistisk forskningstradition. Inom antikvetenskapen och i klassiska studier används begreppet positivistisk, som här, för att beteckna empirisk forskning utan explicit teori och metod: "to 'let the objects speak for themselves,' to look first and foremost, without being brainwashed by previous theories or scholarly pronouncements"²⁰. Andra positivistiska forskare är inte lika explicita. De uttrycker positivismen genom att *inte* diskutera teori och/eller metod. Denna användning av begreppet skiljer sig från Auguste Comtes positivism,²¹ och från den logiska positivismen som utvecklades av Wien-kretsen under 1920-talet.²²

Antikvetenskaplig positivism står inte i motsättning till idealisering av antiken. Positivismen betecknar forskning med ett snävt empiriskt fokus. Det kompletteras ofta

med ett urval där antikens förebildliga aspekter uppmärksammas i större utsträckning än antikens vardagliga aspekter. Vi är benägna att diskutera metoder i viss begränsad omfattning, men undviker i stort sett att befatta oss med teorifrågor. Det betyder inte att vi inte diskuterar dessa aspekter av forskningen, utan snarare att vi inte betraktar dem som forskningsämnen i sin egen rätt; teoretiska och metodologiska aspekter är sekundära i vår forskning.

Ett andra forskningsområde som förblir marginaliserat i svensk antikvetenskap är den klassiska traditionen. Inte heller detta forskningsfält betraktas som legitimt. Vi förmedlar dock gärna den klassiska traditionen; vi håller föredrag, skriver artiklar i tidningar och tidskrifter, inte minst i *Medusa*, *Hellenika* och *Romhorisont*, och skriver bloggar. Detta likställs med universitetets tredje uppgift, att förmedla forskning populärt. Doktorsavhandlingar handleds och godkänns av äldre kollegor. Den kollegiala och institutionella granskningen är därmed starkare för doktorsavhandlingar än för annan forskning. Vid minst tre ämneskonferenser (år 1995, 1998 och 2013) har svensk antikvetenskap diskuterat om antikreception/antikbruk är lämpliga ämnen för doktorsavhandlingar, och vid samtliga tillfällen har i första hand ämnets företrädare – med varierande emfas – avfärdat antikreception/antikbruk som lämpligt ämne för doktorsavhandlingar i antikens kultur och samhällsliv, medan yngre forskare uttryckt önskemål om att inkludera detta forskningsfält. Ämneskonferenserna har ingen formell beslutanderätt i svenskt universitetsväsende, men ämnesföreträdarnas kategoriska avfärdande har befäst den kulturhistoriska definitionen av antikens kultur och samhällsliv. I förlängningen betyder detta också att den dynamiska kultursynens relevans har avfärdats för svensk antikvetenskap.

Varken ämneskonferenser eller ämnesföreträdare har absolut makt över forskningen. Det finns exempel på svensk antikvetenskaplig forskning kring antikreception/antikbruk; Anne Marie Leander Touati har behandlat Gustav III:s antiksamling,²³ Allan Klynne har diskuterat hur minoiska palats rekonstruerades²⁴, Lena Sjögren hur skandinaviska arkeologer använder sig av den minoiska kulturen,²⁵ och Ragnar Hedlund och Jonathan Westin arbetar på en artikel om hur antikens Rom förmedlas i datorspelet *Assassin's Creed*.²⁶ Även min forskning kan placeras i det här fältet.²⁷ Exemplet skiljer sig åt i perspektiv, vissa lutar mer åt traditionell antikreception och andra åt kritiskt antikbruk. Biografiska studier av pionjärer, kulturpersonligheter med intresse för antiken eller tidigare framstående forskare utgör ett undantag i detta sammanhang, eftersom de är vanligare. Det är i första hand enskilda mäns arkiv som ligger till grund för dessa studier.²⁸ Bidragen i denna genre kännetecknas, med något undantag, av en biografisk struktur och relativt oproblematiska beskrivningar av enskilda personers gärningar. Denna typ av historieskrivning har karaktäriserats som pseudohistoria; det är en historieskrivning som i allt väsentligt inte analyserar strukturer utan nöjer sig med att gräva fram och ordna fakta i kronologiska serier – historiografisk positivism, med andra ord.

Avslutning

Skillnaderna i hur vi förhåller oss till den klassiska traditionen är ett uttryck för respektive ämnes epistemologi. Den *kulturhistoriska definitionen* av vad som betraktas som legitima forskningsämnen utgör, trots vissa ifrågasättanden, fortfarande normen i antikens kultur och samhällsliv. Mitt intryck är att svensk klassisk filologi visar ett tydligare intresse för forskning om den klassiska traditionen. En möjlig anledning till denna skillnad är att den kulturhistoriska förankringen inte är lika stark i den filologiska forskningen; den kulturhistoriska kontexten är inte den centrala i filologernas forskning.

Antikbruk är ett problematiskt forskningsfält; men problemet ser olika ut för respektive akademisk disciplin. För antikens kultur och samhällsliv är problemet att detta forskningsfält ignoreras, eller att synen på det är outvecklad och positivistisk. För klassisk filologi ligger det problematiska i att filologerna bidrar till att förstärka idealiseringen av den klassiska antiken. Kanske överdriver jag dock både relevansen av detta forskningsfält och skillnaderna mellan våra discipliner. I lexikonet *The Classical Tradition*,²⁹ ett standardverk i detta forskningsfält, är endast två av 339 författare från Norden; en konstvetare från Uppsala och en religionshistoriker från Jvääskylä. Det ljumma intresset för den klassiska traditionen är kanske ett nordiskt snarare än ett svenskt problem. Dessutom verkar våra kollegor utomlands vara medvetna om vår kyliga inställning till denna.

Nyligen har Charles Martindale argumenterat för att receptionsstudier har potential att vara ledstjärnan för ett nytt humanistiskt perspektiv.³⁰ Martindale föreslår en humanism med en hermeneutisk grund. Han menar att vi studerar det som är relevant för oss och att vårt intresse för antiken håller den vid liv. Enligt hans perspektiv kan vi inte gå runt den klassiska traditionen eftersom den har format våra föreställningar om antiken. Vår förförståelse av antiken – vid olika tillfällen i den hermeneutiska cirkeln – präglas av denna. Martindales programförklaring bygger på en dekonstruktion av modernitetens epistemologi, inte minst den linjära kronologiska periodisering som är central för den positivistiska antikvetenskapen. Hans programförklaring är inte teoretiskt nydanande – vilket han verkar tro, utan hans manifest vilar i själva verket på den dynamiska kultursynens vetenskapsfilosofiska fundament. Han skriver in sig i en historiefilosofisk tradition som omfattar bland annat R.G. Collingwood, Arthur Danto och E.H. Carr.³¹ Men det förtar inte värdet av hans förslag. Martindale identifierar ett epistemologiskt samband mellan den dynamiska kultursynen och den klassiska traditionen. Om vi tycker att den dynamiska kultursynen är ett fruktbart perspektiv måste vi också bredda antikvetenskapen till att inkludera antikbruk. Om vi inte gör det gräver vi vår kulturhistoriska grav.

LITTERATUR

- Alroth, Brita och Charlotte Scheffer (red.) (2011), *Svenskar och antiken*, Stockholm: Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet.
- Altekamp, Stephan (2008), "Klassische Archäologie und Nationalsozialismus", i J. Elvert & J. Sikora (red.), *Kulturwissenschaften und Nationalsozialismus*, Stuttgart: Steiner, s. 167–209.
- Anyuru, Johannes (2003), *Det är bara gudarna som är nya. Dikter*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berg, Ingrid (kommande), *Kalauveia 1894. People, Places and Things around the First Swedish Excavation in Greece*, Stockholm: Stockholms universitet.
- Bernbeck, Reinhard (1997), *Theorien in der Archäologie*, Tübingen: Francke.
- Bonnell, Victoria et al. (red.) (1999), *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, Berkeley: University of California Press.
- Borbein, Adolf Heinrich, Tonio Hölscher och Paul Zanker (2000), "Einleitung", i Adolf Heinrich Borbein, Tonio Hölscher, och Paul Zanker (red.) *Klassische Archäologie. Eine Einführung*, Berlin: Reimer, s. 7–21.
- Brunnsåker, Sture (1976), "Classical Archaeology and Ancient History", i Carl Göran Andrae (red.) *Uppsala University 500 Years. 5, Faculty of Arts at Uppsala University. History, Art and Philosophy*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, s. 19–33.
- Callmer, Christian (1985), "Tillkomsten av professurerna i klassisk fornkunskap och antikens historia 1909–1910", *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdomshistoria*, s. 155–165.
- Carr, E.H. (1961), *What is History? The George Macaulay Trevelyan Lectures Delivered in the University of Cambridge, January-March 1961*, London: Macmillan.
- Chartier, Roger (1998), *Cultural History. Between practices and representations*, Cambridge: Polity Press.
- Clifford, James (1988), *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Collingwood, Robin George (1994), *The Idea of History. With Lectures 1926–1928*, reviderad utgåva, Oxford: Oxford University Press. Original 1946.
- Danto, Arthur C. et al. (2007), *Narration and Knowledge. Including the Integral Text of Analytical Philosophy of History*, New York: Columbia University Press. Original 1964.
- Décultot, E. et al. (red.) (2003), *Le Laocoon. Histoire et réception*, Paris: Presses universitaires de France.
- Dyson, Stephen L. (2006), *In Pursuit of Ancient Pasts. A History of Classical Archaeology in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, New Haven: Yale University Press.

- Finley, Moses I. (1975), "Sparta" i *The Use and Abuse of History*, London: Chatto & Windus, s. 161–77.
- (1985), *Ancient History. Evidence and Models*, London: Chatto & Windus.
- Frängsmyr, Carl (2010), *Uppsala Universitet 1852–1916*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Giardina, Andrea (2008), "The Fascist Myth of Romanity", *Estudos Avançados* 22, s. 55–76.
- Grafton, A. et al. (red.) (2010), *The Classical Tradition*, Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Greenblatt, Stephen (2011), *The Swerve. How the World Became Modern*, New York: W.W. Norton.
- Hamilakis, Yannis (2007), *The Nation and its Ruins. Antiquity, Archaeology and National Imagination in Greece*, Oxford: Oxford University Press.
- Hedlund, Ragnar & Jonathan Westin (2016), "Polychronia. Negotiating the Popular Representation of a Common Past in Assassin's Creed", *Journal of Gaming and Virtual Worlds* 8:1.
- Heilbron, J. (1990), "Auguste Comte and Modern Epistemology", *Sociological Theory* 8, s. 153–162.
- Holst Blennow, Anna & Frederick Whitling (2011), "Svensk Romlängtan. Vilhelm Lundström and the First Swedish Philological–Archaeological Course in Rome 1909", *Opuscula. Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome* 4, s. 143–158.
- Hunt, Lynn (red.) (1989), *The New Cultural History*, Berkeley: University of California Press.
- Iggers, Georg (1997), *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- Iordanoglou, Dimitrios (2010), *Iliaden. En cover*, Stockholm: Ruin.
- Johnson, Eyvind (1946), *Strändernas svall. Roman om det närvarande*, Helsingfors: Schildt.
- Klynne, Allan (1998), "Reconstructions of Knossos. Artists' Impressions, Archaeological Evidence and Wishful Thinking", *Journal of Mediterranean Archaeology* 11, s. 206–229.
- Kyrklund, Willy (1986), *Elpënor*, Stockholm: Alba.
- Leander Touati, Anne-Marie (1998), *Ancient Sculptures in the Royal Museum. I. The Eighteenth-century Collection in Stockholm*, Stockholm: Nationalmuseum.
- Leoussi, Athena (1998), *Nationalism and Classicism. The Classical Body as National Symbol in Nineteenth-century England and France*, London: MacMillan Press.
- Lessing, Gotthold Ephraim, and Wilhelm Grenzmann (1962), *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie. Mit erg. Texten*, Paderborn. Original 1766.

- Marchand, Suzanne (1996), *Down from Olympus. Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750–1970*, Princeton: Princeton University Press.
- Martindale, Charles (2013), "Reception. A new humanism? Receptivity, Pedagogy, the Transhistorical", *Classical Receptions Journal* 5, s. 169–183.
- Mitchell, W.J.T. (1984), "The Politics of Genre. Space and Time in Lessing's *Laocoon*", *Representations* 6, s. 98–115.
- Morris, Ian (2000), *Archaeology as Cultural History. Words and Things in Iron Age Greece*, Malden: Blackwell.
- Nordquist, Gullög (2002), "A Better Time Cannot be Found", i Robin Hägg (red.), *Peloponnesian Sanctuaries and cults. Proceedings of the Ninth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 11–13 June 1994*, Stockholm: Svenska institutet i Athen, s. 15–20.
- Ober, Josiah (1996), *The Athenian Revolution. Essays on Ancient Greek Democracy and Political Theory*, Princeton: Princeton University Press.
- Palmblad, V. F. (1843), *Grekisk fornkunskap*, Uppsala.
- Potts, Alex (1994), *Flesh and the Ideal. Winckelmann and the Origins of Art History*, New Haven: Yale University Press.
- Ridgway, Brunilde S. (1994), "Review Article. The Study of Classical Sculpture at the end of the 20th century", *American Journal of Archaeology* 98, s. 759–769.
- Rowland, Benjamin Jr (1963), *The Classical Tradition in Western Art*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Siapkas, Johannes (2003), *Heterological Ethnicity. Conceptualizing Identities in Ancient Greece*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Siapkas, Johannes (2012), "Classical Others. Anthropologies of Antiquity", *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdomshistoria*, s. 183–203.
- Siapkas, Johannes & Lena Sjögren (2014), *Displaying the Ideals of Antiquity. The Petrified Gaze*, New York: Routledge.
- Sjögren, Lena (2006), "Minoan Wannabees. The Resurrection of Minoan Influences in Scandinavian Archaeology", i Yannis Hamilakis & Nicoletta Momigliano (red.), *Archaeology and European Modernity. Producing and Consuming the 'Minoans'*, Padova: Bottega d'Erasmus, s. 127–142.
- Snodgrass, Anthony (1987), *An Archaeology of Greece. The Present State and Future Scope of a Discipline*, Berkeley: University of California Press.
- Snodgrass, Anthony (2007), "What is Classical Archaeology? Greek Archaeology", i Susan Alcock & Robin Osborne (red.), *Classical Archaeology*, Malden: Blackwell, s. 13–29.
- Söderlind, Solfrid (1999), "Från ädel antik till gammalt gods", i Solfrid Söderlind (red.), *Gips. Tradition i konstens form*, Stockholm: Nationalmuseum, s. 115–155.

- Spiegel, Gabrielle M. (red.) (2005), *Practicing History. New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*, New York: Routledge.
- Tanner, Marie (1993), *The Last Descendants of Aeneas. The Hapsburg and the Mythic Image of the Emperor*, New Haven: Yale University Press.
- Trigger, Bruce G. (1989), *A History of Archaeological Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Uebel, Thomas E. & Alan Richardson (red.) (2007), *The Cambridge Companion to Logical Empiricism*, New York: Cambridge University Press.
- Vasari, Giorgio (1984), *Berömda renässanskonstnärers liv*, Göteborg: Pontes. Original 1550.
- Winckelmann, Johann J. (2006), *History of Art of Antiquity*, Los Angeles: Getty Research Institute. Original 1764.

NOTER

- 1 Se Greenblatt 2011, s. 124.
- 2 Se Potts 1994; Siapkis & Sjögren 2014.
- 3 Söderlind 1999.
- 4 Se t.ex. Marchand 1996; Bernbeck 1997; Morris 2000; Snodgrass 2007.
- 5 Se Finley 1975 samt 1985, s. 61.
- 6 Två förtydliganden: 1) Antikens kultur och samhällsliv rymmer även forskning om förhistoriska epoker och kulturer. De tillhör inte den klassiska antiken i snäv bemärkelse. Detta förstärker visserligen den arkeologiska grenen av ämnet, men det är inte avgörande för vår syn på den klassiska traditionen. Att inkludera Medelhavsområdets förhistoria i antikstudier är ovanligt, men inte unikt ur internationell synvinkel. 2) Begreppet kulturhistorisk används för två olika forskningsfält och teoretiska perspektiv. För det första är kulturhistorisk, *culture-historical*, arkeologi ett arkeologiskt paradig som cementerades i början av 1900-talet (jfr Trigger 1989). För det andra är kulturhistoria, *cultural history*, ett lite vagare humanistiskt perspektiv. I den här betydelsen används det flitigt, inte minst av historiker, och betecknar forskning i den kulturella vändningen i slutet av 1900-tal (jfr Hunt 1989; Chartier 1998; Morris 2000). Det är i första hand begreppen i sig som liknar varandra, i övrigt är det avgörande skillnader. Jag använder kulturhistorisk i den första betydelsen, och dynamisk kultursyn när jag syftar på den andra betydelsen.
- 7 Se t.ex. Clifford 1988; Hunt 1989; Bonnell et al. 1999; Spiegel 2005.
- 8 Tanner 1993.
- 9 Hamilakis 2007, s. 205–241.
- 10 Se t.ex. Leoussi 1998; Altekamp 2008; Giardina 2008.
- 11 T.ex. Rowland 1963.
- 12 Lessing 1962 [1766]; Mitchell 1984; Décultot et al. 2003.
- 13 Martindale 2013, s. 170–171.
- 14 Ett förtydligande om begreppet ”kritisk” är på sin plats. Vi är alla kritiska på ett eller annat sätt. Källkritik genomsyrar vår forskning, oavsett teoretiskt perspektiv. Här använder jag ”kritisk” som det utkristalliserats i den kulturella vändningen. Det betyder att man söker belysa ideologiska och diskursiva grundvalar.

- 15 Se Brunnsåker 1976, s. 19.
- 16 Se Marchand 1996; Iggers 1997, s. 27–28; Dyson 2006.
- 17 Frängsmyr 2010, s. 77–80.
- 18 Se Nordquist 2002; Berg (2016).
- 19 Se Callmer 1985.
- 20 Ridgway 1994, s. 769. Förutom Martindale 2013, s. 170–171, använder exempelvis Snodgrass 1987, s. 37–38, Ober 1996, s. 9–10, och Borbein, Hölscher & Zanker 2000, s. 16, positivismbegreppet på det här sättet.
- 21 Se Heilbron 1990.
- 22 Se Uebel & Richardson 2007.
- 23 Leander Touati 1998.
- 24 Klynne 1998.
- 25 Sjögren 2006.
- 26 Hedlund & Westin (2016).
- 27 T.ex. Siapkas 2003 och 2012; Siapkas & Sjögren 2014.
- 28 Se t.ex. Alroth & Scheffer 2011; Holst Blennow & Whitling 2011.
- 29 Grafton et al. 2010.
- 30 Martindale 2013.
- 31 Colingwood 1994 [1946]; Danto 2007 [1964]; Carr 1961.

DEL II

Riktningar

Klassisk filologi, senantiken och Bysans

Den disciplinära avgränsningen i Vilhelm Lundströms
En ung vetenskap (1900)

David Westberg

I en diskussion kring senantikens och Bysans ställning inom den klassiska filologin i Sverige måste man börja med att konstatera att begreppen delvis sammanfaller. Mycket av det vi i dag skulle räkna till senantiken har tidigare ansetts falla inom bysantinologin och vice versa. Begrepp som *Le Bas-Empire* eller *The Later Roman Empire* kunde, inte minst inom historieskrivningen, täcka det mesta av de efterklassiska perioderna.¹ Det fanns tidigare också en tendens att utvidga det nygrekiska studiet bakåt, långt in i det vi nu räknar som bysantinsk tid.² Gränserna är alltså något flytande.

Senare tider har sett en tilltagande differentiering; senantiken är ett eget fält åtminstone sedan Peter Browns insatser under 1970-talet. Den bysantinska tidens början lokaliserades tidigare närmast till Konstantin den store och Konstantinopels grundande 324 e.Kr. (eller dess invigning 330), medan den i dag har förskjutits fram till åtminstone Justinianus (östromersk kejsare från 527), och ofta framåt kejsar Herakleios och 600-talet, när de medeltida dragen i samhället är mer uppenbara.³ Det finns alltså en risk för en viss begreppslig glidning i den följande framställningen, och diskussionen kring bysantinologin berör i hög grad också det senantika. Den patristiska litteraturen utgör ytterligare en oklarhet i den vetenskapliga taxonomin: den är tveklöst en del av det senantika eller bysantinska materialet, men utgör samtidigt en egen domän, och har nog ofta betraktats som en i första hand teologisk angelägenhet och ett slags utvidgat bibelexegetiskt studium. Vissa mer litterära produkter som dikter, liksom brev, av patristiska författare har dock varit föremål för de klassiska filologernas intresse och det patristiska materialet har legat till grund för språkhistoriska och stilistiska analyser.

Det var framför allt i Tyskland som den moderna avgränsningen av bysantinologin som egen disciplin inleddes under slutet av 1800-talet. *Oxford Handbook of Byzantine Studies* (2007) utpekar Karl Krumbacher (1856–1909) som huvudaktör och lyfter

Vilhelm Lundström (1869–1940), år 1900. Fotografi av Heinrich Osti ur Uppsala universitetsbiblioteks bildsamling.

fram betydelsen av dennes *Byzantinische Literaturgeschichte* (1890, 2:a rev. utg. 1897) såsom den första större, syntetiserande överblicken över bysantinsk kultur, liksom grundad av en tidskrift för disciplinen: *Byzantinische Zeitschrift* (1892–).⁴ Den svenske filologen Vilhelm Lundström (1869–1940) lyfte så tätt inpå som 1900 fram exakt samma saker – Krumbacher, hans litteraturhistoria och tidskriften – och hans analys av Krumbacher som den moderna bysantinologins portalgestalt har stått sig även i senare tiders bedömning.⁵

Jag kommer i föreliggande bidrag att utgå från i första hand Lundströms programskrift *En ung vetenskap* från 1900, en introduktion till den bysantinska filologin och dess relevans.⁶ Skriften gavs ut i Svenska Humanistiska Förbundets skriftserie när Lundström var docent i latin vid Uppsala universitet (1893–1906). Han tar här ett introducerande helhetsgrepp på bysantinologin, men *En ung vetenskap* utgjorde inte Lundströms första insats på området. Redan första numret av *Eranos* (1896) innehåller en serie bidrag till bysantinsk filologi av Lundström (som också var tidskriftens grundare).⁷

I *En ung vetenskap* presenterar Lundström bysantinologin som en egen vetenskap, skild från klassisk filologi; hans entusiasm inför dess jungfruliga karaktär och möjligheten att utforma en ny disciplin är tydlig.⁸ De kronologiska ramarna för Bysans sätter Lundström till 324–1453 på basis dels av kristendomen som definierande kulturfaktor, dels av Konstantinopels betydelse som Bysans administrativa och kulturella centrum – ”medelpunkten för det östromerska rikets hela lif”.⁹ Det innebär att det Lundström säger om bysantinologin i hög grad omfattar också det vi i dag normalt räknar till senantiken. Han urskiljer tiden 324–640 som ”en bestämdt markerad öfvergångstid mellan antiken och den genuint bysantinska tiden”.¹⁰

Den bysantinska filologins definition, uppgift och material

Vad kännetecknar då en filologi specifikt inriktad på senare grekiska perioder? Ser vi till diskussionen i det tidiga 1900-talets filologsverige i allmänhet, saknas i princip motiveringar för valet av material, liksom teoretiska eller metodologiska resonemang. Bo Lindberg konstaterar att ”[d]e svenska filologerna har – med ett enda undantag – inte författat några beskrivningar av sin vetenskap eller skrivit programförklaringar och diskussionsinlägg om teori och metod”.¹¹ Det undantag Lindberg anför är O.A. Danielssons föredrag ”Några ord om den klassiska filologiens nuvarande ställning vid våra universitet”, hållet 1910 i Humanistiska Förbundet i Uppsala och tryckt samma år i *Pedagogisk tidskrift*.

En ung vetenskap tas inte upp av Lindberg, men bör också räknas som en sådan principutläggning, inte minst då den både speglar och nyanserar den besvärsskrift om ex officio professuren i Uppsala som Lundström skrivit två år tidigare och som Lind-

berg diskuterar.¹² Lundström profilerar sig delvis mot den ”klassiska filologin” och visar samtidigt tydligt på brytningen i paradigmskiftet humanism–vetenskap och på den historisering av filologin, som också Danielsson gör sig till talesman för tio år senare – en ”avklassicerad, historisk antikvetenskap”, där de klassiska periodernas ”absoluta värden” kraftigt relativiserats.

Den svenska filologisynen stämmer alltså, föga överraskande, ganska väl med den som utvecklades i Tyskland under 1800-talet och kodifierades av till exempel August Boeckh (1785–1867).¹³ Om filologins uppgift skriver Boeckh i *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*: ”Hiernach scheint die eigentliche Aufgabe der Philologie das *Erkennen* des vom menschlichen Geist *Producirten*, d. h. des *Erkannten* zu sein.”¹⁴ Boeckhs definition av filologins uppgift är mer bekant i den komprimerade formen ”das Erkennen des Erkannten” (som också förekommer litet längre fram i verket), en formulering som bakom sin abstrakta slagkraftighet innebär såväl en historiserande syn på materialet och ett avståndstagande från en tidigare nyhumanistisk uppfattning om att filologins material är det antika kulturarvet uppfattat som förebildligt.¹⁵

När Lundström som en inledning till sin presentation av bysantinologin tar sin utgångspunkt i den klassiska filologin, konstaterar han att den klassiska filologins betydelse ligger i att den studerar ”mänsklighetens enda avslutade kulturperiod, antiken”¹⁶. Vare sig vi instämmer i detta eller ej, kan vi notera att Lundströms utgångspunkt är ett historiserande kulturbegrepp och inte den antika klassiciteten som sådan. Vad gäller det ”klassiska” konstaterar Lundström betydelsen av humanisternas relation till antiken och att denna utgjort grunden för den klassiska filologins starka ställning och utvecklade metodologi:

Utforskningen af denna antika kulturvärld blef därför en af det västeuropeiska framstegs-
arbetets förnämsta uppgifter; så är den klassiska filologien såsom systematiskt drifven
vetenskap årsbarn med den nya tidens odling samt på samma gång en af dess kraftigaste
befordrare och en af dess mest mognade frukter.¹⁷

Men, konstaterar Lundström, ”en dylik ställning har äfven sina faror” i form av självblindhet och självtilräcklighet. Liksom ciceronianismen ”dödade latinet såsom världsspråk” riskerar den klassiska filologin att undertrycka sin egen fortsatta utveckling; den har ”såsom vetenskap länge ställt sig afvisande gent emot de mest närliggande forskningsområdena”.¹⁸ Här finns en kritik mot den klassiska filologin som just ”klassisk”. Betydelsen hos ordet är något oprecis – det är oklart om Lundström tänker på en idealistisk filologi av nyhumanistisk modell eller på det språkligt normativa drag som präglat antikstudiet längre tillbaka; förmodligen finns båda delarna med.¹⁹

Filologin är, skriver Lundström, ”en vetenskap, som har till föremål ett folks eller

en nära förbunden folkgrupps språk och kulturutveckling under en viss livs- eller kulturperiod”.²⁰ Alldeles bortsett från de teoretiska problem och oklarheter begrepp som ”folk(grupp)” och ”kulturperiod” i sig medför, kan vi återigen konstatera att det är en empirisk-historisk grundsyn som gör sig gällande.

Kulturstudium och litteraturhistoria

I sin beskrivning av den bysantinska kulturen utgår Lundström från en traditionell metaforik: ”den bysantinska historien liksom hvarje annan är en kurva med starka svängar i sicksack, med en tydlig stigning, ett tydligt kulmen och ett tydligt fallande”.²¹ Den organiska metaforiken är helt explicit i beskrivningen av Palaiologtiden (1261–1453), ”då den litterära odlingen ännu erhöll en sista vacker efterblomstring”, den nygrekiska litteraturen beskrivs som dess ”nya planta” och den västerländska renässanshumanismen som dess ”frön”. Den faktor som primärt definierar bysantinsk kultur gentemot den antika är kristendomen, som också får ange den kronologiska ramen.

Lundström betraktar litteraturstudiet som filologins kärna, eftersom det är en syntes av språk- och kulturforskningen: ”På litteraturforskningens fält mötas språkvetenskap och kulturhistoria; därför blir filologiens viktigaste och mest integrerande del just *litteraturforskningen*.”²² Krumbacher tog sin utgångspunkt i litteraturen och hans *Geschichte* utgjorde det första och sista försöket att teckna en bild av bysantinsk litteratur i dess helhet. Som han själv framhävde hade han ingen föregångare och inom kort hade forskningsläget omöjliggjort en motsvarande syntes från en enda forskares sida.²³

Lundström konstaterar å ena sidan att Bysans ”fått en hög kultur i arf” som fick ett avgörande inflytande på övriga delar av Europa och på eftervärlden. Å andra sidan begränsas inte Bysans roll till att vara antikens förmedlare till renässansen; det är också en dynamisk kultur viktig att studera i sig och föremål för många missuppfattningar. Bysans hade, konstaterar han, kontakt med mängder av andra folk under hela medeltiden: ”konstnärliga såväl som religiösa inflytanden trängde från Byzantium till Västerlandet”, inkluderande de slaviska folken och till och med ”till den skandinaviska Norden trängde från kulturhärden vid Bosporen mången varm odlingens våg”.²⁴ Litet längre fram i essän lyfter Lundström till och med fram studiet av dessa ”många internationella kulturförbindelser” i tid och rum som den viktigaste bysantinologiska uppgiften – som bakgrund till såväl de västeuropeiska ländernas historia som till situationen på Balkan och till den slaviska världen.²⁵ Den bysantinska kulturen i vid mening bör alltså studeras både för sin egen skull och för sitt inflytande på såväl samtid som eftervärld.

Litteraturstudiets metodologi går Lundström inte in på, men inflytandet från Krumbacher är, föga förvånande, påtagligt. Liksom denne utgår Lundström från genrerna snarare än de enskilda författarna eller kronologin som överordnande princip.²⁶ Han börjar med historieskrivningen, som är den genre som tilldragit sig mest

uppmärksamhet. Vidare nämner han som huvudkategorier den teologiska litteraturen och den "kyrkliga diktningen", med Romanos som exempel. Litteraturstudiets mål ligger uteslutande inom ramen för kulturstudiet; studiet av litteraturen ger en "inblick i den medeltidsgrekiska kulturens väsen" och den avspeglar "det byzantinska lynnet".²⁷

Lingvistik och språkhistoria

Vid sidan av filologins uppgift att studera "ett folks eller en nära förbunden folkgrupps språk och kulturutveckling under en viss lifs- eller kulturperiod", som nämndes ovan och som också tycks vara litteraturstudiets slutmål, preciserar Lundström litet längre in i programskriften filologins material: "Filologien har i första hand till objekt *språket*, språket såsom naturprodukt och språket såsom kulturprodukt." Lundström pekar väl-taligt på betydelsen av ett språkhistoriskt studium av den bysantinska grekiskan. "Intet språk har ens tillnärmelsevis en historia sådan som det grekiska", skriver han. "I nära tre årtusenden har detta språk varit ett kulturspråk, och från hvarje århundrade, ja, under långa perioder till och med från hvarje årtionde af denna väldiga tidslängd hafva vi massor af litterära minnesmärken bevarade, som tillåta oss att följa språkets utveckling och skiftningar. Intet annat språk i världen kan uppvisa något dylikt." I denna väldiga utvecklingshistoria upptar den bysantinska grekiskan mer än ett årtusende – "vikten att grundligt studera denna tids språkliga företeelser ligger härmed i öppen dag" och, påpekar Lundström, nästan inget är utforskat.²⁸

Lundströms plaidoyer för bysantinologins språkhistoriska relevans kan läsas mot den mer specifika bakgrunden av att det vid denna tid var Danielsson som var professor i grekiska i Uppsala (1891–1917). Danielssons vetenskapliga gärning låg till stor del inom den jämförande historiska språkforskningen, och han är en av dem som Lindberg kopplar till "det språkhistoriska genombrottet bland svenska klassiker". På latin-sidan står Per Persson för motsvarande tendens och det är med dem som en språkhistorisk forskning av junggrammatiskt snitt "blir den dominerande kompetensen hos filologer i ledande ställning".²⁹ Även om Danielssons intressen, åtminstone ännu omkring 1900, snarare låg hos den tidiga epiken och i etruskiska inskrifter, så var den nya, vetenskapligt mer stringenta, språkhistoriska disciplinen under tydlig uppsegling i Sverige. Detta var något som Lundström, trots sin allmänna utgångspunkt i litteraturhistorien och Krumbacher, uppenbarligen förhöll sig till. Senare kom Danielssons forskning att gå i mer litterär riktning, kanske delvis beroende på att han uppfattade en totalsyn på antik kultur som den klassiska filologins ärende.³⁰

Textkritik

Några textkritiska principfrågor för utgivning av bysantinska texter berörs inte av Lundström i *En ung vetenskap*. Inte heller problematiseras relationen mellan klassisk och medeltida editionsfilologi i vidare mening – en debatt som snarare hör 1980- och 90-talen till.³¹ Indirekt kommer Lundström in på vikten av editionsarbete när han konstaterar att ”den stora massan af Byzantiums litterära kvarlåtenskap hvilar ännu outgifven i bibliotekens gömmor eller är tillgänglig blott i så eländiga och okritiska upplagor” att ett seriöst litteraturstudium av den är omöjligt.³² Arbetet med att ge ut texterna tas dock inte upp i övrigt och framställs här närmast som ett förstadium till det litteraturvetenskapliga arbete som därmed framstår som filologins verkliga uppgift.

Betoningen är något överraskande med tanke på det fokus på editionsfilologi som präglar Lundströms gärning i stort. Lundström presenteras till exempel av Lindberg framför allt som textkritiker och även som förfäktare av ett filologiskt bildningsideal: ”Utan att skriva något systematiskt i frågan är Lundström den som under moderniseringsperioden tydligast artikulerar en konservativ filologuppfattning.”³³ Det är uppenbart att Lundström satte editionsarbete mycket högt. Gränsen mellan ”språkvetenskap” och ”(traditionell) filologi” ska dock inte överdrivas, åtminstone inte när det gäller den något yngre Lundström. Som vi sett betonar han i sin framställning av bysantinologin visserligen bildningsarvet och litteraturforskningen, men studiet av dem sker på den bysantinska kulturens egna villkor, och det samtida och framåtblickande kulturperspektivet på Bysans framställs i slutänden som ännu viktigare.

Bysantinologin och senantikstudiet i Sverige efter Lundström: några utblickar

När Maas 1909 kallar Lundström för ”der Vater der schwedischen Byzantinistik” hade denne redan flyttat till Göteborg, där han sedan 1907 var den förste innehavaren av den professur i latin (eller, för att vara helt korrekt, ”i klassiska språk med undervisningsskyldighet i latin”), som uppstått sedan professuren i klassiska språk delats i två.³⁴ Lundströms bidrag till *Eranos*, som tidigare haft en utpräglad bysantinsk inriktning, gick vid denna tid över till att behandla latinska ämnen. Han återkom dock till sina bysantinologiska intressen under ytterligare minst en period. I förteckningen över hans föreläsningar och övningar kommer, efter mer än tolv år av latinskt orienterade teman, under hösten 1919 och våren 1920 en föreläsningsserie betitlad ”Inledning till den bysantinska filologiens studium”.³⁵ Denna följs under läsåren 1920–1922 av en serie seminarieövningar först kring Christoforos av Mytilenes (1000-talet) diktning och därefter kring vitan över Eufrosyne den yngre, en hagiografisk text (BHG 627) av Nikeforos Kallistos Xanthopoulos (verksam omkr. 1320), som finns upptagen i meno-

logiet Cod. Goth. gr. 4, foll. 71–97.³⁶ Lundström hade förvärvat handskriften omkring 1920, osäkert varifrån men kanske från Tyskland.³⁷

Efter Danielsson, under Otto Lagercrantz professorstid (1919–1933) i Uppsala, fortsatte den språkhistoriska inriktningen inom svensk filologi i än mer renodlad form. Trots att Lagercrantz till skillnad från den senare Danielsson inte hade något vidare intresse för litterära perspektiv, ägnade han sig åt senare grekiskt material och inte minst åt papyrologiska studier, som var en annan av tidens högaktuella forskningsinriktningar. Kulmen på Lagercrantz arbete inom detta fält är *Papyrus graecus Holmien-sis (P.Holm)* (1913), en utgåva av en papyr från cirka 300 e.Kr. med recept för färgning och annan behandling av olika ädelstenar och metaller skrivna på demotisk grekiska.³⁸

Under Lagercrantz ledde intresset för papyrologi, handskrifter och syntax till att ett antal mer renodlat lingvistiska verk publicerades, som i synnerhet studerade senantik och tidigbysantinsk syntax, samt ett antal "Sprache und Stil"-studier av bysantinska författare.³⁹ Inte minst under tidigt 1930-tal tycks verksamheten kring det sena språkstudiet ha varit ivrig.

I Lund var inriktningen på senantiken och dess litterära grekiska tydlig genom Albert Wifstrand, professor i grekiska mellan 1935 och 1964. Bland publikationerna från Lund under Wifstrand återfinns flera studier av patristisk grekiska och kyrkofäder som Epifanios av Salamis, Johannes Chrysostomos och Basileios den store.⁴⁰ Wifstrands intresse för det mer renodlat bysantinska materialet tycks ha ökat under hans sista tid, men fokus på senantiken och kyrkofäderna kvarstod i princip under Wifstrands efterträdare Stig Rudberg, vars specialområde var Basileioshandskrifter.

I Göteborg fanns alltså Lundström från 1907, men med det undantag som nämnts ägnade han sig nu åt latinet och inte minst utgivningen av Columella. Det är svårt att urskilja några tendenser över tid i Göteborg – åtminstone om man ser till professorerna i grekiska vilkas forskningsintressen har varierat kraftigt från tidiggrekisk språkhistoria till senantik litteraturvetenskap. Wifstrands elev Cajus Fabricius fokuserade liksom denne på kyrkofädernas språk och med Ole L. Smith följde en utpräglad bysantinologisk period för Göteborgsgrekiskan.

Under den andra hälften av 1900-talet dominerar i Uppsala inriktningen på de senare grekiska perioderna. Förhållandet är tydligt om man ser till publikationsserierna *Studia Graeca* respektive *Byzantina Upsaliensia*. Att se till serieutgivningen är måhända en något impressionistisk metod, men det ger i alla fall en grov bild av vilka forskningsintressen som dominerade vid institutionen. Denna bild torde vara någorlunda korrekt i alla fall fram till runt år 2000, då nya publiceringsstrategiska förutsättningar gör att de egna serierna inte längre i lika hög grad avspeglar de lokala forskarnas verksamhet.⁴¹

Den allra första publikationen i *Graeca*-serien är talande nog en nygrekisk litteraturhistoria: Börje Knös *L'histoire de la littérature néo-grecque* (1962). Därefter följer

ett antal studier över huvudsakligen bysantinska och enstaka senantika ämnen fram till början av 1980-talet då serien avstannar – det finns inga publikationer mellan 1982 och 1998. Under denna period utkommer i stället sex publikationer i den nyinstittade serien *Studia Byzantina Upsaliensia* ut. Det är tydligt att den formella frikopplingen av bysantinologin med en egen professur 1980 innebar att dess serie till stor del kom att annektera Uppsala-filologernas forskningsinriktning – vilket förstås varit en av grunderna till att en lärostol i bysantinologi över huvud taget kunde inrättas, trots det ringa antal institutionsverksamma personer det faktiskt handlade om.

Ser man till landets övriga serier är bilden mer splittrad. *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* inleds 1955 med Ebbe Vilborgs utgåva av en senantik roman, Achilles Tatios *Leukippe och Kleitofon*. Sedan följer (bland de grecistiska arbetena) allt från mykenska personnamn till Hippokratesstudier och rent nygrekiskt inriktade produkter. Det mest utpräglade exemplet är R.A. Klostermanns studie (1962) över metropolen Basileios från Smyrna (1835–1910). *Studia Graeca et Latina Lundensia* instittades först 1989, men i den mån man kan ta med den i jämförelsen så visar även denna serie på en större spridning, möjligen med visst fokus på koinematerial i språkhistorisk belysning.⁴²

En annan fråga, som inte tagits upp i det ovanstående men som säkerligen skulle nyansera bilden, är hur bysantinologiskt material presenterats utanför akademins väggar. Intresset för Bysans bland svenska intellektuella, deras interaktion med universiteten och universitetslärares ofta omfattande utåtriktade verksamhet diskuteras av Helena Bodin i *Bruken av Bysans* (med fokus på perioden 1948–1971).⁴³

När Callmer 1952 konstaterade att de svenska insatserna på det nya fält som Lundström presenterat i *En ung vetenskap* kom att bli ”ganska blygsamma” får man hålla i åtanke att detta gäller bysantinologi som uttalad och avgränsad disciplin skild från annan grekisk filologi.⁴⁴ I den betydelsen framstår Lundströms programskrift som ett ganska isolerat fenomen. En lärostol i bysantinologi inrättades först 1980 vid Uppsala universitet genom ett anslag från HSFR (för att 2010 åter slås ihop med den grekiska professuren, som då i stället fick en särskild inriktning mot bysantinsk grekiska).

Senantikt och bysantinskt material har dock genomgående och i allt högre grad varit föremål för svenska filologers undersökningar under hela 1900-talet. I vetenskapligt avseende ser man alltså inte mycket av ideologiskt präglade föreställningar om senantiken och Bysans som förfallperioder, vars kulturprodukter saknar bildningsvärde. Så konstaterade Danielsson om begreppet ”klassisk” att det ”innebär ju ett begrepp af definitiv fulländning, af exceptionell eller till en viss grad absolut värdefullhet, som den strängt historiska betraktelsen endast med starka inskränkningar vill och kan erkänna [...]” – ”de s.k. ’gyllne tidehvarven’, som man förut hade vant sig att betrakta som antikens ojämförliga höjdpunkter, bli nu kulturfaser *jämte* och vid sidan av de *andra*”.⁴⁵

Även om Lundström försöker definiera dess disciplinära egenart, framstår bysanti-

nologin alltså egentligen inte så mycket i kontrast till den klassiska filologin, utan kan snarare betraktas som ett bland flera exempel på de omorienteringar denna filologi genomgår under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Den polemik mot det ”klassiska” och den klassiska filologins inskränkningar som Lundström (inte särskilt framträdande) ger uttryck för i *En ung vetenskap*, kan alltså sägas vara riktad – kanske delvis av taktiska skäl – mot en redan överspelad syn på den klassiska filologins ämne och uppgift. De filologiska hållningar som kan urskiljas gäller inte så mycket materialet och dess kronologi som sådant, utan med vilka metoder den klassiska filologen (eller bysantinologen) bör nalkas detta material: språkvetenskapliga, litteraturvetenskapliga eller editionsfilologiska.⁴⁶ Det senantika och bysantinska materialet kunde, som vi sett, aktualiseras i olika sammanhang, men inte i första hand utifrån ett disciplinärt bysantinologiskt perspektiv, utan via klassiska filologiska hjälp- och tvärvetenskaper som papyrologi och handskriftstudier och beroende på vilket material som fanns tillgängligt för undersökning.

LITTERATUR

- Agapitos, Panagiotis A. (1992), ”Byzantine Literature and Greek Philologists in the Nineteenth Century”, *Classica et Mediaevalia* 43, s. 231–60.
- (2015), ”Karl Krumbacher and the History of Byzantine Literature”, *Byzantinische Zeitschrift* 108, s. 1–52.
- Armini, Harry (1936), ”Professor Vilhelm Lundströms föreläsningar och övningar vid Göteborgs högskola 1907–1936”, i Harry Armini et al. (red.), *Apophoreta Gotoburgensia Vilelmo Lundström oblata*, Göteborg: Elander, s. 405–414.
- Aspegren, Kerstin (1977), *Bräutigam, Sonne und Mutter. Studien zu einigen Gottesmetaphern bei Gregor von Nyssa*, diss. Lund: Lunds universitet.
- Beck, Hans-Georg (1959), *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft. T. 2. Bd 1, München: Beck.
- (1971), *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft. T. 2. Bd 3, München: Beck.
- Boeckh, August (1886), *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, utg. Ernst Bratuscheck, 2:a utg. Rudolf Klussmann, Leipzig: Teubner.
- Bodin, Helena (2011), *Bruken av Bysans. Studier i svenskspråkig litteratur och kultur 1948–71*, Skellefteå: Norma.
- Callmer, Christian (1952), ”Byzantina. Några drag i byzantinologiens historia”, *Historisk tidskrift* 72, s. 186–208.

- Cameron, Averil (1992), *The Use & Abuse of Byzantium. An Essay on Reception*, London: School of Humanities, King's College.
- (2006), *The Byzantines*, Oxford: Blackwell.
- Cavallin, Anders (1944), *Studien zu den Briefen des Hl. Basilius*, Lund: Gleerup.
- Cerquiglini, Bernard (1989), *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris: Seuil.
- Christodoulou, Despina (2010), "Byzantium in Nineteenth-Century Greek Historiography", i Paul Stephenson (red.), *The Byzantine World*, London: Routledge, s. 445–461.
- Danielsson, Olof August (1910), "Några ord om den klassiska filologiens nuvarande ställning vid våra universitet", *Pedagogisk tidskrift* 46, s. 145–159.
- Erikson, Alvar (1939), *Sprachliche Bemerkungen zu Epiphanius' Interpretatio evangeliorum*, Lund: Gleerup.
- Fabricius, Cajus (1962), *Zu den Jugendschriften des Johannes Chrysostomos. Untersuchungen zum Klassizismus des vierten Jahrhunderts*, Lund: Gleerup.
- Gurd, Sean (2010), "Introduction", i Sean Gurd, *Philology and its Histories*, Columbus: Ohio State University Press, s. 1–19.
- Hedberg, Torsten (1935), *Eustathios als Attizist*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hermelin, Ingeborg (1934), *Zu den Briefen des Bischofs Synesios*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hunger, Herbert (1978) *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft. T. 5, 2 vol., München: Beck.
- Hörling, Elsa (1980), *Mythos und Pistis. Zur Deutung heidnischer Mythen in der christlichen Weltchronik des Johannes Malalas*, diss. Lund: Lunds universitet.
- Jeffreys, Elizabeth., Haldon, John & Cormack, Robin (2008), "Byzantine Studies as an Academic Discipline", i Elizabeth Jeffreys, John Haldon & Robin Cormack (red.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford: Oxford University Press, s. 3–20.
- Jordheim, Helge (2001), *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kazhdan, Alexander (1999), *A History of Byzantine Literature (650–850)*, Aten: The National Hellenic Research Foundation.
- & Franklin, Simon (1984), *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kleberg, Tønnes (1971), "Vilhelm Lundström vid Göteborgs högskola", i Åke Olauson (red.), *Svenskt bortom gränserna. Sju kapitel om Vilhelm Lundström*, Göteborg: Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, s. 53–66.
- (1974), *Catalogus codicum graecorum et latinorum bibliothecae universitatis*

- Gothoburgensis*, 2:a rev. uppl., Göteborg: Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis.
- Knös, Börje (1952), *Nygrekisk medeltids- och renässansdiktning*, Stockholm: Norstedt.
- Krumbacher, Karl (1897), *Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453)*, 2:a rev. uppl., München: Beck.
- Lagercrantz, Otto (1913), *Papyrus graecus Holmiensis (P.Holm). Recepte für Silber, Steine und Purpur*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologin i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Grillby: Lärdomshistoriska samfundet.
- Lindberg, Gertrud (1977), *Studies in Hermogenes and Eustathios. The Theory of Ideas and its Application in the Commentaries of Eustathios on the Epics of Homer*, diss. Lund: Lunds universitet.
- Lindstam, Sigfrid (1924), *Georgii Lacapeni et Andronici Zaridae epistulae XXXII cum epimerismis Lacapeni. Accedunt duae epistulae Michaëlis Gabrae ad Lacapenum*, Göteborg: Eranos.
- Linnér, Sture (1943), *Syntaktische und lexikalische Studien zur Historia Lausiaca des Palladios*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Ljungvik, Herman (1932), *Beiträge zur Syntax der spätgriechischen Volkssprache*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lundström, Vilhelm (1900), *En ung vetenskap*, Svenska Humanistiska Förbundets skrifter 2, Stockholm: Norstedt.
- Maas, Paul (1909), presentation av V. Lundström, "Kejsar Alexios II:s sorgeskvåde öfver sin fader kejsar Manuel" (i *Eranos* 8 (1908), s. 1–15), *Byzantinsche Zeitschrift* 18, s. 244–245.
- Rydén, Lennart (1993), "Byzantine Philology in Scandinavia and Finland", i *La filologia medievale e umanistica greca e latina nel secolo xx*, Testi e studi Bizantino-Neoellenici 7, Rom: Dipartimento di filologia greca e latina, Sezione bizantino-neoellenica, Università di Roma "La Sapienza", s. 483–504.
- Shepard, Jonathan (red.) (2008), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stephenson, Paul (2010), "Pioneers of Popular Byzantine History. Freeman, Gregorovius, Schlumberger", i Paul Stephenson (red.), *The Byzantine Wworld*, London: Routledge, s. 462–480.
- Tabachovitz, David (1926), *Sprachliche und textkritische Studien zur Chronik des Theophanes Confessor*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- (1943), *Études sur le grec de la basse époque*, Uppsala: Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala.

- Westman, Rolf (1989), "Dänemark, Finnland, Norwegen, Schweden. Die griechische Philologie", *La filologia greca e latina nel secolo XX. Atti del Congresso Internazionale. Roma, Consiglio Nazionale delle Ricerche, 17–21 settembre 1984*, vol. II, Pisa: Giardini editori e stampatori in Pisa, s. 685–743.
- Ziolkowski, Jan (red.) (1990), *On Philology*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press = *Comparative Literature Studies* 27:1.

NOTER

- 1 Se t.ex. Cameron 1992; Christodolou 2010; Stephenson 2010.
- 2 Så t.ex. i Knös 1952, där *Digenis Akritas* i första hand räknas till den nygrekiska litteraturen.
- 3 Se t.ex. Cameron 2006, 1–19 (kap. "What was Byzantium") för en diskussion om inte bara kronologiska men även andra avgränsningar av begreppet "Bysans". Shepard 2008 ger de kronologiska gränserna "c. 500–1492", d.v.s. en lätt förskjutning även i förhållande till det traditionella slutdatumet 1453.
- 4 Jeffreys, Haldon & Cormack 2008, s. 5. För en utförlig analys av hur Krumbachers syn på den bysantinska litteraturhistorien, dess begrepp och periodisering växte fram, se Agapitos 2015.
- 5 Jfr även Callmer 1952, s. 192 f.
- 6 Lundström (1900). Krumbacher gav ett positivt gensvar på Lundströms skrift i *Byzantinische Zeitschrift* 10 (1901), s. 322.
- 7 I föreliggande volym behandlas Lundström också i bidragen av Blennow och Bohlin.
- 8 Rydén 1993, s. 495 betecknar Lundströms skrift som "patriotic to a degree that we now find amusing". Omdömet är visserligen korrekt vad gäller den bombastiska slutplåderingen (s. 34 f.), från vilken Rydén hämtat sina citat, men är knappast giltigt om man ser till skriften som helhet.
- 9 Lundström 1900, s. 9. Lundström följer här (utan direkt referens) Krumbachers resonemang i inledningen till *Gesch. d. Byz. Litt.* (Krumbacher 1897, s. 1 f.).
- 10 Lundström 1900, s. 12.
- 11 Lindberg 1987, s. 266.
- 12 Lindberg 1987, s. 271–273.
- 13 Jfr Gurd 2010 om det tyska 1800-talsuniversitetets "apparent monopoly of the term and its disciplinary associations" (s. 1).
- 14 Boeckh, *Encyklopädie*, s. 10.
- 15 Se diskussionen i Jordheim 2001, s. 40. Se vidare Lindberg 1987, s. 45–52.
- 16 Lundström 1900, s. 5.
- 17 Lundström 1900, s. 5.
- 18 Lundström 1900, s. 6. Cameron 1992, s. 7 resonerar kring samma problematik.
- 19 Samma vaghet vidlåder Danielssons användning av "humanism", se Lindberg 1987, s. 267 f.
- 20 Lundström 1900, s. 8.
- 21 Lundström 1900, s. 12.
- 22 Lundström 1900, s. 15.
- 23 Både Becks och Hungers framställningar av bysantinsk litteratur (Beck 1959, Beck 1971 och Hunger 1978) är betydligt mer detaljerade inom sina respektive områden.
- 24 Lundström 1900, s. 11 f.
- 25 Lundström 1900, s. 17 f.
- 26 Denna taxonomi tillämpades även av Krumbachers efterträdare (Beck 1959, Beck 1971 och

- Hunger 1978), men har kommit att uppfattas som alltmer problematisk, liksom bristen på differentiering mellan bysantinsk fack- och skönlitteratur; se den programmatiskt hållna inledningen till Kazhdan 1999.
- 27 Lundström 1900, s. 16 och 17.
- 28 Lundström 1900, s. 13f.
- 29 Lindberg 1987, s. 252.
- 30 Jfr Danielsson 1910, t.ex. s. 146 där han explicit avvisar benämningen "klassiska språk" och till och med "klassiska språken och litteraturerna" för att i stället förstå "klassisk filologi" som "mycket mera omfattande än ett blott språkstudium och t.o.m. än ett förenadt språk- och litteraturstudium", nämligen "vetenskapen om den *grekiska* och *romerska forntiden* i hela vidden af detta uttrycks betydelse".
- 31 Diskussionen initierades från textutgivare inom fransk medeltidsfilologi som en reaktion mot den filologisyn som representerades av utgivare som Gaston Paris (1839–1903) och Charles Gidel (1827–1896). Se Cerquiglini 1989. Jfr också temanumret om "The New Philology" i *Speculum* 65 (1990) samt Ziolkowski (red.) 1990 med Jan Ziolkowskis inledning och Margaret Alexious bidrag om grekisk filologi. Den äldre franska utgivningstraditionens inflytande på bysantinologin i Grekland diskuteras i Agapitos 1992, s. 251–260.
- 32 Lundström 1900, s. 15. På s. 17 konstaterar han likaledes att omfånget av den bysantinska facklitteraturen är "sådant, att blotta uppgiften att åstadkomma läsbara, kritiska textupplagor af dess skilda verk synes komma att lämna vetenskapen arbetsmaterial för oöfverskådliga tider".
- 33 Lindberg 1987, s. 271.
- 34 Maas 1909, s. 244. Lundströms tid i Göteborg beskrivs i Kleberg 1971.
- 35 Armini 1936, s. 409.
- 36 Handskriften har utförligast beskrivits av Kleberg 1974, s. 14–22.
- 37 Kleberg 1974, s. 22. Rydén 1993, s. 496, kopplar Lundströms återuppväckta intresse för bysantinska ämnen till förhållandet att Sigfrid Lindstam 1920 utsetts till docent i bysantinsk och nygrekisk filologi i Göteborg. Lindstam publicerade några år senare en utgåva av Georgios Lakapenos och Andronikos Zaridas brev inklusive Lakapenos egen grammatiska kommentar till desamma (Lindstam 1924).
- 38 För ytterligare några papyrologiskt inriktade arbeten efter Lagercrantz, se Westman 1989, s. 713 f.
- 39 Tabachovitz 1926; Ljungvik 1932; Hermelin 1934; Hedberg 1935; Linnér 1943; Tabachovitz 1943.
- 40 Erikson 1939; Cavallin 1944; Fabricius 1962.
- 41 Som komplement och jämförelsematerial kan t.ex. konsulteras den tematiskt ordnade katalog över svenska grecister och deras publikationer, som återfinns i Westman 1989, s. 710–724.
- 42 Lundensiska publikationer före seriens inrättande som kan ge en bild av verksamheten under Rudberg är Aspegren 1977, Lindberg 1977 och Hörling 1980.
- 43 Bodin 2011. Se t.ex. kap. 3 (s. 77–118) om hur Bysans (och senantiken) presenterades i litteraturhistoriska översikter (bl.a. av Wifstrand, s. 100–103), och s. 323–328 om Gunnar Ekelöfs akademiska kontakter och hans engagemang för att inrätta en bysantinologisk lärostol för Gustav Karlsson.
- 44 Callmer 1952, s. 186.
- 45 Danielsson 1910, s. 147 f.
- 46 Lindberg 1987, ss. s. 266–278.

”Vår svenske romare”

Vilhelm Lundström och filologins platser

Anna Blennow

Vad är egentligen en filolog? Frågan besvaras väl i viss mån av den publikation i vilken föreliggande artikel är en del – jag vill i mitt bidrag föra frågan in på ett annat spår: Var finns filologens och filologins platser? Är de belägna djupt nere i arkivens och bibliotekens hyllor och salar, dit biljetten är en framtagningsedel för en kollationeringsämnad handskrift, eller ute i det fria, under söderns sol, på samma mark som Cicero och Sulpicia beträdde? Finns filologins platser förborgade i den abstrakta logiken hos ett handskriftsstemma, eller fjärran och nära i drömmar om klassiska ideal och sublim poesi?

Svaret på dessa frågor beror naturligtvis på vilken filolog och vilken sorts filologi det gäller. Föremålet för denna korta betraktelse är Vilhelm Lundström, Göteborgs högskolas förste professor i latin (1869–1940). Den Sigtunafödde Lundström disputeerade och blev docent i latin i Uppsala 1894 och tillträdde professuren i latin vid Göteborgs högskola år 1907. Han var under några år i början av 1900-talet chefredaktör för Göteborgs Aftonblad, satt en tid i riksdagen som representant för Göteborgshögern, tog initiativet till Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet (nuvarande Riksföreningen Sverigekontakt), men var också en kännare av det samtida Italien. Han grundade även flera tidskrifter, bland annat *Eranos* (som behandlas av Erik Bohlin i denna publikation) och ett antal föreningar.¹

Resorna till Italien

Lundström var alltså en mångsysslare i ordets sannaste bemärkelse, men kärnan i hans yrkesidentitet var den klassiska filologin och det traditionella filologiska editionsarbetet. Efter avhandlingen om Papinius Statius började han i mitten av 1890-talet arbeta med textkritiska utgåvor av Columellas böcker om lantbruket, en uppgift som skulle komma att följa honom genom hela livet.² En omedelbar och viktig effekt av detta

arbete var inledningen på en lång serie Italienresor för att studera Columellahandskrifter, resor som kom att prägla en stor del av Lundströms liv och yrkesbana.

Den första av dessa bör ha ägt rum år 1894, då Lundström var nybliven doktor, docent och tjugofem år gammal. I essäsamlingen *Från söder och öster* (1895) är flera av skisserna från Italien daterade till just denna sommar. De skulle följas av många flera under decennierna före första världskriget – Lundström publicerade flera liknande essäsamlingar, där han ger nyfikna, initierade och ofta dagsaktuella ögonblicksbilder från det samtida Italien.³

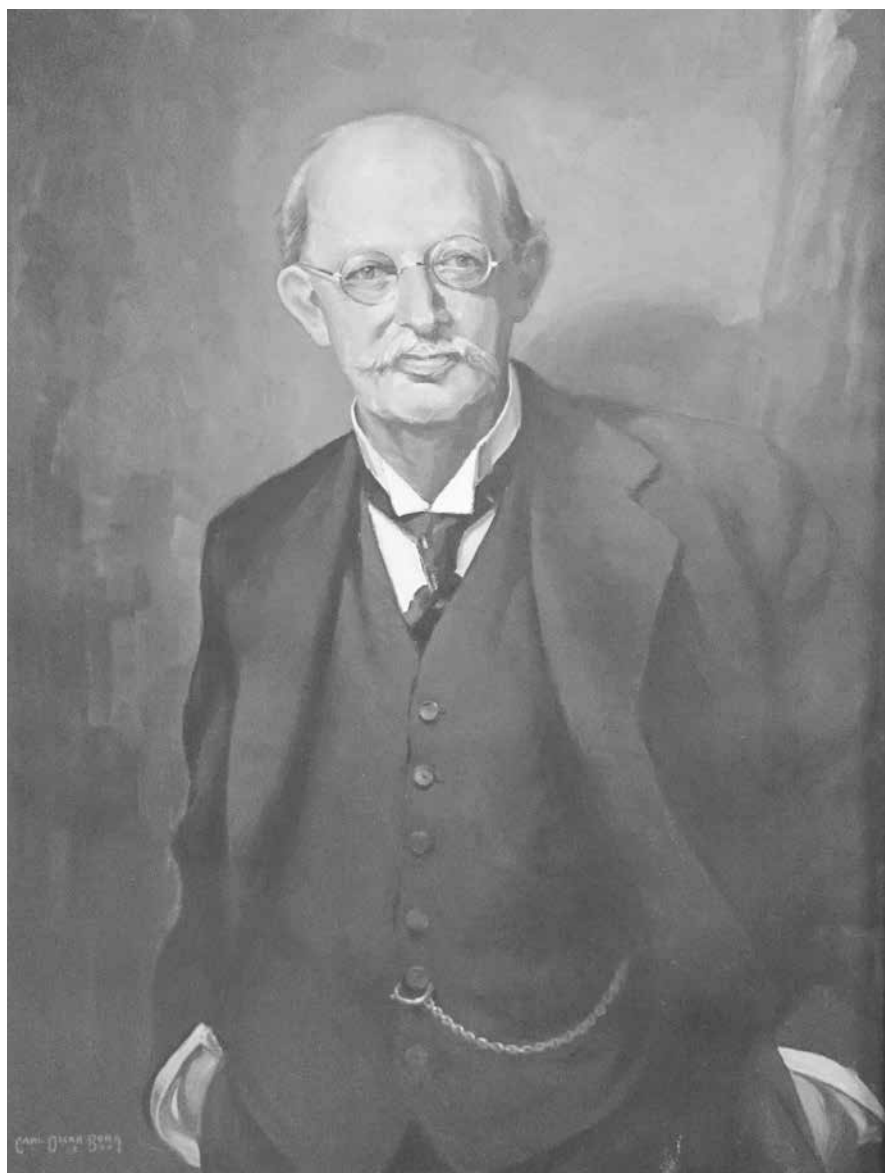
Resan 1894 förde Lundström till Milano, där han arbetade med handskrifter i "det ambrosianska biblioteket", och vidare till biblioteken i Cesena och Florens med avstickare till Rimini och Fiesole. Den unge filologen fantiserar om medeltida kloster-skriptorier i bibliotekens "lugna fristad" med klang av kyrkklockor och frasande av prästkaftaner, men förefaller minst lika fascinerad av det liv som pågår på gator och torg i sommarhettan utanför och av kvällslivet med överfyllda trottoarcaféer.⁴

Men det är ännu inte någon Italienälskare som sitter där under sin första utlands-sommar. Lundström skriver att han inte kan dölja det faktum att han haft "betydlig otur"; han har inte lyckats få "den där storartade, obeskrifliga, traditionella hänryckningen, som det är en plikt och en sedvana att hafva på Italiens jord". "Det nutida Italien har med andra ord ännu icke blifvit för mig det himmelrike, som det varit och är för så många andra. Kanske är jag för kritiskt anlagd, kanske har hettan och det stränga biblioteksarbetet gjort mig en smula okänslig..." Vykortsförsäljare förargar honom; "gatuskriken" på kvällar och nätter är störande, och klockan fyra på morgonen börjar kyrkklockorna ringa. Tidningarna är inskränkta, och biblioteken föga besökta och dåligt organiserade. Inte förrän han vandrat längst ut på piren i Rimini med bara det blåa Medelhavet framför sig kan han äntligen känna eufori över "Adriatiska havets tusen minnen" och "de drömda nejderna i söder på den motsatta stranden", och på en trattoria i Fiesole med utsikt över Arno och Florens upplever han för första gången vad "två tusenåriga minnen och en italiensk månskenskväll i förening" kan åstadkomma, där han för sig själv manar fram ur minnet allt som ägt rum i dessa trakter ända sedan Hannibals tid.⁵

Vilhelm Lundström och Rom

Det är oklart när Vilhelm Lundström besökte Rom för första gången. Troligen var det någon gång under 1890-talet för att studera handskrifter i det nyligen för forskare öppnade Vatikanbiblioteket. I essäsamlingen *Studier och drömmar* (1900) finns en drömlig skildring från midsommarafton i Rom år 1898, tillsammans med resebrev från bland annat Verona och Milano.

Sommaren därpå, år 1899, var Lundström åter i Italien och kom att stanna långt

Vilhelm Lundström (1869–1940). Porträtt av Carl Oscar Borg i Göteborgs universitets ägo.

in på hösten efter att ha begärt ytterligare tjänstledighet. Från denna resa finns ett märkvärdigt monument: i Sigtuna museums arkiv bevaras omkring 200 vykort, som han under sin resa skickade hem till föräldrarna.⁶ Via Venedig, där han utöver biblioteksarbete besökte konstbiennalen och rapporterade om detta och annat till svenska tidningar, reste Lundström ner till Rom i början av oktober för att delta i en kongress. Först i slutet av november återvände han via Florens och Milano.

Lundström fortsatte under 1900-talets första år sina regelbundna biblioteksturnéer till Italien. Men en av hans viktigaste Romresor inföll på våren 1909. Då hade han i några år varit professor vid Göteborgs högskola, och på något sätt måste ett decennium av intensivt Italienresande så småningom ha lett fram till den idé som Lundström då satte i verket: att, som han fyndigt uttryckte det, under våren 1909 förlägga sin latinundervisning till Rom. Han utarbetade en ambitiös ”filologisk-arkeologisk” Romkurs för de latinstudenter som han just då hade vid högskolan. Efter omsorgsfulla förberedelser före avresan i form av föreläsningar och seminarier, fick studenterna på plats i Rom fördjupa sig i såväl romerska ”privatantikviteter”, som lerlampor och blyrör med mera, som grekiska och latinska gravinskrifter – Lundström köpte i Roms antikbodar till och med in en hel studiesamling för ändamålet (nu i Göteborgs universitets Antikmuseum). Exkursioner på landsbygden varvades med ”demonstrationer” av stadens monument, och i genomkorsandet av det antika Roms verklighet stod studiet av de senantika så kallade regionkatalogerna i fokus, med tillskott av fragmenten från *Forma Urbis*, den senantika marmorkarta som suttit monterad på Forum och som i detalj avbildar planen hos varje portik och tempel i Rom.

Denna kurs och denna resa är ett monument i sig, och den har dels beskrivits av Lundström själv i *Göteborgs högskolas årsskrift*, dels ägnats uppmärksamhet av under-tecknad, som tillsammans med Frederick Whitling gjort en studie av Lundströms resa och dess betydelse som förspel till inrättandet av ett svenskt arkeologiskt institut i Rom.⁷ Den skall därför inte ägnas något fördjupat studium här, trots att den egentligen kan betraktas som höjdpunkten i Vilhelm Lundströms relation till och verksamhet i Rom, utan blott bilda bakgrund till den ämnesmässiga kärnan i detsamma: studiet av den romerska topografin.

Lundström och topografin

Vilhelm Lundströms intresse för Roms topografi tog förmodligen sin första form under förberedelserna för Romkursen 1909. Man kan anta att denna preferens gradvis växt fram under de många resorna till Rom och Italien – från barndomen hade Lundström också med sig en romantisk vurm för ruiner, djupt rotad som han var i uppväxtens Sigtuna med sina många spår efter medeltida kyrkor och andra fornlämningar.⁸ Fram till 1909 hade Lundströms egen forskning dock rört sig i traditionellt filologiska spår,

och hans ärenden i Italien hade alltid varit biblioteken och handskrifterna. Men för en akademisk resenär under denna period måste det ha varit omöjligt att inte fascineras den omfattande utgrävningsverksamhet som nyligen tagit sin början. Rom hade fram till denna tidpunkt ännu inte genomgått några dramatiska stadsplanemässiga omvandlingar – medeltidens lager täckte fortfarande många antika ruiner, och renässansens och barockens palats fogade lydigt in sig i medeltidens stadsbild. Italiens enande blev startskottet för större ingrepp i stadens struktur; 1800-talskvarter snarlika dem i vilken annan europeisk huvudstad som helst bredde ut sig över dittills glest bebyggda delar av Roms centrum, järnvägen och spårvagnarna dundrade in i den eviga staden, och systematiska arkeologiska utgrävningar tog sin början. Man hade ännu inte nått fascismens decennier med Mussolinis blottläggande av kejsarfora och andra viktiga antika monument, men redan kring 1900-talets början hade man påbörjat byggandet av Viktor Emanuel-monumentet vid Piazza Venezia, som rensade bort en mängd medeltida kvarter och tornade upp sig som en skinande dröm om att Rom skulle kunna bli en modern huvudstad för det unga Italien. Det var över denna spelplan som nu Lundström och hans studenter vandrade, och deras gemensamma studium måste ha tänt en stor lust att gripa sig an det pussel som är Roms antika topografi, inte bara hos studenterna, utan framför allt hos Lundström själv.

Redan under kursen utfördes en specialstudie av regionkatalogerna av Einar Engström, publicerad i *Göteborgs högskolas årsskrift*, tillsammans med Lundströms redogörelse för själva kursen och övriga kursdeltagares bland annat epigrafiska studier.⁹ (Långt senare, 1949, skulle också Arvast Nordh, också han en Lundströmlärjunge, ge ut en studie av de senantika regionkatalogerna.¹⁰) År 1912 publicerade Vilhelm Lundström i sin egen tidskrift *Eranos* sitt första renodlat topografiska opus "Bidrag till Roms topografi 1–3", och han måste nu haft ambitioner att verkligen etablera sig på detta fält.¹¹ Produkten av de studier han samlar på sig under följande år blev boken *Undersökningar i Roms topografi*, som gavs ut på *Eranos* förlag först 1929, då Lundström var 60 år.¹²

I boken samlade han artiklar om några specifika topografiska problem, som han alltså hade arbetat med under en längre tid. Första kapitlet behandlar "Gränserna för den femte augusteiska regionen. Amphitheatrum Castrense. Lacus Orphei". Andra kapitlet vigs åt "Diribitorium", tredje åt "Aedes Herculis Musarum" och det åt "Iseum et Serapeum och närliggande byggnader på Forma Urbis".

Lundströms arbetsredskap som topograf är Forma Urbis-fragmenten med sina många luckor, antika textkällor, de senantika regionkatalogerna, äldre kartmaterial och slutligen fältstudier med okulärbesiktning och analys av synliga lämningar av monumenten. Men då boken kom ut hade Lundström, som han skriver i förordet, inte varit i Rom sedan 1913, det vill säga en period på sexton år. Han uttrycker beklagande att "den topografiska boksamling jag själv så småningom lyckats sammanbringa samt

den litteratur i ämnet, som rätt sparsamt finnes att tillgå i de svenska offentliga biblioteken, hava naturligtvis icke kunnat utgöra fullgod ersättning för den personliga kontakten med Roms monument och för tillgången till de romerska bokskatterna”.¹³

Fallet Diribitorium

Kapitel två i *Undersökningar i Roms topografi* behandlar alltså *Diribitorium*, den antika byggnad från augusteisk tid i vilken man räknade de röster som folkförsamlingen inkommit med i vallokalen Saepta.¹⁴ Den blev genom kejsartidens inträde snabbt onödig, varför den nämns endast ett fåtal gånger i den antika litteraturen – Cassius Dio och Plinius den äldre berättar att den var berömd främst för sitt stora trätak utan stöd av kolonner eller pelare. Ingenting annat är känt från källorna om byggnadens konstruktion, förutom att den år 80 e.Kr. eldhärjades varvid det berömda taket gick förlorat, och den nämns inte i regionkatalogerna och i medeltida källor. Man var vid tiden för Lundströms efterforskningar inte säker på var *Diribitorium* skulle placeras in på Roms antika stadsplan.¹⁵

Lundström rekonstruerar utifrån textställena, bland annat med ledning av de kvarter där branden år 80 härjade, en tänkt plats för *Diribitorium*, och lokaliserar denna nära Tiberstranden vid Serviusmurens Porta Flumentana och i anslutning till Balbus-teatern. Så presenterar Lundström sin teori: just i detta område finns en annan oförklarad gåta i form av en ruin på via di S. Maria de' Calderari 23. De synliga spåren utgörs av två travertinpilastrar som uppbär en arkadbåge av tegel, allt inkorporerat i bottenvåningen till en modern byggnad. Med karaktäristisk lundströmsk entusiasm menar vår filolog att detta valv ”vittnar tillräckligt, att det var en synnerligen storartad byggnad, vars sista lämning nu ter sig för vandraren på den smala bakgatan”.¹⁶ Man ser här framför sig hur Lundström, vandraren på den smala bakgatan, strövat omkring med nyfiken och uppmärksam blick och råkat passera den gäckande ruinen, velat gräva djupare i saken och då sammankopplat den med det *Diribitorium* som saknar känd lokalitet – eller också har han, ledd av sin teori kring byggnadens tänkta läge, gett sig ut i Roms gränder för att se om inte något synligt spår av denna står att finna.

Lundström utför därpå ett grundligt forskningsarbete om vad som tidigare varit känt om ruinen. Testimonier från medeltiden vittnar om att ruinen i långt mera komplett skick stod kvar mycket länge som en del i gatubilden, liksom också uppteckningar och avritningar från 1400-talet visar. Under medeltiden hade ruinen namn efter de kopparslagare som höll till i trakten, *ad Caccuari templum*, och hela tre kyrkor hade varit inrymda i den: Sankta Maria in Cacaberis (riven i slutet av 1800-talet), San Salvatore in Cacaberis, och Santa Maria del Pianto, som i början av 1600-talet ersatte San Salvatore. Från och med 1500-talet blir dock informationen om ruinen sparsam, och den har då alltmer byggts in i omgivande kvarter.¹⁷

Under 1800-talet började man åter intressera sig för den nu nästan helt dolda ruinen; Romforskaren Antonio Nibby lyckades göra en tänkt plan av den utifrån flera delar som han sett i källare till de omgivande husen: bottenvåningen av byggnaden tycktes ha utgjort ett slags portik med innergård, där en rad nischer avsedda för statyer var placerade. Trappor hade lett upp till en andra våning, nu försvunnen. Nibby identifierade ruinen med *Crypta Balbi*, foajén till Balbusteatern, och den teorin blev allmänt gällande.¹⁸

Sammanfattande sina argument enligt ”filologiska och arkeologiska rön” menar Lundström, att ruinen i stället bör identifieras med *Diribitorium* – rösträkningslokalen skulle ha legat på den ej bevarade ovanvåningen. Han förklarar också att den mycket väl kan ha börjat fungera som portik till Balbusteatern efter branden år 80, och då fått namnet *Crypta Balbi*.¹⁹

Lundström och Boëthius – topografi i Rom och Göteborg

Lundströms bok fick stor uppmärksamhet då den kom ut, inte minst i Rom – detta mycket tack vare den reklam som Axel Boëthius, den förste föreståndaren för det år 1925 grundade Svenska Institutet i Rom, energiskt producerade. Axel Boëthius (1889–1969) var tjugo år yngre än Vilhelm Lundström. De två hade lärt känna varandra som ämneskolleger från slutet av 1910-talet och framåt – Boëthius var som klassisk arkeolog och antikhistoriker företrädare för det nybildade svenska universitetsämnet klassisk fornkunskap, men gränserna mellan detta ämne och filologin var vid denna tid relativt flytande. Klassisk fornkunskap hade inrättats vid Göteborgs högskola 1924, Lundströms kulturhistoriska föreläsningar sorterade in under denna rubrik, och Axel Boëthius förordnades att, parallellt med sitt föreståndarskap i Rom, undervisa delar av året samt förrätta tentamen.²⁰

Från och med Boëthius uttåg till det nybildade Rominstitutet våren 1925 förde Lundström och Boëthius en tät korrespondens.²¹ Lundström framstår som en av Boëthius viktigaste mentorer beträffande Romstudier – han undvek aldrig att framhålla att Institutets grundande i förlängningen gick tillbaka på Lundströms banbrytande insatser med Romkursen 1909 och de institutdiskussioner som blev följden av denna.²² Lundström var aldrig inblandad i Svenska Institutets verksamhet annat än just som ”andlig upphovsman”. Då Institutet med kronprins Gustav Adolfs viktiga stöd blev verklighet 1925, visade det sig – vilket diskuteras i korrespondens mellan de aktiva institutgrundarna, den lundensiske antikhistorikern Martin P:son Nilsson och Axel Boëthius – att Lundström ovetande om denna utveckling planerat en andra Romkurs, som skulle hållas samma år, med Harry Armini (deltagare i Romkursen 1909) som assistent. Då detta uppdagades uppstod visst bryderi hos Nilsson och Boëthius. Hur göra med Lundström, som åtnjöt stor respekt i Romfrågor allmänt

Ruinen på Via di S. Maria de' Calderari. Fotografi: Vilhelm Lundström. Ur Undersökningar i Roms topografi (1929), s. 68.

och i svensk "Romverksamhet" i synnerhet? Då nyheten om Institutets etablerande förmedlades till Lundström, avstod denne enligt uppgift "lojal med institutstanken" från sin plan. Nilsson föreslog visserligen att Lundström och Boëthius skulle kunna driva Institutets första arkeologiska kurs i samarbete, men detta förverkligades inte.²³

Då Lundströms topografibok kom ut 1929, recenserade Boëthius den i *Finsk tidskrift* (detta, som han skriver där, för att det inte fanns någon lämplig motsvarande recensionstidskrift i Sverige vid denna tidpunkt!).²⁴ Han inleder med att slå fast att Vilhelm Lundström enligt hans mening tillhör en av de främsta inom Romtopografins fält, och påpekar att han nu under fyra läsår använt Lundströms topografiska rön vid den "historisk-topografiska" kurs som ges vid Svenska Institutet; ett faktum som blott förstärktes genom den nya bokens utkomst. "Professor Lundströms forskningar fångsla från första stunden genom sin uppslagsrikedom, sin livlighet och sin befriande självständighet", skriver Boëthius; detta "delvis filologiska arbete" har också bringat ordning i den svåra uppgiften att lösa Forma Urbis-fragmentens placering.²⁵

Men så kommer Boëthius invändning. Lundströms arbete lider en framträdande begränsning: "bristen på intresse för byggnadstekniska spörsmål, för vad som vunnits genom de sista trettio årens forskning på detta område". Han tar ruinen på via di S. Maria de' Calderari som exempel. Lundström gör ett stort framsteg då han vågar anta att *Diribitorium*s plats bör vara nära Balbusteatern, och lämningarna på via di S. Maria de' Calderari skulle således passa bra in i resonemanget. "Men här är ett av de ställen där hans eljes så klara och fullständiga bevisföring betänkligt brister på grund av bristande intresse för arkitekturhistoriska ting". Ruinen är inte korrekt daterad; tegel användes inte på detta sätt under augusteisk tid. Möjligen kan travertindelarna vara från tiden; byggnaden kan ha brunnit år 80 och därefter rekonstruerats i tegel. Boëthius har ännu inte haft möjlighet att undersöka Calderari-ruinen närmare, och innan detta gjorts, kan Lundströms teori inte beläggas. Boëthius avslutar försonande: "En bok som Lundströms bokstavligen lever i Rom", "Varje tal om kammarlärdom på långt håll förfaller; här förenas den mest levande personliga erfarenhet med logisk klarhet och filologisk skärpa"; han avslutar med att beklaga att det nu är många år sedan Rom besöktes av "en av sina lärdaste och hänfördaste kännare".²⁶

I brev tackade Lundström för Boëthius recension, och för erkänslan för ett forskningsområde som "ju icke är [hans] egentliga och vars behandling för [honom] blott kan bli en episod i arbetet". Fortfarande otillfredsställd av mysteriet på via di S. Maria de' Calderari bad han nu Boëthius att försöka ta sig ner i byggnadens källare för att ytterligare undersöka den. Han påpekade att *Diribitorium*-avsnittet skrevs färdigt redan 1919, och hade Lundström bara fått vara kvar en vecka till i Rom då, hade han fått komma ned i två källare på via di S. Maria de' Calderari, men han hade tvingats åka.²⁷

Boëthius åtog sig uppgiften och lyckades mäta upp de kvarvarande byggnadsrester-na tillsammans med en arkitekt. Resultatet blev en artikel i *Erano*s, där han ger Lund-

ström rätt i att *Diribitorium* bör ha varit ett självständigt byggnadskomplex sannolikt nära Balbusteatern; identifikationen av den stora "*Crypta Balbi*-ruinen", som den allmänt kallas, med *Diribitorium* kan dock inte stämma, eftersom en byggnad som denna omöjligt kan härröra från augusteisk tid på grund av materialval och stil, utan troligen snarare från slutet av första århundradet e.Kr. Ursprunget kan vara augusteiskt, men i så fall har byggnaden omstrukturerats efter branden år 80.²⁸

Axel Boëthius fortsatte att inkomma med rapporter om romerska reaktioner på Lundströms bok. I november 1930 hade han sänt Lundström en recension av Giuseppe Lugli.²⁹ Lundström blev besviken över dennes kommentarer, bland annat synpunkten att Lundström enbart använt en "interpretazione storico-filologica". Detta berodde ju på, anmärkte Lundström bittert, att han inte varit i Rom på så lång tid, och därför inte kunnat "gå dagligen och lukta och smacka [sic] på de små tegelbitarne i Roms ruiner". Lugli visade vidare, menade Lundström, en fruktansvärd nonchalans och okunnighet beträffande regionkatalogen och *Forma Urbis*, och han sade sig nu mista hoppet om att "den förening av filologi och arkeologi, som ensam kan föra de romtopografiska frågorna verkligt framåt", någonsin skulle komma till stånd. Boëthius höll med Lundström beträffande kraven på "filologisk vederhäftighet och sakkunskap i fråga om materialet", men påpekade att Lugli dock hade god materialkunskap.³⁰

Undersökningar i Roms topografi blev Vilhelm Lundströms huvudsakliga opus på Romtopografins område. Sommaren 1930 skrev han till Axel Boëthius att han tänkt hålla en föreläsning vid sitt inträde i Vitterhetsakademien om Maecenas auditorium, (enligt Lundström en kultlokal i förbindelse med en grav), men beklagade sig över att han inte haft råd att uppdatera sitt topografiska bibliotek för detta. Att utöva romersk topografi i Göteborg var trots allt inte hållbart – senare samma år konstaterade han att *Undersökningar* väl skulle komma att bli hans avsked till Romtopografen – på en gång början och avslut.³¹

Kuriöst nog är gåtan med ruinen på via di S. Maria de' Calderari, så vitt jag vet, fortfarande olöst. *Crypta Balbis* verkliga läge invid dagens Largo di Torre Argentina identifierades på 1960-talet och blev efter utgrävningar exponerat i Museo di Crypta Balbi, där man i dag kan besöka dess utgrävningslager ner till antik nivå. *Diribitorium*s läge är likaledes identifierat till Marsfältet. Så vad återstår då för vår ruin på via di S. Maria de' Calderari 23? Pier Luigi Tucci publicerade på 1990-talet en noggrann genomgång av tidigare dokumentationer av byggnaden tillsammans med en analys av de strukturer som fortfarande är synliga. Han redogör också för tentativa attribueringar av ruinen: *Villa Publica*, *Porticus Minucia Frumentaria* eller *Porticus Octavia*. Själv föreslår Tucci att den kan ha hängt samman med *Circus Flaminius*, men att för få fakta föreligger för att ett säkert resultat skall kunna nås i frågan.³²

Filologen som topograf

En översikt över Lundströms samlade bibliografi ger en tydlig bild inte bara av hans oerhört breda intressen yrkesmässigt och privat, utan även över hans omfångsrika produktion. Man kan i förteckningen följa hur dessa olika intresseinriktningar uppstått, blomstrat och åter lagts åt sidan.³³

De tidiga publikationerna, under 1890-talets senare hälft, är alla traditionellt filologiska, först avhandlingen om Statius, och sedan en flitig följd av större och mindre Columella-relaterade skrifter, liksom en mängd andra filologiska smånotiser. Med undantag för några inströdda poetiska eller litterära bidrag dröjer det till 1912 innan Lundströms första topografiska bidrag dyker upp: "Bidrag till Roms topografi 1–3" i *Eranos*. Året därpå börjar också skrifterna på svenskhetens tema att bli allt vanligare – *Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet* hade grundats några år tidigare på Lundströms initiativ, och under de kommande åren kom denna verksamhet att alltmera ta över hans tid.³⁴ Han hade nog sett framför sig en mer frekvent produktion inom topografin, med ledning av titeln på det första bidraget, men därefter kommer i princip ingenting på detta tema förrän *Undersökningar i Roms topografi* dyker upp 1929.

Många omständigheter hindrade Lundström att fullfölja sitt topografiska uppsåt: han hade för alla sina åtagandens skull helt enkelt inte tid att vistas i Rom i den utsträckning han skulle behövt för att göra riktigt grundläggande studier på fältet. Enligt Axel Boëthius hade han inte heller tillräcklig kompetens inom, eller för den delen intresse för, den rent arkeologisk-arkitektoniska sidan av uppgiften. I en artikel skriven 1958 (tryckt först 1971), ger Boëthius en utförlig betraktelse över Vilhelm Lundströms romerska verksamhet i stort, och återkommer där till Lundström och topografin. Han tänker sig här att regionkatalogerna måste fångat Lundström speciellt, "genom de krav det ställde på textkritisk forskning, på filologisk metod och sammanställning av text och självsyn av staden och dess monument".³⁵

Angående Lundströms "göteborgska" Romforskning, och dennes självvrannsakande hållning angående detta, anknäver Boëthius till ett citat av Elias Wessén: "Det är den filologiska forskningens främsta uppgift att sörja för ett [...] levande samband med det förgångna. Det är den egentliga innebörden och ändamålet med all texttolkning." "Just detta är det som borde ha sagts och helt och fullt kan sägas om Lundströms Romforskning."³⁶ Det kan tilläggas att denna ståndpunkt helt och hållet var Lundströms egen. I en essä i samlingen *Svenska spånor* skriver han i stycket betitlat "I klassisk nejd" hur han grips av "den underbara känslan af sambandet med gångna släktled." "Jag blir en med i den långa, långa raden ... Ty klassiskt är det, som starkast väcker känslan af samhörighet med det förflutna."³⁷ Det handlar dock om inte Rom, utan om Gluntarnas Uppsala och den klämtande Kristinaklockan! Boëthius lyfter också fram att

Lundströms Romforskning kom att leva kvar genom hans lärjungars arbeten: Harry Armini, Tönnes Kleberg, Hans Kristoferson, Erik Wistrand och Arvast Nordh.³⁸

Filologens plikt. Rom som frånvaro

Men det var inte bara de många splittrande intressena som fick Lundström att tveka inför fortsatt Romforskning. Efter år 1913 återvände han inte till Rom under nära två decennier, trots åtskilliga Italienresor. Varför blev det så? Viljan att uträtta mer på romersk mark fanns ju kvar så sent som 1925 då Lundström planerade sin andra Romkurs, även om det är svårt att veta hur långt framskridna planerna var. Blev Institutets grundande – som dock var en hjärtefråga för Lundström – dödsstöten för hans drivkrafter inom romersk och topografisk verksamhet? Var han besviken över att inte ha fått vara delaktig i de diskussioner som fördes? Samma år, 1925, tog han initiativet till ännu en i raden av föreningar: Svensk-italienska föreningen med säte i Göteborg – var detta göteborgaren Lundströms sätt att kompensera förlusten av Rom med att skapa en levande samlingspunkt kring både det klassiska och samtida Italien i sin egen hemstad?

Axel Boëthius, som möjligen kan ha känt samvetskval över att mentorn Lundström inte blev en aktiv medlem av det nybildade institutet, fortsatte under åren efter 1925 att försöka locka Lundström till Rom, men denne höll envist emot, trots att han visade både ständigt intresse av allt som hade med institutets verksamhet att göra och en ständig avundsjuka på Boëthius och andra som fick vistas och verka i den eviga staden. I korrespondensen mellan Lundström och Boëthius finns hela tiden Lundströms Romlängtan och "Romfrånvaro" som ett underliggande tema. "Lev väl i Italien, du lyckliga själ", med tillägget "med svensk hälsning", skriver Lundström, och Boëthius skildrar i retur de många intrycken från den nya tillvaron i Rom på via del Boschetto, Svenska Institutets första adress. På ett vykort sänder Boëthius en hälsning till sin "helt och entusiastiskt följde ledare" "efter att ha demonstrerat Pantheon och Agrippas termer". Andra vänskapliga tituleringar som dyker upp i korrespondensen är "vår svenske romare" och "illustrissime doctor Romane" för Lundströms del, och "vero Romano di Roma" för Boëthius.³⁹ Bägge var de, och förenades de i att vara, romare: Lundström i Göteborg, Boëthius i Rom.

I december 1927 flyttade Institutet till större lokaler i Palazzo Brancaccio; Boëthius hoppas att Lundström skall kunna hälsa på under det kommande året. Under 1928 plågas den snart 60-årige Lundström av sviktande hälsa, och Boëthius beklagar: "vi som ha så många härliga saker att taga i tu med..." och föreslår att Lundström skall komma till Rom och vila upp sig.⁴⁰ I mars 1929 sänder Boëthius ett telegram för att meddela att Institutet valt den 24 mars som sin speciella högtidsdag för att fira minnet av den dag då Lundström gav sig av med sina studenter mot Rom 1909. I brevsvaret från skärtors-

dagen 1929 skriver Lundström: "Du kan icke tänka dig min förvåning och glädje, då Romtelegrammet kom! Att du och Institutet skulle ha fäst Eder vid den dag, då vi med de åtta studenterna gävo oss iväg till Rom, är mig nästan obegripligt. Varmt, innerligt tack! Ditt telegram hörde till dessa ting, som friska upp sjuka [sic] hos en stackare, som börjar bli decrepitus. Ja, det var en skön tid, då man ännu kände krafterna att söka uträtta något sjuda inom sig. Tempi passati! Men det är alltid ljuvligt, om också vemodigt, att få minnet av de tiderna upplivat. Därför ett tack, djupare känt än du anar!" Lundström plågas fortfarande av ohälsa, och orkar knappt med undervisningen i Göteborg.⁴¹ Till försommaren 1929 reser han ändå till Italien för biblioteksarbete i Venedig och Cesena, och Boëthius skickar förhoppningsfullt en inbjudan till Rom, "denna stad, där Du som få är andligen närvarande". Men Lundström svarar: "Nej, till Rom kommer jag icke denna gång, och kanske aldrig... Vet du, jag är nästan rädd för att komma till Rom igen, ty jag vet att både gamla och nya uppgifter där skulle locka mig, och jag har knappt krafter kvar för den enda vetenskapliga uppgift, som det är en hederssak för mig att göra så mycket åt som en 60-åring numera kan hinna, näml. Columellaeditionen, som påbörjades för 35 år sedan och vars första häfte kom för snart 32 år sedan. Det är ansvar med att ha 'tjuvhållit' en viktig filologisk uppgift så länge för andra. Därför sliter jag nu i Romagnans dammiga, helvetesheta städer f.n. med att kolationera Columellah[an]dskr[ifter] – de i Rom låter jag fotografera....!"⁴²

Det är alltså plikten att slutföra de sedan länge påbörjade Columella-editionerna som nu ligger så tungt över Lundström att han måste försaka Rom. På hösten skriver han: "Över mig hänger Columellas mörka mara allt tyngre för var dag och vart år som går". Han önskar att han kunde fortsätta de topografiska studierna, men upprepar: "jag vågar mig knappt längre dit för att icke fångas på nytt." Boëthius svar blir kort och kärnfullt: på ett vykort utropar han: "*Pereat Columella!*" ("Måtte Columella förgås!").⁴³

Under följande år reser Lundström flera gånger i och i närheten av Italien, men når till Boëthius besvikelse inte Rom. Ändå längtar Lundström: "[Henrik] Schück är lycklig han, som ständigt kan fara till Rom – han skrev till mig, att annandag jul skulle han ge sig av dit igen", skriver han 1930. En 20-dagars resa hösten 1931 till Torino, Milano, Genua, Cesena och Venedig, gav inte heller den "Romresultat": "högre makter och kanske också jag själv ville det så!"⁴⁴

Vilhelm Lundström i Rom – den sista resan

Det magnifika undantaget i Lundströms "Romfrånvaro" skulle dock komma år 1932, då han utsågs till hedersdoktor vid Sapienza-universitetet. Axel Boëthius inväntade ivrigt Lundströms ankomst. I april hade han skrivit från Restaurant Suisse i Pompeji, dit han just anlant med studenterna: "Hvad jag ville hälsa Dig från alltsammans –

Vesuvens höga piprök, bergens disigt blå, fältens vårgrönska, skriken, kärrorna – och hvad jag ville Ni vore här!” Nu skulle besöket äntligen bli av, och Boëthius lade upp ett helt program för de tillställningar och utflykter som skulle genomföras då Lundström kom till Rom i mitten av maj. Efteråt skriver han: ”Nu sedan festruset bedarrat, vill jag sända Dig en rad och tacksamt säga, hur många glada minnen som dröjer kvar från Ditt besök i Rom: det faktum att Du dock varit hos oss, den vackra morgonen på universitetet, Ditt föredrag om svenskarne i Italien, den *amor patriae*, som gaf glans och värme åt äfven de mindre lysande svenska namnen i Italien, allas glädje, åter betygad vid återseenden efter Din afresa, att ha V. L. i Rom...” Lundström hade bland annat hållit ett tal – på svenska! – på takterrassen till det samma år instiftade Istituto Italiano di studi Germanici i Villa Sciarra.⁴⁵ Men Romvistelsen fick också ett annat viktigt resultat: i bilen efter en badutflykt till Ostia, ”lotsande densamma mellan sol-dröniga romare och dito romarinnor”, föreslog Lundström Boëthius att återvända till Sverige och Göteborg, och till en tjänst vid Göteborgs högskola. Boëthius tackade nästan omedelbart ja: ”Du vet hvad som binder mig här och förstår också som få, att det lockar mig ändock och trots allt, trots Rom t.o.m., få en tid vid ett svenskt universitet, att komma till Göteborg, att komma hem för barnens skull.”⁴⁶

Planerna förverkligades redan 1935 – ”att det vi talade om, då vi ilade i din bil mellan Ostia och Rom för snart två år sedan, kunnat så effektivt realiseras, gläder mig utesägligt”, skriver Lundström – och så blev mentor och lärjunge kolleger under den förres sista yrkesverksamma år.⁴⁷

Vilhelm Lundström och filologins platser

Var fanns då filologins platser för Vilhelm Lundström? För honom var det inte bara nödvändigt att lyfta blicken från handskrifterna och träda ut genom bibliotekets dörrar, utan också avgörande att vara i Rom. Genom sina egna sinnen ville han komma åt det som antikens författare upplevt och skildrat; den romerska topografin krävde examinering med både ögon och fingrar för att på fältet studera spår av de antika byggnader som de antika källorna och de äldsta kartorna noterade. När hans Italienresor blev mer sällsynta efter första världskriget levde han likväl i fantasi och tanke kvar i den eviga staden. Hans ”lilla topografiska bibliotek” blev för honom en ersättning för att inte själv befinna sig i Rom, och han försjönk i denna litteratur driven av en Romlängtan som gick som ett tema genom hela hans liv.

I en essä från 1913, *Marskvällsdrömmar*, beskriver Lundström en spårvagnsresa ut till Långedragss klippor i Göteborg. I solnedgången vid havet fantiserar han om vad som inträffar på andra platser i världen just i denna minut. Han tycker sig sitta utanför caffè Aragno på Corson och se vagnarna med principessor, unga signori och turister fara förbi. Han föreställer sig hur han kastar sig i en droska för att få se solnedgången

från Pincio, där han hör Roms alla kyrkklockor ringa Ave Maria. "En vårkväll i Rom. En vår som är sommar. Undrens under." Så väcks han ur sina drömmar av spårvagnsringningen och reser "in mot hemstaden, där en kväll väntar lik alla de andra".⁴⁸ I *Vår längtans gåta* i samma publikation skriver Lundström om "den dubbla längtan", som enligt honom präglar varje svensk: längtan ut, längtan till solen, men djupast av allt längtan tillbaka till hemlandet. Strax skall Lundström resa hem från Italien, och "jublande" hälsa hemlandet, och "inom kort på nytt börja drömma om söderns sol och Roms kullar".⁴⁹

För Lundström var essensen av Rom kanske inte så mycket att faktiskt vara där, som att längta dit. Den antika traditionen var för honom drömmar, känslor och minnen, som han kunde frammana lika levande på Långedragss klippor som framför en romersk ruin. Han var besviken över att inte kunna anknyta till antiken i Norditaliens moderna städer, men hittade de känslor han sökte i fantasin framför havet i Rimini.

I sin topografiska forskning sökte han de större sambanden bortom det materiella, men paradoxalt nog med det materiella som utgångspunkt. Han, som ursprungligen studerat till matematiker, vägrade väga och mäta de antika lämningarna. I stället använde han alla sinnen till att uppfånga de poetiska och känslobemängda "stämmningar" som han så gärna ville finna varhelst han trädde på klassisk mark. Han pusslade ihop marmorfragmenten i *Forma Urbis* med gamla kartbilder och antika textställen, och med dessa verktyg ville han skapa mening och förbundenhet med det förgångna samtidigt som han återskapade det fysiska Rom. Symboliskt nog hann han inte få tillträde till källaren på via di S. Maria de' Calderari före sin avresa från Rom 1913, och hann således inte, bokstavigt och bildligt, gå på djupet i sina efterforskningar.

För att vara en filolog med ovanligt breda intressen var Vilhelm Lundströms bild av kärnan i den filologiska verksamheten oväntat traditionell. Som Bo Lindberg har visat i sin studie av klassiska filologer i Sverige, var för Lundström den filologiska editionen "blomman av all filologisk forskning".⁵⁰ Den stora Columella-edition som han arbetade med under hela sitt yrkesverksamma liv var den löftesrika ingången till forskningsresorna som kom att knyta Italien tätt till Lundströms hjärta, men blev också till slut den tunga boja som hindrade honom från att återuppta fältstudierna i det älskade Rom. Samtidigt kunde Lundström frammana bilden av Rom var han än befann sig, och gjorde det också – kanske var till och med drömmen om Rom för Lundström starkare än det verkliga Rom. Då han beskriver sina "göteborgska" topografistudier i förordet till *Undersökningar i Roms topografi*, bekänner han: "Jag får bära det med jämnmood i medvetandet att kärleken till Rom varit drivfjädern till mitt arbete och att jag om också icke lekamligen, så dock andligen under alla dessa år åter och åter levat i Rom"⁵¹, något som framstår som en känslösam devis för Vilhelm Lundströms livsväg i ett nötskal. För honom fanns filologins platser främst i fantasin.

LITTERATUR

Arkivmaterial

GUB Boëthius: Professor Axel Boëthius papper, Göteborgs universitetsbibliotek, Handskriftssamlingen, H:80.

GUB Lundström: Brev till professor Vilhelm Lundström från olika korrespondenter, Göteborgs universitetsbibliotek, Handskriftssamlingen, Uppst. 8:A:1:2–6.

Tryckt litteratur

Armini, Harry (1942), [Minnesteckning över Vilhelm Lundström], *Minnestal hållna i Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälle å dess högtidsdagar 1938–1942 av Viktor Johansson*, Göteborg: [Wettergren & Kerber], s. 60–69.

Boëthius, Axel (1929), "Vandringar i Rom under professor Vilhelm Lundströms ledning", *Finsk tidskrift*, s. 62–77.

— (1971), "Vilhelm Lundström och Rom", *Svenskt bortom gränserna. Sju kapitel om Vilhelm Lundström*, Göteborg: Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, s. 19–42.

Boëthius, Axel och Åke Nettelbladt (1930), "Till frågan om den s.k. Crypta Balbi i Rom (Via dei Calderari 23)", *Eranos* 28, s. 83–97.

Blennow, Anna & Fredrik Whitling (2011), "Italian Dreams, Roman Longings. Vilhelm Lundström and the First Swedish Philological-Archaeological Course in Rome, 1909", *Opuscula* 4, s. 143–158.

Kleberg, Tönnes (1936), "Bibliografisk förteckning över professor Vilhelm Lundströms t.o.m. den 7 maj 1936 utgivna skrifter", *Apophoreta Gotoburgensia Vilelmo Lundström oblata*, Gotoburgi: [Elanders], s. 415–437.

Limberg, Lennart (utg.) (2008), *Internationell nationalism. Riksföreningen 100 år*, Göteborg: Riksföreningen Sverigekontakt.

Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm: Almqvist och Wiksell.

Lugli, Giuseppe (1930), "Vilh. Lundström, Undersökningar i Roms topografi" [recension], *Rivista di filologia e di istruzione classica* 58, s. 379–381.

Lundström, Vilhelm (1895), *Från söder och öster. Bilder och minnen*, Stockholm: H. Geber.

— (1900), *Studier och drömmar*, Stockholm: Ferdinand Heyls förlag.

— (1910a), *Svenska spånor I*, Göteborg: Åhlén & Åkerlund.

— (1910b), "Göteborgs högskolas kurs i Rom 1909. Redogörelse af Vilh. Lundström", *Göteborgs högskolas årsskrift* 16, s. vii–xxi.

— (1912), "Bidrag till Roms topografi 1–3", *Eranos* 12, s. 64–84.

— (1913), *Svenska spånor II*, Göteborg: Åhlén & Åkerlund.

- (1929), *Undersökningar i Roms topografi*, Göteborg: Eranos förlag.
- Nilsson, Martin P:son (1945), "Svenska Institutet i Rom", *Sverige-Italien* 2, s. 7–22.
- Tucci, Pier Luigi (1994–1995), "Considerazioni sull'edificio di via di S. Maria de' Calderari", *Bullettino della Commissione Archeologia Comunale di Roma* 96, s. 95–124.

NOTER

- 1 För Lundströms biografi, se till exempel Armini 1942, Limberg 2008, Blennow & Whitling 2011.
- 2 Den första boken som gavs ut var *Liber de Arboribus* 1897; därpå följde tionde och elfte boken 1902 respektive 1906, första och andra 1917, och sjätte och sjunde 1940, strax före Lundströms död. Armini påpekar att "bristande tid och intressenas mångfald" hindrade Lundström från att avsluta sin "mönstergilla edition". Armini 1942, s. 61.
- 3 Lundström 1900, 1910a, 1913.
- 4 Lundström 1895, s. 13–46.
- 5 Lundström 1895, s. 30–46.
- 6 Jag vill här tacka Elisabet Claesson för visningen av Lundströmska gården, Vilhelm Lundströms barndomshem som numera tillhör Sigtuna museum, och för visningen av vykortssamlingen i oktober 2013.
- 7 Lundström 1910; Blennow & Whitling 2011.
- 8 *Minnen som försvinna*, Lundström 1913, s. 40–47.
- 9 Lundström 1910b.
- 10 Boëthius 1971, s. 36–37.
- 11 Lundström 1912.
- 12 Lundström 1929.
- 13 Lundström 1929, s. V–VI.
- 14 Lundström 1929, s. 57–88.
- 15 Lundström 1929, s. 58–60.
- 16 Lundström 1929, s. 65–68.
- 17 Lundström 1929, s. 69–77.
- 18 Lundström 1929, s. 81–82.
- 19 Lundström 1929, s. 87–88.
- 20 Detta förordnande upphörde dock 1927, när Boëthius blev Romföreståndare på heltid, *GUB Lundström* 14 april 1927; P:n Nilsson 1945.
- 21 Deras brev finns bevarade i respektive personarkiv i Göteborgs universitets handskriftssamling.
- 22 Blennow & Whitling 2011.
- 23 GUB Boëthius, brev från P:son Nilsson till Boëthius den 16 januari, 10 mars och 12 mars 1925. Jag tackar dr Frederick Whitling för denna referens.
- 24 Boëthius 1929.
- 25 Boëthius 1929, s. 63–64.
- 26 Boëthius 1929, s. 65–77.
- 27 *GUB Boëthius* 14 oktober 1929.
- 28 Boëthius 1930, s. 83–89.
- 29 Lugli 1930.

- 30 *GUB Boëthius* 16 november 1930; *GUB Lundström* 29 november 1930.
31 *GUB Boëthius* 19 juni och 28 december 1930.
32 Tucci 1994–1995, s. 114–115.
33 Kleberg 1936.
34 Se till exempel Limberg 2008.
35 Boëthius 1971, s. 27.
36 Boëthius 1971, s. 27–31.
37 Lundström 1913, s. 68–95.
38 Boëthius 1971, s. 38–39.
39 *GUB Boëthius* 4 december 1925, 11 januari 1930 och *GUB Lundström* 9 december 1925, odat.
april 1927, 6 november 1927, odat. 1931.
40 *GUB Lundström* 3 januari och 12 december 1928.
41 *GUB Boëthius* skärtorsdagen 1929.
42 *GUB Lundström* 29 maj 1929; *GUB Boëthius* 9 juni 1929.
43 *GUB Boëthius* 14 oktober 1929; *GUB Lundström* 6 november 1929.
44 *GUB Boëthius* 28 december 1930, 20 november 1931.
45 Boëthius 1971, s. 24.
46 *GUB Lundström* 5 april och 31 maj 1932.
47 *GUB Boëthius* 8 april 1934.
48 Lundström 1913, s. 9–16.
49 Lundström 1913, s. 17–22.
50 Lindberg 1987, s. 263.
51 Lundström 1929, s. V–VI.

Neolatinistik i Sverige och i världen

Hans Helander

Bakgrund

Termen *nylatin* (eller *neolatin*) är något vag till sitt innehåll. Med nylatinsk litteratur avses vanligen texter avfattade på latin under tiden från renässansens gryning (1300-talet) och framåt, i princip till början av 1800-talet. Renässansen inträdde dock naturligtvis inte samtidigt överallt. För Italiens del kan man tala om nylatinsk litteratur redan från Francesco Petrarca (1304–1374), medan perioden för de nordiska ländernas vidkommande kan räknas först från 1500-talet.

Latinet höll alltså sina positioner mycket längre än man i allmänhet föreställer sig. Fram till 1700-talet var latinets ställning så stark att bildade människor normalt inhämtade nästan all sin kunskap genom litteratur avfattad på latin, och detta gäller för alla vetenskaper.¹

Det var under den här perioden normalt att lärda verk, skrivna på nationalspråken, snabbt översattes till latin – för att nå en internationell publik. Galileis arbete *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*, ”Dialog om de två världssystemen” (1632), blev känt i Europa framför allt genom dess latinska edition, som tillkom 1635. Likaså blev Descartes (Cartesius) teorier spridda och studerade utanför Frankrike genom latinska översättningar av Jacques Rohault som utkom i ständigt nya upplagor fram till 1739.

Latinet betraktades som *commune vinculum humanitatis*, ”humanismens (lärdomens) föreningsband”, som *commercium eruditi orbis*, ”medlet för den lärda världens umgänge”. Man kunde skriva om vilket ämne som helst och omedelbart få läsare i främmande länder. Fördelen av ett gemensamt språk värderades högt. När Galilei publicerade sina verk på sitt modersmål, italienska, protesterade hans tyske kollega Johannes Kepler med indignation. Han betecknade tilltaget som ett *crimen laesae humanitatis*, ”ett brott mot (den bildade) mänskligheten” (uttrycket skall naturligtvis föra tanken till det för dåtiden särskilt allvarliga majestätsbrottet, *crimen laesae maiestatis*).

På latin ventilerades stora frågor och upptäckter under en lång period av dynamisk förändring: De italienska lärdes värld på 1400-talet var helt annorlunda än de europeiska förhållandena under det intoleranta och turbulenta 1600-talet; och 1600-talets värld av religionskrig och kungligt envælde kom under 1700-talet att avlösas av Upplysningens värld, vars grundläggande föreställningar och övertygelser skiljer sig radikalt från föregående epoks. Den latinska litteratur som produceras under dessa århundraden kom givetvis att avspegla de processer som i grund förändrade Europa under dessa århundraden.

Det försenade studiet

Mot den bakgrund jag nu har tecknat, ter det sig svårförståeligt att man först mot den senare delen av 1900-talet började intressera sig för den tidigmoderna epokens latinbruk. Visst borde väl forskare av olika discipliner ha dragits till utforskandet av detta område, när nu latinet var förmedlaren av alla nya idéer, trossatser och kunskaper, som utvecklades från tidig renässans fram till slutet av 1700-talet?

Förklaringen till det försenade studiet är nog att söka i flera samverkande orsaker, varav tre synes mig särskilt viktiga. För det första: Latinfilologer har av tradition haft sitt fokus på den antika litteraturen. Där har man funnit ett rikt material, en till synes outtömlig litterär skatt av uppenbar relevans för all följande europeisk kulturutveckling. För det andra: Humanister och vetenskapshistoriker har nog ofta haft klart för sig att det finns all anledning att penetrera tidigmoderna latintexter, men bristande latinkunskaper har utgjort en effektiv barriär som i realiteten omöjliggjort ett närmare studium av materialet. För det tredje: Historiker, idéhistoriker och litteraturvetare har haft en förenklad och i grunden felaktig bild av den nya tidens latinlitteratur. De litterära texterna har betraktats som ointressanta produkter, till större delen bestående av meningslösa poetiska och retoriska excesser under själlös imitation av antikens författare. Och de icke-litterära texterna har man på ett egendomligt sätt negligerat helt.

Man gjorde sig därmed skyldig till två misstag. Dels såg man inte att en stor del av de litterära texterna – förutom att de var retoriska praktstycken eller begåvade poetiska alster – i själva verket var utomordentligt intressanta uttryck för tidens ledande idéer och ideologier, litteratur vars själva *raison d'être* var att de stod i furstars, nationers och konfessioners tjänst. Dels var man på ett märkligt sätt likgiltig inför det faktum att alla den nya tidens idéer och tidens hela explosionsartat växande kunskap formulerades på latin. Det är texter som rör nationalstaternas heroiska tid, som beskriver de geografiska upptäckterna, som speglar den protestantiska rörelsen och motreformationen, och belyser den vetenskapliga revolutionen på alla områden. Bakom texterna låg samma krafter som danade det moderna Europa.

Det sistlidna halvseklets nylatinska forskning

Strax efter mitten av 1900-talet vaknade emellertid på allvar intresset för den nylatiniska litteraturen. Helt avgörande var de insatser som från 1970-talet och framåt gjordes av den framstående belgiske latinisten Jozef IJsewijn, professor i Leuven. Han var initiativtagare till *The International Association for Neo-Latin Studies* (IANLS), som sedan 1971 håller kongresser i olika europeiska länder vart tredje år. Gensvaret blev stort, och antalet deltagare har ökat för varje år. När kongressen hölls i Uppsala 2009 var antalet uppe i 260. Den sextonde kongressen i raden kommer att äga rum i Wien 2015. Bland deltagarna finns förutom latinister alltid ett stort antal historiker, idéhistoriker, litteraturhistoriker med flera representanter från andra discipliner. Det har redan från första början stått klart att det interdisciplinära intresset är ett grundläggande karaktistikum för det nylatinska studiet.

Professor IJsewijn gav också ut *Companion to Neo-Latin Studies*, ett ovärderligt hjälpmedel för dem som är verksamma på området. Den av honom skapade tidskriften *Humanistica Lovaniensia* har numera fått flera efterföljare, exempelvis *Neulateinisches Jahrbuch*.

Också i Sverige väcktes intresset för nylatinet ungefär vid samma tid. Redan från första början stod det klart att detta var ett fruktbart fält för ämnesövergripande studier, och värdefulla pionjärarbeten producerades under 1960- och 70-talen av forskare som representerade högst olika ämnesområden. Det var i regel inte fråga om någon samordning av insatserna; tiden var uppenbarligen helt enkelt mogen för en fördjupad undersökning av latinets roller under den tidigmoderna epoken.

Litteraturhistorikern Kurt Johannessons doktorsavhandling *I Polstjärnans tecken. Studier i svensk barock* (1968) bidrog till att klargöra den viktiga roll som latinsk vältalighet och latinsk poesi spelade i Stormaktstidens Sverige. Latinisten Emin Tengström gav i sin översiktliga studie *Latinet i Sverige. En kulturhistorisk översikt* (1973) en nyttig sammanfattning av latinbruket i Sverige, från äldsta tid till 1800-talet. Latinkulturens och den klassiska bildningens roll belystes också i detalj, med lärdom och inlevelse, i idéhistorikern Sten Lindroths *Svensk lärdomshistoria*, speciellt i de första två banden (1975). Nyssnämnde Emin Tengström publicerade 1977 i samarbete med sin kollega Margareta Benner *On the Interpretation of Learned Latin. An Explorative Study Based on Some Texts from Sweden* (1611–1716). Här analyseras på ett mycket värdefullt sätt karaktäristiska drag i den tidigmoderna latinska vetenskapliga prosan. Detta var ett område som tidigare nästan inte alls hade tilldragit sig någon uppmärksamhet. Det skulle dröja ytterligare några decennier innan denna ansats fick efterföljare, men de kom; och vi har här att göra med ett område som har blivit nästan uteslutande en nordisk angelägenhet och kommit att särskilt omhuldas av svenska latinister. Jag återkommer strax till denna aspekt. I flera värdefulla studier utforskade idéhistorikern Bo

Lindberg debatten rörande romarspråkets ställning och roller i Sverige, bland annat i *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige* (1984), där författaren på ett klargörande sätt studerade det faktiska bruket av latin på olika områden.

Nylatinska ämnen har också under de tre senaste decennierna behandlats i avhandlingar vid de svenska universiteten. I Uppsala, Lund och Stockholm disputerade från 1990-talets mitt latinister på värdefulla utgåvor av tillfälleslitteratur, begravningsdikter och panegyriska och episka verk.² Latinsk brevväxling, såväl lärd korrespondens som administrativ och diplomatisk, har också varit föremål för intresse.³ Ett storslaget pionjärbete på detta område var Alvar Eriksons utgåvor av brev mellan Erik Benzeliuss d.y. och hans lärda vänner i Europa, *Letters to Erik Benzeliuss the Younger from Learned Foreigners* (1979), som följdes av *Erik Benzeliuss Letters to his Learned Friends* (efter Eriksons död redigerad och utgiven av Eva Nilsson Nylander [1983]). Båda editionerna är försedda med grundligt genomarbetade indices över ordförråd, namn och sakförhållanden.

I Uppsala kom också från 1990-talets slut uppmärksamheten att riktas mot det lärda latinet och mot det vetenskapliga språket inom olika discipliner. Flera Uppsalaklassiker har disputerat på utgåvor av 1700-talsdissertationer – med inledning, översättning och kommentar samtliga publicerade i serien *Studia Latina Upsaliensia*. Det har gällt avhandlingar under den store Johan Ihre (om runornas ålder och ursprung)⁴ och under den framstående medicinaren Rosén von Rosenstein (om botandet av koppor).⁵ Även den teologiska diskursen var för några år sedan föremålet för ingående undersökningar i en doktorsavhandling i samma tradition.⁶ Nyligen publicerade en nydoktor tre musikologiska dissertationer som under 1600-talets slut ventilerades under matematikprofessorn Harald Vallerius.⁷ Alla dessa uppsaliensiska arbeten förenas av samma metodologiska utgångspunkter: Det gäller att ställa de texter som skall behandlas i relation till samtida och föregående litteratur. Detta kräver som ett första oeftergivligt krav en omfattande beläsenhet. Man måste på basis av sin egen läsning och sina excerpter kunna avgöra vad som är frekvent och vad som är avvikande i de arbeten som man granskar.

Efter ett halvt århundrade kan man skönja ett tydligt mönster i disciplinens utveckling ute i Europa. Till en början låg fokus till mycket stor del på poesi och vältalighet. Man producerade goda editioner av exempelvis George Buchanan, Jacob Balde, Daniel Heinsius, Matthias Casimirus Sarbievius, John Milton och andra av epokens framstående poeter. I kommentarerna berörde man företrädesvis beroendet av de gamla auktorerna, citat, allusioner och ekon av den klassiska litteraturen, samt gärna därtill avvikelser från det antika latinets grammatik, syntax och ordval. Man hade också uppmärksammat beroendet av antika föreskrifter, poetiker och retoriska traktater, och dessutom den tidigmoderna epokens egna handböcker på området. Det ansågs därför

angeläget att i kommentarer och noter markera det uppenbara inflytandet från dessa föreskrifter om hur litteratur skulle utformas inom olika genrer.

Under senare tid har perspektivet emellertid vidgats. Man har kommit att inse att epokens latinlitteratur skrevs i ett ärende, att det är fråga om text med relevans för sin tid, texter som speglar sin tids idéer och tankeströmningar. Det räcker alltså inte att bocka av det som förekommer i texterna mot antika förebilder. Man har också börjat bryta upp från ett ensidigt litteraturvetenskapligt betraktelsesätt och vidga perspektivet i riktning mot historiska och idéhistoriska frågeställningar. Som en konsekvens av detta har blicken riktats mer mot den historiska bakgrunden och mot annan samtida litteratur. Även den vetenskapliga litteraturen börjar tilldra sig intresse. Och man har insett att man måste se texterna mot bakgrund av den samtida litteraturen. Breda komparativa perspektiv krävs alltså, baserade på ofrånkomliga krav på egen beläsenhet. Det är intressant att kunna konstatera att flera av just de här tendenserna varit skönjbara i nordisk neolatinsk litteratur ganska länge, i själva verket från allra första början, som jag har tidigare har antytt.

Utvecklingslinjer – perspektiv och möjligheter

Jag har pekat på några utvecklingstendenser som man kan skönja på det nylatinska forskningsområdet. Avslutningsvis skall jag helt översiktligt behandla ett par områden där fortsatt nylatinsk forskning i mina ögon ter sig särskilt givande och relevant:

Specifika drag – jargong, ett levande språk

Vi kan börja med karakteristiska drag i ordval och fraseologi. Latintexter från den tidigmoderna epoken innehåller normalt en hel del specifika drag, som kan te sig besynnerliga och till en början svårtolkade, även för en välutbildad latinist som kommer direkt från den antika litteraturen. Vissa ord eller uttryck som är mycket ovanliga hos de klassiska författarna är plötsligt högfrekventa och på vissa områden de normala uttrycken för en viss företeelse. Ett exempel är substantivet *adoreia* (enstaka belägg hos Horatius och några till) som blir det vanliga ordet för 'ära, belöning [för en bragd]'. Ett annat det ytterst från grekiskan stammande verbet *exantlo* (utdömt av Quintilianus som hopplöst föråldrat) som blir normal verbet för 'med stor ansträngning utföra'. Det sistnämnda är ständigt använt av nästan alla epokens lovtalare som hade stort behov av ord med betydelsen 'heroiska stordåd', och då särskilt i standardfrasen *exantlatis laboribus*: 'sedan bragderna med stor och berömvärd möda utförts'.

Tidstypiskt är också *prosapia* (utdömt av Cicero som ålderdomligt), vilket betecknar 'härstamning' och därmed blir ett vanligt och viktigt ord under den bördsfixerade tidigmoderna epoken. En uppgift som man har åtagit sig att utföra heter regelmässigt *sparta*, ett lustigt ordval som utgår från ett ställe hos Cicero (som citerar en mycket

speciell grekisk fras). I den lärda diskursens värld möter vi vidare en rad modeuttryck som speglar det vetenskapliga arbetets grundläggande villkor. Det grekiska lånordet *scopus* (som aldrig slog igenom i antika latintexter) är nästan allenarådande i betydelsen 'målsättning' och verbet *collimare* (troligen en missuppfattad läsning av *colli-neare*) återfinnes överallt i betydelsen 'sträva mot ett mål [i det vetenskapliga arbetet]'. I avhandlingsprosa av detta slag finner man också under en period talrika belägg på *quâ* som preposition med ackusativ i betydelsen 'med avseende på' (*quâ figuram*, 'med avseende på gestalten'), en konstruktion helt utan stöd i antikt latin, vilken säkert – i likhet med många av de andra ord och fraser jag nämnt här – har satt myror i huvudet på mången klassiker som tillfälligtvis gjort något kort besök i dissertationernas värld.

Alla de exempel som jag har givit här är alltså representativa modeuttryck. De förstnämnda hemmahörande i panegyrik och poesi; de sistnämnda tidstypiska exempel på epokens akademiska jargong. De verkar inte vara begränsade till något enskilt kulturområde. *Adorea* återfinns hos Sarbievius ("den polske Horatius"), hos Milton och hos Georg Stiernhielm. Och *scopus* och *collimare* hos Francis Bacon, Milton, den tyske polyhistorn Daniel Morhof samt hos Linné och hans lärjungar. Modeuttrycken möter oss på alla nivåer. Om man läser Linnés internationella brevväxling finner man att nästan ingen skriver *non dubito quin*; man skriver regelmässigt *nullus dubito quin*, med normalisering av ett bruk av *nullus* i stället för *non* som man finner enbart tendenser till hos Terentius och Cicero. Så skriver Linné själv, och på samma sätt formulerar sig naturalhistoriker i Holland, England, Frankrike, Spanien och Italien.

Förändringar i språkbruket av denna typ illustrerar och understryker det faktum att latinet var ett levande språk, som utvecklades och förändrades, precis som alla andra levande språk. Det måste därför anses vara en angelägen uppgift att närmare beskriva det faktiska nylatinska latinbruket, dess förändringar och utvecklingstendenser inom olika genrer och på olika vetenskapsområden. *En sådan uppgift kräver en rätt omfattande beläsenhet*. Det finns avskräckande exempel på undersökningar av enskilda författares språk där man enbart har anställt jämförelser med de antika latinförfattarna. Vid ett komparativt studium av denna art har man ibland tyckts sig kunna konstatera att Linnés latin var egendomligt och speciellt, fullt av *scopus*, och *collimare* och *quâ*. På basis av ett sådant torftigt, okunnigt och metodologiskt förkastligt studium har man ibland velat säga att Linné skrev något som kunde kallas "Svartbäckslatin"; när han i själva verket använde sig av sin tids smidiga brukslatin, med dess vanliga favorituttryck.

Tillfälleslitteratur, furstehyllningar och propaganda

Tillfällesdiktning och hyllningstal utgör en betydande del av den nylatinska litteraturskatten. Sådana texter var också från allra första början huvudområdet för den nylatinska forskningen. Här tyckte man sig, som jag tidigare antytt, med rätta se bevis för den antika traditionens fortlevande, den klassiska retorikens och poetikens fortsatta

dominans och grepp om sinnen. Nyutgåvor av renässansens och barockens auktorer publicerades i rask takt. Man noterar emellertid – särskilt i studiets början, men även nu – en viss ensidighet i behandlingen av dessa orationer och skaldestycken. Utgivare och kommentatorer har ofta, som jag nyss påpekade, nöjt sig med att förteckna uppenbara ekon av och allusioner till de antika författarna och notera graden av följsamhet när det gäller retorikens och poetikens traditionella mönster.

Man har däremot inte tillräckligt uppmärksammat den roll som dessa texter har haft i sin samtid, det faktum att de mycket ofta speglar sin egen tids idéer, att de står i furstars och makters tjänst och att de befinner sig i dialog med, och polemik mot, sin samtids litterära alster. Det är alltså helt nödvändigt att inse att den tidigmoderna tillfälleslitteraturens värld inte var en skyddad vrå för tillbakadragna kammarlärde som under ängslig imitation av klassikerna odlade en antikverad passion för gamla tider. Tvärtom! Det var en litteratur som stod mitt i tidens stora strider, för "kung och fosterland" och "den enda sanna religionen". Bekantskap med den aktuella epoken och dess litteratur är ett oavvisligt krav om man skall kunna läsa dessa texter på det rätta sättet.

Några exempel: Under trettioåriga kriget skrevs hyllningar till Gustav II Adolf av tacksamma protestanter från många olika länder. Bland de mera grandiosa alstren på detta område finns tre *Gustavider*, skrivna av en holländare (Johannes Narssius), en böhmare (Venceslaus Clemens) och en fransk hugenott (Evurtius Jollyvet), och dessutom en *Adolfid*, även den författad av en fransk hugenott (Antoine Garissoles), tillsammans omfattande mer än 30 000 versrader hexameter.⁸ Vi har här att göra med tidsdokument av allra största intresse. Självklart är dessa episka verk i hög grad barn av den stora klassiska episka traditionen; i synnerhet är givetvis beroendet av Vergilius och de silverlatinska epikerna uppenbart. Men de speglar samtidigt i hög grad sin tids värderingar och idéer. I de här verken möter man det stora religionskrigets propaganda, den religiösa och den politiska. Vidare framtonar med stor tydlighet den bild som den framväxande svenska stormakten önskade ge av sin egen historia, landets särart och dess inbyggares karaktär, inte minst de goticistiska idéerna; i detta fall är karakteristiken alltså med benäget bistånd formulerad av hängivna pro-svenska utländska lärde.

I böhmaren Clemens epos möter vi ett motiv som är mycket vanligt i den här typen av diktning. Det är skildringen av "Rådslaget i helvetet".⁹ Det börjar alltid på samma sätt: Satan själv får rapporter om att den evangeliska läran har stora framgångar uppe på jorden. Han blir förfärad och kallar samman en kongress, dit alla andra djävlar och furier, harpyr och alla tänkbara monster kommer. Ni får skärpa er, säger Satan, ni har glömt bort er forna skändlighet, ni måste finna nya former för ondskan! Nu träder den värsta av furierna fram, Tisiphone, och säger att hon har funnit på råd. Hon skall släppa upp sin vidriga avkomma på jorden och se till att allt blir fördärvat. Alla är nöjda och mötet avslutas. Det visar sig av Clemens fortsatta framställning att

denna vidriga avkomma är jesuiterna, som tillsammans med påven (det vill säga Apokalypsens drake och den babyloniskan skökan) skall tillfoga människorna så mycket ont de bara orkar.

Motivet "Rådslaget i helvetet" har antika litterära rötter. Det är den senromerske skalden Claudius Claudianus som introducerar det i sin hexameterdiktning. Under renässansen kommer motivet ofta till användning i diktning på folkspråket och på latin, hos katolska författare såväl som hos protestanter. Men det kom att bli ett mycket vanligt tema just hos protestantiska författare, i synnerhet i England under 1500-talets sista decennier och början på 1600-talet när man i fosterländsk latindiktning skildrar den katolska kyrkans lömska angrepp efter segern över den stora armadan och vid avslöjandet av krutkonspirationen. Att det förekommer hos Milton i ett par versioner, är ju välbekant.

En stor del av hyllningarna till epokens furstar kan följaktligen genremässigt med en mer modern term rubriceras som propaganda. Latinet kom till användning även i stridsskrifter som helt och hållet hör hemma på det området, av politisk och konfessionell art. Ett gott exempel från den svenska latinlitteraturen är de pamfletter som under stora nordiska krigets början på kunglig befallning författades av Olof Hermelin, f.d. *professor juris, eloquentiae och poeseos* i Dorpat, senare *historiographus regni och secretarius status*, en lysande stilist och bland de främsta av den sena stormaktstidens latinförfattare. Det är angrepp på rikets fiender, främst kung August av Sachsen-Polen och tsar Peter. Att dessa publikationer nådde ut i Europa och ansågs vara tungt vägande debattinlägg förstår vi av det tsariska majestätets befallning att Hermelins pamfletter skulle brännas offentligt av bödeln i Moskva. Hermelin försvann efter Poltava. Enligt en trovärdig källa identifierades han på kvällen efter slaget bland Kansliets tillfångatagna personal. Tsaren skall i ett anfall av raseri ha dragit sin värja och personligen huggit ned den olycklige propagandaförfattaren, vilket måste tolkas som ett visserligen sinistert men ändå tydligt erkännande av den persuasiva kraften i Hermelins skrifter, deras relevans och internationella genomslag.¹⁰

Stora nordiska kriget genererade även i övrigt en mängd skrifter på latin; de krigförande furstarna och deras generaler hyllas av vältalare och poeter i tillfällesdikter som besjunger segrar och hjältedåd. Samtliga är alster som kan rubriceras som propaganda eller beredskapsdiktning, om vi vill använda moderna termer. En av de märkligare latinpoeterna under detta skede var Magnus Rönnow. Hans diktning är intressant därför att den så tydligt uttrycker den svenska officiella ideologin, drömmar om det stora gotiska förflutna och tankar om Sverige som Guds nya utvalda folk. Men också därför att han i sin diktning så tydligt står i dialog med och polemik mot samtida författare i Danmark och Ryssland. Om man inte beaktar den historiska bakgrunden och bekantar sig med den samtida litteraturen, ser man inte sådana här mönster och kan inte läsa de litterära alstren som de en gång var avsedda att förstås!

De europeiska statsbyggnadsprocesserna och de våldsamma konfessionella strider-na ställde stora krav på kraft och pregnans i uttrycket. Det gällde att klart och effektivt tydliggöra den egna sakens rättfärdighet, den egna furstens fromhet och dygder och därjämte motståndarsidans fullständiga moraliska uselhet. Alla Europas furstar blir i orationer och panegyriska dikter *invictissimi*, 'oerhört obesegrade', den spanske kungen är regelmässigt *catholicissimus*, 'allra mest katolsk', den franske kungen omnämnes alltid som *christianissimus*, 'den allra mest kristlige', den svenske som *restauratae religionis amantissimus*, 'den som högsta grad älskar den återupprättade kristna religionen'. En stor mängd lyckade språkliga nybildningar träder i den framgångsrika polemikens tjänst: Katolikerna är *papicolae*, 'påvedyrkare', den som kritiserar Luther är en *Luthero-mastix*, 'luthergisslare', en usel författare som står i motståndarsidans tjänst blir med en nedsättande diminutiv en *scriptorculus*, 'en stackars liten skribent'.¹¹

Områden där latinet inte räckte till

Det finns också anledning att undersöka om det fanns några skillnader i latinets anpassningsförmåga och funktionsduglighet inom olika ämnesområden. Bo Lindberg har i två studier, *Den antika skevheten* (2006) och "Neologism and Conceptual Change" (2007), behandlat politiska ord och begrepp i det tidigmoderna Sverige. Han beskriver den gradvisa och mödosamma framväxten av en politisk terminologi som kunde vara lämpad för att illustrera de faktiska politiska förhållandena i Sverige under stormaktstiden och frihetstiden. Det rör sig om en skildring av hur svenskan gradvis kvalificerade sig som ett språk på vilket man kunde föra politiska resonemang på en högre nivå. Lindberg behandlar också hur latinet förlorade sin dominerande ställning i den politiska diskursen därför att latinanvändningen på just detta område, det statsrättsliga och politiska, kom att medföra betydande komplikationer när det gällde behandlingen och beskrivningen av den värld man levde i.

Samma svårigheter mötte i alla stater. Lagstiftande församlingar kallades ofta *comitia*, konungens rådgivare *senatores*, provinsguvernörer *satrapae*, och så vidare med termer lånade från den antika världen. Sådana termer var ofta alltför vaga och tenderade dessutom att väcka till liv i sammanhanget ovidkommande och direkt olämpliga föreställningar. Än värre blev det när man skulle behandla mer abstrakta begrepp som stat, medborgare, folk och nation och därvid försökte beskriva den moderna världens förhållanden med hjälp av latinska termer som *res publica* och *civis*, ord som med nödvändighet drog med sig associationer till klassisk historia. Det blev snart en allmän-europeisk erfarenhet att den nya tidens samhällsförhållanden bäst beskrevs på de moderna språken. Bo Lindberg har utfört ett viktigt pionjärbete genom att belysa de grundläggande semantiska konflikterna på detta fält, där latinet så uppenbart kom till korta. Ytterligare arbete i hans efterföljd vore önskvärt.

Naturvetenskaperna

Intressant nog visar det sig att latinet på naturvetenskapernas vida fält kunde hävda sig på ett helt annat sätt. Där visade det gamla romarspråket sin smidighet och sin potentialitet, inte minst genom sin förmåga att – ofta med det grekiska språkets hjälp – bilda de nya ord som behövdes för att ge uttryck åt tidens begreppsbildning, terminologi och ständigt växande nomenklatur. Jag skall strax återkomma till den saken och de frågor som bör ställas rörande denna anpassningsprocess.

Rent allmänt bör man emellertid först säga att de humanistiska disciplinerna under 1700-talets första hälft tenderade att överge latinet så snart det inte var fråga om akademiska dissertationer: Vid den här tiden fokuserades intresset alltmer på den egna nationella kulturen, den egna historien, det egna språket, den egna folkspråkliga poesin och litteraturen över huvud taget, de egna traditionerna; vi befinner oss på tröskeln till förromantiken. De lärda män som behandlade sådana ting skrev oftast för en bredare inhemsk publik, för aristokratin och för det växande bildningstörstande borgerskapet, där latinkunskaperna inte var särskilt utbredda. Här var den internationella aspekten mindre viktig; alltså skrev man på svenska. Humanisterna övergav latinet.

Men naturvetarna höll fast vid latinet, av praktiska skäl, för att nå ut till kolleger i hela Europa. Utvecklingen i Sverige är mycket tydlig: Samtidigt som den latinska elokvensen och den latinska poesiproduktionen dog eller förvandlades till marginaliserade och betydelselösa verksamheter *ökade* produktionen av vetenskapliga verk på latin genom den oerhört märkliga blomstring för svensk naturvetenskap som inleddes omkring 1730. Ungefär samtidigt med Linné framträdde en rad lysande begåvningar: medicinaren Nils Rosén von Rosenstein, fysikern och astronomen Anders Celsius, matematikern Samuel Klingenskiöld, kemisten och geologen Johann Gottschalk Wallerius, astronomen Pehr Wargentin med flera andra. De var uppburna av sin samtid och de nådde framstående vetenskapsmän i andra länder genom att skriva på latin.

En helt annan sak var att man ville skriva på modersmålen när det gällde att sprida ny och nyttig kunskap till bredare folklager, som ju inte behärskade latin. Det är därför som många akademiers publikationer författades på folkspråken, exempelvis den svenska Vetenskapsakademiens handlingar. Pragmatiska resonemang låg bakom val av språk. Pehr Wargentin skriver således långt efter 1700-talets mitt på latin när han behandlar högteoretiska frågor inom astronomin, sådana problem som bara de verkliga experterna kan ha någon uppfattning om: Alla dessa hans kolleger kan latin, och han skulle för övrigt inte kunna skriva på svenska om dessa saker även om han ville, eftersom modersmålet inte räcker till.

Vetandets enorma och snabba tillväxt inom alla vetenskapliga discipliner nödvändiggjorde nybildningar av ord på bred front. Lärde som kommenterade det rådande språkbruket kände sig ibland ha anledning att återropa Ciceros berömda ord i *De Finibus*

bonorum et malorum (3,3): *Imponenda nova rebus novis nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cuius usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse.* Det vill säga: "Man måste sätta nya namn på nya företeelser. Ingen, som är någorlunda utbildad, kommer att förvåna sig över detta, när han betänker att det finns mängder av nya benämningar på varje vetenskapsområde, som inte hör till de enklaste och vanligaste" (min övers.).

Lärt och våltaligt försvar för rätten att mynta nya latinska ord kan man finna hos många författare, till exempel den tyske juristen och naturrättsfilosofen Samuel von Pufendorf (1632–94) i hans *De jure naturae et gentium*, "Om natur- och folkkrätten" (I,1,1). Den tyske filologen Johan Friedrich Noltenius (1694–1754) uttryckte saken på följande sätt: *Melius etiam est in docendo et scribendo peccare contra linguae puritatem ... quam obscure loqui, ut nemo divinare possit, quisnam verborum tuorum sensus sit*, "Det är bättre att bryta mot språkets renhet än att tala så dunkelt att ingen förstår vad dina ord innebär" (min övers.).

Inom medicinen behövdes nya ord, inte minst sammansatta adjektiv, som *intercostalis*, 'mellan revbenen belägen', *extrauterinus*, 'utanför livmodern belägen' eller *cerebro-spinalis*, 'som har att göra med hjärna och ryggmärg'. Från och med Andreas Vesalius epokgörande arbete *De humani corporis fabrica* (1543) behövdes nya ord för att namnge kroppens delar. I synnerhet efter upptäckten av blodomloppet (William Harvey, *Dissertatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*, 1628) och med mikroskopins genombrott i slutet av 1600-talet (Jan Swammerdam, Marcello Malpighi och andra) växte nomenklaturen explosionsartat med alltmer exakta benämningar på ben, muskler, nerver, artärer och vener. Det var vid denna tid som den medicinska nomenklaturen fixerades som vi känner den i dag.

Den biologiska vetenskapen behövde nya ord för artbeskrivning, som speciesattribut, och tog i bruk en mängd nyskapelser, bland annat sammansatta adjektiv som *flaveovirens*, 'gulgrön', *tenuicaulus*, 'med tunn stjälk', *integrifolius*, 'med hela blad', och hundratal andra.

Inom fysiken måste en helt ny terminologi utarbetas. Galilei använde *inertia*, 'overksamhet', ett vanligt ord i det klassiska latinet, men nu i en ny betydelse: 'tröghet', som fysikalisk teknisk term och skapade därmed således en betydelseneologism. Ordet kom att ingå i den terminologi Newton lanserade i sin *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1687). I detta arbete introducerade han också de av honom själv bildade sammansatta adjektiven *centripetus*, 'mot centrum strävande', 'centripetal', och *centrifugus*, 'från centrum flyende', 'centrifugal', vilka alltså är goda exempel på formneologismer.

För tillskapandet av goda och begripliga neologismer erbjöd grekiskan en synnerligen viktig och ständigt utnyttjad resurs. Den grekiska ordskatten är mycket rikare än den latinska, och sammansättningar är så mycket lättare att bilda på grekiska. Denna

möjlighet utnyttjades från 1500-talet framåt i mycket stor omfattning i naturvetenskapens tjänst.

Neologismerna kunde vara exempelvis beteckningar för nya discipliner: *adenologia*, *angiologia*, *myologia*, *neurologia* och mängder av sådana ord efter denna modell, eller också namn på nya mätinstrument som *barometrum* (βάρος 'tyngd', μέτρον 'mått', 'mätning'; bildat omkring 1660 [Boyle]), *thermometrum* (θερμός 'varm'; bildat omkring 1600), *telescopium* (τηλε- 'avlägsen' + σκοπ- 'se'; bildat omkring 1610 [Galilei]); eller också nya termer för nya begrepp, såsom *elasticus* (ἐλατήρ 'ivägdrivare'; senare använt om fjäder i en klocka; bildat 1651 [Pecquet]).

Att kartlägga denna utveckling av nomenklatur och terminologi bör i framtiden vara en ytterst angelägen uppgift för den nylatinska forskningen. Man följer ju därmed den vetenskapliga begreppsbildningen tätt i spåren och bidrar därmed till ökad kunskap om de processer som har skapat den moderna västerländska civilisationen.

Som jag nämnde tidigare, har detta område internationellt sett inte varit föremål för särskilt stort intresse. Jag pekade dock även på de viktiga bidrag som Benner och Tengström har givit till vår kunskap om 1600-talets lärda latin i sin studie *On the Interpretation of Learned Latin. An Explorative Study Based on Some Texts from Sweden* (1611–1716). Och jag har nämnt de arbeten om det lärda och vetenskapliga latinet som under de senaste femton åren publicerats av nylatinister hemmahörande i Uppsala. Ett verk av intresse på detta fält är dessutom Reijo Pitkärantas studie av vissa typer av neologismer i finska dissertationer från 1600-talet, *Neulateinische Wörter und Neologismen in den Dissertationen Finnlands des 17. Jahrhunderts* (1992). Den kontinentala forskningen har, som tidigare påpekats, i huvudsak varit inriktad på vad vi i dag kallar skönlitteratur, det vill säga tillfällespoesi och vältalighet. Intresset för den vetenskapliga litteraturen är faktiskt ett område som attraherat främst nordiska forskare.

I arbetet med hithörande frågor är det, menar jag, av grundläggande betydelse att man inte nöjer sig med att uppräta listor över ord som inte förekommer i det antika latinet, i bästa fall ordnade efter ordklasser. Det gäller i stället att ställa det nya ordförrådet i relation till den vetenskapliga diskursens grundläggande krav, som nödvändiggör nybildningar i stor skala. Jag tror att man kan urskilja två grundläggande behov på detta område.¹²

Det ena är nödvändigheten att namnge fenomenen, i den meningen att man *genom abstraktion och nominalisering skapar substantiv* som blir till *termini technici* inom en disciplin. Det kan röra sig om ord som betecknar processer (*fermentatio*, *praecipitatio*, *sanguificatio*, det vill säga 'jäsning', 'utfällning', 'blodbildning') eller egenskaper (*porositas*, *elasticitas*, det vill säga 'porositet', 'elasticitet'). Nominalisering är en del av den abstraktionsprocess som kännetecknar all vetenskaplig verksamhet. I egenskap av substantiv blir dessa ord facktermer; man kan sätta dem som subjekt eller objekt i den vetenskapliga utredningen, föra resonemang kring dem och förse dem med attribut.

Antalet neologismer av denna typ är mycket stort, och de flesta av dessa latinska ord har lånats in i de moderna språken (något som torde framgå av de givna exemplen, som är representativa).

Ett annat grundläggande behov för den vetenskapliga diskursen är *klassifikationen*. Ett av dess viktigaste språkliga verktyg är adjektiven. I anatomin särskiljes artärer, vener, ben och muskler genom attribut (i regel adjektiv) som beskriver läge, utseende eller funktion (*musculus pectoralis*; *musculus serratus*; *musculi respiratorii*, det vill säga 'muskul belägen i bröstet', 'muskul som är sågtandad', 'muskler som hjälper till vid andningen'). På detta område fanns det behov av ett stort antal nybildningar av adjektiv, vilka skapades på latinskt eller grekiskt ordmaterial. Ofta rör det sig om lättolkade sammansättningar, exempelvis *musculus stylopharyngeus*, som från 1600-talets slut är namnet på den muskel som utgår från det griffelformade tinningbenutskottet (*processus styloideus*) och har innervation i nervplexus i svalget (*pharynx*).

I de biologiska vetenskaperna, botanik och zoologi, härskar sedan länge den linneanska binära nomenklaturen, där attributen för växter betecknar biotyper, geografisk hemhörighet, färg, utseende (*litoralis*, *hispanicus*, *chloroleucus*, *micranthus*, det vill säga 'som växer vid stränder', 'som hör hemma i Spanien', 'som är grönvit', 'som har små blommor') och när det gäller djur karakteristiska drag (*nigricaudatus*, *megaloccephalus*, *erythropus*, det vill säga 'med svart svans', 'med stort huvud', 'med röd fot'). Av sådana klassificerande adjektiv är ett stort antal av grekisk proveniens (*chloroleucus*, *micranthus*, *megaloccephalus*, *erythropus* bland de nyss uppräknade). Antalet neologismer är mycket stort, inte minst när det gäller sammansatta adjektiv av grekiskt ursprung. I Robert Zanders viktiga arbete *Handwörterbuch der Pflanzennamen* förtecknas botaniska artemitet på 57 dubbelspaltiga sidor, till ett antal av mer än fem tusen. De flesta är neologismer, varav en överväldigande majoritet är elegant bildade på frekventa latinska och grekiska morfem och alltså lättförståeliga.

Sammanfattning

Jag har velat lyfta fram ett antal områden och ett antal frågeställningar som jag tror kan vara särskilt viktiga och angelägna när det gäller fortsatt arbete på den nylatinska filologins område. Man kan göra en sammanfattning i följande punkter:

- Beskrivningen av det tidigmoderna latinbruket rent allmänt, med fokus på specifika drag, det vetenskapliga språkets jargong och tidens modeuttryck, allt sådant som kännetecknar ett levande språk.
- Tillfälleslitteraturen, poesin och värtaligheten, icke enbart som ekokammare av den antika litteraturen eller som alster lydigt disponerade efter klassiska eller samtida handböckers praecepta, utan snarare som levande vittnesbörd

om sin epoks idéer, politiska och religiösa övertygelser, furstars och maktens ambitioner och strävanden.

- Latinets roller på olika områden, med inriktning på nyvunnen insikt om att det fanns fält där romarspråket kom till korta och visade sig direkt olämpligt och opraktiskt att använda. En fortsatt analys av särarten hos den begreppsvärld det i sådana fall är fråga om ter sig synnerligen angelägen.
- En omfattande kartläggning av latinets framgångsrika tidigmoderna historia på naturvetenskapernas område, inte minst med fokus på neologismerna och på krav som den vetenskapliga diskursen med nödvändighet kom att ställa på latinets förmåga till utveckling och nybildning av ord. Härvid måste man beakta de vetenskapliga disciplinernas tendens till abstraktion, nominalisering och klassifikation, just de processer som skapar substantiv och adjektiv i oerhörd omfattning. Utforskandet av det lärda latinets historia måste te sig angeläget för de naturvetare som är intresserade av sina egna discipliners historia.

Väl att märka finns det inte någon motsättning mellan den traditionella klassiska filologiska forskningen eller medievistiken å ena sidan och utforskandet av den nylatinska litteraturen å den andra. Tvärtom förutsätter arbetet med de tidigmoderna latintexterna en omfattande beläsenhet i den klassiska litteraturen: För de författare som studeras var den klassiska referensramen den självklara bildningsgrunden, och den som inte har tillräcklig kännedom om de antika auktorerna kommer att missa många poänger i de texter han eller hon arbetar med. På vissa områden är dessutom förtrogenhet med den medeltida bakgrunden, begreppsvärlden och terminologin ett oundgängligt krav. Det finns alltså ingen *Via regia* till det nylatinska studiet. Det är fråga om att bygga vidare på den solida grund som den tidigare klassiska och den medievalska filologin har skapat.¹³ Den traditionella svenska forskningen på detta område kan sägas ha skapat en synnerligen stadig bas att utgå från.

Arbetet med tidigmoderna latintexter producerar påfallande ofta ny kunskap, som berikar vår kännedom om den västerländska kulturutvecklingen. Det är dessutom genomgående fråga om undersökningar som kräver en interdisciplinär inriktning och som kommer att visa sig intressanta i ett allmänt historiskt, idéhistoriskt och lärdomshistoriskt perspektiv.

Sammanfattningsvis kan man säga att hela den nylatinska forskningen på ett mycket övertygande sätt för en mycket bred publik aktualiserar och tydliggör latinets och de klassiska språkens betydelse i den europeiska kulturhistorien. Med den påfallande aktivitet som råder på det nylatinska området ökar hela tiden medvetenheten om de sammanhang som jag har berört. Som klassiker fylls man av en viss optimism. Med Ulrich von Hutten vill man utropa ”Det är en lust att leva! Studierna blomstrar”, *Iuvat vivere; vigent studia!*

LITTERATUR

- Benner, Margareta & Emin Tengström (1977), *On the Interpretation of Learned Neo-Latin. An explorative study based on some texts from Sweden (1611–1716)*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Benzelius, Erik d.y. (1983), *Erik Benzeliuss' Letters to his Learned Friends*, red. Alvar Erikson & Eva Nilsson Nylander, Göteborg: Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället.
- (1979), *Letters to Erik Benzeliuss the Younger from Learned Foreigners*, red. Alvar Erikson, Göteborg: Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället.
- Berggren, Maria (1994), *Andreas Stobaeus. Two Panegyrics in Verse. Edited with Introduction, Translation and Commentary*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- (2005), "Det vetenskapliga latinet i Emanuel Swedenborgs medicinska verk", *Sjuttonhundratalet* 2, s. 13–29.
- Dahlberg, Elena (2014), *The Voice of a Waning Empire. Selected Latin Poetry of Magnus Rönnow from the Great Northern War. Edited with Introduction, Translation and Commentary*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Dobreff, James (2006), *Hermannus Samsonius to Axel Oxenstierna. Latin Correspondence from 1621 to 1630 with Linguistic and Historical Commentaries*, diss. Lund: Lunds universitet.
- Eskhult, Josef (2007), *Andreas Norreliuss' Latin Translation of Johan Kemper's Hebrew Commentary on Matthew. Edited with Introduction and Philological Commentary*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Göransson, Elisabet (2006), *Letters of a Learned Lady. Sophia Elisabeth Brenner's Correspondence, with an Edition of her Letters to and from Otto Sperling the Younger. Studia Graeca et Latina Lundensia* 14, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- The Gothenburg Project* = Vetenskapligt humanistlatin under stormaktstiden. Analyses of Swedish Neo-Latin Texts, undertaken at the Classical Department of the University of Gothenburg. Published in Swedish in a series of booklets (1–10). Göteborg 1974–75. 1. Anders Spole, *Sphaerica et usus globorum*, 1694 (Alvar Erikson); 2. Olaus Troilius, *Circa introitum in philosophiam meletema*, 1695 (Emin Tengström); 3. Olaus Rudbeck d.ä., *Disputatio anatomica de circulatione sanguinis*, 1652 (Margareta Benner); 4. Johannes Messenius, *Sveopentaprotopolis*, 1611 (Emin Tengström); 5. Johannes Matthiae Gothus, *Disputationes duae de ministerio ecclesiastico*, 1628 (Josef Redfors); 6. Algot Scarin, *Monasterii Gudhemensis historia*, 1716 (Sven Blomgren); 7. Johannes Unaecus, *Torricellanus tubus*, 1693 (Margareta Benner); 8. Johannes Baaz, *De libero hominis arbitrio*, 1653 (Emin Tengström & Bernt-Olov

- Klingesten); 9. Olavus Rudbeck d.y., *Propagatio plantarum*, 1686 (Alvar Erikson); 10. Johannes Schefferus, *Regnum Romanum*, 1665 (Eric Dahmén).
- Helander, Hans (2014), "On Neologisms in Neo-Latin", i Philip Ford, Jan Bloemendal & Charles Fantazzi (utg.), *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World. Macropaedia*, Leiden & Boston: Brill, s. 37–54.
- (2004), *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- (2001), "Neo-Latin Studies. Significance and Prospects", *Symbolae Osloenses* 76, s. 5–44 och 85–93.
- Hermelin, Olof (2010), *Hecatompolis Suionum. Svenskarnas hundra städer*. I övers. av Tore Wretö, latinsk textetablering av Bengt E. Thomasson, kommentar av Hans Helander, Stockholm: Atlantis.
- Hoven, René (1994), *Lexique de la prose latine de la Renaissance*, Leiden: E.J. Brill.
- Ijsewijn, Jozef & Dirk Sacré (1990–1998), *Companion to Neo-Latin Studies*, Leuven: Univ. Press.
- Johannesson, Kurt (1968), *I Polstjärnans tecken. Studier i svensk barock*, Uppsala: Lychnos bibliotek 24.
- Lindberg, Bo (2007), "Neologism and Conceptual Change. Some observations on Political Latin in 17th Century Sweden", i Maria Berggren & Christer Henriksén (utg.), *Miraculum Eruditionis. Neo-Latin Studies in Honour of Hans Helander*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 31–50.
- (2006), *Den antika skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidig-moderna Sverige*, Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- (1984), *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Morhof, Daniel (1970 [1747]), *Polyhistor literarius. philosophicus et practicus, cum accessionibus virorum clarissimorum Ioannis Frickii et Iohannis Molleri. Ed. quarta. Lubecae 1747. Neudruck der 4. Ausgabe*, Lübeck: Scientia.
- NLMBS = *Nova Literaria Maris Balthici et Septentrionis, collecta Lubecae*, bd. 1–11. Lubecae, Hamburgi & Lipsiae/Lubeck, Hamburg & Leipzig 1698–1708. (red. Jac. v. Meile & A.D. Leopold.)
- Noltenius, Jo. Fr. (1744), *Lexicon Latinae linguae antibarbarum quadripartitum*, Leipzig & Helmstedt.
- OED = *The Oxford English Dictionary I–XX*, 2:a utg., Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Pitkäranta, Reijo (1992), *Neulateinische Wörter und Neologismen in den Dissertationen Finnlands des 17. Jahrhunderts. Personenbezeichnungen und Sachabstrakta auf -ia*, Helsingfors: Suomalainen tiedeakatemia, 1992.

- Sjökvist, Peter (2007), *The Early Latin Poetry of Sylvester Johannis Phrygius. Edited with Introduction, Translation and Commentary*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- (2012), *The Music Theory of Harald Vallerius. Three Dissertations from 17th-Century Sweden*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Ström, Annika (1994), *Lachrymae Catharinae. Five collections of Funeral Poems from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Swedenborg, Emanuel (1740), *Oeconomia regni animalis [I], quarum haec prima de sanguine, eius arteriis, venis et corde agit: anatomice, physice et philosophice per-lustrata ...* London & Amsterdam: Apud Fr. Changuion.
- Szantyr = Manu Leumann, Johann Baptist Hofmann & Anton Szantyr, *Lateinische Grammatik*, band 2: *Lateinische Syntax und Stilistik*, Handbuch der Altertumswissenschaft 2,2,2: München, 1965.
- Tengström, Emin (1973), *Latinet i Sverige. Om bruket av latin bland klerker och scho-lares, diplomater och poeter, lärdomsfolk och vältalare*, Stockholm: Bonnier.
- Waquet, Françoise (1998), *Le Latin ou l'empire d'un signe. XVIe–XXe siècle*, Paris: Editions Albin Michel.
- Zander, Robert (1984), *Handwörterbuch der Pflanzennamen*, 13. Aufl. Hrsg. von Fr. Enk, G. Buchheim & S. Seyhold, Stuttgart: Ulmer.
- Örneholm, Urban (2003), *Four Eighteenth-Century Medical Dissertations under the Presidency of Nils Rosén. Edited and Translated with an Introduction and Commentary*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Östlund, Krister (2000), *Johan Ihre on the Origins and History of the Runes. Three Latin Dissertations from the mid 18th Century*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

NOTER

- 1 Det är sant att antalet böcker på nationalspråken stadigt ökade efter hand, både absolut och i förhållande till hela utbudet. Viktigt är emellertid att göra en åtskillnad här. Siffrorna vi får fram är vanligen baserade på alla utgivna titlar. Sådana mätningar kan ge intrycket att antalet arbeten på latin snabbt minskade. Om vi däremot granskar siffrorna för naturvetenskapliga eller andra lärda verk, blir det klart att latinet dominerade mycket länge på sådana områden. Sålunda var fram till år 1680 de flesta böcker som ställdes ut på den stora bokmässan i Frankfurt am Main på latin. Bokmässan där var den viktigaste i Europa fram till början av 1700-talet, då Leipzig tog över. Av verk publicerade i Oxford mellan 1690 och 1710 var mer än 50 procent på latin. Intressant är också att bland arbeten nämnda i "Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savants de l'Europe" så sent som 1728–1740, var fortfarande omkring 30 procent avfattade på latin.

I många europeiska länder var akademiska avhandlingar normalt skrivna på latin, åtminstone fram till början av 1800-talet. Se Waquet 1998, s. 102 ff.

- 2 Se exempelvis Annika Ström (1994) om begravningsdikter över Catharina Tidemansdotter 1628; Maria Berggren (1994) om Andreas Stobaeus panegyriska dikter från karolinsk tid; Peter Sjökvist (2007) om Sylvester Johannis Phrygius diktning (från sekelskiftet 1600) och Elena Dahlberg (2014) om Magnus Rönnows hyllningar till Karl XII.
- 3 Exempelvis Elisabet Göransson (2006) om Sophia Elisabeth Brenners brevväxling med Otto Sperling, och James Dobreff (2006) om Hermannus Samsonius brev till Axel Oxenstierna. I Lund pågår arbete med den Qxenstiernska korrespondensen (Arne Jönsson) och i Uppsala med Linnés omfattande brevväxling (Ann Marie Jönsson).
- 4 Östlund 2000.
- 5 Örneholm 2003.
- 6 Eskhult 2007.
- 7 Sjökvist 2012.
- 8 Se Helander 2004, s. 379 ff.
- 9 Se Helander 2004, s. 375 ff.
- 10 Se Olof Hermelin, *Hecatompolis Suionum* ..., s. 34 ff.
- 11 Exempel på nybildningar av detta slag, diminutiver och andra, återfinnes i stor mängd i Hovén 1996.
- 12 Den följande lilla sammanfattningen av drivkrafter som genererar vetenskapliga neologismer är en bearbetning av Helander 2014.
- 13 Man kan ibland notera en viss uppgivenhet hos vissa forskare som under lång tid fördjupat sig i ämnen som varit föremål för ett stort antal tidigare undersökningar. En viss leda har infunnit sig när man märker att man inte ens genom att applicera olika modefilosofier på materialet kan nå några resultat, som kan sägas tillföra någon relevant kunskap. I det läget kan det vara psykologiskt förståeligt att man projicerar sin frustration på hela den filologiska verksamheten, över vilken man uttalar sin förkastelsedom.

Den begynnande romanska filologin i Sverige

Lars-Göran Sundell

Inrättandet av ämnet ”nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur” i både Uppsala och Lund på 1850-talet innebär att de moderna språken, det vill säga romanska språk, tyska och engelska, lyfts upp som forskningsämnen på universitetsnivå och därmed i detta avseende jämföras med de klassiska språken. Den praktiska undervisningen i de moderna språken, initialt i franska och italienska och sedan allteftersom i spanska, tyska och engelska hade däremot redan från 1600-talet tillgodosetts genom de så kallade språkmästarna.¹ De moderna språken inräknades då bland exercitierna, praktiska färdigheter, tillsammans med fäktning, ridning och teckning. Språkmästartjänsterna ersätts under 1800-talets första hälft av adjunkturen och adjunkterna kommer att spela en viktig roll vid sidan av ämnesprofessorerna i nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur. Redan kring 1890 avslutas emellertid denna epok och en uppdelning sker mellan romanska språk och germanska språk och dessa senare uppdelas strax efter sekelskiftet, 1904, i tyska språket och engelska språket.

Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur

Både Uppsala och Lund hinner få två ämnesföreträdare i nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur, i Uppsala Carl Wilhelm Böttiger (1807–1878) och Theodor Hagberg (1825–1893) och i Lund Emanuel Olde (1802–1885) och Edvard Lidforss (1833–1910).² De är alla i huvudsak romanister med inriktning mot främst italienska och spanska, Emanuel Olde undantagandes som företrädesvis ägnar sig åt engelska och franska, och de är också alla utbildade i Uppsala. Böttiger för dessutom in rätoromaniskan på den akademiska agendan.

Theodor Hagberg beskriver den för de moderna språken nya situationen:

Ehuru det franska språket aldrig haft något att klaga öfver sin ställning i sällskapslivet, hade det dock sålunda i likhet med de öfriga lefvande språken, modersmålet icke undantaget, vid universitetet fått lefva på nåder af de smulor, som föllo från de klassiska språkens rika bord. Det närmast efter den siste språkmästarens död /år 1846/ följande årtiondet bildar i afseende på de moderna språken, likasom i så mycket annat, en vändpunkt i vårt fädernesland. Den första lärkan, som bebådar den ny-europeiska linguistikens morgonrodnad i Sverige, är också en skald, Carl Wilhelm Böttiger. (Hagberg 1886, s. 59 f.)

Inte minst Theodor Hagberg kommer i den offentliga debatten att framstå som en ivrig förespråkare för ökat utrymme åt de moderna språken och också som latinmotståndare. Med polemisk hetta deltar han i den vid tiden mycket aktuella debatten om det så kallade latinherraväldet i skolan.³ I en av sina artiklar i *Verdandi* talar Hagberg bland annat om den "klassiska ringmuren". Det är också på förslag av Theodor Hagberg som akademiska avhandlingar från 1876 får försvaras på tyska, franska, engelska och italienska och inte längre bara på latin och svenska. Hagbergs latinmotstånd bör kanske dock snarast ses som ett kraftfullt försvar för de moderna språkens nyvunna ställning och för att upprätta en i hans tycke rimlig balans i förhållande till latinet, inte minst i skolundervisningen.

Den romanska filologins uppkomst

Kring 1890 framträder den första egentliga romanistgenerationen i Uppsala med Per Adolf Geijer (1841–1919), som tillträder den första professuren i romanska språk 1890, och Carl Wahlund (1846–1913), titulärprofessor 1892. Denna generation når internationell ryktbarhet och lägger grunden för den mycket framstående svenska romanistik som växer fram under de följande generationerna.⁴ Gunnar Tilander uttrycker detta förhållande:

Genom en ödets ironi blev estetikern Hagberg grundare av en betydande språkhistorisk skola i Uppsala, beroende på att strömningarna från kontinenten [...] nådde och inspirerade H:s lärjungar i Uppsala, som i H:s medhjälpare P. A. Geijer och Carl Wahlund fick goda handledare. (Tilander 1967–69, s. 725)⁵

Både Böttiger och Hagberg, liksom för övrigt Olde och Lidforss i Lund, förtjänar dock tveklöst att uppmärksammas i de romanska studiernas annaler. Även om de inte själva anammade de nya strömningarna var de mycket klara över den nya utvecklingen inom ämnet. Vilka var då dessa nya strömningar från kontinenten och hur kom de att på ett mycket avgörande sätt ändra inriktningen på de romanska studierna i Sverige? Per Adolf Geijer beskriver paradigmskiftet:

Genom Diez banbrytande arbeten hade man fått ögonen öppnade för den komparativa och historiska metodens stora betydelse för en grundlig språkkännedom. I Frankrike var Gaston Paris den förste, som skarpt tillämpade denna metod på det franska språket. [...] Båda hade vi (Carl Wahlund och Per Adolf Geijer) rönt ett starkt intryck av hans medryckande undervisning, och det blev nu vår livliga önskan att giva en sådan mer vetenskaplig karaktär åt det franska språkstudiet vid vårt eget universitet. (Geijer 1914, s. 9)

Friedrich Diez (1794–1876), professor i Bonn 1830, kom tidigt att räknas som den vetenskapliga romanska filologins egentlige grundare genom sina två huvudverk *Grammatik der romanischen Sprachen I–III* (1836–1842) och *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* (1853). Diez tar intryck av Jacob Grimms *Deutsche Grammatik* (1819) och av Franz Bopps komparativa studie *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache, in Vergleichung der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen* (1816). Romanistiken får under tidigt 1800-tal ett starkt fäste i det tyskspråkiga Europa vid de gamla tyska universiteten, som exempelvis Heidelberg, Leipzig, Rostock, Greifswald och Tübingen, men också vid de i början av seklet inrättade universiteten som Berlin och Bonn, där romanistiken som sagt räknar sitt historiska avstamp, liksom vid universiteten i Prag och i Wien. Ett flertal svenska romanister företar också studieresor till olika tyska universitet.

I Frankrike är det ett namn, Gaston Paris, citerad av Per Adolf Geijer, vilken inspirerad av den tyska romanistiken etablerar det vetenskapliga studiet på fransk botten och som får ett helt dominerande inflytande på ämnets utveckling i Frankrike och i många andra länder, inte minst i Sverige. Gaston Paris (1839–1903), professor vid Collège de France, sysselsätter sig med ämnets alla delar inom språk och litteratur, med uttalat fokus på den medeltida perioden.⁶

Romansk filologi i Uppsala

Jag avser att närmare belysa denna utveckling i Sverige genom att som exempel lyfta fram de två förgrundsfigurerna inom den begynnande romanska filologin, Per Adolf Geijer och Carl Wahlund, och därmed de två huvudgrenar som under lång tid kommer att dominera den svenska romanistiken, nämligen den historiskt-komparativt inriktade språkforskningen samt utgivningen av medeltida texter.⁷ Jag vill något framhäva den vetenskapliga ideologi och metodik som denna romanska pionjärgeneration representerar och ta fasta på dess förhållningssätt till den latinska klassiska filologin. Jag berör också kortfattat den diskuterade periodens lundensiska romanister, vilka är nog så intressanta och betydelsefulla i många avseenden, även om de inte kan sägas ha haft samma banbrytande inverkan på den romanska ämnesutvecklingen.

Den nya epokens inriktning kommer att relatera till tiden före renässansen, vil-

ken kan sägas ha utgjort den nyuropeiska epokens bakre gräns, och sätta det franska språket under medeltiden i fokus. Det är notabelt att det nu är franska som för första gången står i centrum för universitetsstudierna i romanska språk i Sverige, också inom den komparativa inriktningen. Intresset mot vad vi benämner forn- och medelfranska för naturligt in romanistiken på gränsdragningen mot, eller kanske hellre beröringspunkterna med, den latinska klassiska filologin. I sin installationsföreläsning aktualiserar Per Adolf Geijer denna gränsdragning:

[...] böra vi påminna oss att latinet, i dess antika, klassiska form, ännu bildar och länge utgjort föremål för ett rikt utveckladt studium, den latinska klassiska filologien. Utgångspunkten i tiden skulle alltså för den romanska språkforskningen utgöra den tidsgräns, framom hvilken de latinske filologerna ej sträcka sitt arbete. Emellertid är denna tidsgräns af flera skäl ganska obestämd. Den romanske språkforskaren behöfver ofta, för att finna tillfredsställande svar på frågor, som lifligt intressera honom, med sin forskning gå tillbaka till perioder, som från en annan synpunkt tillhöra den klassiska filologien. Å andra sidan kan en klassisk filolog ofta känna sig manad att fullfölja sina undersökningar inom en period, hvilken det klassiska latinet som fullt lifaktigt språk ej hann upplefva. På detta sätt blir tidsgränsen länge oklar mellan båda dessa grenar af språkforskning. Först då kan denna gräns betraktas som fullt tydlig och markerad, när vulgärlatinet, d.v.s. det romerska folkspråket, hunnit utveckla sig till flera romanska tungomål, och på dem författade litteraturalster uppstått [...]. Sådana litterära minnesmärken börja på olika håll sparsamt framträda under det 10:de seklet, hvarefter de sedan i en oavbruten progression bli allt talrikare.” (Geijer 1891, s. 317)

När de moderna språken väl kommit att etableras på den akademiska agendan, utgör latinet inte längre någon konkurrent om forsknings- och undervisningsutrymme, vilket i viss mån kan sägas ha varit fallet under den nyuropeiska epoken och som berörts ovan. Latinet blir snarare ett *conditio sine qua non* för att möjliggöra den nya historiska inriktningen, vilken åtminstone inledningsvis prioriterar fonetik, morfologi och etymologi. Sambandet bakåt i tiden ger inte bara en ny dimension åt de romanska studierna, utan ger också den allmänna lingvistik en avgörande impuls. Ferdinand de Saussure tar fasta på detta förhållande i sin historiska översikt i början av *Cours de linguistique générale*:

La linguistique proprement dite, qui fit à la comparaison la place qui lui revient exactement, naquit de l'étude des langues romanes et des langues germaniques. Les études romanes, inaugurées par Diez – sa *Grammaire des langues romanes* date de 1836–1838 – contribuèrent particulièrement à rapprocher la linguistique de son véritable objet. C'est que les romanistes se trouvaient dans des conditions privilégiées, inconnues des indo-européanistes ; on connaissait le latin, prototype des langues romanes ; puis l'abondance des documents permettait de suivre dans le détail l'évolution des idiomes. (Saussure 1967, s. 18)

Redan titlarna på några av Per Adolf Geijers viktigaste arbeten, varav flera publicerade på svenska, visar hans utpräglad historiska inriktning:

- *Sur la dérivation et l'emploi des temps de la conjugaison française*, 1869 (avhandling)
- *Étude sur les Mémoires de Philippe de Comines*, 1871
- *Historisk öfverblick aflatinets 'qui' och 'qualis' fortsatta som relativpronomina i de romanska språken*, 1897
- *Om artikeln, dess ursprung och uppgift, särskildt i franskan och andra romanska språk*, 1898
- *Modus conjunctivus, särskildt i franskan*, 1901

År 1873 hade Per Adolf Geijer gjort en omfattande studieresa till bland annat Tyskland för att på ort och ställe göra sig bekant med den nya utvecklingen. En viktig principfråga han uppmärksammar och finner angeläget att kommentera gäller förhållandet mellan språken och dess litteraturer:

I Tyskland är professorn i språket äfven ansvarig för undervisningen i detta språks litteraturhistoria, då deremot hos oss den moderna litteraturhistorien blifvit öfverflyttad till den estetiska professuren. Att skäl finnas, som tala för denna senare anordning, vill jag ej bestrida, men tror dock, att det skulle hos de studerande höja intresset för det moderna språkstudiet, om med detsamma en litteraturhistorisk kurs vore nödvändigt förenad och inginge som fordran i examen. Studiet blefve derigenom fullständigare och följaktligen mera tillfredsställande. Inom de klassiska språken är detta hos oss ännu förhållandet, och jag betvivlar, att professorerna i dessa språk skulle gå in på att så fullständigt lemna ifrån sig den grekiska och latinska litteraturhistorien, att de af sina alumner ej hade rättighet fordra ens den allra mest summariska kännedom deri. (Geijer 1876, s. 8)

Per Adolf Geijer åsyftar estetikämnets uppdelning i två inriktningar, dels alltså ”ny-europeisk lingvistik och modern litteratur”, dels ”estetik samt litteratur- och konsthistoria”.⁸ Geijer återkommer principiellt till denna uppdelning i sin installationsföreläsning 1890, men faktum kvarstår att den skarpa bodelningen inträffar i praktiken först under Geijers egen professorstid.⁹ Både Böttiger och Hagberg i Uppsala och Lidforss i Lund upprätthåller inte utan bravur stolta litterära traditioner inom sitt ämne.

Carl Wahlunds förnämsta insats faller inom textfilologin, den andra stora huvudinriktningen inom den begynnande romanska filologin i Sverige. Hans avhandling, en textkritisk utgåva av ett ”franskt skådespel från det fjortonde århundradet, efter en handskrift på national-biblioteket i Paris, för första gången utgifvet”, utkommer 1875.¹⁰ Hans mest kända utgåva utgörs av *Les Enfances Vivien. Chanson de geste*, en episk hjältedikt om den unge Vivien, syskonbarn till Guillaume d'Orange, som gett namn åt denna diktcykel. Påbörjat av den tidigt bortgångne Hugo von Feilitzen (1854–1887)

fullföljs arbetet av Carl Wahlund och det publiceras 1895 in en sällsynt vacker och påkostad utgåva.¹¹ Under 1890-talet sysselsätter sig Carl Wahlund med olika manuskript kring den irländske munken Brendan och dennes fantastiska sjöresa till de saligas öar – *Navigatio Sancti Brendani Abbatis*.

Också när det gäller utgivningen av medeltida texter kommer Gaston Paris att ha ett avgörande inflytande på utvecklingen. År 1872 publicerar han sin epokgörande utgåva av den tidiga medeltida helgonlegenden *La Vie de Saint Alexis*. Utgåvan är försedd med en inledning ("la partie la plus importante de mon travail", noterar Gaston Paris själv) där han fastlägger de utgivningsprinciper som kommer att vara allenarådande inom den romanska textutgivningen, åtminstone fram till 1913 när hans egen lärjunge och efterträdare i Collège de France, Joseph Bédier, lanserar en ny ederingsprincip.

Gaston Paris principer speglar i allt väsentligt de principer som kommit att förknippas med den tyske klassicisten och germanisten Karl Lachmann (1793–1851), men vilken över huvud taget inte nämns av Gaston Paris. Den moderna filologiska historieskrivningen har däremot återupprättat Karl Lachmann på romansk botten och de av honom och Gaston Paris förespråkade principerna benämns numera ofta "le lachmanisme", den "lachmannska metoden" i motsats till "le bédierisme".¹² Men det är alltså Gaston Paris som genom sitt förord 1872 (ett veritabelt manifest) genomdriver dessa principer för första gången inom romanistiken, och som då tidigare tillämpats på klassiska texter, medelhögtyska texter och bibeltexter – dels gällande manuskripten, dels gällande den språkliga formen.

En klassificering av alla kända handskrifter ligger till grund för denna metod. Genom att bland annat fastslå gemensamma fel i två eller flera handskrifter försöker man kartlägga handskrifternas inbördes förhållande, deras genealogi, och upprättar stamträd, så kallade *stemmata*. Målsättningen är att söka rekonstruera den ursprungliga texten och återskapa den språkliga formen (*la critique des formes*). Per Adolf Geijer sammanfattar Gaston Paris målsättning:

Hans syfte med detta arbete var sålunda icke blott att i möjligast bästa skick återställa en fornfransk text av högt värde, utan han ville äfven, och detta betonas i företalet, bringa till stånd en god vetenskaplig tradition för utgifvandet af fornfranska texter, som hittills i Frankrike icke varit föremål för lika samvetsgrann hänsyn som de klassiska. (Geijer 1905, s. 222)

Dessa principer kommer att dominera fullständigt inom romanistiken fram till 1913, och i många fall även efter denna tidpunkt.¹³ Det är alltså Joseph Bédier som detta är förespråkar att välja ut enbart ett av en texts manuskript, och inte nödvändigtvis det äldsta. Det kan tyckas vara en återgång till tiden före Gaston Paris att välja det "bästa" manuskriptet, men skillnaden är att en problematiserad urvalsprocess förutsätts. Vid tiden för den begynnande romanska filologin i Sverige är det dock Gaston Paris princi-

per som gäller. I inledningen till sin fornfranska edition¹⁴ av *Navigatio Sancti Brendani Abbatis* slår Carl Wahlund fast vad gäller valet av manuskript:

Die beste Methode für die Herausgabe eines altfranzösischen Textes" – hat einer der besten romanistischen Herausgeber gesagt – "ist die möglichst genaue Wiedergabe der ältesten handschriftlichen Niederschrift, gleichgültig ob dieselbe in dem Dialekt und der Zeit des Verfassers verfasst ist oder nicht. (Wahlund 1901: Einleitung)¹⁵

Det är intressant att jämföra med den aktuella Brendanutgåvan i serien *Champion Classique. Moyen Âge*, där manuskriptet utvalts i enlighet med Bédiers ovannämnda principer, det vill säga det "bästa" manuskriptet, definierat utifrån ett antal kriterier:

Tout comme le premier éditeur moderne du texte de Benedeit, le professeur Waters (1928), nous avons choisi d'éditer le manuscrit A, le meilleur mais non pas le plus ancien, dans nos éditions de 1979 et 1984, et c'est ce texte que nous reproduisons ici. (Short & Merrilees 2006, s. 21)

Denna sistnämnda metod är i dag den allmänt förhärskande inom den romanska filologin¹⁶, även om både Gaston Paris och Joseph Bédiers principer i modern tid har ifrågasatts av bland andra den namnkunnige franske lingvisten Bernard Cerquiglini i vad som kan betecknas som en pamflett – *Éloge de la variante* (1989) – och vilken gett upphov till en livaktig debatt om textutgivningens principer.¹⁷ Angående Gaston Paris ifrågasätter Cerquiglini inte minst förekomsten av gemensamma fel som ett hållbart kriterium. Cerquiglini vänder sig vidare emot avsaknaden av debatt efter att Joseph Bédier lanserat sitt textfilologiska credo och lyfter fram inte minst kopisternas betydelse för handskrifterna.

Romansk filologi i Lund

När Emanuel Olde år 1860 utnämns som professor i nyuropeisk lingvistik och modern litteratur i Lund sker det mot en delvis annorlunda ämnesbakgrund än den i Uppsala. Redan år 1816 tillträder Jonas Stecksén (1773–1835) en professorstjänst i "fransyska, tyska och engelska språken". Det rör sig om en donationsprofessur bekostad av orientalisterna Mathias Norberg, med villkoret att hans systerson, nämnde Stecksén, utnämns som förste innehavare.¹⁸ År 1840 besätts den så kallade Norbergiska professoren med Carl August Hagberg (1810–1864)¹⁹, som vid tjänstens uppdelning väljer att 1858 övergå till den nyinrättade professuren i nordiska språk och därmed öppnar vägen för Oldes utnämning på tjänsten i nyuropeisk litteratur och modern litteratur.²⁰ Olde är i dag främst hågkommen för sin *Fransk språklära* (1843), den första moderna grammatiken i franska i Sverige, vilken kommer att bli stilbildande för efterföljande grammatikor långt in på senare delen av 1900-talet.²¹

År 1878 efterträds Olde av Edvard Lidforss, vilken vid uppdelningen av tjänsten i nyuropeisk lingvistik och modern litteratur 1885 i en germansk och en romansk del väljer den germanska inriktningen och bereder väg för Fredrik Wulff (1845–1930) som den förste professorn i romanska språk i Lund.²² Oaktat ämnesvalet förblir Lidforss i allt väsentligt romanskt inriktad som textutgivare och som översättare. Med omfattande kommentarer utger han en översättning av Cervantes *Don Quijote* (1891–1892) och en orimmad tolkning av Dantes *Divina Commedia* (1902–1903).²³ Han fullföljer därmed en väl etablerad tradition av akademiska översättare, representerad inte minst av hans romanska ämnesbröder i Uppsala Carl Wilhelm Böttiger, Theodor Hagberg och Erik Staaß och i Lund naturligtvis av Shakespeares översättare, den ovan nämnde ”professor norbergianus” Carl August Hagberg, för övrigt äldre bror till Theodor Hagberg.²⁴ Också Fredrik Wulff fortsätter framgångsrikt traditionen med textutgåvor och översättningar och han ägnar även stor uppmärksamhet åt olika aspekter av svensk språkvetenskap, främst inom fonetiken.²⁵ Lundaromanisterna fullföljer och förstärker således de romanska inriktningar som något tidigare kommit att på ett för ämnesområdet avgörande sätt etableras i Uppsala.²⁶

Klassisk och romansk filologi

Även om min målsättning inte har varit att anställa en jämförelse mellan framväxten som sådan av den romanska filologin och den klassiska filologin i Sverige, är det intressant att jämföra några parallella utvecklingstendenser, eftersom båda disciplinerna haft delvis samma influenser, förmedlade inte minst genom den tyska klassiska filologin. Åren runt 1890, när den nyuropeiska epoken går mot sitt slut och bereder plats för den fullt vetenskapliga romanistiken, är också den tidpunkt som Bo Lindberg (1987, s. 122) anger som ”en epokal gräns i utvecklingen vad gäller den klassiska filologien” och som avstamp för dess modernisering:

Nästa tidsgräns sätter jag 1890, då vad jag kallar den klassiska filologiens *modernisering* blir fullt skönjbar. [...] I slutet av 1800-talet är det dessutom åter dags för en injektion av tyskt inflytande i den svenska vetenskapliga kulturen och alldeles särskilt i den klassiska filologien. (Lindberg 1987, s. 96–97)

År 1891 avskaffas dessutom latinobligatoriet i filosofiska examina²⁷ och ett antal avhandlingar har kommit att befästa ämnets vetenskapliga inriktning.²⁸

Vid den nyuropeiska epokens slut kring 1890 framträder således de första egentliga romanistgenerationerna i Sverige, företrädde i Uppsala av Per Adolf Geijer, Carl Wahlund och i viss mån av Johan Vising och i Lund av Edvard Lidforss och Fredrik Wulff. De mejslar ut den historisk-komparativa inriktningen som sin specialitet och framträder som eminenta språkhistoriker, etymologer och textutgivare och når inter-

nationellt erkännande.²⁹ Dessa olika grenar av den romanska filologin eller språkvetenskapen kommer att vidareutvecklas av de följande romanistgenerationerna och fortsätta att dominera de romanska studierna i Sverige långt in på 1900-talet.³⁰ Även om andra vitala forskningsgrenar inom romanistiken i dag dominerar kvantitativt finns fortfarande de forskningstraditioner representerade i Sverige som så framgångsrikt etablerades under den romanska filologins inledande epok under inflytande inte minst från den latinska klassiska filologin.

LITTERATUR

- Ahlund, Claes & Bengt Landgren (2003), *Från etablering till konsolidering. Svensk akademisk litteraturundervisning 1890–1946*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Busby, Keith (red.) (1993), *Towards a Synthesis? Essays on the New Philology*, Amsterdam–Atlanta: Editions Rodopi. B.V.
- Bähler, Ursula (2004), *Gaston Paris et la philologie romane. Avec une réimpression de la 'Bibliographie des travaux de Gaston Paris' publiée par Joseph Bédier et Mario Roques* (1904), Genève: Droz.
- Cerquiglini, Bernard (1989), *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris: Seuil.
- Corbellari, Alain (1997), *Joseph Bédier. Écrivain et philologue*, Genève: Droz.
- Dufournet, Jean & Liliane Dulac (1994), *La Châtelaine de Vergy*, Paris: Gallimard.
- Fehrman, Carl (1984), *Lärdomens Lund*, Malmö: Liber.
- Frängsmyr, Carl (2010), *Uppsala universitet 1852–1916. Uppsala universitets historia 1793–2000*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Geijer, Per Adolf (1876), *Meddelanden om skolor och universitet i Tyskland, Italien och Frankrike. Reseberättelse*, Uppsala universitets årsskrift.
- (1891), "Om de romanska språken som föremål för vetenskaplig forskning och akademisk undervisning", *Pedagogisk tidskrift* 27, s. 313–324.
- (1905), "Gaston Paris. Några minnesblad", *Studier i modern språkvetenskap* 3, s. 205–256.
- (1914), *Carl Wahlund. Minnestal på Nyfilologiska Sällskapets sammankomst i Uppsala den 18 okt. 1913*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hagberg, Theodor (1886), "En blick på de främmande lefvande språkens öden i vårt fädernesland", *Verdandi* 4, s. 49–68.
- (1887), "Om de lefvande språkens studium i Tyskland vid skola och universitet samt lifvet vid det senare", *Verdandi* 5, s. 241–262.
- Hammar, Elisabet (1991), *'La Française'. Mille et une façons d'apprendre le français en Suède avant 1807*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- (1993), *Europa och latinet*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Lindberg, Bo & Ingemar Nilsson (1996), *Göteborgs universitets historia I*, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lodén, Sofia (2012), *Le chevalier courtois à la rencontre de la Suède médiévale. Du chevalier au lion à Herr Ivan*, Stockholm: Stockholms universitet.
- Lundström, Sven (1976), "Latin", *Uppsala University 500 Years* 6. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 47–62.
- Monié, Karin (2008), *Ord som himlen når. Carl August Hagberg. En levnadsteckning*, Stockholm: Atlantis.
- Moyen Âge et Renaissance au Collège de France* (2009), sous la direction de Pierre Tourbet et Michel Zink, Paris: Fayard.
- Paris, Gaston (1872), *La Vie de Saint Alexis. Poème du XIe siècle*, Paris: Librairie A. Franck.
- Romberg, Bertil (2007), *Eremiten i världsbullret. Om C.J.L. Almqvist*, Lund: Ellerström.
- Saussure, Ferdinand de (1967/1916). *Cours de linguistique générale*, Paris: Éditions Payot & Rivages.
- Short, Ian & Brian Merrilees (2006), *Benedeit. Le voyage de Saint Brendan*. Édition bilingue. Texte, traduction, présentation et notes, Paris: Honoré Champion.
- Studieplaner samt bestämmelser, råd och anvisningar rörande studierna inom Filosofiska fakulteten vid Universitetet i Uppsala för filosofisk kandidat- och licentiat-examen utgifna på föranstaltande af Filosofiska fakulteten* (1894), i Humanistiska sektionens läroämnen, Romanska språk, Uppsala, s. 41–45.
- Sundell, Lars-Göran (1999), "Kring Almqvists lärobok i franska", *Résonances de la recherche*. Festskrift till Sigbrit Swahn, red. K. Jonasson et al., Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 415–422.
- (2000), "Om Anna Ahlström och hennes akademiska lärare i Uppsala: Per Adolf Geijer och Carl Wahlund", *Anna Ahlström, vår första kvinnliga doktor i romanska språk år 1899*, utg. K. Jonasson & G. Ransbo, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, s. 33–39.
- (2002), "Romansk brytpunkt – kring Jacob Theodor Hagberg", *Mélanges publiés en hommage à Gunnel Engwall*, red. I. Bartning et al., Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, CD-ROM, s. 303–310.
- (2006), "Mellan Uppsala och Lund. Shakespeareöversättaren Carl August Hagberg i Paris", *Humanister forskar*, Humanistdagen vid Uppsala universitet 2006, s. 159–168.
- (2011), "Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur", *Kungl. Humanistiska*

- Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Årsbok*, s. 45–66.
- (2012), "Alf Lombard and the Study of Romance Languages in Sweden", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Årsbok*, s. 55–63.
- (2013), "Les débuts de la philologie romane à Uppsala", i *Modalité, évidentialité et autres friandises langagières. Mélanges offerts à Hans Kronning à l'occasion de ses soixante ans*, Bern: Peter Lang, s. 311–325.
- Taube, Gurli (1963), *Musik, dans, språk och andra akademiska färdigheter i Uppsala*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tilander, Gunnar (1967–1969), "Jacob Theodor Hagberg", i *Svenskt biografiskt lexikon* 17, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, s. 725.
- Vising, Johan (1938), *Minnesbilder*, Stockholm: Albert Bonnier.
- Wahlund, Carl (1901), *Die altfranzösische Prosaübersetzung von Brendans Meerfahrt. Nach der Pariser Hdschr. Nat.-Bibl. fr. 1553 von neuem mit Einleitung, lat. und altfrz Parallel-texten, Anmerkungen und Glossar herausgegeben*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Walberg, Emanuel (1931), *Principer och metoder för utgivning av forntexter*, Lund.
- Weibull, Jörgen (1968), *Lunds universitets historia 4. 1868–1968*, Lund: Gleerup.
- Wennås, Olof (1966), *Striden om latinväldet. Idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

NOTER

- 1 Ang. språkmästarna, se t.ex. Taube 1963; Hammar 1991, s. 69–94.
- 2 I Uppsala är Carl Wilhelm Böttiger professor i nyuropeisk lingvistik och modern litteratur 1858–1867 och Theodor Hagberg 1868–1890. I Lund är Emanuel Olde professor i samma ämne 1860–1876 och Edvard Lidforss 1878–1885. I Lund uppdelas ämnet 1885 och Lidforss väljer då inriktningen mot germanska språk 1885–1901.

Det är intressant att konstatera att samtliga fyra ämnesprofessorer i nyuropeisk lingvistik och modern litteratur verkade som adjunkter innan de utnämndes på professorstjänsterna. För en översikt över den "nyuropeiska perioden", se Sundell 2011.

- 3 Jfr t.ex. Wennås 1966; Lindberg 1993, s. 87–98.
- 4 Johan Vising (1938, s. 55) noterar bristen på nationellt erkännande: "Detta ämne fick i Sverige en storartad blomstringsperiod, som väckte beundran i utlandet. Detta kan vara lämpligt att framhålla, då det ej vidare uppmärksammades i Sverige". Vising citerar bl.a. en av tidens främsta språkforskare, den danske romanisten Kristoffer Nyrop: "Sverrigs andel i de fremskridt, den romanske filologi har gjort i de sidste år, er i virkeligheden så betydelig, at det fulstandig kommer op vid siden af – om ikke overgår – de store kulturlande, Frankrig og Italien, Tyskland og Östrig. Kvantitativt set har vel disse lande frembragt mere, kvalitativt set vil man være tilbøjelig att sige, at Sverrig forholdsvis står med de skønneste palmer ..." (citerat efter Kr. Nyrop, *Nordisk Tidskrift*, 1899, s. 242 f.).

Johan Vising (1855–1942) disputerade i Uppsala 1882 på avhandlingen *Étude sur le dialecte anglo-normand du XIIIe siècle*. Han var en framstående kännare av den anglo-normandiska

dialekten och dess litteratur, utgav texteditioner samt författade ett stort antal populärvetenskapliga arbeten. Han blev professor i nyuropeisk lingvistik med undervisningsskyldighet i romanska språk vid den nyöppnade högskolan i Göteborg 1891 och var under perioden 1899–1909 högskolans rektor. Han avgick 1922. Vad gäller Visings verksamhet i Göteborg, se Lindberg & Nilsson 1996, s. 141 f.

- 5 Gunnar Tilander var professor i romanska språk vid Stockholms högskola 1937–1960. Jfr Sundell 2002.
- 6 Bähler (2004, s. 301) sammanfattar Gaston Paris övergripande ideologi så: "Un philologue complet aux yeux de Gaston Paris – même s'il ne le désigne pas très souvent par ce nom – est un savant qui s'occupe de l'histoire des littératures et des langues ainsi que de l'édition des textes, en employant, dans chacun des sous-domaines, les méthodes historiques et comparatives." Icke desto mindre tvekar Gaston Paris mellan en vid och en snäv ämnesdefinition: "Comme l'a montré Ursula Bähler, Gaston Paris hésitait entre une définition large de la philologie, à l'allemande, englobant la totalité de l'étude des textes, de la phonétique à la critique littéraire, et une définition étroite, interdisant à la discipline de franchir les bornes de la grammaire, et qui en France a prévalu chez ses successeurs" (Michel Zink i *Moyen Âge et Renaissance au Collège de France* 2009, s. 15). De diskuterade svenska romanisterna kan alla åtminstone forskningsmässigt sägas ha anslutit sig till den snävare definitionen av ämnet, medan de nyuropeiska befattningshavarna snarast företrädde den vidare ämnesdefinitionen. Inte minst det disciplinhistoriskt komplicerade förhållandet språk/litteratur, som ytterst går tillbaka till klyvningen av estetikämnet och som berörts ovan, utgör för övrigt fortfarande ett tvistefrå.
- 7 Jfr också Sundell 2000.
- 8 Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1855), från 1828 professor i logik och metafysik, d.v.s. teoretisk filosofi, verkar 1835–1855 som professor i estetik och modern litteratur vid Uppsala universitet och efterträds av Carl Wilhelm Böttiger 1856. Vid tjänstens uppdelning 1858 väljer Böttiger att övergå till den mer språkligt inriktade tjänsten, d.v.s. nyuropeisk lingvistik och modern litteratur. Som ordinarie professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria under åren 1859–1865 verkar Bernard Elis Malmström (1816–1865); därefter verkar som professorer i ämnet Carl Rupert Nyblom 1867–1897 och Henrik Schück 1898–1917. Ämnet uppdelas 1917 i litteraturhistoria med poetik och konsthistoria med konstteori, varvid begreppet "estetik" försvinner ur ämnesbeteckningen. Se Ahlund–Landgren 2003. För en allmän översikt över perioden, se Frängsmyr 2010.
- 9 Per Adolf Geijer efterträds 1908 av Erik Staaff (1867–1936) som professor i romanska språk. Staaff fortsätter att utveckla ämnets historisk-komparativa inriktning och handleder ett betydande antal doktorsavhandlingar. Bland hans egna publikationer märks *Le suffixe – arius dans les langues romanes*, avhandling 1896; *Étude sur les pronoms abrégés en ancien espagnol*, 1906; *Étude sur l'ancien dialecte léonais d'après des chartes du XIIIe siècle*, 1907. Se Sundell 2013.
- 10 *Miracle de Notre Dame, de Saint Iehan Cristhomes & de Anthure, sa Mère*.
- 11 Utgåvan uppmärksammas och i den festskrift som tillägnas Carl Wahlund på hans femtioårsdag 1896 (*Mélanges de philologie romane dédiés à Carl Wahlund à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa naissance*, Macon) anförs inledningsvis: "Vous venez d'achever un ouvrage considérable, qui vous fera grand honneur, ainsi qu'à l'Université dont vous êtes membre [...]. Cette publication des *Enfances Vivien*, qui marquera une date dans l'histoire de la philologie française, porte, à côté de votre nom, celui de Hugo von Feilitzen, de l'ami qui l'avait entreprise avec vous [...]"
- 12 Se t.ex. Corbellari 1997, s. 505–559.
- 13 Så håller t.ex. Emanuel Walberg (1931) fast vid dessa principer. Jfr not 25.

- 14 *Die altfranzösische Prosaübersetzung von 'Brendans Meerfahrt' nach der Pariser Hdschr. Nat.-Bibl. Fr 1553 von neuem mit Einleitung, lat. und altfrz. Parallel-Texten, Anmerkungen und Glossar herausgegeben von Prof. Dr. Carl Wablund.*
- 15 Den äsytade auktor är Wendelin Foerster (1844–1915), professor i Bonn och utgivare av Chrétien de Troyes verk. Foersterns utgåva av *Le Chevalier au lion (Yvain)* har ett speciellt nordiskt intresse, eftersom tidens nordister använde denna utgåva för olika jämförelser med *Herr Ivan*, ingående i *Eufemia-visorna*. Jfr Lodén 2012.
- 16 I min grundläggande undervisning i forn- och medelfranska har jag under senare terminer nyttjat *La Châtelaine de Vergy*, text från mitten av 1200-talet, ederad 1994 av Jean Dufournet och Liliane Dulac. Dessa anför rörande sina ederingsprinciper (s. 28): "À nos yeux, le manuscrit C demeure le meilleur malgré trois lacunes [...]. Fidèles à l'enseignement de J. Bédier, M. Roques et F. Lecoy, nous avons reproduit scrupuleusement le ms. C, sauf en quelques rares cas où la leçon est manifestement erronée."

Bédierns principer vann således anklang bland hans illustra efterträdare vid Collège de France, Mario Roques och Félix Lecoy.

- 17 Jfr Busby 1993.
- 18 Carl Fehrman (1984, s. 129) ger en negativ bild av den tidigare sjökaptenen Stecksén: "Men valet av person var inte lyckligt [...]. I själva verket kom han aldrig att erkännas som likvärdig med kollegerna i den filosofiska fakulteten; säte och stämma i konsistorium fick han aldrig. [...] Det Stecksénska äventyret fördröjde också utvecklingen av det ämne som kallades den nyuropeiska lingvistik. Först i följande generationer, med män som Emanuel Olde och Edvard Lidforss, kom studiet av de levande språken upp på en betryggande nivå."

Stecksén noterade naturligtvis denna ovilja och testamenterade huvuddelen av sin efterlämnade förmögenhet till Uppsala universitet i sin morbroders namn.

- 19 Ang. Carl August Hagberg, se Sundell 2006; Monié 2008.
- 20 På den andra tjänsten utnämns 1859 Gustaf Ljunggren (1823–1905) som professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria. Ljunggren avgår 1889 och efterträds av Henrik Schück 1890, som 1898 återvänder till Uppsala. Jfr not 8. För en översikt över utvecklingen i Lund under den diskuterade perioden, se Weibull 1968.
- 21 Emanuel Olde är vid denna tid, under Carl Jonas Love Almqvists rektorat, anställd som lärare i moderna språk vid Nya Elementarskolan i Stockholm. Almqvists *Praktisk lärobok i franska språket*, som utkommer 1838, kritiserar hårt av Olde. Olde verkar dock vilja förbise att Almqvists intention inte är att skriva en fransk grammatik, vilket också framgår av titeln. Almqvists lärobok kan snarast jämföras med ett modernt elementärt läromedelspaket, medan Olde utarbetar en renodlad grammatik. Se Sundell 1999; jfr också Romberg 2007.

I likhet med Olde utger flera av de diskuterade språkmännen läromedel som exempelvis Böttiger, *Italienska läse-öfningar*, 1841; Theodor Hagberg, *Italiensk språklära*, 1863; Lidforss, *Tysk grammatik för elementarundervisningen*, 1860; *Fransk språklära för elementarundervisningen*, 1867.

- 22 Extra ordinarie professor 1888–1901 och ordinarie professor 1901–1910. Tidens regelverk innebar att den ena tjänsten besattes som ordinarie, den andra som extra ordinarie. Vid Lidforss emeritering omvandlades Wulffs tjänst till ordinarie. År 1909 avskaffades systemet med extra ordinarie professurer, vilka då omvandlades till ordinarie tjänster.
- 23 Bland Lidforss textutgåvor brukar främst nämnas hans utgåva av de spanska Cidromanserna, *Los Cantares de Myo Cid* (1895–1896).
- 24 Redan Carl Wilhelm Böttiger, av samtiden uppburen skald, hade påbörjat en översättning av *Divina Commedia* och utgav en översättning av Tassos *Gerusalemme liberata*, *Det befriade*

Jerusalem. Theodor Hagberg översätter bl.a. Petrarca's *Sonetter till Laura* och tre dramer av Calderón: *La vida es sueño/Lifvet är en dröm*; *El mágico prodigioso/Den mäktige besvärjaren*; *La devoción de la cruz/Vördnad för korset*. Erik Staaff översätter äldre och nyare litteratur från franska, spanska och italienska och även en del facklitteratur som t.ex. Gaston Paris *Studier öfver medeltida sagor*.

- 25 Wulff översätter bl.a. Dantes *Vita nuova*, 1897 och utger *En svensk Petrarcabok*, 1905–1907. Bland hans utgåvor kan nämnas *Poèmes inédits de Juan de la Cueva*, 1887; *Le lai du cor*, 1888; *Les vers de la mort par Hélinant*, 1905. Fredrik Wulff efterträds i Lund 1910 av Emanuel Walberg (1873–1951) som fortsätter utgivningen av vad som har kallats 'mönstergilla' texteditioner, bland vilka märks avhandlingen *Le bestiaire de Philippe de Thäün*, 1900; *La vie de Saint Thomas le martyr par Guernes de Pont-Sainte-Maxence*, 1922.

Wulff hade studerat i Paris för Gaston Paris, medan Walberg hade inpräntats samma principer som elev till Paul Meyer (1840–1917), den jämte Gaston Paris främste företrädaren för sekelskiftets franska medievistskola. Paris och Meyer grundade 1872 tidskriften *Romania*.

- 26 Tidens studieplaner reflekterar naturligt nog de forskningsmässiga inriktningarna. För filosofie licentiatexamen i romanska språk i Uppsala anvisas till exempel följande kurslitteratur (*Studieplaner [...] för filosofisk kandidat- och licentiatexamen* 1894, s. 41–45): Gaston Paris, *La littérature française au moyen âge*, 1888; Karl Bartsch et Adolf Horning, *La langue et la littérature françaises depuis le IXème siècle jusqu'au XIVème siècle*, Paris, 1887; Arsène Darmesteter et Adolphe Hatzfeld, *Le seizième siècle en France*, Paris, 1828; Gustav Gröber, *Grundriss der Romanischen Philologie*, Strassburg, 1888–1903; Friedrich Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 1836–1844; Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, 1890–1902.
- 27 "Latinets detronisering i utbildningsväsendet är av grundläggande betydelse för den klassiska filologien. Den innebär dels en förändring av motiveringen av de klassiska språken över huvud taget, dels nya villkor för filologien" (Lindberg 1987, s. 239).
- 28 Jfr Lundström 1976, s. 58: "Sweden had hardly possessed any Latin Scholars before the 1870s. In 1872, however, four books appeared, all worthy of being considered as marking the beginning of Latin philology in our country. Jonas Petrus Lagergren produced a comprehensive treatise on the life and style of the younger Pliny, Carl Engelbrekt Sandström published a thesis which attempted to give a literary evaluation of Seneca's tragedies, Carl Axel Brolén treated Celsus' language and Nils Wilhelm Ljungberg dared to publish a critical edition of Horace's Odes. A new era had begun."
- 29 Gaston Paris ger uttryck för denna erkänsla: "Les pays scandinaves ont eu au moyen âge, directement ou indirectement, assez de contacts avec la France pour avoir pris de bonne heure, au moins dans ce siècle, intérêt à nos antiquités. La Suède compte aujourd'hui dans ses universités plusieurs savants qui ont publié et commenté des textes français et qui souvent en ont fait l'objet de recherches originales, MM. Geijer et Wahlund à Upsal, MM. Lidforss et Wulff à Lund, M. Vising à Gothenburg, sans parler de plusieurs jeunes gens qui ne sont encore connus que par de brèves dissertations et qui promettent de bonnes recrues à la science " (citerat efter Bähler 2004, s. 379).
- 30 Det är först med Alf Lombard (1902–1996), som 1939 efterträder Emanuel Walberg i Lund, som den svenska romanistiken inte längre uteslutande kommer att sysselsätta sig med den medeltida perioden. Utbildad i Uppsala under Erik Staaffs ledning beaktar Alf Lombard visserligen även fortsättningsvis den historiska dimensionen, men i sin banbrytande doktorsavhandling (*Les constructions nominales dans le français moderne. Étude syntaxique et stylistique*, 1930) fokuserar han på beskrivningen av det samtida språkbruket. Franska, spanska, italienska och rumänska, vilket sistnämnda språk Alf Lombard etablerar som akademisk disciplin i Sverige, står i centrum för hans intresse. Se Sundell 2012.

DEL III

Översättningar

Forntiden framför oss

Om antiköversättningarna i *Phosphoros*

Paula Henrikson

Phosphoros som nyklassiskt projekt

Den svenska romantikens idéer torgfördes framför allt genom ett antal tidskrifter, bland vilka den viktigaste var *Phosphoros*, utgiven med brandgult omslag vid Vilhelm Fredrik Palmblads och Jacob Axel Stenhammars boktryckeri i Uppsala. I *Phosphoros* lanserades de idéer som skulle bli centrala i den romantiska rörelsen och där publicerades prov på den nya tidens poesi – däribland ett antal antiköversättningar. *Phosphoros* har pekats ut som den första unglitterära tidskriften i Sverige¹ och sprang ur verksamheten i Auroraförbundet, en sammanslutning av några unga studenter vid Uppsala universitet. Sällskapet, som först gick under namnet Musis Amici, hade sedan 1807 fungerat som en sluten förening för litterär förkovran; man diskuterade litteratur, höll föreläsningar och lade fram nya diktverk, både original och översättningar.² År 1809 började man tala om att publicera något ur sitt arkiv, enligt planerna under titeln *Orphika*.³ Projektet övergick i det som blev *Phosphoros* (1810–1813), den tidskrift som skulle anses inleda den svenska romantiken.⁴

I denna artikel är min avsikt att undersöka översättningarna av grekisk och romersk litteratur i *Phosphoros*. Vilka översättningar valde man att publicera och vilken tendens uppvisar dessa? Vilken funktion har *Phosphoros* översättningar i det romantiska projektet? Särskilt kommer jag att uppehålla mig vid översättningarnas prägel av dels religiös synkretism, dels ett förstärkt historiemedvetande som står i samband med de romantiska författarnas vilja att göra litterär revolution.

I *Phosphoros* redovisas ett starkt intresse för den klassiska, i synnerhet grekiska, litteraturen.⁵ Redan i anslutning till Auroraförbundets stadgar gjorde förbundsbröderna klart att man skulle vila på ”fasta och eviga grunder, hämtade ur de Mönster, Greker och Tyskar lemnat”.⁶ I samband med namnbytet till Auroraförbundet konstaterade en av sällskapets ledamöter, Per Elgström, att ”[s]aken vore bäst, om man kunde ut-

trycka vårt bemödande, att närma oss till de gamle klassici och åter uppväcka dem till lif och högre odödlighet”.⁷ Om den kortlivade tidskriften *Lyceums* första nummer, som utkom parallellt med *Phosphoros* och utgavs av Lorenzo Hammarsköld, konstaterade Per Daniel Amadeus Atterbom att den hade ”framgått i sin Helleniska rustning”,⁸ och i den parodi på *Phosphoros* som publicerades i *Nya Posten* 1810 beskrevs de förhånade fosforisternas ambition att, ”så ofta möjligt är, söka till att i våra skrifter **efterlikna antiken**”.⁹ Också i Johan Olof Wallins ”Något om Gaturenhållningen”, en parodi på prospektet till *Lyceum*, noteras den Nya skolans klassiska slagsida; för att bli av med gyttnan måste man, menar författaren, ”upprifwa gatorna, och omlägga dem på grekiska och romerska sättet, det enda som duger”. ”Det moderna”, fortsatte parodin, ”är i jemförelse dermed, ett det gröfsta fuskeri, som låter tänka sig.”¹⁰

Phosphoros vänner gjorde inte någon hemlighet av sin ambition att korrigera vad de uppfattade som en felaktig antikuppfattning. Det direkta målet för kritiken var den genom franskklassicismen filtrerade antikefterbildningen, en entusiasm för det antika som jämkats efter modernitetens normer.¹¹ I stället eftersträvades en radikaliserad historiesyn, som gick till källorna, men också ville använda dessa för att förändra samtiden. Mönstren kom bland annat från den tyska nyhumanismen, Johann Joachim Winckelmann och den Friedrich Schlegel som hade beskrivit den grekiska litteraturens förebildlighet.¹²

Det programmatiska anslaget i det första häftet av *Phosphoros* framträdde i Atterboms ”Prolog”, som beskriver poesins kraft och pånyttfödelse, tillvägabringad genom en korsbefrukning av poesi och religion. I Atterboms allusionstäta dikt, redan av förbundskamraterna kritiserad för sin dunkelhet, flätas uttryck för hellenitet och kristendom samman i en skildring av den estetiska utopi, vars morgonrodnad *Phosphoros* förmodades vara:

Den hulda Sången lockar känslofriden
Med englöst från paradiset rand,
Ur minnets öknar dansar Gyllne Tiden
Beglänst af återsken från Hoppets land;
Med liljor sår hon brända Thebaiden,
Med korset skön vid Religionens hand,
Och Eros, som vid rosengriften gråter,
På andra stranden ser sin Psyche åter.¹³

Representationer av poesin och det klassiska (”Gyllne Tiden”) knyts till uttryck för religionen (”Hoppets land”). Liljorna och Thebaiden innebär samtidigt en ambivalent metaforik: liljan representerar antikens musen men är samtidigt jungfru Marias blomma; Thebaiden ansågs av en samtida bedömare ”otwifwelagtigt [...] beteckna Antiken”, men av sentida kritiker åsyfta ”de kristna soldater från Tebais i Egypten som

led martyrdöden för sin tro".¹⁴ Genom skildringen av den gråtande Eros laddas samtidigt en antik myt med kristen betydelse: återföreningen med Psyche sker på villkor av kristendomens förening med antiken, religionens med poesin.¹⁵

I sitt tal på Auroraförbundets högtidsdag den 10 oktober 1809 formulerade Atterbom ambitionen att åstadkomma "en ideel Mythologi, som uttrycker Helleniskt enfald med Orientalisk eldskrift, i Nordisk kraft med Toscanisk välklang".¹⁶ Begreppet *enfald*, enkelhet och frånvaro av förkonstling, signalerar förbindelsen med Winckelmanns "edle Einfalt und stille Größe".¹⁷ Samtidigt formulerar Atterbom här den inklusiva ambitionen att innesluta väst och öst, nord och syd, i en allomfattande syntes. En likartad strävan presenterade Palmblad med dikten "Antik och Modern Poesi", skriven på elegiska distika, i *Phosphoros* första häfte.¹⁸ Här beskrivs kärleken mellan "den unga Romanzo" och "den hellenska Jungfrun", hur de unga tu har vandrat norrut samt hur i Teutonia slöjan föll från den hellenska jungfruns ansikte – i Tyskland avslöjades, med andra ord, först den hellenska kulturens sanna natur. Nu längtar man efter föreningen mellan gossen som "stal sig i Himlen en blick" (kristendomen, medeltiden) och flickan som "bespejat hvad Jorden har högst" (Hellas), eftersom det blir mest älskat som "i mensklig gestalt gudomens strålar försmält". Denna förening, deklarerar Palmblad, ska ske i Norden: "Gnistre då först på Skandias fjäll den brudliga facklan!" Programmatiskt sammanfattar Palmblad den fosforistiska ambitionen att tända bröllopsblossen på Nordens fjäll, för att därmed åstadkomma föreningen mellan reellt (jorden, Grekland) och ideellt (religionen, medeltiden).

Översättningsprinciper

De fosforistiska antiköversättningarna kan ses i ljuset av en sådan strävan: genom att sammanföra den sanna religionen med den sanna antiken skulle dörren öppnas för en ny litterär storhetstid. De i *Phosphoros* översatta texterna från det antika Grekland och Rom (från övriga översättningar bortser jag här) sträcker sig från 700-talet f.Kr. (Homeros) till omkring 400 e.Kr. (Prudentius och Ausonius). Som väntat med tanke på romantikernas nyklassiska hållning är de grekiska verkens dominans över de romerska påtaglig.¹⁹ De grekiska översättningarna sträcker sig från partier ur *Iliaden* respektive *Odysseen* samt en homerisk hymn, via *Den fjettrade Prometheus* och Pindaros till författare som Kleantes, Aratos, (pseudo-)Moschos, Antipatros från Sidon och Trifodoros; därtill kommer ett parti ur Plotinos *Enneader*. Den romerska litteraturen representeras av blott ett par epigram av Ausonius samt en efterbildning av en kristen gravsång av Prudentius. I det parallella tidskriftsprojektet *Polyfem* (1809–1812), med Johan Christoffer Askelöf och Lorenzo Hammar-sköld som viktiga medarbetare, återfinns också många översättningar av grekiska författare. En del av utrymmet för klassikeröversättning i *Polyfem* ägnades samtidigt åt romersk poesi från den klas-

siska perioden (Horatius och Ovidius).²⁰ Frånvaron av denna typ av översättningar i *Phosphoros* ger stöd åt bilden av tidskriften som profilerat nyklassisk.²¹

Som översättare fungerade tre personer från Auroraförbundets inre krets (Samuel Hedborn, Vilhelm Fredrik Palmblad, Georg Ingelgren), en nära allierad Stockholmsromantiker (Lorenzo Hammarsköld) samt en oidentifierad person.²² Otvetydigt främst bland dessa står Palmblad (översättningar från *Odysseén*, *Den fettrade Prometheus*, Pindaros, Aratos och Trifiodoros) samt Ingelgren (översättningar från *Iliaden*, homerisk hymn, Antipatros från Sidon och (pseudo-)Moschos), medan de återstående har blott ett bidrag vardera på området: Hedborn står för Prudentiusbearbetningen, Hammarsköld har översatt Plotinos och den oidentifierade personen Ausonius.

Den dominerande principen för *Phosphoros* antiköversättningar är den metriska, som kan sammanfattas med Hammarskölds förkastelsedom över parafraserande översättningar, formulerad i ett brev från 1806:

Så nyttig som en verkelig öfversättning är, så skadlig är en dylik Imitation, eller hvarför ej ge den sitt rätta namn en dylik parodi. Antingen skall [man] öfverflytta allt eller intet, antingen ge de gamla i sin rätta skepnad, i sin antika kostym, heller göra dem helt och hållet till infödingar, endast i stilens behag, i ett oafslåligt sträfvande till ren objectiv skönhet imitera dem. Så snart åter man bibehåller anledningen, och ungefär meningen i ett romerskt eller grekiskt poem, men i rim uttänjer, stympar, blomstersår och gallo-Svetiserar det, så bryter man icke allenast emot den agtning man är skyldig ett stort snille, i det man våldför dess arbete, dess egendom, utan man åstadkommer den skadan, att man inger allmänheten afsmak för ålderdommens mästestycken, ty med all möjlig konst i världen kan man aldrig åstadkomma af ett sådant amfibium, annat än mera el. mindre svulstiga platituder.²³

En av *Phosphoros* översättningar av grekisk och romersk poesi avviker från det metriska idealet, nämligen Hedborns bearbetning av Prudentius,²⁴ och det är betecknande att Hammarskölds recension här var uppskattande bara på villkor att dikten inte betraktades som en översättning, ”utan blott ett försök att i Prudentis anda, sjunga öfwer samma ämne som han”.²⁵ Det är kanske också betecknande att det rör sig om en sen och kristen poet.

Palmblad och Ingelgren stod bägge bakom uppmärksammade exercitiedisputationer vid Uppsala universitet. Palmblad presenterade under grecisten och orientalisten Gustaf Knös överinseende en översättning ur Quintus av Smyrnas *Posthomerica* – i ljuset av detta intresse för 200-talsepik bör man se Palmblads översättning av Trifiodoros i *Phosphoros*²⁶ – medan Ingelgren under grekprofessorn Christopher Dahls ledning presenterade översättningar av Tyrtaios, båda 1809.²⁷ Palmblads översättning har en särskild relation till *Phosphoros*: volymen inleddes av en dedikationssonett till ”Amadeus Atterbom”, vars antagna förnamn här offentliggjordes. Sonetten avslutades med raden ”När Phosphor glöder re’n och morgon bräcker”, en betydelsediger anspelning på förbundsbrödernas planer på ”Litterär Revolution”.²⁸ I samband med dissertationen var

Palmblad också inblandad i en hätsk diskussion med Per Adam Wallmark om översättningens principer och utförande.²⁹

Också den kritik som publicerades i *Phosphoros* befattade sig med frågan om klassikeröversättningens art. Framför allt stod Gudmund Jöran Adlerbeths insats som Vergiliusöversättare i fokus: i recensionen av *Lyceum* i decemberhäftet av *Phosphoros* 1810 inrymdes Palmblads granskning av Hammarskölds recension av Adlerbeths översättning av *Aeneiden*, och i maj/juni-häftet av *Phosphoros* 1811 diskuterade Palmblad den reviderade upplagan av samma översättning. Adlerbeth tillskrevs rollen som den svenska romantikens motsvarighet till Johann Heinrich Voss, tyskarnas banbrytande översättare; Palmblad gör klart att det var från Adlerbeth som "öfversättningskonsten i Sverige egentligen räknar sin begynnelse".³⁰ Parallellen mellan Voss och Adlerbeth hade aktualiserats av Hammarsköld,³¹ men i jämförelse med denne visar Palmblad större uppskattning av originella ordbildningar, som Adlerbeths "luftig" om en klippa som sträcker sig upp i luften: "Förtjenar en författare tadel för det han skänker oss ett nytt ord eller ett nytt begrepp i ett välkändt ord; då måste vårt språk uppgifva allt hopp, att någonsin kunna mäta sig med sin samsyster Tyskan [...]"³² I fråga om versbyggnaden är Voss dock överlägsen Adlerbeth, menar Palmblad, "såsom ett oupphinneligt ideal af den mest utbildade och fulländade verslära".³³

I 1811 års granskning kallar Palmblad förordet till Adlerbeths *Aeneiden* "det enda rättesnöret i den svenska metriken" och uttrycker samtidigt sin önskan att den beundrade Adlerbeth ska fortsätta sin översättargärning: "Vinsten deraf skulle icke blott blifva, att erhålla den eller den auktorit öfversatt, utan också att gifva Språket en friare flygt och i synnerhet att gifva den större hopen en aning om Poesiens sanna väsende, och visa henne nulliteten af det, man hos oss hittills gifvit ut för Poesi."³⁴ Parallellställningen mellan de bägge förebildliga översättarna aktualiseras också i bevarad korrespondens. I ett brev till Hammarsköld den 4 februari 1811 menar Atterbom att Adlerbeths samhällseliga ställning gjort dennes mission enklare än Voss – rimligen samtidigt antydande att de unga och oetablerade fosforisterna i detta avseende mer liknade Voss, "icke skyddad af någon annan auktoritet än sitt segrande snille":

Dock – männe ej Adlerbeth ägde en betydlig lättnad derigenom, att han var ledamot af Svenska Akademien? Han hade ju kunnat bringa å bane en Hottentottsk meter, utan att någon den tiden vågat sätta sig deremot? Voss, icke skyddad af någon annan auktoritet än sitt segrande snille och sitt genomtänkta system, etablerade de principer, som skapat hela den nya Öfversättnings-theorien, och utom Voss hade väl Adlerbeth icke undgått förgängelsen.³⁵

En del av de förhoppningar man knöt till översättningarnas livgivande inverkan på den nationella litteraturen handlade om deras förmåga att berika det litterära språket, inte minst i fråga om ordbildning och versbyggnad.³⁶ Fosforisternas benägenhet att accep-

tera och uppmuntra också originella konstruktioner var ett uttryck för deras nyklassiska strävan att ligga nära källspråkets konstruktioner, men också att göra det svenska språket böjligare. Bör man överföra de homeriska epiteten genom nybildningar eller genom att upplösa dem? frågar sig Hammarsköld 1816 i en recension av Marcus Wallenbergs Homerosöversättning, och svarar: "Det bästa och rigtigaste medlet är wäl [...], att der sammansatta Biord träffas i originalet, gifwa dem med sammansättningar i tolkningen. Det enda man derwid har att i akttaga, är att bilda dem så wälljudande, så lättfattliga, så ledigt insmygande i diktionen och så konstlösa som möjligt."³⁷ När Palmblad reser invändningar mot Hammarskölds kritik av Adlerbeths nybildningar, rör det sig närmast om mindre gradskillnader i bedömningen av dessa egenskaper: välljud, lättfattlighet, smidighet och konstlöshet.

Fosforisternas nyklassicism innebar förstås att de i första hand önskade Homeros i en välljudande metrisk översättning, hellre än Vergilius.³⁸ Johan Tranér hade 1807 inlett sin översättning av *Iliaden*, och i *Phosphoros* tar man sig också an utmaningen: Ingelgren 1810, genom ett parti ur *Iliadens* 6 sång ("Hektors och Andromaches Afsked"), och Palmblad 1812, genom ett parti ur *Odysséns* 9 sång ("Odysseus bland Kykloperne"). Ordbildningar i stil med Ingelgrens "hjelmbuskvinkande" och Palmblads "skönroddriga" demonstrerar vilket ideal *Phosphoros* översättare anslöt sig till; "hjelmbuskvinkande" var rentav en direkt anslutning till Tranér, där Gustaf Regnér på sin tid hade haft "med westande busken på hjelmen" och Wallenberg 1814 skulle skriva "med fladdrande buske på hjelmen".³⁹ Jämförelsen översättarna emellan anställs 1816 i *Swensk Literatur-Tidning*, där Hammarsköld i fråga om metriken håller Ingelgren och Tranér högst, men samtidigt menar att originalets anda "af Hr Ingelgrens bemödande om en fullare och skärare ton blifwit något undanskymd". Samtidigt hävdar Hammarsköld att man har skäl att ställa särskilt höga förväntningar på tyska och svenska klassikeröversättningar:

Emedan de germaniska tungomålen, i följd af deras oändliga böjlighet och oinskränkta utvecklingsförmåga, lättare efterbilda främmande egenheter än de romaniska, har man skäl att af en tolkning i de förra äska en noggrannare trohet, än af en tolkning i de sednare; ty det högsta man kan gifwa är man äfwen skyldig att gifwa.⁴⁰

När man i de fosforistiska översättningarna närmade sig tyskan, enligt Palmblad svenskans "samsyster", skedde det i medvetna försök att vidga svenskans ordförråd och öka dess smidighet.⁴¹ Samtidigt kunde metern motivera en form som *skeppena* (pl. best.; Palmblad), som kanske kunde föra tanken till en äldre vistradition – det folkdjup som Homeros kunde anses höra hemma i. Adjektivet "luftig" hade Hammarsköld alltså haft särskilda invändningar mot, medan Palmblad tog det i försvar, i det att han menade att "luftig i samma bemärkelse som *aërius*" inte var någon nyhet.⁴² Palmblad skulle själv använda just detta adjektiv i översättningen av *Den fjettrade Prometheus* ("Jag skulle på

en luftig höjd förtvina här"⁴³). Ordet vann viss, men tillfällig, burskap i språket; störst spridning har det väl fått genom att Esaias Tegnér 1812 använde det i "Flyttfåglarna" ("Der hvila vi ut från den luftiga färden, / der längta vi åter till nordliga verlden").⁴⁴

I översättningen av Pindaros 14:e olympiska ode anlitade Palmblad den nya editionen av Christian Gottlob Heyne och Gottfried Hermann, *Pindari carmina et fragmenta* (1807), som hade redovisat en ny tolkning av diktens meter.⁴⁵ Pindaros var en nyckelförfattare i den Nya skolans antikuppfattning, eftersom omvärderingen av hans författarskap drog en tydlig skiljelinje mellan det föråldrade och det tidsenliga. Det är också anledningen till att Amarulli (nidnamn för den av romantikerna förhånade akademiledamoten Johan David Valerius) i det satiriska dramat *Rimmarbandet* får utbrista: "å *propos*: Bror som är så lärd: hur kallas *le Pindare* egentligt på Grekiska?"⁴⁶ Pindaros var en vattendelare: franskt eller tyskt; en franskklassisk antikuppfattning eller en nyklassisk.

Palmblad konstaterar i sina kommentarer hur olik den verkliga Pindaros är "de slags versar, som, förmodligen genom någon tradition, erhållit namn af *Pindariska Oden*" och berömmar sig av att ha "försökt det omöjliga". Undantaget Friedrich Heinrich Bothes *Pindars Olympische Oden in ihr Sylbenmaaß verdeutscht* (som han inte har tagit del av),⁴⁷ menar han att "ingen ännu i ursprunglig meter [har] mäktat återge ett original, der, utom ofvannämnda svårigheter, uttryckets dunkelhet och numera för-lorade hänsyftningar, blott lemna utrymme för mer och mindre sannolika gissningar".⁴⁸ Översättningen är kanske mer ett formförsök än en fullödig tolkning; genom överklivningar som "vis-äl- / skande" (ἐ- / ρασίμολπε) speglar Palmblad den pindariska versbyggnaden, medan konstruktioner som "Fagerfåliga" (καλλιπῶλον) och "svart-hvälfviga" (Μελαντειχέα) ska återge Pindaros ordbildningar.

Palmblads översättning måste bedömas i ljuset av hans meningar om den pindariska versens komplexitet. Eftersom recensenten Hammarsköld inte hade tillgång till Heynes och Hermanns edition förklarade han sig oförmögen att bedöma Palmblads metrisk insats, men konstaterar ändå, att "[o]m man besinnar att Pindaros wäl af alla Skalder är den swåraste att öfwersätta, skall man nödgas medgifwa att detta Försök – som Öfwers. blygsamt kallar det – lemnar det tydligaste bewis på hans owanliga snille och talang".⁴⁹ I ett brev från samma tid menar Hammarsköld samtidigt att bland Palmblads översättningar "den efter Pindaros [är] sämst";⁵⁰ ett omdöme som alltså bör ställas i relation dels till Hammarskölds brist på bekantskap med Pindarosforskningens frontlinjer, dels till hans generellt höga värdering av Palmblad som översättare.

Paradnumret bland *Phosphoros* antiköversättningar var dock Palmblads översättning av *Den fettrade Prometheus*, den första fullständiga attiska tragedin på svenska.⁵¹ I ett brev till Hammarsköld den 8 maj 1811 gjorde Atterbom förhandsreklam:

En annan märkvärdig öfversättning tänka vi stoltisera med i *Maj–Juni*-häftet, näml. Palmblads af Äschyli *Prometheus*. Han påstår sig efter ett ofantligt studium af Grek. prosod. änteligen ha eröfrat claven till Chor-metrerna, och alla chorer blifva nu efter de strängaste meterlagar öfversatta. För öfrigt är Öfversättningen noggrann och ortvungen. Till det sista målet har han sträfvat så mycket ifrigare, som man förebrått hans förra öfversättningar någon stelhet.⁵²

Hammarssköld vidarebefordrade informationen till vännen Clas Livijn: ”I nästa häfte af Phosphor. kommer något som skall förefalla alla Tunguser ganska underligt, neml. en öfversättning af den Grekiske Shakespears Prometheus. Jag har läst öfversättningen i Msct, och den är ypperlig. Noggrant trogen och likväl ledig och lätt.”⁵³ I anmärkningarna till översättningen beskriver Palmblad sin strävan att förena innehållslig och formell trohet med metrisk omsorg och naturlighet. En översättares ambition bör, menar Palmblad, vara ”att – så vidt den olika bildningen tillåter – hans arbete icke bör bli läsaren mycket mera främmande än originalet var för de mest odlade af Hellenerne under konsternas mest odlade tid”.⁵⁴

Formuleringen är en variation på Johan Henrik Kellgrens kända ord om översättarens uppgift att ”skrifva såsom *Horatius* eller *Propertius* skulle skrifvit, om de lefvat på samma tid, i samma land, som han”,⁵⁵ men Palmblad gendriver samtidigt denna syn: läsaren ska genom översättarens förmedling känna sig förtrogen med arbetet, men originalet ska inte flyttas ur sin tid. Tvärtom krävs av översättaren att han är lyhörd för källspråkets variationer:

Således borde, sådan är vår öfvertygelse, hela forn-åldrens språk, alla landskapers mundarter stå öppna för den episke tolkarn; i allt hvad sammansättningar och vändningar beträffar kan den Pindariske icke vara nog tilltagsen; i den tolkade Sophokles måste språket vara ädelt, moderat men kraftfullt; men Euripides begär icke blott den högsta simplicitet, utan äfven sjelfva umgängs-språket, men det mest bildade.⁵⁶

Orphika: Fosforisterna och ”den egentliga Religionen”

Det är intressant att Palmblad valde *Den fettrade Prometheus* som den attiska tragedins representant i *Phosphoros*. Upprorsmannen Prometheus var högaktuell för romantikens författare och har relaterats till teman som modern sekularisering och individualism. Redan Goethe hade i dikten ”Prometheus” (1774/1789) aktualiserat motivet, som utvecklades av författare som Lord Byron (”Prometheus”, 1816) och Percy Bysshe Shelley (*Prometheus Unbound*, 1820). I Sverige skulle Erik Johan Stagnelius i dramat *Albert och Julia* (tr. 1824) nalkas en liknande tematik av uppror och revolt.⁵⁷ För Palmblad verkar ändå valet ha haft andra bevekelsegrunder. I sina anmärkningar till översättningen – en längre uppsats om 23 trycksidor – menar han att dramats tema är

”den egentliga Religionen”; det innehåller ”spådomar om den Kroniska gudastammens störtande af en mäktigare och högre”.⁵⁸ [L]äran om Gudomens enhet⁵⁹ hade enligt Palmblad förvaltats genom de eleusinska mysterierna, som i sin tur stod i förbindelse med ”det Orphiska Brödraskapets hemliga trosläror”; orfikerna var, menar Palmblad, Aischylos direkta källa.⁶⁰ Via Orfeus härkomst från Thrakien leds Palmblad vidare till följande antagande:

Villigt tillbjuder sig då den förmodan att dessa heliga, rysligt glättiga läror voro foster af Asarnes (Nordens) och Egypternes (Österlandets) vishet, som länge dvaljdes dyster och ensam på de Thrakiska bergen, tills den unge Dionysos, under Kadmos och Amphion med thyrsen och lyran i handen nedsteg i Hellas, i början helsad med begabberi och åtlöje, men snart tillbedd såsom en ny fröjdgifvande gudom.⁶¹

Det huvudbudskap Palmblad genom *Den fjettrade Prometheus* ville förmedla var hur Aischylos kände till att Zeus en dag skulle ”skiljas från väldet genom en son mäktigare än sig sjelf, hvilken äfven skulle befria Prometheus”.⁶² Intressanta för Palmblads fokus på ”den egentliga Religionen” kunde rader bli som ”En son han föder, som mer stark än fadren är”, och:

Förgäfvets väntar du en gräns för smärtorna,
Förrn du har funnit en afgudarne, som vill
Uppbära dina jemmerqual, och stiga ner
I Hades' mörker och Tartarens skumma djup.⁶³

Det monoteistiska intresset gör sig påmint i Hammarskölds diskussion av ”den Plotinska Treenigheten” i samband med översättningen av delar ur Plotinos *Enneader* (”Om det Sköna”, Περὶ τοῦ καλοῦ, I.6 och ”Om det Intellektual-Sköna”, Περὶ τοῦ νοητοῦ καλλοῦς, V.8).⁶⁴ Hammarskölds Plotinosöversättningar var ett pionjärverk, även om hans påstående att de var de första till ett modernt språk inte riktigt håller streck.⁶⁵ Till sin översättning fogade Hammarsköld en historisk inledning och en introduktion till Plotinos tänkande. Som utgångspunkt för översättningen konstaterar han sig vara hänvisad till *editio princeps* från 1580 (eller dess omtryck 1615); först 1835 skulle Friedrich Creuzers edition av *Enneaderna* komma. I tidskriften *Studien*, högt lovordad av fosforisterna,⁶⁶ hade Creuzer dock redan 1805 publicerat en uppsats om Plotinos jämte en översättning av *Enneaderna* III.8 (”von der Natur, von der Betrachtung und von dem Einen”), som Hammarsköld upprepade gånger hänvisar till. I samband med de plotinska principerna *det absoluta*, *intelligensen* och *världssjäl*en (*das Absolute*, *die Intelligenz* och *die Weltseele*), skriver Creuzer: ”Dies ist die D r e i e n h e i t (Trinität) des Plotinos, wodurch er sich bei Vielen das Lob eines Freundes und Kenners der christlichen Lehre erwarb, während Andere dagegen um so eifriger beflissen waren, ihn, des Tritheismus beschuldigend, jener Ehre zu berauben.”⁶⁷ Bland Hammarskölds

omfattande fotnoter – till de översatta 35 sidorna har fogats 35 sidor kommentarer – finns också återkommande paralleller med orfiska föreställningar; så citeras till exempel partier ur de orfiska hymnerna 9 (till naturen), 14 (till Zeus) och 61 (till Dike).⁶⁸

En av drivkrafterna bakom de fosforistiska antiköversättningarna tycks således ha varit en form av mytologisk synkretism, vars mål var att finna spår av det kristna evangeliet i hednisk mytologi. I sin recension av Rasmus Nyerups Eddaöversättning i *Iduna* (1811) nalkades Erik Gustaf Geijer temat:

Den renaste och fullkomligaste Mythologi är Grekernas. Det wore likwäl ett förhastadt omdöme, om man derföre trodde, att hos dem ingen Religion fanns. Den fanns; men den war ej offentlig, den lärdes i Mysterierna [...]; och det wore ej swårt, att ur den kunskap man om dessa Mysterier ännu äger, där framsöka den enda Religionens grundsanningar – spår efter den ursprungliga traditionen, och äfwen Symboler, t. ex. af en lidande, död och uppstånden Gudomlighet, som kunde gifwa anledning till märkwärdiga jemnförelser.⁶⁹

Man bör i sammanhanget erinra om att det var planerna på att ge ut en publikation med titeln *Orphika* som löpte över i projektet *Phosphoros*. När Musis Amici bytte namn till Auroraförbundet figurerade också ett omhuldat förslag från Elgström att låta Orfeus namnge hela förbundet: "Vårt Sällsk. skulle nemligen kallas: Orfikerne eller det Orphiske Förbundet. Vi upplifvade då en gammal filosofisk sekt, hvars filosofi och religion var poëtisk, och som borde förvara de urgamla läror om Gud och Verlden, och således innom sig sjelfva måste förvara en mera utvidgad kunskap och heligare mysterier."⁷⁰ De orfiska referenserna hos såväl Palmblad som Hammar-sköld bör ses i relation till dessa ansatser att placera Orfeusgestalten i förbundets hjärta. I *Phosphoros* återkommer temat i ännu ett par översättningar. I Ingelgrens tolkning av (pseudo-)Moschos klagosång över Bion liknar sig diktaren vid Orfeus,⁷¹ och i diktens avslutning redovisas den version av myten enligt vilken Orfeus lyckas återföra Eurydike från underjorden. Denna berättelse om Orfeus (ofta temporära) seger över döden kunde ibland fungera som ett argument i en kristen uttolkning av Orfeusmyten.⁷² Skildringen av diktens och sångens förmåga att besegra döden passade också *Phosphoros* mission:

O, måtte jag kunna
Orpheus lik, nedvandra till Tartaros, eller Odysseus,
Eller Alkides, förut; snart skulle jemväl jag mig skynda
Hän till Plutons palats, för att se, om *der* du ock sjunger
Och för att uppmärksam belyssna din sång. För Gudinnan
Sjung Sikeliska visor och någon behagelig landtsång:
Sjelf från Sikelia hon är, och i Aitnas dalar hon lekte,
Doriska qväden förstår hon jemväl; ej utan belöning
Varder din sång; ty liksom förut hon Eurydikeia
Återgaf åt ljuset, förtjust af den spelande Orpheus:
Så skall hon ock hemsända dig, Bion, åt bergen: O ägde
Någon förmåga min flöjt, sjelf skulle jag spela hos Pluton!⁷³

Orfeusskildringen återkommer även i epigrammet "Orpheus" av Antipatros från Sidon,⁷⁴ som Ingelgren hade funnit i Richard Franz Philipp Bruncks utgåva av Anthologia Palatina, *Analecta Veterum Poetarum Graecorum*.⁷⁵ I denna översättning är det inte Eurydikes utan Orfeus egen död som står i fokus: "Ej mer lockar din tjusande sång, gudomlige Orpheus, / Klippor och träen, och ej mer skogarnas betande djur." Man kan notera att Ingelgren har försett Orfeus med attributet "gudomlig".⁷⁶ Amplifikationen fyller ut översättningens meter, men det är samtidigt möjligt att läsa attributet i ljuset av kristna omtolkningar av den orfiska myten. Skildringen av hans död kan också tillskrivas allegoriska övertoner. Ett exempel är raden "Ej mer vindarnas stormraseri du stillar och haglet" (οὐκ ἔτι κοιμάσεις ἀνέμων βρόμον, οὐχὶ χάλαν), som möjliggör en parallell med Mark. 4:35–41, där Jesus stillar stormen ("Ho är thenne? Ty wädet och hafwet äro honom lydig", Mark. 4:41). Raden "Dock Kalliope mest sörjde sin älskade Son" kan på liknande sätt, om man vill, associera till den sörjande Maria, *mater dolorosa* och *Pietà*.

Genom små antydningar öppnar sig flera av *Phosphoros* antiköversättningar på detta sätt för en kristen kontextualisering, som kanske också kan anas i Ingelgrens "Homeri hymn till Allmodern", en översättning av den homeriska hymnen 30 (Εἰς Γῆν Μητέρα Πάντων).⁷⁷ Ingelgrens översättning av Kleantes hymn till Zeus,⁷⁸ liksom Palmblads översättning av invokationen i Aratos *Fainomena*,⁷⁹ framhäver också en monoteistisk tendens (båda översatts som bilagor till *Den fjettrade Prometheus*). Här hyllas Zeus "allmakt"; han är "allbetvingande" och "allbeherrskande", "genomtränger det stora och lilla" och benämns "Allfader". "Gud behöfva vi alla" (πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες), låter Palmblad Aratos konkludera. De båda dikterna förenas av att de innehåller en vers som citeras av Paulus, i *Phosphoros* översatt med "då endast utaf ditt släkte vi äro" respektive "Ty af hans släkte äro vi alla". I Apostlagärningarna 17:28 står: "Ty i honom lefwe wij/ röroms/ och hafwe warelse: såsom ock någre af edra Poeter sagt hafwa: Ty wij äre ock hans slächte."⁸⁰

I *Phosphoros* urval av antiköversättningar förenas alltså den nyklassiska tendensen med en strävan att i den grekiska poesin återfinna "den egentliga Religionen". Förhållandet är i linje med den ambition att åstadkomma en syntes av kristet och antikt som Atterbom och Palmblad anknöt till i tidskriftens första nummer. En sådan ambition bygger på en lång tradition av försök att införliva den klassiska kulturen – och inte minst Orfeusgestalten – med det kristna evangeliet, som går tillbaka till Klemens av Alexandria.⁸¹ Staffan Bergsten har i en diskussion av Stagnelius *Bacchanterna* (1822) pekat på Johann Gottfried Herder, Friedrich Schlegel och Friedrich Creuzer som centrala gestalter för den romantiska orfismen, men också på den patristiska traditionens betydelse för bilden av Orfeus som en kristen förelöpare.⁸² När översättarna i *Phosphoros* tog upp temat kan det ses som en kristen variant på nyhumanismens systematiska strävan: antikvetenskapen skulle inte begränsa sig till ett samlande av fakta, utan drivas

Den spelande Orfeus: titelvinjett för Phosphoros, utförd av Jacob G. Klingwall.

av en ambition att se anden i den klassiska kulturen.⁸³ Avståndet till antiken i rum och tid borde genom tolkning göras produktivt. Den vinjett som återkommer på *Phosphoros* försättsblad framställdes ursprungligen för *Orphika* och föreställer den spelande Orfeus; det är mörkt och i bakgrunden anas morgonstjärnan (Phosphoros). Ikonografin kan emellertid tillskrivas samma dubbelhet som tidskriftens antiköversättningar: vid Orfeus fot vilar lejonet, det vilddjur som stillas av hans sång. Men lejonet är också en Kristussymbol – lejonet av Juda stam – och den gryende morgonstjärnan kan tillskrivas rollen som Betlehemsstjärna.⁸⁴

Friedrich Schlegels utpekande av en förhomerisk "Orphische Vorzeit" var viktigt för fosforisterna. I sitt avsnitt om den orfiska forntiden noterar Schlegel i förbigående dess beroende av en naturtro som var vida spridd, "auch bis zu den unbekannteren Völ-

kern des fernen Nordens", och att Apollonpräster och hymndiktarna därför kunde omtalas som hyperboréer.⁸⁵ Också i Palmblads *Grekisk Fornkunskap* (1843–1845) återkommer en spekulativ diskussion av hyperboréernas Apollonkult, liksom av Orfeus person och verk.⁸⁶ Bo Lindberg har i sin diskussion av detta avsnitt lyft fram Palmblads teser dels att Greklands högkultur var ett resultat av invandring och kontakter med andra kulturer, dels att den grekiska kulturen genomsyrades av en mystisk-orientalisk underström, "besläktad med kristendomen".⁸⁷ Idéerna om Orfeuskultens möjliga samband med en hyperboreisk kultur kunde samtidigt understödja fosforisternas ambition att genom *Phosphoros/Orphika* bana väg för poesins pånyttfödelse i Norden: det var i Norden som bröllopsblosset enligt Palmblad skulle tändas för den unge Romanzo och den hellenska Jungfrun. Man kan i sammanhanget lyfta fram Hammarskölds mening i *Polyfem*, att det "germaniska språket" vore strukturellt besläktat med grekiskan, vilket skulle suggerera en särskild förbindelse mellan Hellas och Norden:

Det germaniska språket röjer, äfwen i sin dialekt-fördelning, sitt syskonskap med Grekiskan. Danskan är Jonismus, Swenskan Dorismus, och Tyskan Atticismus; och i Isländskan, det äkta Germaniska eller Asa-målet, finnes parallelen till det Grekiska episka språket, ur hwilket dialekterne grenat sig.⁸⁸

Det är kanske inte en tillfällighet att *Phosphoros* allra sista uppsats, som föregår programdikten "Epilog", återanknyter till Orfeusmyten. Atterbom beskriver här sin triadiska historieuppfattning: antikens skönhet förenad med kristendomens djup ska resultera i en blomstringsperiod för den nordiska poesin. I sammanhanget återvänder han till idén om mysteriernas monoteiska tendens och menar att mysteriernas poesi utgjorde "ett slags entusiastisk lyrik, liknande christendomens gamla hymner, och ganska säkert stå de Orphiska sångerna till dessa mysterier i ett närmare förhållande, än man vanligtvis tror".⁸⁹ Ämnet för uppsatsen är Carl August Ehrensvärds nyklassiska estetik och ett av dess ärenden att klargöra arten av *Phosphoros* upptagenhet av antiken. Grekland företrädde ett slag av fullkomlighet, men den högsta fullkomligheten vände Atterbom ännu på: "Vi påstå, hvad Ehrensvärd ej kunde förmoda, att Norden s period af öfverlägsen kultur nu är kommen".⁹⁰ I den avslutande dikten "Epilog" tecknas bilden av tre tempel: det antika, det kristna och det nordiska.⁹¹

Antiken och det moderna

Louise Vinge har pekat på vikten av att inkludera översättningarnas historia i litteraturhistoriekrivningen,⁹² och när det gäller romantikens relation till den litterära traditionen, inte minst dess orientering mot den grekisk-romerska antiken, är översättningarna centrala källor. När fosforisterna studeras som kollektiv undertrycks samtidigt de individuella nyanserna: så var Atterbom den som starkast – ända intill

formuleringen om en "öfverlägsen cultur" – betonade den triadiska historieskrivningen; Palmblad, i synnerhet senare i karriären, var en mer historiskt sinnad antikforskare; och Hammarsköld var den allra mest hängivne hellenen, som stundtals kunde misströsta om den moderna poesins möjligheter att nå den antikas höjder (han gav rentav sina söner namnen Carl Ulrik Agathon, Lars Mårten Plotin och Per Arvid Hilarion).⁹³ Men det är tydligt att *Phosphoros* antiköversättningar betraktade som ett kollektivt projekt förenar nyklassiska utgångspunkter med en ambition att omsätta det klassiska arvet i poetisk praktik. När Palmblad efterfrågar antiköversättningar för att genom dem "gifva Språket en friare flygt och i synnerhet att gifva den större hopen en aning om Poesiens sanna väsende", är samtiden i fokus.

Romantikernas ansatser till estetisk revolt gick hand i hand med ett uttalat historiemedvetande. Sedan Hans Robert Jauss 1987 i sin redogörelse för forskningsläget ifrågasatte den tyska dikotomin mellan *Klassik* och *Romantik* har det stått klart att tidens litterära stridigheter inte bör skymma den betydande kontinuiteten mellan klassicism och romantik.⁹⁴ Sabine Schneider har i Jauss efterföljd diskuterat klassicismens och romantikens "strukturelle Gemeinsamkeiten" och argumenterat för "einen doppelten Ursprung der Moderne in einer komplementären und dialogischen Konstellation beider".⁹⁵ Som också Matthias Buschmeier har konstaterat, karakteriseras den klassisk-romantiska antikreceptionen omkring år 1800 av att den "nicht mehr antiquarisch, sondern hermeneutisch-produktiv verfare und damit eine unüberbrückbar[e] Kluft zur Antike nicht nur akzeptiert, sondern zum schöpferischen Ausgangspunkt der eigenen Positionen macht".⁹⁶

Diskussionen gäller den tyska litteraturhistorieskrivningen, men är inte utan relevans för den svenska. När antiköversättningarna i *Phosphoros* å ena sidan ger prov på historiska ambitioner, till exempel i metriska ideal och i ett textkritiskt förhållningsätt, och å andra sidan ställs i tjänst hos ett långtgående estetiskt-religiöst program, fungerar de som en sådan utgångspunkt. Ambitionen att med *Phosphoros* förändra den svenska litteraturen utgick ur en genomgripande historisering av samtiden, en upplevelse av moderniteten som olik, men sprungen ur, det förflutna. Denna relation till traditionen i allmänhet och antiken i synnerhet bottnade i en tidserfarenhet som också bestämdes av revolutionsåret 1789. Atterbom nalkas temat när han i "Preliminärier till en Poetik" (*Phosphoros* 1811) jämför den litterära kampen med den politiska; i bägge gäller det, påstår han, "ett verkligt fäktande om lif och död":

Det är nemligen icke nu fråga om, att ändra en eller annan liten mening inom empiriens rymd, att utbyta en likgiltig hypothes emot en annan, att ett steg längre följa med sin tid (som det heter) på någon längesedan föreskrifven bana o.s.v. —: det är en total omväxling af kunskaps-organer, en ny utvecklings-process i den förnuftiga verlds-principen, en ny uppenbarelse af det Eviga, som förbränner den föregående ofullkomliga gestalten och i alla rigtningar af vettenskap och konst arbetar att dana en ny.⁹⁷

En sådan fullständig diskontinuitet med det förgångna låg i förlängningen av *Phosphoros* projekt. Detta postulerade samtidigt antikens förebildlighet, inte som en modell att efterbilda, utan som en historisk referenspunkt.

När Palmblad som etablerad professor i grekiska lät ge ut tvåbandsverket *Grekisk Fornkunskap* (1843–1845), inledde han den första volymen med en bild av den forntid som ligger ”framför oss”:

Forntiden ligger framför oss grusad och sönderslagen i oräkneliga bitar. Den, som försöker att framte en bild af denna tid, måste först samla dessa stycken, ordna och sammansätta dem, samt sedan, för att göra taflan hel, här och der ifylla de tomma rummen. Hans arbete blir alltså en mosaik – och det af det svåraste slag, ty det erfordrar ej allenast den mödosammaste forskning efter de minsta bitar, ej allenast den skarpaste pröfning, utan äfven till en viss grad en divinatorisk förmåga.⁹⁸

Återvändandet till antiken innebar för romantikerna en dubbel rörelse av sådan art. Beträktarens framåtriktade ambitioner, begäret att av grus och rester upprätta en bärkraftig byggnad, *divinationen* i dess dubbla betydelse av välgrundad gissning och gudomlig ingivelse – det var vad som krävdes för att bringa den döda antiken till liv. Tanken fångas enigmatiskt i Palmblads inledningsord: Forntiden ligger framför oss.

Tack

Författaren är anställd som Pro Futura Scientia Fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study (SCAS) och Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Dessa samt Riksbankens Jubileumsfond tackas för ekonomiskt stöd, liksom Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, som finansierade det inledande arbetet med denna artikel. Barbro Klein och David Westberg tackas för synpunkter på manus.

LITTERATUR

Handskrifter

Kungliga biblioteket (KB): Ep. H 2:I, Ep. H 2:II:I, Ep. H 2:II:2.

Uppsala universitetsbibliotek (UUB): G 8 a, G 8 h, G 61, U 158, U 165, U 166, U 167, U 168 och U 169.

Publicerade arbeten

Akujärvi, Johanna (2010), ”Innovatörer och traditionalister. Om tidiga svenska klassikeröversättares syn på sin roll i det svenska litterära systemet”, i *Transformationer. Valda texter från International Association of Scandinavian Studies (IASS) 28:e konferens i Lund 2010*, red. Per Erik Ljung, Lund: CSS, s. 231–246.

- Akujärvi, Johanna (2014 a), "Suethice. Dissertationer, disputationer och dissertationsöversättningar under 1800-talet", i *Aigis. Elektronisk tidskrift för klassiske studier i Norden*, vol. 14, n:o 1: <http://aigis.igl.ku.dk/2014,1/JA-Suethice.pdf>.
- Akujärvi, Johanna (2014 b), "Homerus öfwersatt på Svenska och på metrisk wers!! Om 1800-talets svenska Homeros-översättningar", *Årsbok*, Lund: Vetenskaps societeten i Lund, s. 5–22.
- Algulin, Ingemar (1986), *Nyklassicism som litterär tradition. En historisk överblick*, Partille: P. Åström.
- Amenius, Ragnar (1973–1975), "Göran (Georg) Ingelgren", i *Svenskt biografiskt lexikon*, band 20, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon, s. 8.
- Arvastson, Allan (1962), "Prudentiustolkningar i svenskt psalmboksarbete", i *Svensk teologisk tidskrift*, s. 95–110.
- Atterbom, Per Daniel Amadeus (1992), *Rimmarbandet. En satirisk pjäs* (1810), utg. Louise Vinge, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Bergh, Gunhild (1916), *Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen*, diss. Uppsala, Stockholm: Jacob Bagges Söners Aktiebolag.
- Berghahn, Klaus L. (1996), "Weimarer Klassik + Jenaer Romantik = Europäische Romantik?", i *Monatshefte*, vol. 88, n:o 4, s. 480–488.
- Bergsten, Staffan (1960), "Stagnelius' Bacchanterna. Studier i dramats uppbyggnad och symbolik", i *Samlaren* 81, s. 113–149.
- Biblia, thet är all then heliga skrift på swensko efter konung Carl then tolfte befalning medh förriga editioner jämnförd [...]* ([1703] 1978) Stockholm: Gidlund.
- Bothe, Friedrich Heinrich (1808), *Pindars Olympische Oden in ihr Sylbenmaaß verdeutscht*, Berlin: Friedrich Braunes.
- Bowra, Cecil Maurice (1952), "Orpheus and Eurydice", i *The Classical Quarterly* 2:3/4, s. 113–126.
- Brunck, Richard Franz Philipp (red.) (1773), *Analecta Veterum Poetarum Graecorum*, del II, Strasbourg: Sumtibus Bibliopolii Academici.
- Buschmeier, Matthias (2011), "Friedrich Schlegels Klassicismus", i *Antike – Philologie – Romantik. Friedrich Schlegels altertumswissenschaftliche Manuskripte*, Paderborn: Schöningh, s. 227–250.
- Böttiger, Carl Wilhelm (1874), *Aurora-förbundet i Upsala*, Stockholm: Norstedts.
- Creuzer, Friedrich (1805), "Plotinos, von der Natur, von der Betrachtung und von dem Einen", *Studien*, erster Band, hrsg. Carl Daub & Friedrich Creuzer, Frankfurt & Heidelberg, s. 30–103.
- Fredén, Gustaf (1958), *Orpheus and the Goddess of Nature*, Göteborg: Almqvist & Wiksell.
- Frunck, Gudmund (1886–1903), *Brefrörande nya skolans historia 1810–1811*, Uppsala: Svenska Litteratursällskapet.

- [Geijer, Erik Gustaf] (1811), rec. av *Edda eller Skandinawernes Hedniska Gudsälära, Iduna. En Skrift för den Nordiska Fornålderns Älskare*, häfte 1, s. 69–90.
- Griffith, Mark (1977), *The Authenticity of "Prometheus Bound"*, Cambridge: Cambridge University Press.
- G:son Berg, Ruben (1905), "Stilistiska sträfvanden hos Tranér och Adlerbeth", i *Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning* 5, s. 205–233.
- [Hammar-sköld, Lorenzo] [1810], rec. av *Phosphoros* för juli–aug. 1810, i *Polyfem*, andra samlingen, n:o 32–35 (opag.).
- [Hammar-sköld, Lorenzo] [1811], "Reflexioner", i *Polyfem*, fjärde samlingen, n:o 25 (opag.).
- [Hammar-sköld, Lorenzo] (1813), rec. av *Phosphoros* 1812, n:o I och II, i *Svensk Literatur-Tidning*, n:o 22, sp. 337–352, n:o 23, sp. 353–368 och n:o 24, sp. 369–376.
- [Hammar-sköld, Lorenzo] (1814), rec. av *Phosphoros* 1813, i *Svensk Literatur-Tidning*, n:o 51, sp. 793–808.
- [Hammar-sköld, Lorenzo] (1816), rec. av Marcus Wallenbergs övers. av Homeros *Iliaden*, i *Svensk Literatur-Tidning*, n:o 8, sp. 113–128 och n:o 9, sp. 129–144.
- [Hammar-sköld, Lorenzo] (1818), rec. av Gustaf Regnér, *VitterhetsNöjen*, del II, i *Svensk Literatur-Tidning*, n:o 19, sp. 302–304 och n:o 23, sp. 353–363.
- Hammar-sköld, Lorenzo (1819), *Svenska Vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*, del II, Stockholm: Imnelius.
- Heath, John (1994), "The Failure of Orpheus", i *Transactions of the American Philological Association* 124, s. 163–196.
- Hellsten-Wallin, Elisabet & Isak Wallin (1954), *Den unge Atterbom och romantiken. Genombrottsåren*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Henrikson, Paula, (2004), *Dramatikern Stagnelius*, diss. Uppsala, Stockholm/Stehag: Symposion.
- Henrikson, Paula (2010), "En gigantisk journal' – om utgivningen av *Phosphoros*", i *Phosphoros 1810. Faksimilutgåva*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. VII–LII.
- Henrikson, Paula (2012), "Tolf sättare där stå och hvässa snillets pilar' – om *Phosphoros* 1811", i *Phosphoros 1811. Faksimilutgåva*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. IX–XXXI.
- Heyne, Christian Gottlob & Gottfried Hermann (red.) (1807), *Pindari carmina et fragmenta*, vol. I, Oxford: Typis N. Bliss.
- Hjärne, Rudolf (1882), *Dagen före drabbningen eller Nya skolan och dess män i sin uppkomst och sina förberedelser 1802–1810*, Stockholm: Beckman.
- Holmberg, Claes-Göran (1987), *Upprorets tradition. Den unglitterära tidskriften i Sverige*, Stockholm/Lund: Symposion.

- Jauss, Hans Robert (1987), "Deutsche Klassik – eine Pseudo-Epoche?", i *Epochenschwelle und Epochenbewusstsein*, hrsg. Reinhart Herzog & Reinhart Koselleck, München: Wilhelm Fink, s. 581–585.
- Josefsson, Urban (2002), "*Det romantiska tidehvarvet*". *De svenska romantikernas medeltidsuppfattning*, diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kellgren, Johan Henrik (1939), *Samlade skrifter*, del II, utg. Sverker Ek & Allan Sjöding, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Kulling, Jacob (1931), *Atterboms "Svenska siare och skalder"*. *En undersökning av hans litteraturhistoriska forskning*, diss. Stockholm: Stockholms högskola.
- Landen, Leif (1973), *Gudmund Jöran Adlerbeth. En biografisk och litteraturhistorisk studie med tonvikt på Poetiska Arbeten 1803*, diss. Lund: Gleerups.
- Leopold, Carl Gustaf af (1813), "Silfvertonen, eller Tasso i Phosphorisk öfversättning (Något om Språk och Styl i Poesien)", i *Journal för Litteraturen och Theatern*, n:o 34, 35 och 37.
- Lilja, Eva (2006), *Svensk metrik*, Stockholm: Svenska Akademien.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, [Grillby]: [Lärdomshistoriska samf.].
- Lindroth, Sten (1980), "Homeros i Sverige", *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok*, s. 126–134.
- Lindroth, Sten (1981), *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*, Stockholm: Norstedts.
- Ljunggren, Gustaf (1890) *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död, del 4 ("Striden emellan gamla och nya skolan", del 1)*, Lund: Gleerups.
- Ljunggren, Gustaf (1895) *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död, del 5 ("Striden emellan gamla och nya skolan", del 2)*, Lund: Gleerups.
- Ljunggren, Torsten (1952), *Lorenzo Hammarösköld som kritiker. Med särskild hänsyn till hans förhållande till Tegnér*, diss. Stockholm, Lund: Gleerups.
- Lysell, Roland (2010), "Poeta vates i P.D.A. Atterboms 'Prolog'", i *Poeter och profeter. Från Platon till Mare Kandre*, red. Anna Carlstedt & Anders Cullhed, Hedemora & Möklinta: Gidlunds, s. 127–142.
- Magnusson, Sigvard (1936), *Det romantiska genombrottet i Auroraförbundet ur idé-historisk synpunkt*, diss. Stockholm: Bonniers.
- Malmström, Bernhard Elis (1868), *Grunddragen af svenska vitterhetens historia, del 4–5 ("Striden mellan gamla och nya skolan", del 1–2)*, Örebro: Lindh; Bohlin.
- Malmström, Sten (1971), "Några Horatiusöversättningar som stilspegel", i *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri*, 47, n:o 2, s. 62–80.
- Maurer Zenck, Claudia (hrsg.) (2004) *Der Orpheus-Mythos von der Antike bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main: Lang.
- Messlin, Dorit (2011), *Antike und Moderne. Friedrich Schlegels Poetik, Philosophie und Lebenskunst*, Berlin: de Gruyter.

- Mogren, Jan (1963), *Antik poesi i svensk översättning. Två studier*, Lund: Gleerups.
- Norling, Börje (1880), *Nya skolan bedömd i litteraturhistorien. Anmärkningar*, Stockholm: Seligmann.
- Olsson, Henry (1927), C.J.L. *Almqvist före Törnrosens bok*, diss. Stockholm: Bonniers.
- [Osign., Bengt Johan Törneblad?] (1810), "Prospektus", i *Nya Posten*, n:o 65, 67, 68 och 73.
- [Osign., Johan Christoffer Askelöf el. Lorenzo Hammarsköld?] [1811], "Hwad utsigt till förbättring lemna oss de sednaste uppträden i vårt lärdomsrike?", i *Polyfem*, fjärde samlingen, n:o 40–43 (opag.).
- [Palmblad, Vilhelm Fredrik] 1840, "Hammersköld, Lorenzo", i *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, band 6, s. 60–65.
- Palmblad, Vilhelm Fredrik (1843–1844), *Grekisk Fornkunskap*, del 1, Uppsala: Palmblad.
- Phosphoros*, Uppsala 1810, 1811, 1812–1813.
- Röhl, Magnus (1997), *Kalliope på svenska cirka 1720–1830. Ett bidrag till vår kännedom om detaljer och dominanter i det versepiska Sverige*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Schlegel, Friedrich (1979), *Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe*, hrsg. Ernst Behler, erste Abteilung, Band I (Studien des klassischen Altertums), hrsg. Ernst Behler, München, Paderborn etc.: Schoeningh.
- Schneider, Sabine (2002), "Klassicismus und Romantik – zwei Konfigurationen der einen ästhetischen Moderne. Konzeptuelle Überlegungen und neuere Forschungsperspektiven", i *Jahrbuch der Jean-Paul-Gesellschaft* 37, s. 86–128.
- Stålmarch, Torkel (u.å.), "Vilhelm Fredrik Palmblad, 1788–1852", i *Svenskt översättarlexikon*: www.oversattarlexikon.se/artiklar/Vilhelm_Fredrik_Palmblad.
- Svensden, Paulus (1940), *Gullalderdrøm og utviklingstro. En idéhistorisk undersøkelse*, Oslo: Gyldendal.
- Sylwan, Otto (1934), *Den svenska versen från 1600-talets början. En litteraturhistorisk översikt*, del III ("Romantiken"), Göteborg: Wettergren & Kerbers.
- Söderlund, Petra (2000), *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810–1830*, diss. Uppsala, Hedemora: Gidlunds.
- Tegnér, Esaias (1919), "Flyttfåglarna" (1812), i förf:s *Samlade skrifter*, utg. Ewert Wrangel & Fredrik Böök, del II, Stockholm: Norstedts.
- Tengström, Emin, *Broar till antiken. Antikens inflytande på svenskt samhälls- och kulturliv 1780–1850*, Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället.
- Thom, Johan C. (2006), *Cleanthes' Hymn to Zeus. Text, translation, and commentary*, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Tykesson, Elisabeth (1954), *Atterbom. En levnadsteckning*, Stockholm: Norstedts.

- Törneros, Adolph (1962), *Brev och dagboksanteckningar*, del IV, utg. Nils Afzelius, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet.
- Vinge, Louise (1978), *Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821*, Lund: Gleerups.
- Vinge, Louise (2008), "Översättningarnas plats i litteraturhistorieskrivningen", i *Theorier om verklig diktning – festskrift till Per Erik Ljung*, red. Birger Hedén, Erik Hedling m.fl., Lund: Absalon.
- Walker, Daniel Pickering (1953), "Orpheus the Theologian and Renaissance Platonists", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 16:1/2, s. 100–120.
- [Wallin, Johan Olof] (1809), "Något om Gaturenhållningen", i *Journal för Litteraturen och Theatern*, n:o 75.
- Walzel, Oskar (1932), *Das Prometheusymbol von Shaftesbury zu Goethe* (1910), München: Hueber.
- Winckelmann, Johann Joachim (1764), *Geschichte der Kunst des Alterthums*, Dresden: Walther.
- Wretö, Tore (1977), *Det förklarade ögonblicket. Studier i västerländsk idyll från Theokritos till Strindberg*, Uppsala: Uppsala universitet.

NOTER

- 1 Holmberg 1987, s. 30.
- 2 Förbundets handlingar är samlade i U 158, U 165, U 166, U 167, U 168 och U 169 på Uppsala universitetsbibliotek. I handlingarna förtecknas eller återges översättningar samt recensioner över dessa. Bland översatta författare kan nämnas (pseudo-)Moschos, Homeros, Sapfo, Trifiodoros och Prudentius, men också Horatius och Ovidius. En del av dessa skulle inflyta i *Phosphoros*.
- 3 UUB, U 169, s. 71r: "Man öfverenskom att verket borde benämnas Orphika, och vid början af det inträdande året utgifvas." Jfr Böttiger 1874, s. 113; Magnusson 1936, s. 149.
- 4 Det sista häftet utgavs först 1814. Auroraförbundet och bakgrunden till *Phosphoros* diskuteras bl.a. i Malmström 1868; Böttiger 1874; Norling 1880; Ljunggren 1890 och 1895; Magnusson 1936; Vinge 1978; Henrikson 2010 och 2012.
- 5 Om intresset för grekisk litteratur i Auroraförbundet och dess beroende av Friedrich Schlegel, se Vinge 1978, s. 38ff. Sylwan (1934, s. 17) konstaterar: "Av de c:a 500 sidor, som i *Phosphoros* inrymts åt diktningen, uppvisa mer än 200 antika versmått [...]" Jfr Josefsson (2002, s. 145), som konstaterar: "I tidskriften förekommer ett stort antal originaldikter som på olika sätt gör bruk av den antika mytologin och vid sidan av dessa återfinns flera svenska tolkningar ur den antika litteraturen. Över huvud taget kan det sägas att motiven och symbolerna som förekommer i denna publikation bär en betydligt starkare prägel av antiken än av medeltiden." Om nyklassicism i svensk litteratur, se Algulin 1986 samt Ljunggren 1952, s. 36.
- 6 UUB, U 167, s. 5r (jfr Böttiger 1874, s. 120). I UUB, U 158, s. 50r framgår att Atterbom hade invändningar mot formuleringen: "Är det ensamt ur Fortidens Auktorer, som vi hämta dessa grunder?" Invändningar formuleras också i Atterboms kommentarer till dikten "Skaldar-mal", *Phosphoros* 1811, s. 12: "Skulle ej Poesiens ideala princip hafva framträdtt kraftigare i Svithiod än i Hellas?"

- 7 UUB, U 169, s. 35v–36r; jfr Böttiger 1874, s. 111 samt Magnusson 1936, s. 149.
- 8 Brev från Atterbom till Hammarsköld 12 aug. 1810, KB, Ep. H 2:II:1, brev 110 (Frunck 1886–1903, s. 120). Om *Lyceums* nyklassiska inriktning, se Ljunggren 1952, s. 174.
- 9 [Osign., Törneblad?] 1810, n:o 68.
- 10 [Wallin] 1809, n:o 75; jfr Hjärne 1882, s. 421.
- 11 Denna är särskilt framträdande i Lorenzo Hammarskölds omfattande artikel ”Jemförelse mellan Grekiska och Fransyska Tragedien, som inleddes i septembernumret 1810 av *Phosphoros* och avslutades först i september/oktobernumret 1811.
- 12 Se Winckelmann 1764 samt ”Über das Studium der griechischen Poesie” (1797) i Schlegel 1799, s. 217–367. Om de svenska romantikerna och nyhumanismen, se t.ex. Lindberg 1987, s. 34 och Josefsson 2002, s. 144ff.
- 13 *Phosphoros* 1810, s. 3. Raderna citeras i Carl Gustaf af Leopolds uppgörelse med Atterboms Tasso-översättning i *Phosphoros*; se Leopold 1813, n:o 37. Den senaste studien av dikten återfinns i Lysell 2010.
- 14 ”Thebaiden står otwifwelagtigt här för att beteckna Antiken; men wi twifla på att denna bild är wäl funnen. Thebaiden har wisseligen, så mycket wi weta, hwarken i politiskt eller litterärt afseende karakteriserat sig som Typus af Antiken eller Gräciteten”. [Hammarsköld] [1810], n:o 32; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 156. Lysell 2010, som noterar hur bilderna i ”Prolog” går ”såväl i grekisk som i biblisk riktning” (s. 134) och hur i Atterboms värld ”hel-lenskt och kristet blandas” (s. 137), pekar på ”de kristna soldater från Tebais i Egypten som led martyrdöden för sin tro” (s. 134); se även Hellsten-Wallin & Wallin 1954, s. 80.
- 15 Korset och liljan återkommer också i det utkast till kallelseformulär som Atterbom formulerade; se UUB, U 158, s. 31v. Om Eros och Psyche i en romantisk kontext, se även Henrikson 2004, s. 235ff.
- 16 UUB, U 168, s. 49v. Se även Tykesson 1954, s. 53; jfr Henrikson 2010, s. XXVIII.
- 17 Med formuleringen ”den ädla enfald” anknöt även Gustaf Regnér 1786 till Winckelmann; se Mogren 1963, s. 10f. samt Bergh 1916, s. 192f.
- 18 *Phosphoros* 1810, s. 39. Jfr Vinge 1978, s. 62, 64.
- 19 I tidskriften *Polyfem* konstateras att ”Phosphoros sjelfbewisar, för den som förstår honom, huru stort företräde den Grekiska, i poetiskt afseende, mången gång har för den Romerska” ([Osign., Askelöf el. Hammarsköld?] [1811], n:o 43; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 636). Jfr hur författaren i samma artikel manar till svensk efterbildning av antika versformer; se Vinge 1978, s. 78. Emin Tengström förtecknar antiköversättningar i *Phosphoros* i Tengström 2014, s. 83f.; se även s. 192.
- 20 I Malmström 1971 (se s. 64f. och 66) diskuteras Elgströms Horatiusöversättning i *Polyfem*.
- 21 Bland de översättningar som presenterades i Auroraförbundet fanns dock fler romerska verk. Det grekiska intresset genomsyrar även andra delar av romantikernas antikengagemang. Den 5 maj 1811 skrev Hammarsköld till Atterbom om sin önskan att Palmblad skulle låta utge en ”corpus Græcorum” (UUB, G 8 h, brev 303). Palmblad och Atterbom svarade den 8 maj 1811: ”En Corpus Scriptorum Græcorum vore min högsta önskan; men derpå kunde endast 50 personer påräknas. – De Latinska Författarne åter böra väl köpas af Prester och Husfäder, som ha barn.” KB, Ep. H 2:II:2, brev 201 (Palmblad för pennan). (Frunck 1886–1903, s. 295, 300.) Hammarsköld hade också planer på en grekisk-svensk ordbok som han 1807 ventilerade för Christopher Dahl; se Hjärne 1882, s. 270.
- 22 Även Per Elgström var i Auroraförbundet en viktig översättare; se Böttiger 1874, s. 212. Om Hammarskölds insatser som översättare, se Ljunggren 1952, *passim*; om Palmblad, se Stålmarck u.ä.; om Ingelgren, se Amenius 1973–1975. Den oidentifierade personen är möjligen psalmför-

- fattaren och juristen Per Olof Nyström; se Söderlund (2000), s. 350. Signaturen skrivs i 1811 års *Phosphoros* –n–m men i den avslutande översikten 1813 N–M, vilket gör invändningen i Henrikson 2012, s. XXV mindre vägande.
- 23 Hammarsköld till Clas Livijn 2 maj 1806, KB Ep. H 2:I, brev 152 (Hjärne 1882, s. 242). Om tidens översättningsstrider och -ideal, se t.ex. G:son Berg 1905; Sylwan 1934; Landen 1973; Wretö 1977 och Akujärvi 2010.
- 24 *Phosphoros* 1810, s. 37f. Prudentius (ca 348–efter 405) är tillsammans med Ausonius (ca 310–394) de senaste bland här behandlade författare.
- 25 [Hammarsköld] [1810], n:o 33. Se vidare Arvastson 1962, s. 103ff.
- 26 "Ilios' Eröfring", *Phosphoros* 1812–1813, s. 17–41. Trifiodoros levde troligen under det senare 200- eller tidiga 300-talet; detta är det enda bevarade bland hans verk. Översättningen är gjord efter Gottfried Heinrich Schäfers edition (Leipzig 1808). Hammarsköld menar att översättningen "om vi ej bedraga oss, [är] den första som Tryphiodors poem på något modernt språk erhållit"; han berömmar dess klangrikhet men menar att denna vunnits till priset av "de hårdaste transpositioner och osvenska konstruktioner" ([Hammarsköld] 1813, sp. 341–342; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 249). Se vidare Sylwan 1934, s. 126 och Röhl 1997, s. 126, 130.
- 27 Palmblads avhandling bar titeln *Quinti Calabri ΠΑΡΑΕΠΙΤΟΜΕΝΩΝ ΟΜΗΡΩ liber primus* och Ingelgrens *Tyrteie quæ supersunt ΠΟΑΕΜΙΣΤΗΡΙΑ* (båda 1809). Lindroth 1980, s. 130, konstaterar att Dahl "gjorde en viktig insats också genom att orientera de svenska läroverken mot nyhumanismen"; se vidare Lindberg 1987, s. 128–134 samt Lindroth 1981, s. 206; jfr även Vinge 1978, s. 52f. Om 1800-talets dissertationsöversättningar, se vidare Akujärvi 2014 a.
- 28 Uttrycket används av Hammarsköld i brev till Palmblad den 27 jan. 1811 (UUB, G 8 a, brev 51; se Frunck 1886–1903, s. 222).
- 29 Om dissertationerna och deras mottagande, se t.ex. Vinge 1978, s. 52–54, Röhl 1997, s. 129f. och Akujärvi 2010, s. 239ff. Se även Ljunggren 1890, s. 210ff. Ingelgrens dissertation diskuterades i *Lyceum* samt i *Phosphoros* 1810, s. 361–366. Palmblads dissertation recenserades av Per Adam Wallmark i *Journal för Litteraturen och Theatern* 1810, n:o 221 & 223; Palmblad svarade i *Sändebref till de Journalister ifrån öfversättaren af Kointos Kalabros* (1810); Wallmark svarade i *Journal för Litteraturen och Theatern* 1810, n:o 269–273, och Palmblad lät trycka "Sändebrefwet N:o 2" i *Polyfem*, tredje samlingen (1810), n:o 1–3.
- 30 *Phosphoros* 1810, s. 354. Recensionen av *Lyceum* är samförfattad av Atterbom och Palmblad; att den senare ansvarade för decembernumrets granskning, där diskussionen av Adlerbeth ingår, framgår av Frunck 1886–1903, s. 188f. I *Polyfems* fjärde samling (1811) tillskrevs Adlerbeth rentav rollen som den nya litterära epokens inledare; se Vinge 1978, s. 73.
- 31 Se Ljunggren 1952, s. 174f. samt Landen 1973, s. 265. Om recensionen, se även Sylwan 1934, s. 121.
- 32 *Phosphoros* 1810, s. 357. Adlerbeth svarade Hammarsköld i *Lyceum* 1811; se Ljunggren 1952, s. 176. Se även G:son Berg 1905, s. 206f.
- 33 *Phosphoros* 1810, s. 361. Palmblads tveksamhet inför Adlerbeths översättargärning uttrycks skarpare i brev, se Frunck 1886–1903, s. 188f. Sylwan har konstaterat att "Adlerbeth hade fått efterföljare, som mera obetingat hyllade den tyska ortodoxien" (Sylwan 1934, s. 122). Jfr även G:son Berg 1905, s. 207f.
- 34 *Phosphoros* 1811, s. 286, 289. Se vidare Röhl 1997, s. 175f. och Tengström 2014, s. 85f. Palmblads stora insats på metrikens område skulle bli "Svensk Verslära. Virgilii tolkare vördnadsfullt tillegnad" (*Phosphoros* 1811, s. 488–568), ett arbete som jag måste förbigå här. Eva Lilja kallar det ett "antikiserande försök" (Lilja 2006, s. 166). Sylwan 1934 behandlar Palmblads verslära på s. 122ff.; jfr s. 125: "Den riktning i metriken, som i Palmblad hade sin mest hängivne anhängare,

- var en följd av den uppfattning av fornvärlden, som förkunnats av Winckelmann och hans efterföljare.”
- 35 Atterbom till Hammar-sköld 4 feb. 1811, KB, Ep. H 2:II:2, brev 164 (Frunck 1886–1903, s. 229). Jfr även Wretö 1977, s. 151.
 - 36 Se därom t.ex. G:son Berg 1905, s. 210 samt Landen 1973, s. 271f.
 - 37 [Hammar-sköld] 1816, sp. 136; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 270.
 - 38 Se Mogren 1963, s. 15f. Jfr dock Landen 1973, s. 260, som menar att romantikerna i likhet med gustavianerna i första hand engagerade sig för den latinska litteraturen. Om Homeros i Sverige, se Lindroth 1980 samt Röhl 1997, s. 119–130. Också Johanna Akujärvi behandlar ämnet i en nyutkommen artikel, se Akujärvi 2014 b.
 - 39 I recensionen av Tranér's Homerosöversättning lyfter Atterbom och Palmblad fram *hjelmbuskvinkande* som en lyckad konstruktion (*Phosphoros* 1810, s. 373; jfr *Phosphoros* 1811, s. 75–79 och se vidare Röhl 1997, s. 128). G:son Berg konstaterar annars att Tranér ”endast i någon mån” hade inflytande på fosforisternas översättningar och att hans stilistiska strävanden huvudsakligen går ”jämsides med de nyromantiska”; se G:son Berg 1905, s. 230.
 - 40 [Hammar-sköld] 1816, sp. 123f.; ”efterbilda” här rättat till ”efterbilda”. Jfr [Hammar-sköld] 1818, sp. 359, som menar att den balans mellan vokaler och konsonanter som är gemensam för svenskan och grekiskan gör dessa språk särskilt ”intagande för örat och kraftigare verkande på inbillningen” än latinet, där vokalerna överväger, och tyskan, där konsonanterna överväger.
 - 41 Hos Ingelgren hittar vi adjektivet *bestormelig* (ἄμβρατος) och hos Palmblad ett flertal verbbildningar på be- och för-; se G:son Berg 1905, s. 219ff.
 - 42 *Phosphoros* 1810, s. 357; jfr *Phosphoros* 1811, s. 278.
 - 43 *Phosphoros* 1811, s. 213.
 - 44 Tegnér 1919, s. 97.
 - 45 Heyne & Hermann 1807, s. 151–154.
 - 46 Atterbom 1992, s. 50. I *Phosphoros* 1811, s. 256 kallas Pindaros ”den grekiska lyrikens Sultan”.
 - 47 Bothe 1808; det fjortonde odet återfinns på s. 192–197.
 - 48 *Phosphoros* 1810, s. 92.
 - 49 [Hammar-sköld] [1810], n:o 34; denne kritiserar dock ordbildningen (jfr Ljunggren 1890, s. 198 not 7).
 - 50 Hammar-sköld till Livijn 12 sept. 1811, KB, Ep. H 2:II:2, brev 238 (Frunck 1886–1903, s. 352). Ljunggren 1890, s. 198, menar att översättningen är ”utan synnerligt värde”; Stålmarck u.å. menar dock att man ändå måste ”respektera hans omsorg och ambitioner”.
 - 51 Se vidare Johanna Akujärvis bidrag om Palmblad som tragediöversättare i denna volym; Sylwan (1934, s. 126) har konstaterat att Palmblad gjorde ”sin egentliga insats” i fråga om den jambiska trimetern. Först under det senare 1800-talet och 1900-talet började sådana särdrag i dramat uppmärksammas som skulle leda till att attributionen till Aischylos ifrågasattes; se Griffith 1977, s. 1–7.
 - 52 Palmblad och Atterbom till Hammar-sköld 8 maj 1811 (Atterbom för pennan), KB, Ep. H 2:II:2, brev 201 (Frunck 1886–1903, s. 301f.).
 - 53 Hammar-sköld till Livijn 14 aug. 1811, KB, Ep. H 2:II:2, brev 226 (Frunck 1886–1903, s. 334). ”Tunguser” användes som ett nicknamn för Gamla skolan. Jfr brev från Hammar-sköld till Livijn 12 sept. 1811, KB, Ep. H 2:II:2, brev 238 (Frunck 1886–1903, s. 353): ”Deremot är öfversättningarna af Ritogar och Wanda och Æschyli Prometheus, i 3^e häft. af Phosphor. rent af Translatöriska mästestycken.”
 - 54 *Phosphoros* 1811, s. 267.
 - 55 Kellgren 1939, s. 208. Jfr Landen 1973, s. 259f.; Malmström 1971, s. 62ff. och Bergh 1916, s. 193. Jfr även Hammar-sköld 1819, s. 26.

- 56 *Phosphoros* 1811, s. 267.
- 57 Henrikson 2004, s. 312–334. Om Prometheusmytens reception, se t.ex. Walzel 1932.
- 58 *Phosphoros* 1811, s. 250, 251; se även Atterbom i *Phosphoros* 1811, s. 13.
- 59 *Phosphoros* 1811, s. 259; jfr s. 263 samt 264, där Palmblad ur Hesiodos *Theogoni* utvinner budskapet att det skulle födas ”en son, som engång skulle beherrska gudar och menniskor”.
- 60 *Phosphoros* 1811, s. 252.
- 61 *Phosphoros* 1811, s. 254.
- 62 *Phosphoros* 1811, s. 265.
- 63 *Phosphoros* 1811, s. 234 resp. s. 246.
- 64 *Phosphoros* 1812–1813, s. 236, 310. Jfr Ljunggren 1952, s. 222.
- 65 *Phosphoros* 1812–1813, s. 227f. Thomas Taylor översatte Plotinos till engelska; 1787 kom t.ex. *Enneaderna* 1.6, *Concerning the beautiful; or, A paraphrase translation from the Greek of Plotinus*. I *Studien* (1805) översatte Creuzer ett parti ur *Enneaderna*, men Hammarskölds översättning överlappar inte med detta.
- 66 Den 30 aug. 1811 skrev Palmblad och Atterbom till Hammarsköld att *Studien*, av vilken de äger fyra delar, är ”den bästa tidskrift som nu finnes i Tyskland och kanske funnits”, KB, Ep. H 2:II:2, brev 233; Palmblad för pennan (Frunck 1886–1903, s. 345).
- 67 Creuzer 1805, s. 85, not.
- 68 Se *Phosphoros* 1812–1813, s. 298, 302, 304, 307 och 309. År 1814 skulle Hammarsköld utveckla Plotinosintresset i *Bref öfver Plotins filosofiska lärobyggnad*; se därom Ljunggren 1952, s. 224f.
- 69 [Geijer] 1811, s. 75f.
- 70 UUB, U 169, s. 39v. Atterbom uttryckte sin sympati för förslaget (s. 40r), men eftersom namnet Auroraförbundet redan var taget stannade man vid det. Se även Böttiger 1874, s. 283f.
- 71 Dikten, tidigare attribuerad till Moschos, är skriven av en okänd poet, trol. omkr. 100–50 f.Kr.
- 72 Se Bergsten 1960, s. 147.
- 73 *Phosphoros* 1811, s. 319. Se Bowra 1952, s. 120; jfr Heath 1994, s. 189f.
- 74 *Phosphoros* 1810, s. 164. Antipatros från Sidon levde trol. på 100-talet f.Kr.
- 75 Epigrammet återfinns i Brunck (red.) 1773, s. 24.
- 76 Originalen har Οὐκ ἔτι θελομένης, Ὀρφεῦ, δρύας, οὐκέτι πέτρας / ἄξεις, οὐ θηρῶν αὐτονόμους ἀγέλας.
- 77 *Phosphoros* 1810, s. 338.
- 78 *Phosphoros* 1811, s. 272f. Kleanthes levde ca 331–232 f.Kr. Hur Zeus i Kleanthes hymn skildras ”in rather personalist and theistic terms” diskuteras i Thom 2006, s. 20–27 (cit. s. 20).
- 79 *Phosphoros* 1811, s. 273. Aratos föddes ca 315 och dog före 240 f.Kr.
- 80 Översättningarna av Kleanthes och Aratos återges som bilagor till Palmblads Aischylosöversättning, där de används som argument för de eleusinska mysteriernas monoteistiska karaktär; se *Phosphoros* 1811, s. 263.
- 81 Se t.ex. Walker 1953; Fredén 1958; Maurer Zenck (hrsg.) 2004; Messlin 2011, s. 241.
- 82 Bergsten 1960, s. 135–149.
- 83 Se t.ex. Lindberg 1987, s. 40ff.
- 84 ”Tillägg nu, att vignetten betecknar, att vi tro oss vara de förste Uplysare”, skrev Elgström till Palmblad (UUB, G 61, brev 16, odar., trol. nov. 1809; jfr Böttiger 1874, s. 287).
- 85 Schlegel 1979, s. 427.
- 86 Se avdelningen ”Om grekiska culturens ursprunglighet” i Palmblad 1843–1844, ssk. s. LXXX–IX–XCVII.
- 87 Lindberg 1987, s. 139–142; cit. s. 141. Lindberg pekar på hur Palmblads ståndpunkter innebar ”markeringar av distans till den nyhumanistiska antikbilden” (s. 141), framför allt Winckel-

mann. 'Det grekiska undret' ifrågasattes för övrigt också av latinprofessorn Adolph Törneros, som hörde till romantikernas umgängeskrets i Uppsala. I en dagboksanteckning från 1822 skriver Törneros: "Hvarföre skole vi hänga de gamla i kjorteln beständigt, då desse i stället utbildade sig sjelfva? frågar nymodigen. Om detta vore fullt sannt, att de hemtade allt af sig sjelfva, så vore dock svaret lätt: de behöfde mindre några Classiska mönster, emedan de sjelfva voro det: – hela tiden var classisk. Likväl kommo de, lika litet som vi, långt fram, utan rika skatter af tradition. De hade sina förfäders lif, och deras minnen från dunkla urtider i arf, och behöfde alltid stödja sig på dem." (Törneros 1962, s. 12.)

- 88 [Hammarssköld] [1811]; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 156.
- 89 Atterboms avhandling bar titeln "C. A. EHRENSVÄRDS Lära om Skönhet och Konst, visad i sina grunddrag", *Phosphoros* 1812–1813, s. 374. I sammanhanget hänvisar Atterbom också till Palmblads kommentarer till Prometheusöversättningen. Se också Atterboms kommentarer till "Skaldar-mål" i *Phosphoros* 1811, s. 13: "Äfven i Äschyli *Prometheus* förekommer en dylik profetia om den herrskande Guda-ättens fall."
- 90 *Phosphoros* 1812–1813, s. 376; Norden inkluderar även Tyskland. Jfr diskussionen hos [Hammarssköld] 1814, sp. 806f. [sidan felpaginerad]; ang. attributionen, se Ljunggren 1952, s. 257. Se även Vinge 1978, s. 94 och Svendsen 1940, s. 220f. Det förekommer också Atlantisdrömmar i Rudbeckiansk anda i den svenska romantiken; se därom Olsson 1927, s. 151f. samt Kulling 1931, s. 182f.
- 91 *Phosphoros* 1812–1813, s. 385–388.
- 92 Vinge 2008.
- 93 Ljunggren 1952, s. 115f.; [Palmblad] 1840, s. 64. Om Hammarsskölds tidigt framträdande nyklassicism, se Ljunggren 1952, s. 60–71.
- 94 Jauss 1987, s. 583. Se vidare Berghahn 1996.
- 95 Schneider 2002, s. 103. Se även Messlin 2011, s. 1–40.
- 96 Buschmeier 2011, s. 228.
- 97 *Phosphoros* 1811, s. 570. Jfr Vinge 1978, s. 60, 78.
- 98 Palmblad 1843–1844, s. III.

Svenska filologer och översättning inom och utanför universitetet

Exemplet dramaöversättning på 1800-talet

Johanna Akujärvi

Inledning

Översättning av antika texter verkar alltid ha bedrivits vid sidan av annan verksamhet; översättningarna tjänade till synes som merit för att befrämja översättarens huvudsyssla. Under 1600- och 1700-talen gjordes de få publicerade översättningarna från grekiska och latin huvudsakligen av präster och andra ämbetsmän. På 1800-talet träder filologerna fram som en ny grupp av översättare av antika texter. Under detta århundrade producerade de som arbetade med de klassiska språken ett betydande antal översättningar som blev publicerade dels som dissertationer och andra akademiska och pedagogiska skrifter, dels i publikationer (monografier, tidskrifter, antologier) som vände sig till en vidare läsekrets.

Denna artikel avser att lyfta fram filologernas översättningsverksamhet och undersöka översättning som en del av deras lärarverksamhet på universitet. Jag avser även att belysa förändringar i översättarens syn på översättning och förväntningar på läsaren. Syftet är inte att bedriva översättningskritik eller undersöka översättningarnas estetiska kvalitéer, utan att studera hur idéerna förändrats och debatterats. Mot bakgrund av det stora antal översättningar som publicerades som dissertationer och med 1800-talets dramaöversättning som exempel, lägger denna undersökning fokus på två översättande professorer i grekiska i Uppsala, Vilhelm Fredrik Palmblad (1835–1852) och hans efterträdare Johan Sponberg (1853–1874, med avbrott för rektorat och sjukskrivningar), samt på 1860-talets livliga översättande av grekiskt drama och översättningskritik.

Översättning på universitetet

Dissertationsöversättningar

Översättning är något som vi filologer ägnar oss åt konstant, i mer eller mindre metaforisk bemärkelse, då vi läser och tolkar våra texter. I dag skall man helst inte ägna sig åt

översättning i bokstavlig bemärkelse, inte om man vill göra karriär, och om man ändå gör det skall man veta att det inte är meriterande. På 1800-talet var översättning av de antika texterna till svenska en central del av den filologiska verksamheten. De som ägnade sig åt de klassiska språkens studium inte bara läste, tolkade och översatte texter för eget bruk utan lät även studenter disputerar på översättningar, antingen sådana som respondenten själv, eller sådana som preses gjort; det senare var vanligen fallet.¹

Dissertationsöversättningarna är ett intressant, men snabbt övergående fenomen i den svenska och finska universitetshistorien. Under perioden 1798–1894 publicerades 841 dissertationer vilkas huvudsakliga beståndsdel var översättning av ett stycke grekisk eller latinsk text. Dissertationer som består av översättning av grekiska källtexter dominerar med 647 mot 194.

Översättandets uppkomst på universitetet kan rimligen knytas till ett nyhumanistiskt intresse för antiken och dess litteraturer som blir märkbart vid Uppsala universitet under Johan Floderus och Christopher Dahls professurer.² Samtidigt som det sker en orientering bort från teologisk grekiska och praktisk latinfärdighet, fortsatte retorisk och estetisk färdighet att vara viktiga inslag i det tidiga 1800-talets universitetsutbildning. Förutsatt att disputationen fungerade, gav en översättning som specimen studenten tillfälle att demonstrera sin språkbehärskning och förmåga att tolka text, även om översättningen inte var hans egen. Bland källtexterna dominerar estetiskt tilltalande och stilistiskt och retoriskt välformulerade texter. För- och efterord, när sådana finns, tyder på att översättningarna ofta syftar till att lyfta fram textens estetiska kvalitéer och ge något slags bidrag till den svenska litteraturen. Bland mycket annat översätts drama, framför allt grekisk tragedi, mycket flitigt.

Två regleringar i de universitetsstatuter som antogs 1852 bidrog till att dissertationsöversättningarnas antal omedelbart minskade kraftigt och sedermera helt försvann. För det första, att statuterna avskaffade disputationer *pro exercitio* innebar givetvis en drastisk minskning, då sådana dissertationer utgjorde cirka 60 procent av alla dissertationsöversättningar i Sverige före 1852. För det andra, att statuterna gjorde vetenskaplig skicklighet till den enda befodringsgrunden ledde till att ett viktigt incitament att disputerar på översättning försvann över tid, då de inte värderades lika högt som avhandlingar som lade fram nya rön. Översättningarnas slutliga försvinnande från universitetsutbildningen är således nära förbundet med framväxten av en modern filologisk vetenskap i det nya utbildningsuniversitetet där värdet av det estetiska och retoriska höll på att försvinna i en tid då utvecklingen gick mot större specialisering, där professionalitet och vetenskaplighet eftersträvades.³ Samtidigt var de klassiska studierna på tillbakagång både på universitet och i läroverk.

Utöver institutionella faktorer har även personliga omständigheter påverkat dissertationsöversättningarnas produktion. Dissertationsöversättningarna fördelar sig ganska ojämnt över de knappa hundra åren. Produktionen når en kulmen på 1830-

talet med 244 och börjar dala på 1840-talet då det görs 157.⁴ Både den snabba uppgången och tidiga nedgången kan förklaras med att bara några få professorer utnyttjade möjligheten att få sina översättningar publicerade i dissertationer och när dessa avgick minskade de. Antalet dissertationsöversättningar är stort, men översättarna är få. 569 av 841 översättningar är gjorda av 10 översättande professorer i grekiska eller latin; och 365 av endast två "storöversättare". Nedgången börjar på 1840-talet när de två har gått bort.⁵

Palmblad och Spongberg

Både Palmblad och Spongberg disputerade på översättningar.⁶ Både de själva och deras studenter ägnade sig åt översättning under deras tid som professorer. De verkade på var sin sida om 1852 års reformer.

Palmblad var tidigt verksam som översättare och versteoretiker.⁷ Han sysslade med översättningar i två perioder: 1809–1813 och 1834–1851 både i och utanför akademien. Förutom dissertationen omfattade hans översättningar under den första perioden ett pindariskt ode, episka fragment samt tragedierna Aischylos *Den fjättrade Prometheus* (den första kompletta svenska översättningen av en grekisk tragedi) och Sofokles *Aias* och *Elektra*. Med undantag för de sistnämnda, som publicerades som en monografi på Palmblads förlag (av titelbladet att döma skulle den bli den första i en serie med samtliga Sofokles tragedier),⁸ publicerades översättningarna i *Phosphoros*,⁹ en månadstidskrift på Palmblads förlag där nyromantiska idéer och estetik presenterades tidigt. Denna periodens översättningar är med andra ord knutna till Palmblads förlagsverksamhet.

Efter de första försöken som översättare verkade Palmblad huvudsakligen i andra fält – som boktryckare och förläggare, som publicist och författare av skön- och facklitteratur, som docent, adjunkt och tillförordnad professor i (svensk) historia och statistik. I samband med att han sökte och så småningom fick professuren i grekiska i Uppsala (1835) återupptog han översättandet av grekisk litteratur till svenska, framför allt Aischylos och Sofokles tragedier.¹⁰ Översättningen av Sofokles *Kung Oidipus* tjänade nog, tillsammans med den latinska kommentar av samma text som publicerades som en tredelad dissertationsserie och två mer språkliga avhandlingar, som meritering till professuren.¹¹ Även Palmblads medsökande lät trycka översättningar år 1834, förmodligen som meritering till tjänsten, förutom Spongberg som lade fram en ofärdig avhandlingsserie om skriften *Peri hypsous*.¹²

73 av de 110 dissertationer vid vilkas ventilerings Palmblad presiderade under sin tid som professor bestod av översättningar. Översättningsdissertationerna kan delas in i två grupper: (1) knappt tjugo enstaka dissertationer i vilka studenten/respondenten enligt titelbladen publicerar sina egna översättningar för granskning i disputationssakten,¹³ (2) två stora dissertationsserier i vilka Palmblad hade styckat upp sina översättningar av Aischylos och Sofokles tragedier och låtit studenter trycka var sin del för

disputation.¹⁴ Dessa två serier samlades och publicerades på annat förlag.¹⁵ Palmblads arbete med att översätta Aischylos och Sofokles infaller vid en tid då intresset för de grekiska tragedierna var stort vid de svensktalande universiteten. Många av Palmblads medsökande hade översatt grekiskt drama. Vid Helsingfors universitet höll professorn i grekiska Axel Gabriel Sjöström på med att översätta Euripides tragedier, ett projekt som avbröts vid hans bortgång.¹⁶

Spongberg hade varit en av de sökande till professuren i grekiska när Palmblad fick tjänsten, och när Palmblad hade gått bort efterträdde han honom 1853.¹⁷ Den ovan nämnda universitetsreformen, som innebar början till slutet för dissertationsöversättningsarna, trädde i kraft efter magisterpromotionerna 1853 respektive 1854 i Lund och Uppsala. Spongbergs tillträde sammanfaller med att de nya statuterna blev gällande, vilket innebär att förutsättningarna för hans verksamhet som professor inte var desamma som för hans föregångare.

"Författarmödor roade knappt Spongberg", anmärker Gunnar Rudberg (1946–1947, s. 224) angående Spongbergs mycket korta publikationslista. I kontrast till Palmblad, som var oerhört produktiv inte endast som översättare, publicerade Spongberg inte mycket, men det mesta var översättningar. Magisteravhandlingen, en översättning av Pindaros andra pythiska ode, uppges i allmänhet vara skriven av honom även om titelbladet saknar uppgift om det.¹⁸ Hans specimen för meritering var en kort avhandlingsserie.¹⁹ Som professor publicerade han, när tjänsten krävde det, en latinsk översättning av början av Thukydides andra bok samt en metrisk svensk översättning av Sofokles *Aias*.²⁰ Att publikationslistan är kort behöver inte uteslutande bero på ointresse. Enligt de nya universitetsstatuterna skulle studenten/respondenten själv författa sin dissertation, vilket innebar att Spongberg inte kunde låta sina studenter disputera på hans översättningar eller studier ens om han hade velat låta dem göra det. I hans bevarade papper finns många översättningar som hade kunnat användas i dissertationer, bland annat finns där översättningar av sådana tragedier som hans studenter översatte för disputation.

Föreläsningarna ägnade Spongberg åt tolkningar av främst Thukydides, dramat och Pindaros.²¹ Att döma av Spongbergs manuskript, som finns i Uppsala universitetsbibliotek, bearbetade han översättningar och anteckningar till vissa texter flera gånger; manusen till de texter som han föreläste på är särskilt kladdiga och svårlästa.²² Variationen var inte stor och han tycks ha gått fram långsammare än föregångaren Palmblad som verkar ha varit angelägen om att få studenterna snabbt igenom större textmassor och dessutom varierade sig mer med föreläsningar om "archaeologia graeca" vissa termer.²³ Palmblads intresse, som gick utöver textstudier till *Realien*, skiljer honom från den typiske 1800-talsfilologen (jfr Lindberg 1987, s. 137–142),²⁴ vilket är en möjlig förklaring till att hans insats som ämnesföreläsare beskrivs nedsättande av Spongbergs studenter.²⁵ Detta intresse återspeglas även i studenternas dissertationer och den egna bibliografin.²⁶

Spongbergs föreläsningar bestod av utläggning och översättning av text. Texterna utlades på latin, trots studenters protester; prosa översattes även till latin medan poesi översattes till svenska.²⁷ I ett förord till sina renskrivna anteckningar från Spongbergs föreläsningar över Pindaros *Olympiska oden* (enligt föreläsningsskatalogerna 1867–1869), ger lektorn i Skara Sven Fredrik Dahlgren en kort beskrivning av hur föreläsningarna gick till.²⁸ Sponberg läste upp den grekiska texten, redogjorde för metern och gjorde en ordagrann svensk översättning, så ordagrann att Dahlgren beskriver resultatet som ”ganska kuriöst”. Detta följdes av språkliga och innehållsliga punktcommentarer; Dahlgren säger att han fann dem knapphändiga och ofta otillräckliga. Det hela avslutades med att Sponberg läste upp en metrisk översättning av hela odet, en översättning som enligt Dahlgren inte skulle kunna förstås utan den grekiska texten.²⁹ En annan före detta student beskriver föreläsningarna som ”mera lifvande och entusiasterande än i strängare mening undervisande”.³⁰

Det finns ett samband mellan Spongbergs föreläsningar, hans efterlämnade manuskript och studenternas översättningsdissertationer. De Uppsalastudenter som disputerade på översättningar följde i allmänhet Spongbergs praxis. Många översatte författare som Sponberg behandlat i föreläsningar och i manus; de flesta följde dessutom hans bruk: prosa översattes till latin och poesi till svenska. Det retoriska elementet är starkt i valet av prosatexter: Andokides, Lysias (3 dissertationer), tal och den meliska dialogen ur Thukydides *Historia* (7) samt *Sokrates försvarstal* ur Xenofons korpus. Det tragiska dominerar i valet av poetiska texter: Hesiodos, Aischylos (5) och Sofokles (4). Avviker gör två latinska översättningar av senare poetiska texter (Theokritos och Musaios) samt en svensk översättning av Platons *Faidon*. Den sistnämnda översättningens inledning låter förstå att översättaren verkade i en miljö där det naturliga valet av mål-språk hade varit latin för en källtext på prosa, men att han valde svenska eftersom han inte ansåg sig kunna bättra på den befintliga latinska översättningen av Friedrich Ast.³¹ Utdraget ur *Faidon* är den första svenska översättningen av den dialogen.

Av allt att döma gav Sponberg inte sina studenter färdiga översättningar, men han har säkerligen hjälpt dem på andra sätt, bland annat genom att låna ut manus.³² Sponberg påverkade rimligen starkt sina översättande studenter även om vissa gick sin egen väg i val av målspråk och källtext.

Förändrad syn på översättning

Från Palmblads två översättningar av *Aias* (1812 och 1841) till Spongbergs *Aias* (1866) kan man spåra en förändring i synen på hur en översättning skall te sig om/när den görs av en filolog. Denna förändring kan delvis förbindas med universitetets tilltagande specialisering.

När Palmblad åter började översätta på 1830-talet hade han reviderat sin uppfatt-

ning om vad som bör prioriteras i en översättning. "Ledighet" har blivit viktigare än "trohet" och "verskonst".³³ När Palmblad drygt tjugo år tidigare i efterordet till sin Prometheusöversättning hade räknat upp dessa tre aspekter som en översättare måste ta hänsyn till, kom de i en annan ordning. Han sade sig ha iakttagit alla tre lika omsorgsfullt, men troheten inte bara nämnde han först, utan specificerade med hänsyn till "ordaförstånd, uttryck och form", med andra ord, trohet säger han sig ha eftersträvat på ordnivå, frasnivå och i meningsstrukturen.³⁴ Först därefter nämnde han "meterns helgd" och "språkets ledighet". På 1810-talet framhöll Palmblad också att översättaren bör eftersträva att skapa en text som inte är mycket mer främmande för den samtida läsaren i Sverige än vad originalet var för den dåtida hellenen.³⁵

I förordet till den samlade utgåvan av den kompletta Sofoklesöversättningen beskriver Palmblad i detalj hur hans syn på översättning förändrats. I de tidiga översättningarna, inklusive 1810-talets dramaöversättning, säger han sig ha varit styrd av övertygelsen att en översättare av klassiker skall eftersträva att "efterbilda urskriften" så noggrant att "minsta småsaker, ja äfven de mest olikartade idiotismer" återges. Ursprunget till detta främliggörande översättningsideal förs till det tyska översättnings-teoretiska paradigmskiftet kring 1800,³⁶ som börjar märkas i Sverige under tidigt 1800-tal.³⁷ Palmblad var en av dem som på svensk mark kämpade för att bryta med det då dominerande franskinspirerade översättningsidealet enligt vilket översättaren, med hans egna ord, "åtnöjer sig med att, i nutidens språk och former, blott återgifva den ungefärliga meningen" (Palmblad 1841, s. III).

Nu, på 1840-talet har Palmblad valt en medelväg mellan de två ytterligheterna, en medelväg som innebär dels att han behållit originalets versslag (även de lyriska), dels att han så troget som möjligt överfört meningen. Det senare har två viktiga förbehåll. För det första, att dialogen är ledigt flytande på svenska har prioriterats framför ett "slafviskt bibehållande af dess alla idiotismer". Detta betecknar han som en skenbar otrohet, eftersom den "literala meningen" kan uttryckas mer egentligt med fria vändningar än med ordbundna tolkningar. För det andra, att skapa en klar och begriplig text har prioriterats framför att behålla dunkla formuleringar och förklara texten i kommentaren. Den överordnade strävan har varit att skapa ett uttryck som är "ledigt, svenskt, lättfattligt" men att samtidigt bevara "den antika, gedigna pregeln" i texten.³⁸ De gamla översättningarna har reviderats i enlighet med detta. Palmblad överlåter åt läsaren att bedöma huruvida han uppnått idealet.

Palmblads principer för översättning har således förändrats i riktning mot att skapa måltexter som är tillgängliga för en läsande allmänhet utan kommentar och utan källtexten som referens. I akademien finns samtidigt en utveckling åt andra hållet. Johan Gustaf Ek, latinprofessor i Lund 1842–1862, är den som tydligast kritiserar det främliggörande översättningsideal som etablerades under tidigt 1800-tal eftersom han menade att det var för fritt och slapt och inte levde upp till de ännu strängare krav på

trohet som han själv ställde på en översättning.³⁹ Ek argumenterar alltså för en förändring motsatt den Palmblad gör.

Ek översatte bland annat Horatius.⁴⁰ Horatius förelåg redan i en komplett svensk översättning av Gudmund Jöran Adlerbeth,⁴¹ vars översättningar av Vergilius verk var allmänt beundrade och ofta återopade som förebildliga.⁴² I förordet till *Satirer och epistlar* förklarar Ek att avgörande för skillnaden mellan hans egen och Adlerbeths översättning är att de vänder sig till olika läsekretsar. Eftersom man på Adlerbeths tid ansåg ett "öfversatt vitterhets-stycke såsom en eröfring för den egna vitterheten" riktade man gärna sin översättning till ett "publicum, vare sig med eller utan classisk bildning" och anpassade översättningen därefter (Ek 1847, s. III f.). Även om Adlerbeths översättningar uppfattades som trogna av samtiden, var de, enligt Ek, otillfredsställande ur ett filologiskt perspektiv. Med sin Horatius hade Ek ett filologiskt syfte, nämligen "att i så trogen bild, de bägge språkens olika art det tillät, afspegla den antika tankens alla egendomligheter". Han väntade sig enbart sådana läsare som både kunde och ville läsa källtexten och var intresserade av att jämföra måltexten mot källtexten och pröva översättningens trohet "i uttryckets individuella ton, i tankarnes följd och gruppering samt deras ofta högst betydelsefulla metriskas egenheter" (Ek 1847, s. IV).

Samtidigt föreställde sig Ek (1847, s. IV; 1853, s. VI f.) att hans Horatius skulle fungera som ett hjälpmedel för universitetsstudenten. Ek ville inte endast återge textens tankeinnehåll, som finns i någon form i vilken översättning som helst. Eftersom tanke och språkuttryck är sammanväxta i varandra ville han nå "tanken i dess levande gestalt, i dess concreta genesis, i dess individuella och nationella egendomlighet" (Ek 1847, s. IX). För att lösa den uppgiften krävs en kritisk undersökning av textens karaktär, en exeges som syftar till att utröna tankarnas "inre väsende och sammanhang" och en diktion som på alla nivåer följer förlagan (Ek 1847, s. IV f.). I förordet till *Oder och epoder* upprepade Ek (1853, s. III f.) uppfattningen att den moderna filologin hade utvecklats så långt att översättning måste ta hänsyn till tankens och formens alla nyanser.

Spongbergs principer för och syn på översättning är inte lätt åtkomliga. Hans främsta forum som översättare var föreläsningssalen. Hans två publicerade översättningar saknar förord och han gör inga explicita principförklaringar utöver valet av målspråk och upplysningen att "originalets versslag" används för versöversättningen. Med tanke på publikationsform var hans direkta inflytande utanför universitetet rimligen begränsat. Men genom sina studenters översättningar, deras formuleringar av översättningsprinciper och kritik av översättningar tycks han ha inverkat på svensk dramaöversättning och metrik under åtminstone 1860- och 70-talen. Huruvida studenterna återger Spongbergs idéer troget kan inte utrönas i dag,⁴³ men han återopas som förebild.

1860-talet: ytterligare förskjutning

På 1840-talet, då Palmblad hade översatt hela Aischylos och Sofokles och Sjöström hade ägnat sig åt Euripides, hade det översatts sällsynt mycket antikt drama till svenska; 1860-talet såg en andra betydande våg av dramaöversättningar. Till skillnad från 1840-talets "dramaboom" då samtliga översättningar gavs ut i dissertationsform, även om Palmblads översättningar fick en samlad nyemission på förlag, publicerades 1860-talets dramaöversättningar både i och utanför akademien.

I Uppsala publiceras i dissertationsform översättningar av Aischylos och Sofokles samt Spongborgs översättning av Sofokles *Aias* i två delar.⁴⁴ Det publiceras även översättningar av Euripides *Medea*, Sofokles *Antigone*, Aristofanes *Fåglarna* och ett antal tragedier av Euripides inom ramen för ett projekt att översätta Euripides hela oeuvre, som avbryts efter nio tragedier.⁴⁵

Med undantag av *Medea*-översättaren Victor Emanuel Öman har samtliga 1860-talets dramaöversättare tydliga band till Spongborg. Studenterna som disputerade på översättning under perioden hade rimligen hört Spongborg föreläsa. Det hade även översättarna Karl Henrik Brandt, Hjalmar Säve och Alfred Selahn samt översättningskritikern Magnus Dalsjö, enligt listorna över Spongborgs åhörare.⁴⁶ Att Spongborg har påverkat dem säger sig självt. Sedan *Aias* hade publicerats, nämnde recensenter Spongborgs trageditolkningar i föreläsningssalen och uttryckte förhoppningar om att fler skulle bli publicerade.⁴⁷

Några studenter nämner Spongborgs föredöme uttryckligen i dissertationernas förord.⁴⁸ Selahn (1868, s. 357) omtalar Spongborgs *Aias* som en avgörande händelse i svensk översättningshistoria. Brandt (1866) kan rimligen inte ha studerat Spongborgs *Aias* innan han gjorde sin översättning,⁴⁹ men det är troligt att han arbetat med kännedom om Spongborgs översättnings- och versteknik sedan studenttiden trots att han inte följer Spongborgs exempel i alla avseenden; i sin långa replik på en kritisk recension av den blivande professorn i latin Frans Vilhelm Häggström (1867) tar han avstånd från vissa av Spongborgs prosodiska egenheter (Brandt 1868). Säve (1869, s. VIII) nämner inte Spongborg vid namn, men vad gäller versbyggnaden säger han sig ansluta sig till "den stränga nyare kritiken", med vilket skall förstås Spongborg och de översättare och översättningskritiker som framträtt under 1860-talet.⁵⁰ Ragnar Törneblad (1869, s. 1) kallar översättarna för en "ny skola" och räknar även Dalsjös recensioner som en viktig del i dess verksamhet. Alla nya skolans män var lektorer vid läroverk; Törneblad var rektor.

Att förlagan skulle återges troget till innehåll och form tycks ha varit självklara principer för dessa översättare. Dessa frågor diskuteras varken i paratexter eller recensioner. Den nya skolan var starkt inriktad på metrisk och prosodisk frågor. I den mån som översättarna alls diskuterar översättningsprinciper i paratexterna definierar

de principer för den svenska versen eller nämner den vars föredöme de följer. I ett kort slutord säger exempelvis Euripides-översättaren Selahn att Öman lyckats återge innehållet i *Medea* ganska väl, men att han "i metriskt hänseende ... är lika tygellös" som alla andra som översatt drama före Sponbergers *Aias* (Selahn 1868, s. 357). Med denna kommentar visar Selahn att han känner till en föregångare samtidigt som han förkastar inte bara hans utan alla dramaöversättares versbehandling, samt att han ansluter sig till den nyaste utvecklingen, som finns exemplifierad i Sponbergers enda publicerade översättning.

Selahns val av adjektivet "tygellös" för att beskriva föregångarna är signifikant. Det sammanfattar i ett ord den nya skolans strävan att strama upp och korrigera svensk versbyggnad. Översättning från de klassiska språken användes som exempel, men ambitionen – i alla fall att döma av Häggström (1867) och Dalsjö (1868, 1869a och b) – var att lära svenska poeter att förbättra sina versifikatoriska vanor, särskilt vad gällde den jambiska trimetern.⁵¹ Den svenska versen skulle göras korrekt och konsekvent, det vill säga ords betoning skulle bestämmas, prosodin, som skulle upprättas strikt efter grekiskt mönster, skulle tillämpas konsekvent i versen och verschemat skulle inte brytas. Godtycke och tygellöshet bannlystes; att en princip iaktogs konsekvent kunde hyllas trots att det kunde finnas betänkligheter vad gäller dess riktighet.⁵²

Recensionerna har långa genomgångar av hur väl eller illa en översättare lyckats tillämpa principerna. Till stor del består de av långa kataloger av exempel på var översättaren tillämpat felaktig betoning av framför allt enstaviga och sammansatta två- och trestaviga ord. I synnerhet Dalsjö, som ansåg sig "lifligt" övertygad om det riktiga i Sponbergers metriska princip (Dalsjö 1868, s. 377), gjorde sig i sina recensioner till en ivrig förkämpe för den svenska versens hyfsning. Han ondgjorde sig över att det bland svenska poeter "knappast finnes en enda, som tillfredsställt ens de billigaste fordringar på en riktig form, en korrekt versbyggnad" (Dalsjö 1868, s. 375).⁵³ Han ansåg att dramaöversättningarnas största värde för svensk litteratur låg i att de kunde bilda svenskarnas "språkliga och poetiska instinkt eller gehör" (Dalsjö 1869a, s. 91) på ett sätt som svenska poeter inte förmådde.

Även om det fortfarande fanns vissa fel även i Sponbergers *Aias* och i Aron Alexandersons (Sponbergers student och blivande professor i grekiska i Lund) *De sju mot Thebe*, som ansågs vara den nya skolans bästa översättningar, innebar de "ett verkligt steg framåt" i jämförelse med vad som fanns (Dalsjö 1869b, s. 261, se också 1869a, s. 91). I kampen mot "svenska språkets fortsatta barbarisering i vers" kunde den klassiskt skolade främst bidra med ett öra som var bildat av den grekiska och latinska poesins formfulländning; han var särskilt väl rustad att inte bara protestera mot bristerna utan även att med översättning praktiskt visa "hvad en korrekt vers är och huru den åstadkommes" (Dalsjö 1868, s. 376 f.). Krigsmetaforen vidarutvecklas i andra recensioner. Lyckade översättningar som Alexandersons ansågs vara oemotståndliga vapen i kam-

pen, och även om Dalsjö inte trodde att han skulle lyckas övertyga "de mest egenkära litterära odogorna af båda könen" om att "deras rotvälkska" inte var den bästa poesin i avseende på formen, så trodde han att "mången skall dock, då han får läsa riktiga verser, betänka sig, innan han ger ut sina snillefoster" (Dalsjö 1869a, s. 98). På ett annat ställe heter det att de med klassisk bildning är de enda som lämnat exempel på korrekta verser och sådana "skola väl ännu en tid lemnas blott af dem" (Dalsjö 1869b, s. 261).

Filologers översättningar

Filologer är inte en enhetlig översättargrupp. De verkade i samma miljö, deras översättningar publicerades ofta i dissertationer för att försvaras på disputation eller i andra lärda sammanhang och många lästes nog endast av andra filologer och studenter. Trots denna studies begränsning till översättningar från ett källspråk, av källtexter av en genre och några få översättare, torde den ha visat att de inte nödvändigtvis hade samma syn på översättning.

Den nya skolans ensidiga fokus på korrekt vers innebar en förskjutning i förhållande till den översättningsproblematik som hade bekymrat Palmblad och Ek, nämligen hur man kan uppnå en balans mellan tanke, språk och meter för att på bästa sätt förmedla källtextens litterära kvalitéer i översättning. Palmblad och Ek hade inte samma lösning på det problemet, men var eniga i sin strävan efter en ungefärlig balans mellan elementen. Under sin långa karriär hann Palmblad dessutom ändra sin uppfattning om vad som borde prioriteras i en översättning. Den nya skolan var inte homogen. Häggström och Brandt godtog inte Sponbergers exempel i alla avseenden, medan den blivande Platon-översättaren Dalsjö ivrigt förespråkade det riktiga i Sponbergers princip utan att själv översätta vers och utan att finna ens Sponbergers *Aias* helt felfri.⁵⁴

Palmblad, Ek och den nya skolan tycks ha vänt sig till skilda läsargrupper. Palmblad utformar översättningar som skall kunna läsas av litteraturintresserade utan kommentarer eller andra hjälpmedel. Ek vänder sig till den som har grundlig kännedom om latin och antiken. Han vill att översättningen skall granskas noggrant mot källtexten, men han förväntar sig också att universitetsstudenter kan ha glädje av den. Den nya skolan vill undervisa; poeter förväntas studera översättningarna som rättesnören och den litteraturintresserade läsa dem för att förbättra sin formkänsla. Det är möjligt att knyta utvecklingen från Palmblad till Ek och den nya skolan till den universitetshistoriska utvecklingen i stort. Ek och den nya skolan tycks tala med en mer specialiserad filologs stämning än vad Palmblad gjorde. Eks höga ambitioner med översättningen och hans högt ställda förväntningar på läsaren tyder på att han som professionell filolog inte önskar anpassa sig till en bredare läsekrets; han förväntar sig i stället att läsaren (studenten) kan använda översättningen för att närma sig översättarens kompetens. Medvetna om sina specialistkunskaper strävar den nya skolans lektorer att utbilda läsarna.

Kritiska röster gjorde sig tidigt hörda mot den nya skolan. En tillhörde en av Spongbergs studenter, Törnebladh (1869), som manar till besinning och vänder sig särskilt mot Dalsjös hårda krav och stränga kritik.⁵⁵ Han tillåter sig att föreslå att man, innan man stiftar den svenska metrikens lagar utifrån antika modeller, skall undersöka huruvida det är det rätta att överföra klassiska versmått och regler till ett modernt språk vars prosodi är en annan och i vars poesi egna konventioner redan har etablerats. Några år senare konstaterar Törnebladh (1876) att den nya skolans livliga aktivitet avstannade efter de översättningar och avhandlingar som har behandlats i denna studie.⁵⁶ Han publicerade dessutom en översättning som avsiktligt bryter mot de strängaste reglerna (Törnebladh 1877).

På 1880-talet tar ännu en översättare av grekiskt drama, Alarik Hallström, bestämt avstånd från den nya skolans idéer och hävdar att lagarna för svensk metrik skall hämtas från svenska poeter på samma sätt som de för den grekiska metriken hämtas från grekiska poeter. Han menar att de friheter som svenska poeter tagit sig i förhållande till det rena metriska schemat, skall förklaras genom en undersökning av lagarna för den svenska poesin, hellre än genom att kassera all svensk poesi som felaktig "med undantag för ett par öfversättningar från grekiska tragici". Med udden riktad mot den nya skolan, menar han att lika gärna som man stämplar metriska egenheter i svensk poesi som felaktiga, "kunde man klandra de grekiska skalderna därför, att de i *trimetern* och öfriga *jambiska* versmått, ofta inblanda *spondeer*. Här har man dock helt enkelt böjt sig för auktoriteten och nöjt sig med att närmare utforska lagarne för denna frihets användande". Motsvarande bör göras med svensk metrik, utifrån svenska poeters metriska bruk utan att blanda in grekiska poeters vanor (Hallström, 1883 s. VIII–X).⁵⁷ Nästa årtionde provas gränserna ytterligare i en Sofokles-översättning, där översättaren byter källtextens versslag; bland annat ersätts den jambiska trimetern med en rimmad femfotad jambisk meter (Staaß 1899).

De Spongbergiska principerna för översättning och framför allt svensk metrik blev snabbt marginaliserade, men inte bortglömda. År 1902 kom en revision av Spongbergs *Aias* av lektorn Carl Anton Melander. Han förklarar att han har bearbetat drygt 60 procent av verserna i Spongbergs översättning för att få bort de brister som kritiker pekat på – främst felaktigt betonade ord och återgivande av upplösningar i källtexten med upplösningar i måltexten (Melander 1902, s. 3–4). Det är ett stort antal verser som fick revideras i en översättning som ansågs vara något av det bästa som den nya skolan hade åstadkommit.⁵⁸

LITTERATUR

Otryckta skrifter

Uppsala universitetsbibliotek, Spongbergs papper.

R 210.fol. (Aischylos tragedier, inkl. studenters anteckningar till *Gravoffret*).

R 211.fol. (drama, bl.a. Sofokles *Aias*).

R 213.fol.–R 216.fol. (övers. av Pindaros epinikia).

R 219.fol. (Thukydides).

R 223b–c (anteckningar av J.M. Sundén).

R 223d.fol. (anteckningar av S.F. Dahlgren).

R 223e (anteckningar av E. Löfstedt d.ä.).

X 299d (åhörarlistor).

Tryckta skrifter

Adlerbeth, Gudmund Jöran (1807), *Horatii bref till pisonerna om skaldekonsten, öfversatt*, Stockholm: Tryckt hos Direktören Johan A. Carlbohm.

— (1814), *Horatii satyrer och skalde-bref, öfversatta*, Stockholm: Tryckta hos A. Gadelius.

— (1817), *Horatii oder och epoder, öfversatta*, Stockholm: Tryckta hos A. Gadelius.

Akujärvi, Johanna (2010), "Innovatörer och traditionalister. Om tidiga svenska klassikeröversättares syn på sin roll i det svenska litterära systemet", i Per Erik Ljung (red.), *Transformationer. Valda texter från International Association of Scandinavian Studies (IASS) 28:e konferens i Lund 2010*, Lund, s. 231–246 (CSS Acta Series I).

— (2014), "Suethice. Dissertationer, disputationer och dissertationsöversättningar under 1800-talet", *Aigis*. <http://aigis.igl.ku.dk/2014,1/JA-Suethice.pdf> samt <http://aigis.igl.ku.dk/2014,1/JA-Suethice-app.pdf>.

Alexanderson, Aron Martin (1866), *Tragoediae Aeschyleae quae inscribitur Septem contra Thebas primum episodium suethice redditum at adnotationibus illustratum*, Uppsala: diss.

— (1868), *Septem Aeschylea. Suethicis versibus expressa et commentario illustrata*, Uppsala: diss.

— (1888), "Johan Spongberg †", *Ny svensk tidskrift* 9, s. 265–273.

Atterbom, Per Daniel Amadeus (1869), "Wilhelm Fredrik Palmblad.

Minnesteckning", *Samlade skrifter i obunden stil*, VI, *Minnesteckningar och tal*, II, Örebro: Abr. Bohlin, s. 167–216.

Bergstedt, Hugo (1889), "Einar Löfstedt †", *Pedagogisk tidskrift* 25, s. 291–301.

Brandt, Karl Henrik (1860), *Colloquium Atheniensium et Meliorum, quod apud*

- Thucydidem legitur (lib. V cap. LXXXV–CXIII), latine redditum et annotationibus instructum*, Uppsala: diss.
- (1866), *Sofokles' Antigone. Översättning*, Uppsala: Edquist & Berglund.
- (1868), *Afhandling i svensk prosodik*, Stockholm (suppl. *Pedagogisk tidskrift*).
- Burius, Anders (1992–1994), "Palmblad, Vilhelm Fredrik", *Svenskt biografiskt lexikon*, 28, s. 589–595.
- Dalsjö, Magnus (1866), *Theocriti primum idyllium latino carmine redditum commentariis explicatum*, Uppsala: diss.
- (1868), recension av Selahn (1868), *Pedagogisk tidskrift* 4, s. 375–392.
- (1869a), recension av Alexanderson (1868), *Pedagogisk tidskrift* 5, s. 90–98.
- (1869b), "Anmärkningar om svensk verskonst. *Aristophanes' lustspel Foglarne*, öfvers. af Hj. Säve", *Svensk literatur-tidskrift* 5, s. 258–271.
- Ek, Johan Gustaf (1833), *Epistola ad Pisones seu Ars Poëtica, quae dicitur, Quinti Horatii Flacci. Commentatio academica*, 1–2, Lund: diss.
- (1847), *Quintus Horatius Flaccus. Översatt. Sednare delen. Satirer och Epistlar*, Lund: Tryckt på bokhandl. C.W.K. Gleerups förlag uti Berlingska boktryckeriet.
- (1850–1853), *Carmina Quinti Horatii Flacci suis quaeque metris suethice*, 1–11, Lund: diss. (även med titelbladet *Quintus Horatius Flaccus. Översatt. Förra delen: Oder och Epoder*, 1853).
- Emanuelsson, Pehr Jacob (1834a), *Verba Iphigeniae, mortem obire ultro statuentis, ex Euripidis Iphigenia in Aulide svetice versa*, Uppsala: diss.
- (1834b), *Sophokles' sorgespel. Översatta*, Stockholm: Tryckt hos P.A. Norstedt & söner, kongl. Boktryckare.
- Hallström, Alarik (1883), *Molnen. Lustspel af Aristofanes. Översättning*, Uppsala: R. Almqvist & J. Wiksell.
- Hofsten, Nils von (1946), *Inbjudningsskrift till åhörande av den offentliga föreläsning med vilken professorn i grekiska språket och litteraturen Gudmund Björck tillträder sitt ämbete*, Uppsala: Program.
- Hylén, J.E. (1931), "Jambisk trimeter i vårt språk", *Nysvenska studier* 11, s. 169–197.
- Hägström, Frans Vilhelm (1867), "Anmärkningar angående svensk versbyggnadskonst. *Sofokles' Aias*, öfversatt af J. Spongberg; *Sofokles' Antigone*, öfversättning af K. H. Brandt", *Svensk literatur-tidskrift* 3, s. 129–147.
- Johansson, J. (1860), *Fabula Aeschylea, quae Persae inscribitur, in suethicum conversa cum prooemio commentariisque*, Uppsala: diss.
- Keijser, Ernest Jakob (1869), *Tragoediae Sophocleae quae vulgo inscribitur Oedipus rex prologus, parodus et primum episodum suethicis versibus expressa atque adnotationibus illustrata*, Uppsala: diss.
- Kellström, J.N.R. (1851), *Epigrammata quaedam anthologiae graecae, svethice conversa*. Uppsala: diss. (pres. J. Spongberg).

- Kitzbichler, Josefine (2009), "Von 1800 bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts", i Josefine Kitzbichler, Katja Lubitz, Nina Mindt (red.), *Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*, Berlin: de Gruyter, s. 13–111 (*Transformationen der Antike* 9).
- Knös, Vilhelm (1888), "Johan Sponberg †", *Pedagogisk tidskrift* 24, s. 229–248.
- (1889), "Ett ord om framlidne prof. J. Sponberg såsom lärare", *Pedagogisk tidskrift* 25, s. 402–404.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm (Lychnos-bibliotek 36).
- Lindgren, Henrik Gerhard (1834), *Aristophanis comoedia quae ΠΛΟΥΤΟΣ inscribitur*, Uppsala: diss.
- Lindroth, Ludvig (1869), *Trachiniarum Sophoclis versus 1–224, suethice redditi, adnotationibus instructi*, Uppsala: diss.
- Lindroth, Sten (1975), *Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden*, utg. av Gunnar Eriksson, Stockholm: Norstedts.
- Melander, Carl Anton (1902), *Professor Sponbergs Ajax Sophoclea bearbetad*, Skellefteå: Erik Hallboms boktryckeri (Distribueras blott af förf. och det gratis).
- Nordström, Johannes Simon (1869), *Platonis Phaedo suethice redditus*, Stockholm: diss. Uppsala.
- Nyström, Joh. Erik (1866), *Sophocles' Antigone. Öfversättning och anmärkningar. I. Vers 1–383*, Stockholm: diss. Uppsala.
- Palmblad, Vilhelm Fredrik (1809), *Quinti Calabri ΠΑΡΑΕΙΠΙΟΜΕΝΩΝ ΟΜΗΡΩ liber primus*, Uppsala: diss. (pres. Gustaf Knös).
- (1810), "Ode af Pindaros, den 14de af de Olympiska. Försök", *Phosphoros* 1810, s. 90–92.
- (1811), "Den fjettrade Prometheus. Sorgespel af Aischylos", *Phosphoros* 1811, s. 199–271.
- (1812a), "Ilios' eröfring. Af Tryphiodoros. Öfversättning", *Phosphoros* 1812, s. 17–41.
- (1812b), *Sophokles' sorgespel. Öfversatta*, I bandet, Stockholm: Hos Stenhammar och Palmblad
- (1813), "Odysseus bland Kykloperne (Odysseen IX: 105–566)", *Phosphoros* 1813, s. 205–221.
- (1834a), *Konung Oidipus. Sorgespel af Sofokles. Öfversättning*, Uppsala: Palmblad & c.
- (1834b), *Sophoclis Oedipus tyrannus notis philologicis illustratus*, 1–3, Uppsala: diss.
- (1834c), *De diversis verbi θαύζειν significationibus*, Uppsala: diss.

- (1834d), *De verbi ἔξω cum participio alius cuiusdam verbi constructione*, 1–2, Uppsala: diss.
- (1838–1841), *Sophokles' sorgespel*, 1–28, Uppsala: diss.
- (1841), *Sophokles' sorgespel. Öfversatta*, Örebro: På P.M. Lindhs förlag.
- (1841–1845), *Aischylos' sorgespel*, 1–25, Uppsala: diss.
- (1842a), *Om grekiska kulturens ursprunglighet, såsom inledning till grekisk archaeologi*, 1–5, Uppsala: diss.
- (1842b), *Profstycken af grekisk fornkunskap*, 1–4, Uppsala: diss.
- (1843–1845), *Grekisk fornkunskap*, 1–2, Uppsala: Tryckt hos Wahlström & Låstbom.
- (1845), *Aischylos' sorgespel. Öfversatta*, Örebro: N.M. Lindhs boktryckeri.
- Risberg, Bernhard (1890), *Agamemnon. Sorgespel af Aischylos. Öfversättning på den grekiska textens versmått jemte inledning och anmärkningar*, Uppsala: Akademiska bokhandeln.
- Rudberg, Gunnar (1946–1947), ”Johan Spongberg. Några anteckningar”, *Lychnos*, s. 213–245.
- Selahn, Alfred (1868), *Euripides' skådespel. Svensk öfversättning i originalets versslag. Första delen (Alkestis, Andromache, Den rasande Herakles, Hekabe, Medea och Kyklopen)*, Härnösand: J.A. Johansson.
- (1869), *Andra delen (Ifigeneia i Aulis, Ifigeneia i Taurien, Hippolytos, Bakchantinnorna, Jon och Elektra)*, Härnösand: J.A. Johansson.
- Sjöström, Axel Gabriel, (1842–1843), *Euripidis Orestes svethice redditus*, 1–8, Helsingfors: diss.
- (1843), *Euripidis Electra svethice reddita*, 1–6, Helsingfors: diss.
- (1843–1845), *Euripidis Helena svethice reddita*, 1–8, Helsingfors: diss.
- (1845–1846), *Euripidis Iphigenia Aulide svethice reddita*, 1–7, Helsingfors: diss.
- (1846), *Euripidis Iphigenia Tauris svethice reddita*, 1–4, Helsingfors: diss.
- Spongberg, Johan 1830 = Höijer, Joseph Otto, *Pindari pythiorum ode secunda*, Uppsala: diss. (resp. Spongberg).
- (1833–1835), *De commentario Dionysii Cassii Longini περί ὕψους expositio*, 1–9, Uppsala: diss.
- (1863), *Inest interpretationis latinae Thucydidis specimen*, Uppsala: Program.
- (1866), *Inest Ajax Sophoclea, suethicis versibus expressa*, I: vers 1–865, II: vers 866–finis, Uppsala: Program (även med titelbladet *Ajas, sorgespel af Sophokles. Grekisk text med öfversättning i originalets versslag*).
- Staaß, Erik (1899), *Konung Oidipus. Tragedi af Sofokles. Öfversatt på svensk vers*, Falun: Årsredogörelse.
- Sylwan, Otto (1934), *Den svenska versen från 1600-talets början. En litteraturhistorisk översikt. III. Romantiken*, Göteborg: Wettergren & Kerbers förlag (Göteborgs högskolas årsskrift. Extraband III).

- Säve, Hjalmar (1869), *Aristophanes' lustspel Foglarne*, Helsingborg: Årsredogörelse.
- Tengström, Emin (2014), *Broar till antiken. Antikens inflytande på svenskt samhälls- och kulturliv 1780–1850*, Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg.
- Törnebladh, Ragnar (1869), *Några anmärkningar i svensk verslära*, Kalmar: Årsredogörelse.
- (1876), recension av *Svensk metrik på grundvalen af musikens rytmik och med belysning hämtad från andra språks versbyggnad af Rob. von Kræmer ...*, *Pedagogisk tidskrift* 12, s. 18–30.
- (1877), *Medea. Tragedi af L. Annaeus Seneca. Öfversättning i urskriftens versmått*, Stockholm: Central-tryckeriets förlag.
- Öman, Victor Emanuel (1860), *Medea af Euripides. Öfversättning*, Örebro: N.M. Lindh.
- Östrand, Ernest Julius (1869), *Sophoclis Antigona versus 384–769, suethice redditi et annotationibus illustrati*, Stockholm: diss. Uppsala.

NOTER

- 1 För en mer ingående studie av översättningsdissertationerna, se Akujärvi (2014).
- 2 För den generella utvecklingen, se Lindroth (1975, s. 196–220, särsk. 202–7) och Lindberg (1987, s. 93–227).
- 3 Se även Lindberg (1987, s. 232–6).
- 4 Fördelning över årtiondena: 1790-tal: 2; 1800-tal: 16; 1810-tal: 144; 1820-tal: 192; 1830-tal: 244; 1840-tal: 157; 1850-tal: 59; 1860-tal: 22; 1870-tal: 4; 1890-tal: 1.
- 5 Se Akujärvi (2014) för en mer detaljerad genomgång och diskussion om översättarskapet.
- 6 Palmblad (1809), Spongberg (1830).
- 7 För Palmblads biografi, se exempelvis Burius (1992–1994). Se även Paula Henriksons och Johannes Siapakas bidrag i denna volym.
- 8 Palmblad (1812b).
- 9 Palmblad (1810, 1811, 1812a, 1813).
- 10 Se von Hofsten (1946, s. 13–15) för en kort skildring av befodringsstriden.
- 11 Palmblad (1834a–d).
- 12 Lindgren (1834), Emanuelson (1834a, se också 1834b), Spongberg (1833–1835).
- 13 För titlar, se appendix i Akujärvi (2014).
- 14 Palmblad (1838–1841 och 1841–1845).
- 15 Palmblad (1841 och 1845).
- 16 Sjöström (1842–1843, 1843, 1843–1845, 1845–1846, 1846).
- 17 För Spongbergs biografi, se Rudberg (1946–1947).
- 18 Spongberg (1830); jfr Alexanderson (1888, s. 266) och Knös (1888, s. 233).
- 19 Spongberg (1833–1835).
- 20 D.v.s. när han som promotor (Spongberg 1863) och rektor (Spongberg 1866) skulle fylla program med innehåll. Han presiderade dessutom vid en dissertationsöversättning som enligt titelbladet är författad av respondenten (Kellström 1851).

- 21 Jämför föreläsningsskatalogerna för Uppsala universitet.
- 22 R 210.fol (Aischylos tragedier), R 211.fol (urval av drama, bl.a. Sofokles *Aias*), R 219.fol (Thukydidens), R 213.fol.–R 216.fol. (Pindaros epinikia i metrisk översättning).
- 23 Jämför föreläsningsskatalogerna för Uppsala universitet.
- 24 Atterbom (1869, s. 184 f.) antyder att kritiken av Palmblad berodde på att han till skillnad från de flesta filologer inte fokuserade på ”den speciellt lingvistiska beståndsdelen ... som ofta ledt till en ensidig och ihålig formalism”.
- 25 Se Knös (1888, s. 240); Alexanderson (1888, s. 268–270) ger ett mer nyanserat omdöme med en något kritisk bedömning av Spongbergs insats som lärare. Kritiken av Palmblad upprepas av bl.a. Burius (1992–1994, s. 589 f.).
- 26 Palmblad (1842a, 1842b, 1843–1845).
- 27 Jfr Alexanderson (1888, s. 269 f.), Knös (1888, s. 240–242), Rudberg (1946–1947, s. 224–227), mer kritiskt Bergstedt (1889, s. 293).
- 28 Dahlgrens renskrivning (gjord 1933) finns bland Spongbergs papper i Uppsala universitetsbibliotek, R 223d.fol.
- 29 Bland Spongbergs papper finns även andra studenters föreläsningssanteckningar; de innehåller vanligen översättningar med några få marginalanteckningar: R 223b–c (J.M. Sundén), e (E. Löfstedt d.ä.) och R 210.fol (R. Törneblad och någon anonym).
- 30 Alexanderson (1888, s. 270); jfr även kritiken av Spongberg som lärare i Bergstedt (1889, s. 292 f.) samt Knös (1889) försvar.
- 31 Nordström (1869, s. 5).
- 32 Alexanderson (1866, s. 5, 1868, s. 1X) tackar för lånet.
- 33 Palmblad (1834a, s. 83).
- 34 Det är förmodligen så ”uttryck och form” skall förstås för att inte bli inbördes tautologiskt eller redundant i förhållande till återgivandet av metern.
- 35 Palmblad (1811, s. 267).
- 36 Se Kitzbichler (2009, s. 15–28).
- 37 Se Akujärvi (2010).
- 38 Palmblad 1841: IV–VI.
- 39 För Eks biografi, se *Lexicon öfver namnkunnige svenske män*, s.v. ”Ek, Johan Gustaf”; för Ek som filolog, se Lindberg (1987, s. 150–163) och Bo Lindbergs bidrag i denna volym.
- 40 Ek (1833, 1847, 1850–1853).
- 41 Adlerbeth (1807, 1814, 1817).
- 42 Se Akujärvi (2010).
- 43 Möjligen finns något i Spongbergs manus på Uppsala universitetsbibliotek. Tid och tålamod har inte räckt till att undersöka den saken tillfredsställande inför denna studie: Spongbergs handstil är kraftig och många manuskript svårlästa p.g.a. att de redigerats många gånger.
- 44 Johansson (1860), Nyström (1866), Alexanderson (1866, 1868), Östrand (1869), Keijser (1869), Lindroth (1869), Spongberg (1866).
- 45 Öman (1860), Brandt (1866), Sæve (1869), Selahn (1868, 1869).
- 46 X 299d (åhörarlistor). Brandt (1860) och Dalsjö (1866) disputerade dessutom på varsin översättning från grekiska till latin.
- 47 Häggström (1867, s. 147) och Dalsjö (1869b, s. 260 f.).
- 48 Alexanderson (1866, s. 5, 1868, s. 1X), Östrand (1869, s. 8), Keijser (1869, s. 2).
- 49 Redan titelbladets angivelse ”Belönt med Svenska Akademiens andra pris” antyder att översättningen var färdig (så när som på eventuella rättelser) i god tid före tryckningen år 1866; Brandt belönades vid högtidsdagen 1864.

- 50 Dalsjö (1869b, s. 261) rättar in Säre i ledet av efterföljare till Spongberg.
- 51 För jambisk trimeter i svensk poesi, se Hylén (1931).
- 52 Jfr Häggström (1867, s. 135) "Väl kan ett och annat invändas mot denna teori ... emellertid är en bestämd grundsats här, så vidt vi veta, första gången tillämpad; och detta är en obestridlig förtjenst."
- 53 Liknande tankar, men i mildare form, har Häggström (1867).
- 54 Om Dalsjö som översättare, se biografierna s.v. "Magnus Dalsjö" i *Svenskt biografiskt lexikon* (av Martin P:n Nilsson) samt i *Svenskt översättarlexikon* (av Jan Stolpe).
- 55 Jfr Sylwan (1934, s. 138) om Häggströms och Törneblads förhållandevis milda kritik av de omöjliga kraven och det ofta dåliga genomförandet: "... men båda äro fyllda av vördnad för filologisk tradition och för Spongbergs inbilska självgodhet och kunna icke göra sig fria från antikiserande fördomar."
- 56 Förutsatt att signaturen R.T. står för Ragnar Törneblad, vilket är troligt med tanke på recensionens innehåll och ton.
- 57 Jfr även Risbergs (1890, s. XI–XVI) avståndstagande.
- 58 För antikbruk och översättning under denna period, se också Tengström 2014, som kom ut försent för att kunna beaktas i denna uppsats.

Aristofanes på svenska

Översättningarna och översättarna

Lars Nordgren

Denna artikel behandlar de svenska översättningarna av Aristofanes komedier. Utgångspunkten är de två första kompletta översättningarna, vilka inte återfinns i dissertationer utan blev publicerade på förlag utanför universitetsvärlden, vilket avviker från det vid denna tid gängse tillvägagångssättet.¹ Först ger jag därför en detaljerad bild av vilka de första översättarna var, och placerar in dem i den tidsperiod deras översättningar uppstod i. Jag redogör även för varför de valde att översätta just Aristofanes, samt vilken eller vilka avsikter de hade med sina arbeten. Sedan ger jag en översikt av de översättningar som följde, vilka som utförde dem och i förekommande fall med vilken avsikt. Avslutningsvis resonerar jag kring hur de olika översättarna förhåller sig till källtexten och till varandra, samt varför samtliga verk ännu i dag inte finns översatta.

De första översättarna 1826–1835

1800-talets första årtionden präglades starkt av romantikens idéer. Svenska Akademien hade också nyligen instiftats, och de många litterära eller ”vittra” sällskap som uppstod vid denna tid kan sannolikt ses som epigoner till denna. I Uppsala återfanns sällskap med namn som *Vitterhetens vänner*, *Auroraförbundet* och *Musis amici*. Den för eftervärlden kanske mest kända gruppen är dock *förföristerna*, uppkallade efter månadsskriften *Phosphoros*, som utgavs av Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1855) och Vilhelm Fredrik Palmblad (1788–1852), två personer som hade särskilt stor betydelse för de första översättningarna av Aristofanes. År 1824 publicerade Atterbom första delen av *Lycksalighetens ö*, ett så kallat ”läsdrama”, en vid denna tid ny genre som hade uppstått som en motreaktion mot det franskklassicistiska dramat och som erbjöd en möjlighet att ”övervinna den sceniska gestaltningens begränsningar”.² Palmblad, som var en av utgivarna av Atterboms läsdrama, hade själv ägnat sig åt att översätta

från grekiska till svenska, närmare bestämt tre tragedier (Aischylos *Den fjettrade Prometheus* 1811 samt Sofokles *Ajas gisselbärarn* och *Elektra* 1812), och blev även professor i grekiska i Uppsala 1835. Palmblads tre översättningar är de första publicerade översättningarna till svenska av de grekiska tragedierna.³

Bland fosforisterna återfanns även ytterligare en man som är särskilt intressant i sammanhanget: poeten och prästen Carl Fredrik Dahlgren (1791–1844). Det är genom brevväxlingen mellan denne och vännen och prästkollegan Johan Henrik Thomander (1798–1865) som vi har en så nära inblick i hur det gick till när Aristofanes för första gången översattes till svenska.⁴

Thomander odlade ett stort intresse för dramatik redan i unga år. Han hade kommit som student till Lund 1814 men avbrutit studierna redan två år senare av ekonomiska skäl och flyttat till Karlshamn, där han först arbetade som lärare, och sedan fick tjänst som informator hos affärsmannen och skeppsredaren Johan Ulrik Winberg. Det var under de följande tio åren som Thomander förvärvade sin stora beläsenhet, då Winberg hade ett omfattande bibliotek och Thomander mer eller mindre tilläts disponera sin tid fritt. Därtill kom att Winbergs sociala umgänge liknade en litterär salong, och i denna hade Thomander också tillfälle att själv framföra egenproducerad lyrik; han blev under denna tid även nära vän med Carl Jonas Love Almquist. Karin Monié skriver i *Svenskt översättarlexikon*: ”Ett avgörande intryck gjorde det Ståhlbergsska teatersällskapet som under sitt besök i Karlshamn spelade *Hamlet* i den synnerligen bristfälliga översättning som då fanns tillgänglig. Thomander skrev en lång artikel om dramat i Karlshamns tidning 1821. Hans lust att göra Shakespeares texter rättvisa på svenska hade utmanats.”⁵

Vännen Dahlgren satte honom i kontakt med boktryckaren Georg Scheutz i Stockholm, som redan året innan publicerat en egen översättning av Shakespeares *Julius Caesar*, och under 1825 publicerade Scheutz inte mindre än fem ytterligare översättningar av Shakespeares dramer, denna gång av Thomander. I ett brev daterat den 8 mars 1825 skriver Thomander till vännen Dahlgren i Stockholm att Esaias Tegnér, som då var professor i grekiska i Lund och sedan 1819 även ledamot av Svenska Akademien, hade förklarat Aristofanes ”platt omöjlig att öfversätta till svenska: ’de verserna kunna aldrig i världen efterbildas på svenska; körerna kunna aldrig bli någonting, utan man rimmar dem. Pindarus t.ex. bör aldrig öfversättas utan rimmad.’”⁶

Det är inte långsökt att anta att Thomander såg även detta som en utmaning; den 9 oktober 1825 skriver han igen: ”I dessa dagar har jag begynt med Aristofanes. Såsom detta har intet annat arbete roat mig. Han är naturligtvis vida svårare än Shakespeare; jag har endast en och annan qvällstund ledig, och det lider smått. Har du någon gemenskap med Palmblad, så kan du höra åt, huru vida han skulle vilja trycka Aristofanes’ Molnskyarna med Lycksalighetens Ös stilar, ty de äro de vackraste i Sverige. Har du det icke, så skall jag skrifva Atterbom eller honom till.”⁷

Den 26 februari 1826 har han kommit så långt med arbetet, att det nu till och med verkar görligt att ge ut Aristofanes samtliga verk; ett avtal om tryckning av den första komedien hade redan slutits med Scheutz: "Kan så stor subskription erhållas, som betäcka kostnaderna, så skola därför ingående medel användas till Tesmoforierna. Jag ämnar då utgifva hela Aristofanes i tre delar, hvardera bestående af tre häften. Vi hafva elfva stycken af honom, men Lysistrata och kanske en till äro alldeles oöfversättliga anständighetens skull. Om ett år efter Tesmoforiernas utdelande skulle hela Aristofanes kunna vara svensk."⁸ Den 23 april samma år förklarar han att han är i "sjette månaden" med *Grodorna*, "således mer än halfgången"; han ber därför om råd vilket drama han närmast ska ta sig an.

Den första översättningen till svenska av en komedi av Aristofanes, *Molnen*, publicerades alltså 1826. I förordet, daterat i december året innan, redogör Thomander kortfattat för omständigheterna kring verkets tillkomst och anstränger sig även att rättfärdiga valet av den kontroversielle komediförfattaren, bland annat genom att nämna några stora namn som värderat honom högt; han nämner både Platon och Chrysostomos, liksom "philosopen i Erlangen", med vilket väl Friedrich von Schelling måste avses. Thomander delar sedan in själva dramat i fem akter, som i sin tur är indelade i scener. Han ger korta scenangivelser, men anger inga radnummer. Verket avslutas med förklarande noter. Avsikten med översättningen verkar ha varit att bereda den bildade allmänheten möjlighet att stifta närmare bekantskap med den store antike dramatikern.

Allmänheten mötte dock inte arbetet med samma entusiasm som Thomander själv kände, och inga ytterligare verk blev utgivna.⁹ *Molnen* blev alltså det enda dramat som gavs ut vid denna tid. Publiceringen av de två andra översättningarna skulle dröja till efter hans död, och då endast som kapitel i det tredje bandet av Thomanders samlade skrifter. Det verkar därför sannolikt att ett mer fördjupat intresse för den grekiska komedin under 1800-talet huvudsakligen återfanns i akademien – det vill säga att de som själva var förtrogna med språket också i högre grad än andra uppskattade verken skrivna på det.

Snart efter översättaråren fortsatte Thomander huvudsakligen karriären inom teologin och kyrkan; han blev professor i pastoralteologi och senare i dogmatik och moralteologi, domprost i Göteborg och senare biskop i Lund. 1855 efterträdde han Atterbom i Svenska Akademien, tio år före sin död.

Samma år som Thomanders översättning av *Molnen* gavs ut kom en ny student, Carl August Hagberg (1810–1864), till Uppsala för att läsa grekiska. Den unge Hagberg, som kom från ett präst- och akademikerhem, ägnade sig huvudsakligen åt språkstudier, och hade ett särskilt stort intresse för grekiskan.¹⁰ Under 1830 påbörjade han arbetet med en avhandling om Aristofanes *Riddarna*, som innehöll en översättning till svenska av komediens första scener som exempel på Aristofanes säregna uttryckssätt.

Avhandlingen, som lades fram till disputation på inte mindre än fem olika dagar under 1831 och 1832, börjar med 15 sidor resonerande text på latin, där författaren jämte verket presenteras, varpå följer den grekiska originaltexten på vänstersidorna och den svenska översättningen på högersidorna. Inalles rör det sig om de 233 första verserna i dramat, dock saknas radnumrering. Arbetet avslutas med att resten av dramats handling kortfattat återges samt ytterligare litet resonerande text, främst om Kleongestalten, totalt tio sidor till.

Under de följande åren ägnade sig Hagberg åt undervisning och arbete på universitetsbiblioteket, där han fått förordnande som extra ordinarie amanuens, men också åt översättning av andra författare. Redan 1831 hade han översatt ett avsnitt ur Torquato Tassos *La Gerusalemme liberata* och samma år belönades han med pris av Svenska Akademien, som alltså redan då fått upp ögonen för den unge översättartalangen. År 1834 publicerades slutligen *Riddarna* i sin helhet, denna gång på Palmblads förlag (alltså utanför akademien) och nu som *Demagogerna*, en titel han hämtat från Wielands tyska översättning och som Hagberg själv i förordet kallade "för nyare tiders läsare mera fattlig". Det står således redan från början klart att Hagberg avsåg att verket skulle läsas snarare än spelas. I förordet, daterat april 1834, ger han en detaljerad introduktion till dramats handling för att sedan avsluta med några allmänna funderingar kring den egna översättningen. "[I]ngen författare förlorar mer på en ordagrann öfversättning än Aristophanes", menar han, och han har därför "sökt att mera genom en fri öfversättning återgifva den poetiska andan än det prosaiska ordaförståndet".¹¹ Förordet avslutas med orden: "Tryckningen av *Acharnerne* är börjad." Själva texten är indelad i tre akter med scener. Det finns enkla scenanvisningar, men inga radnummer. Förklarande noter på svenska är samlade sist i boken.

År 1835 utkom sedan den omtalade översättningen av *Acharnerna*, denna gång i form av en ny dissertation. Avhandlingen har ingen resonerande text, utan översättningen börjar direkt med den grekiska parallelltexten på vänstersidorna precis som i den tidigare avhandlingen. Översättningen är emellertid inte komplett, endast de första 120 verserna finns med, och texten slutar abrupt med ett kommatecken mitt i en mening. Det är svårt att tänka sig att detta är den "tryckning" som avsågs i förordet till *Demagogerna*; kanske var det den stora bildningsresa i Europa som Hagberg skulle företa som gjorde att översättningen av *Acharnerna* fick anstå. Efter denna resa, som ägde rum mellan 1835–1836, tog Hagbergs karriär delvis nya riktningar. Han publicerade ytterligare en avhandling, denna gång om franskan, debuterade som romanförfattare, och innehade sedan den nyinrättade professuren i estetik och moderna språk i Lund 1840–1858, där han även var rektor 1848–1849. Den kompletta översättningen av Shakespeares dramer, Hagbergs *magnum opus*, publicerades under tiden 1847–1851.¹² Hagbergs översättningar utkom därefter i flera utgåvor, och några av dramerna i ett otal tryckningar och bearbetningar. År 1851 efterträdde han Anders Carlsson af Kullberg i Svenska Akademien.

Samma år som Hagbergs *Demagogerna* publicerades, 1834, ägde en annan disputation i ämnet grekiska rum. Det var en viss Henrik Gerhard Lindgren (1801–1879), präst, tillika orientalist och klassiker, som även han disputerade på en översättning av Aristofanes, det sena verket *Plutos* eller *Rikedom*. Det framstår som särskilt anmärkningsvärt att översättningen inte bara är komplett, utan även att den grekiska källtexten saknas. Översättningen föregås av en inledande text på latin om den grekiska tragedin och komedin. Dramat är indelat i avsnitt, dock utan någon numrering, medan radnummer är angivna genom hela verket. De förklarande noterna, uteslutande på latin, är placerade i slutet och arbetet framstår således som endast riktat mot en akademisk publik.

Professorn i grekiska, Joseph Otto Höijer, som hade varit Hagbergs och kanske även Lindgrens lärare, avled 1833, och både Hagberg och Lindgren fanns bland de sökande till tjänsten som professor. Som bekant fick ingen av dem tjänsten, men Lindgren vikarierade på den till dess att Palmblad började i november 1835. Lindgren prästvigdes 1836 och arbetade de närmaste åren som professor i österländska språk, då han bland annat översatte profeten Jesaja. Från 1861 var han ledamot av den år 1773 tillsatta bibelkommissionen.

De senare översättarna 1853–1968

Det skulle dröja till 1853 innan en ny översättning av Aristofanes såg dagens ljus då Zacharias Göransson (1823–1881), lektor i filosofi och klassiska språk, disputerade på en översättning av Aristofanes *Grodorna*. Inte heller denna är komplett, utan det rör sig endast om de första 165 verserna. Översättningen saknar oväntat en inledande text och har inte heller någon grekisk parallelltext. Texten slutar också abrupt en halv rad in i "tredje scenen", vilket i praktiken är andra hälften av rad 165. Texten har radnumrering, kortfattade scenangivelser och förklarande fotnoter på svenska. Detta är den sista dissertationsöversättningen av Aristofanes.

År 1869 publicerade Hjalmar Säve (1839–1871), lektor i grekiska och latin, Aristofanes *Foglarne*, en översättning som redan året innan den blev publicerad hade erhållit pris av Svenska Akademien. Efter en grundlig presentation av dramats innehåll ägnas förordet åt utläggningar om metriska principer, och Säve ber om ett "skonsamt bedömande af inkonsequenser" med avseende på tillämpningen av dessa. Översättaren uttrycker också en förhoppning om att med hjälp av förordets innehållsbeskrivning och de förklarande fotnoterna, "äfven den med den grekiska forntiden mera obekante läsaren skall kunna uppfatta och njuta af detta det snillrikaste och i hvarje afseende utmärktaste af alla de elva lustspel, som vi ega kvar under Aristophanes' namn". En avvikelse från tidigare översättningar är att Säve anger vilken översättningens källtext är, i det här fallet Kochs utgåva från 1864, "utan hvilken förträffliga vägledning vid den grekiska textens uppfattande denna öfversättning knappast varit möjlig". Själva över-

sättningen är indelad i 28 scener, och är också försedd med korta scenangivelser, radnummer samt förklarande fotnoter.

År 1883 publicerade Alarik Hallström (1849–1927), även han lektor i grekiska och latin, en ny översättning av *Molnen*. Han känner uppenbarligen att han behöver försvara sitt val av text, och påstår därför att *Molnen* sannolikt är det verk som intresserar nutida läsare mest, eftersom det handlar om Sokrates och de filosofiska rörelserna under 400-talets slut; det är emellertid långt ifrån det bästa av Aristofanes hand, menar han. Vidare uppvisar Hallström även ingående kunskaper om filologi; han anger inte specifikt vilken utgåva han använt, men motiverar bland annat sin nya översättning med att ”kommentatorer och kritici” gjort nya upptäckter som förändrat materialet sedan Thomander gjorde den senaste översättningen – uppenbarligen har han använt sig av en mängd olika utgåvor i sitt arbete.¹³ Själva översättningen saknar scenindelning, men har en noggrann radangivelse liksom korta scenangivelser. Förklarande noter är samlade sist i boken, varav några är avsedda för ”textens rätta uppfattande”, medan andra är ”ämnade för filologiskt bildade läsare”. Själva översättningen är inte indelad i akter eller scener, utan är endast försedd med korta scenanvisningar och radnummer. En nyhet är att körsångernas strofer och motstrofer är markerade. Boken avslutas med förklarande slutnoter jämte en noggrann översikt över originalets olika versmått.

Nästa två översättningar avviker litet från de senaste översättarna, då det är en ”outsider” som står som upphovsman. Under 1890-talet publicerade den yrkesverksamme och något till åren komne prästen Johan Fredrik Håhl (1835–1918) två översättningar av redan tidigare översatta verk: *Fåglarna* och *Riddarna*. I förordet till *Fåglarna* (1892) ger Håhl först en kortfattad introduktion till dramat, för att därefter förklara att han först efter arbetet med sin översättning ”fick kännedom om och tillgång till” Säves, vilket fick honom att tveka om han själv skulle publicera sin. Det faktum att Koch, utgivaren av Säves källtext, nu utkommit med en senare upplaga, föranleder Håhl att ändå publicera sin översättning och överlämna åt ”sakkunnige [...] efter jämförelse emellan de båda af hvarandra fullkomligt oberoende öfversättningarne bedöma deras olika värde”. Själva översättningen är indelad i 28 scener. Texten har radnumrering, korta scenangivelser, förklarande fotnoter på svenska och metriskascheman för körpartierna.

I förordet till *Riddarne*, som är daterat i mars 1898, ger Håhl återigen en bakgrund och presentation till det aktuella verket. Vid denna tid hade han precis tillträtt som *pastor primarius* i Stockholm, vilket kanske rättfärdigar det annars litet egendomliga påpekandet att han ”under mångfaldiga embetsåligganden af helt annan natur endast haft tillfälle att på lediga stunder sysselsätta [s]ig med dessa studier”. Kanske ville han på detta sätt förekomma eventuella klagomål från församlingsmedlemmar? Ytterligare en sällsam detalj är att Håhls två översättningar är de enda som inte presenterar översättarens namn på titelbladet; dennes namn kan endast utläsas av förordens un-

dertecknare. Det mest anmärkningsvärda sker dock efter att han anger sin källtext, Ribbecks edition från 1867, när han talar om vilka andra översättningar som finns: "Någon svensk öfversättning af denna pjäs finnes mig veterligen icke, förutom den af C.A. Hagberg år 1834 utgifna, hvilken öfversättning väl icke saknar sina förtjenster, men som lider af många betänkliga brister, för hvilka jag icke anser det nödigt att här närmare redogöra." Någon liknande kommentar om en tidigare översättning har jag inte funnit exempel på varken förr eller senare. Avslutningsvis uttrycker Håhl också sin förhoppning att hans arbete "kunde tillvinna sig sakkunnige och för ämnet intresserade personers erkännande och bifall". Själva texten är indelad i 14 scener och är i övrigt identiskt upplagd som sin föregångare.

Med Hjalmar Gullbergs (1898–1961) och Ivar Harries (1899–1973) översättningar markeras en ny epok i översättningstraditionen av Aristofanes. De två vännerna hade lärt känna varandra under studenttiden i Lund och hade båda varit verksamma i studentspex och teatersammanhang. Översättningen av Aristofanes komedi hade således börjat som ett litterärt experiment.¹⁴ Harrie berättar själv att Gullberg och han "var gripna av tjugotalsparollen att ge nytt liv åt de klassiska dramatikerna genom att [...] läsa och tolka de klassiska texterna så att de än en gång kunde bli underlag för teater, aktuell teater". Han fortsätter: "Tänk om poesin och komiken där kunde återupplivas genom att spelet översattes, inte som text ord för ord, men lika troget som teater, poäng för poäng..."¹⁵ Redan i ordalydelsen på titelbladet till *Fåglarna* (1928), "tolkat från grekiskan för svensk scen", framgår det att det inte rör sig om någon traditionell översättning. Det finns inte heller något förord, utan översättningen tar vid direkt. Texten är indelad i 22 scener och avslutas med en "final". Den är också full av angivelser för hur replikerna ska uttryckas eller hur den talande ska framstå, till exempel "förtroligt", "förfärad", "älskvärt undfallande", "andas lättare", "spydigt", "snopet" och så vidare. Det finns inga förklarande noter och endast ett radnummer per sida anges. I den kortfattade efterskriften anges vilken källtext som har använts: Schroeders kommenterade edition från 1927. Därpå följer en programförklaring som också kan uppfattas som en kritik mot deras föregångare – det är under alla omständigheter inte fråga om något läs-drama:

Vår tolkning vill icke presentera ett litteraturhistoriskt curiosum, utan går ut på att göra Aristophanes' verk omedelbart tillgängligt för nutida svensk publik – varvid även teaterns krav måst beaktas. Det grekiska dramats komposition är strängt bibehållen. Det har varit vår strävan att så levande och friskt som möjligt återge originalets stämning och att så vitt möjligt icke låta någon av dess poänger gå föspild.

Fyra år senare, 1932, kom det andra verket, *Lysistrate*. Även denna bär överskriften "för svensk scen". Ett kortfattat förord inleder, där "bearbetarna", som de själva kallar sig, framhåller att de baserar sitt arbete "endast på 'Lysistrate' och på hela 'Lysistrate'. En-

dast så kan styckets ideella halt komma till sin rätt och den vanliga missuppfattningen förebyggas, att den drastiska yttre apparaten vore självändamål". Även här hänvisas vi till källtexten, denna gång Ulrich von Wilamowitz-Moellendorffs edition från 1927, "där det grekiska originalet uppfattas och kommenteras som ett stycke levande teater". På samma sätt som med *Fåglarna* är texten rikligt försedd med angivelser för känslolägen och reaktioner hos de talande. Dramat är indelat i åtta scener totalt och saknar precis som *Fåglarna* förklarande noter.¹⁶

Den siste översättaren av Aristofanes är Tord Bäckström (1908–1991), kulturjournalist, konstnär och översättare; särskilt respekterad var han som teaterkritiker. Acke Janson, chefredaktör för tidskriften *Paletten*, skrev i samband med Bäckströms bortgång:

Hans recension efter en teaterpremiär – antingen i Göteborg eller Stockholm emotsågs av såväl publik som medverkande med en speciell förväntan. Hans ord tillmättes en väldig tyngd bland teaterns folk.¹⁷

Bäckströms översättningar av Aristofanes, inalles tre par kompletta verk, utkom i bokförlaget Forums klassikerserie "Forumbiblioteket" och var därför kanske ett beställningsarbete. I vilket fall som helst måste redaktörerna på förlaget ha ansett att Aristofanes kunde räknas bland "klassikerna", och serien var en utmärkt möjlighet till publicering för dem som av olika anledningar ägnade sig åt översättning. Bäckström hade redan 1954 översatt Euripides *Backanterna*, och 1957 kom alltså hans första två översättningar av Aristofanes *Kvinnornas sammansvärjning* och *Grodorna*. En anmärkningsvärd detalj är också att verkens grekiska titlar, *Thesmophoriazousai* och *Batrachoi*, anges jämte de svenska på titelbladet. Senast detta hade skett var i dissertationsöversättningarna, mer än hundra år tidigare. Förordet är typiskt för volymerna i Forumbiblioteket, och ägnas huvudsakligen åt att presentera författaren och placera in verket i sitt sammanhang; inget sägs om översättningen i sig. Översättningarna saknar indelning och radnumrering, är försedda med korta scenangivelser och avslutas med en handfull noter och några sidor namnförklaringar.

Uppenbarligen togs Bäckströms första par översättningar väl emot, då nästa par, *Getingarna* och *Freden*, utkom fem år senare, 1962. Även denna gång anges också de grekiska titlarna, och förordet uppehåller sig uteslutande om själva verken. Bäckström känner sig dock föranledd att ge en kort motivering till varför komedin *Getingarna* är intressant, eftersom den knappast "bibehållit förmågan att locka till spontan munterhet". Han nämner bland annat att Molière och Holberg arbetar i samma komeditradition. Översättningarna följer i övrigt exakt samma mönster som de förra.

Efter att Bäckström hade översatt ytterligare några tragedier av Euripides, utkom slutligen det sista paret översättningar, *Riddarna* och *Lysistrate*, 1968. En första avvikelse från de tidigare är att verkens grekiska titlar inte anges. I förordet händer också

det märkliga, att Bäckström också aktivt förhåller sig till sina föregångare och därmed bekräftar att han arbetar i traditionen av översättare av Aristofanes till svenska:

Föreliggande översättning av *Lysistrate* är ett försök att återge den fullständiga texten – de som är förtrogna med Harries och Gullbergs tolkning kommer att finna åtskilligt de inte känner igen – kanske också sakna ett och annat. Min ambition har varit att inte lägga till någonting (utom några ord och vändningar på grund av rimnöd) och att inte utelämna någonting (med undantag för något halvt dussin rader som skulle varit obegripliga utan kommentar).

Kanske beror det på den stora popularitet som Gullbergs och Harries *Lysistrate* uppnått att han känner sig nödgad att i förväg bemöta eventuella invändningar mot hans nya översättning? Även denna översättning följer i övrigt samma mönster som i de två tidigare böckerna. Vi vet inte varför dessa två blev Bäckströms sista Aristofanesöversättningar. De närmaste åren ägnade han sig visserligen mer åt översättning från grekiska, men förutom ytterligare några av Euripides tragedier gav han sig denna gång i kast med Homeros, vilket resulterade i *Sången om Ilion* (1972) och *Sången om Odysseus* (1975). Dessa blev också hans sista översättningsarbeten.

Avslutande resonemang

Sammanfattningsvis är det enkelt att konstatera att alla översättare är män, genomgående har akademisk bakgrund och att de översätter på vers – ända in i vår tid framstår det som otänkbart att använda prosa med ”ojämn högermarginal” när originalets text är poetisk. Det står också klart att de olika översättningarna, om de inte är renodlade akademiska produkter, såsom dissertationerna av Hagberg, Lindgren och Göransson, antingen verkar ha uppstått ur en vilja att göra originaltexten tillgänglig för en publik som saknar grekiska eller med avsikten att på något sätt förmedla vad man uppfattar som andemeningen i verket.

De olika översättningarna ger alltså prov på olika översättarstilar. Den stil som till övervägande del troget vill återge ursprungstextens ordalydelse, vilken ibland kallas den tyska, eller ”främliggörande” med Johanna Akujärvis översättning av gängse terminologi, är den i särklass vanligaste, med företrädarna Thomander, Lindgren, Göransson, Hallström, Sæve, Håhl och Bäckström.¹⁸ Den stil som förhåller sig väsentligt friare till grundtextens ordalydelse, en stil som ibland kallas den franska, eller ”domesticerande”, har bland dessa översättningar endast några få tillämpare: Gullberg och Harrie förstås, men även i någon mån Hagberg. Denne hade haft två år på sig att bearbeta sin dissertationsöversättning av de inledande scenerna av *Riddarna*, och av förordet till *Demagogerna* framgår det att han åtminstone hade intentionen att göra en mer domesticerande översättning. Det är således föga förvånande att en uttryckligen främliggörande översättare som Håhl ansåg att Hagbergs arbete ”lider af många be-

tänkligen brister". Det hade varit intressant för oss att få veta mer exakt vari dessa brister egentligen bestod i med anledning av deras olika avsikter med översättningarna.¹⁹

Vidare var det även, enligt Akujärvi, vanligt bland översättare av antik litteratur omkring sekelskiftet 1800 att förhålla sig till och fälla omdömen om varandra, samt även att uttala sig om eftersträvansvärda ideal i själva översättandet.²⁰ Därför framstår det som att en viss förändring skett då Håhls starkt kritiska omdöme om Hagberg är ett av de få som står att finna av den sorten under hela den undersökta tidsperioden. Kanske vågade Håhl vara så explicit eftersom han själv "kom utifrån" – hans position som kyrkoherde i Stockholm stod knappast och föll med hans akademiskt orienterade arbeten. När det gäller de andra översättarna berör de endast i enstaka fall varandras arbeten direkt, och ingen presenterar någon särskilt detaljerad översättningsmetod som de ämnar följa. De överlag kortfattade för- och efterorden till översättningarna lämnar heller inte rum för formuleringar av eftersträvansvärda ideal.

Bland alla översättare framstår alltså Thomander som den mest udda i sammanhanget. Han var en outsiders typ redan i egenskap av att han var präst, och han var den förste att översätta den kontroversielle komediförfattaren till svenska över huvud taget. Vid tiden för översättandet var han dessutom fränkopplad från universitetsvärlden. Han kände uppenbarligen att han behövde rättfärdiga sitt val, och kanske inte bara på grund av att innehållet kunde vara sårande för våra "anständighetsbegrepp". Kanske upplevde han själv att det fanns ett berättigat motstånd mot poeten utöver detta? Att projektet att ge ut hela Aristofanes tvärstannade efter publiceringen av den första volymen ger också det hela en extra dimension; hur kunde han ta så fel på vad som skulle intressera allmänheten? En person som själv inte är klassisk filolog, men som ändå finner det genomförbart och därtill eftersträvansvärt att översätta alla Aristofanes dramer, borde väl vara den ideala översättaren?

Vi har heller aldrig kommit närmare en komplett Aristofanes än med Bäckströms och Forums utgivning; i Forumbiblioteket återfinns vi sex av de totalt elva komedierna – dubbelt så många som Thomander översatte. Samtidigt ter det sig orimligt att alla Aristofanes komedier skulle betraktas som klassiker värda en plats i serien; med den logiken borde i rimlighetens namn även samtliga grekiska tragedier också ges en plats däri, vilket inte heller blev fallet. Anledningen till att alla komedier ännu inte finns översatta till svenska är alltså det otillräckliga intresset från allmänheten, i kombination med att det verkar som att senare tiders översättare ofta har föredragit att ge sig i kast med verk som någon annan redan tidigare arbetat med, bland annat på grund av att dessa ännu betraktas som de bästa eller av någon annan anledning mest intressanta. Än i dag saknas alltså en fullständig översättning av *Acharnerna*, och *Kvinnornas folkförsamling* eller *Ekklesiazousai* väntar fortfarande på sin första översättning till svenska någonsin.

APPENDIX: SAMTLIGA PUBLICERADE ÖVERSÄTTNINGAR
TILL SVENSKA AV ARISTOFANES KOMEDIER

- 1826: *Molnen, Thesmoforierna, Grodorna* (Thomander)
 1831–32: *Riddarna* 1–233 (Hagberg)
 1834: *Demagogerna (Riddarna)* (Hagberg)
 1834: *Plutos* (Lindgren)
 1835: *Acharnerna* 1–120 (Hagberg)
 1853: *Grodorna* 1–165 (Göransson)
 1869: *Fåglarna* (Säve)
 1883: *Molnen* (Hallström)
 1892: *Fåglarna* (Håhl)
 1898: *Riddarna* (Håhl)
 1928: *Fåglarna* (Gullberg/Harrie)
 1932: *Lysistrate* (Gullberg/Harrie)
 1957: *Kvinnornas sammansvärjning (Thesmophoriazousai), Grodorna* (Bäckström)
 1962: *Getingarna, Freden* (Bäckström)
 1968: *Riddarna, Lysistrate* (Bäckström)

LITTERATUR

- Ahnfelt, Arvid (red.) (1876), *Tänkar och löjen af Joh. Henr. Thomander. Belletristiska drag ur Thomanders och C. F. Dahlgrens brevfixling m.fl. källor*, Stockholm: Norstedts.
- Akujärvi, Johanna (2011), "Innovatörer och traditionalister. Om tidiga svenska klassikeröversättares syn på sin roll i det svenska litterära systemet", i P. Ljung (red.) *Transformationer. Valda texter från International Association of Scandinavian Studies (IASS) 28:e konferens i Lund 2010*, CSS Acta Series I: Centre for Scandinavian Studies Copenhagen–Lund (CSS), s. 231–246.
- Almqvist, Carl Jonas Love ([1835] 1998), "Signora Luna", i *Samlade verk* 7. Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, s. 187–352.
- Aristofanes (1826), *Molnen. Lustspel af Aristophanes. Öfversättning af Joh. Henr. Thomander*, Stockholm: Georg Scheutz.

- ([1826] 1879), "Thesmophorierna. Lustspel af Aristophanes", i S. Cavallin (red.), *Skrifter af Joh. Henr. Thomander, III. Tal och öfversättningar*, Lund: Gleerups, s. 335–413.
- ([1826] 1879), "Grodorna. Lustspel af Aristophanes", i S. Cavallin (red.), *Skrifter af Joh. Henr. Thomander, III. Tal och öfversättningar*, Lund: Gleerups, s. 415–519.
- (1834), *Demagogerna. Lustspel af Aristophanes. Öfversättning af Carl August Hagberg*, Uppsala: Palmblad & c.
- (1869), *Aristophanes' lustspel Foglarne. Öfversättning af Hjalmar Sæve*, Helsingborg: N. Jönssons boktryckeri.
- (1883), *Molnen. Lustspel af Aristofanes. Öfversättning af Alarik Hallström*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- (1892), *Fåglarna. Lustspel af Aristophanes. Öfversättning [af Joh. Fr. Håhl]*, Linköping: P. M. Sahlströms Bokhandel.
- (1898), *Riddarne. Lustspel af Aristophanes. Öfversättning [af Joh. Fr. Håhl]*, Stockholm: J. Beckmans förlag.
- (1928), *Fåglarna. Lustspel med sång av Aristophanes från Athen tolkat från grekiskan för svensk scen av Hjalmar Gullberg och Ivar Harrie*, Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- (1932), *Aristophanes Lysistrate. Ett kvinnodrama. För svensk scen av Hjalmar Gullberg och Ivar Harrie*, Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- (1957), *Kvinnornas sammansvärjning (Thesmophoriazousai). Grodorna (Batrachoi). Översättning från grekiska originalen av Tord Beckström*, Stockholm: Forum.
- (1962), *Getingarna (Sfêkes). Freden (Eirene). Översättning från grekiskan av Tord Beckström*, Stockholm: Forum.
- (1968), *Riddarna. Lysistrate. Översättning från grekiskan av Tord Beckström*, Stockholm: Forum.
- Göranson, Zacharias (1853), *APIΣTOΦANOYΣ BATPAXOI*, diss. Uppsala.
- Hagberg, Carl August (1831–1832), *De comoedia Aristophanis quae inscribitur ΙΙΙΙΙΗΣ*, diss. Uppsala.
- (1835), *Aristophanis comoedia quae AXAPNHΣ inscribitur*, diss. Uppsala.
- Harrie, Ivar (1955), "Hjalmar Gullberg", i Stig Carlson & Axel Liffner (red.), *En bok om Hjalmar Gullberg*, Stockholm: FIB:s lyrikklubb, s. 9–26.
- Janson, Acek (1991), "Hans röst har tystnat", *Paletten* 207, s. 21.
- Knös, Börje (1955), "Hjalmar Gullberg som tolkare av grekisk diktning", i Stig Carlson & Axel Liffner (red.), *En bok om Hjalmar Gullberg*, Stockholm: FIB:s lyrikklubb, s. 36–42.
- Lindgren, Henrik Gerhard (1834), *Aristophanis comoedia quae ΠΛΟΥΤΟΣ inscribitur*, diss. Uppsala.

- Monié, Karin (2008), *Ord som himlen når. Carl August Hagberg. En levnadsteckning*, Stockholm: Atlantis.
- (2009–), ”Johan Henrik Thomander”, i Lars Kleberg (red.), *Svenskt översättarlexikon*, e-resurs. [www.oversattarlexikon.se/], hämtad 2014-02-14.
- Nationalencyklopedin*, e-resurs. [www.ne.se], hämtad 2014-02-14.
- Silfverstolpe, Malla (1911), *Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer. Fjärde delen*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Svenbro, Jesper (2011), *Ivar Harrie. Minnesteckning av Jesper Svenbro*, Stockholm: Svenska Akademien.

NOTER

- 1 Akujärvi 2011, s. 239: ”Många översättningar trycktes i dissertationsform. [...] När en dissertation var en översättning, översatte den i allmänhet grekisk poesi, hade grekisk parallelltext och var försedd med en latinsk kommentar. Ibland bildade de enskilda dissertationerna långa serier, såsom Knös, Tranérs och Sjöströms översättningar.”
- 2 Jfr ”romantik”. *Nationalencyklopedin*, s.v. romantik: Drama och Teater. ”Impulserna till den nya dramaturgin kom främst från en fördjupad läsning av Shakespeare.” [www.ne.se/lang/romantik], hämtad 2014-02-14.
- 3 Redan 1545 fanns samtliga elva komedier av Aristofanes översatta till italienska, och det fanns översättningar till både franska (litterära) och engelska (politiska) redan på sent 1600- och tidigt 1700-tal. Det sena tyska (och därmed eventuellt även det svenska) intresset för Aristofanes är anmärkningsvärt; det var först sent på 1700-talet som de första översättningarna till tyska såg dagens ljus. Redan Palmblad avsåg att översätta alla verk av Sofokles, men av någon anledning blev det inte så. Samma sak hände sedan även med Thomanders ambition att översätta ”hela Aristofanes”, och hade tidigare också hänt med Kraggs översättning av densamme till danska. Monié 2008, s. 240–241: ”En fullständig, sammanhållen Shakespeareöversättning var en nationell angelägenhet. Det var för honom [Hagberg] i första hand närmast en fosterländsk plikt att göra allt för att se till att hela Shakespeares dramatiska verk blev tillgängligt på svenska.”
- 4 Biografiska data är huvudsakligen hämtade från *Nordisk familjebok* (1919) och Ahnfelt 1876.
- 5 Monié 2009–.
- 6 Ahnfelt 1876, s. 31.
- 7 Ahnfelt 1876, s. 34.
- 8 Ahnfelt 1876, s. 55. I en fotnot påpekar utgivaren Ahnfelt här att: ”I brist på uppmuntran å allmänhetens sida afstannade företaget efter utgifvandet af ’Molnen.’”
- 9 Om mottagandet av arbetet står följande att läsa hos Malla Silfverstolpe, som förestod en inflytelserik litterär salong i Uppsala vid denna tid: ”Den 17. [februari 1827] »Vi läste ’Molnen’ af Aristophanes, öfversatt af Thomander. Denna komedi skriven för 2,200 år sedan, som då roade Athen och bevistades af den däri förolämpade Sokrates, är på så sätt högst märkvärdig – men *nu* är innehållet utan annat intresse i mitt tycke än hvad det har genom sin ålderdom.” Silfverstolpe 1911, s. 111. Carl Jonas Love Almqvist gav uttryck för en liknande tanke i företalet till sin *Signora Luna*, då han nämner Shakespeare, Sofokles och Aristofanes: ”de tillhöra kretsen af de Gamle, som man blott eger att beundra, men aldrig göra någonting efter, emedan deras oupphinnelighet är en längesen afgjord sak”. Almqvist [1835] 1998, s. 190.

- 10 Biografiska uppgifter i avsnittet om Hagberg är hämtade ur Monié 2008.
- 11 Monié (2008, s. 63) uppmärksammar att Hagberg senare tar avstånd från denna princip i arbetet med Shakespeare. "Samtidigt antyds den estetiska idé som han nu och allt framgent omfattade, den höga uppskattningen av komedien som genre och humorn som estetisk kategori."
- 12 Anmärkningsvärt är att Hagberg hämtade mycket hjälp från de dramer Thomander redan hade översatt före honom, något han dock tydligt redovisar i notapparaten till arbetena.
- 13 Hallström avslutar förordet med att visa respekt för sin föregångare: "Det är äfven min skyldighet att erkänna, att jag på åtskilliga ställen vidtagit ändringar i min öfversättning med ledning av den Thomanderska."
- 14 Jesper Svenbro ger en ytterligare fördjupad bild av Ivar Harries liv och gärning i sin minnesteckning, Svenbro 2011.
- 15 Harrie 1955, s. 16. Han avslutar med att förklara att översättningen av *Fåglarna* nu är föråldrad, "eftersom vi översatte Aristofanes' poänger till det just då revymässigt aktuella, men som kanske ändå står sig som tillämpning av tesen att ett skådespel skall översättas så att det kan spelas."
- 16 Börje Knös sammanfattade Gullbergs och Harries översättningar såsom "sceniska bearbetningar, och som sådana äro de mästertligt gjorda, kanske dock en smula mer präglade av svenskt spexhumör än av det satiriska gissel Aristofanes svängde över sina landsmän". Knös 1955, s. 38.
- 17 Janson 1991, s. 21.
- 18 Akujärvi 2011, s. 233. Akujärvi har här översatt Lawrence Venutis termer "foreignizing" och "domesticating" och hänvisar till dennes *The Translator's Invisibility. A history of translation*, London 2008, s. 13–20.
- 19 Hähl var för övrigt 63 år gammal vid publiceringen av sin översättning, medan Hagberg vid publiceringen av sin endast var 24; Aristofanes var själv bara 22 år gammal när *Riddarna* uppfördes första gången.
- 20 Akujärvi 2011, s. 232: "I sina inledningar och förord faller de [Adlerbeth, Regnér, Wallin, Wallmark, Hammarskiöld och Palmblad] ofta omdömen om tidigare och samtida översättningar och uttalar sig om den översatta antika litteraturens plats och funktion i den samtida litteraturen och de ideal som en översättare bör eftersträva."

När Sapfo kom ut

Sigrid Schottenius Cullhed

I den franskspråkiga publikationen *Drottning Kristinas minnen* från 1830 framställer den svenska regenten sitt begär till hovdamen Ebba Sparre som ”sapfiskt”:

Ack, det var min ungdoms lärdom som satte mig på rätt spår. Sapfos varma ömhet för de unga Lesbiska kvinnorna, denna sällsynta låga, kände jag mer än något annat då jag läste de få dikter av henne som finns kvar. Ja, allt det rörande, känslosamma, och förälskade som poeten talade om i förhållande till sina Lesbiska kvinnor, kände jag med samma häftighet gentemot min gudomliga Ebba.¹

För denna Kristina tedde det sig främmande att gifta sig med en man efter att hon lärt känna sina sapfiska känslor för Sparre.² Textens författare är givetvis inte Kristina utan den provençalske publicisten Scipion Marin, även om detta inte alltid framgått. Exempelvis står hon som författare till verket i Kungliga bibliotekets katalog, och i Joan DeJeans inflytelserika bok *Fictions of Sappho* från 1989 åberopas drottning Kristina som tidig homoerotisk Sapfoläsare.³ Påståendet upprepas och bekräftas av senare forskare⁴, men i själva verket hade Sapfo ännu inte helt och hållet, så att säga, kommit ut ur garderoben i 1600-talets intellektuella värld.

Dikterna 1 och 31 på svenska

Åtminstone i Sverige skulle det dröja till 1876, då professorn och akademiledamoten Carl Rupert Nyblom publicerade en översättning av dikt 1, ”Hymn till Afrodite”, i antologin *Dikter från främmande länder*:

O du haf-framalstrade herskarinna,
Barn av Zeus, svek-spinnande, hör, jag ber dig,
Låt av kärleks smärta min själ, du höga,
Aldrig försmäktas;

Utan nedstig nu som i forna dagar,
 Då från fjerran du mina trägna böner
 Rördes huldrik af, ur din faders boning,
 Sväfvande neder;

Styrde sjelf, högt satt på den gyllne vagnen,
 Fram ditt dufspann, som genom eternas rymder
 Flögo pilsnabbt hän och till jordens dunkel
 Vingarna sänkte.

O, hur raskt nedsköto de jemt! Du åter
 Log mot mig vänsnällt med förklaradt anlet,
 Sporde mig hvad nytt jag ånyo lidit,
 Hvarför jag klagat;

Hvad så starkt nu väckte mitt lätt antända
 Hjertas svärminningslust och förtjusning; ”Hvilken
 Flicka vill du vinna? O Sappho, hvilken
 Dristar försmå dig?

Flyr ditt grannskap hon? Skall dig snart nog söka.
 Åt din gästskänk ler hon? Skall snart sjelf ge dig.
 Hon din kärlek hånar? Skall snart den känna,
 Hur hon än kämpar.”

Hjelp ännu mig, fräls mig utur svåra
 Hjertekval, ja, hvad ur min själ jag beder,
 Hvad jag åtrår djupt i mitt hjerta, gif mig
 Du med ditt bistånd!⁵

Nyblom hade nyligen tillträtt professuren i estetik vid Uppsala universitet när volymen gavs ut. Hans översättargärning inbegriper den första fullständiga översättningen av Shakespeares sonetter (1871), men hans tolkningar fick inte alltid ett positivt bemötande. När han översatte Frédéric Mistral's epos *Mirèio* (1859) ett par månader innan författaren skulle tilldelas nobelpriset i litteratur 1904, ansågs den vara så illa gjord att Mistral nästan miste utmärkelsen. Akademiens ständige sekreterare, Carl David af Wirsén, fruktade för Akademiens rykte och beslutade att priset skulle delas med den spanske dramatikern José Echegaray. I sitt inträdestal till Akademien gjorde Nybloms efterträdare, Per Hallström, ingen hemlighet av den varierande kvalitén på hans översättningar:⁶

För tolkningskonsten hade [...] Nyblom ypperliga förutsättningar i sin lifliga mottaglighet och sin språkliga fyndighet, den senare ibland kanske litet för snabb och med snarare för liten än för stor ängslan att följa förebilden. Det gäller här att växla från ett språks mynt

till ett annat, och viktigt är, att guldets, där det finns, får behålla sin tyngd och sin köpkraft af tankeförbindelser. Det kunde under hans raska fingrar inträffa, att summan gäldades i visserligen rundt och klingande silfver.

Spår av Nybloms raska fingrar går att finna i Sapfoöversättningen, men han var i alla fall en av de första moderna Sapfoöversättarna i Europa som inte censurerade det kvinnliga begärsobjektet i den sjätte strofen. Enligt Joan DeJean var Henry Thornton Wharton (1885) den förste att på något språk publicera dikt 1 på det sättet i *Sappho. Memoir, Text, Selected Renderings and a Literal Translation* där han använde John Addington Symonds översättning, gjord 1883.⁷ Men Nyblom tycks alltså ha hunnit före!

Sapfos väg in i det svenska språket börjar varken med Kristina eller Nyblom, utan med naturvetaren Gustaf von Paykulls översättningar av dikt 1 och 31 år 1786. I ett kort företal försvarar han Sapfo som person och skriver att hennes dåliga rykte började spridas bland kvinnor på Lesbos som var avundsjuka på hennes lysande snille.⁸ Hans översättningar publicerades i *Svenske Parnassen*, vars redaktör Gustaf Regnér också gav ut tolkningar av dikt 1 och 31 ett par årtionden senare i *Försök til metriske öfversättningar från forntidens skaldes* (1801). Regnér prisar hennes diktning: ”Få skaldes hafva vunnit et namn, mera lysande än Sapphos. [...] De Gamle kunna ej nog beundra hennes sånger för en viss ljuvlighet i harmonin, en läckerhet, et behag som ej låter beskrifva sig”, och återupptar von Paykulls försvar när han skriver att dikternas skönhet ”understödja det vrånga ryktet om hennes [Sapfos] moraliska character”. Svenska översättare visade tidigt motvilja mot den skandaliserade, erotiserade och olyckligt förälskade Sapfo och ingen av dem andas någonting om kärlek riktad mot kvinnor. Knappt två decennier senare redovisar Esaias Tegnér antika och medeltida belägg för Sapfos olyckliga kärlek till Faon och självmordet vid Leukas klippor i sin avhandling *Sapfos liv och diktning* (1817).¹⁰ Han berör inte homoerotiken och liksom Regnér och von Paykull översätter han Afrodites svar till Sapfo i diktfragment 1 som om Sapfo hade bett begärets gudinna om en mans kärlek:

Skulle han et afslag våga
Til den pant du honom bär
Af din trohet och din låga;
Väl – I morgon tänd och kär
Skal han sjelf med ånger fråga,
Hvilka offer du begär?¹¹

Han ska följa, skönt han förut dig hatat
Skänker gifva, skönt han förut ej tog dem
Älska ifrigt, skönt han förut dig hatat,
Skönt du ej ville.¹²

Om han än dig flyr, skall han snart förfölja,
mottar han ej gåfvor, så skall han gifva,
hatar han dig, snart skall han älska dig, om
än du ej vill det.¹³

I början av 1900-talet översätter även Johan Bergman den sjätte strofen med ett maskulint objekt i läroboken *Ur forntidens sång* (1908):

Om i dag han flyr, skall han snart dig jaga,
om i dag din skänk han försmår, i morgon
själf han ger; nu flyr han din kyss, men snart han
kysser för mycket.¹⁴

Till skillnad från föregångarna von Paykull, Regnér och Tegnér tycks Bergman vara medveten om att Sapfo ibland uppfattades som homosexuell:

Sapfo såg gärna i sitt hus unga, sköna kvinnor, med hvilka hon umgicks på förtrolig fot [...] den glödande, utöfver vänskapens uttryck gående fraseologi hon använder, har gifvit en skandalthungrig eftervärld anledning att beskylla henne för perversa erotiska böjelser. Hon kallar vänninorna t.ex. "sina rosor" och klagar över deras otrohet o.s.v.

Texten ger ett motstridigt intryck – å ena sidan avvisas Sappos homosexualitet som en produkt av eftervärldens beskyllningar, å andra sidan beskriver Bergman i det närmaste hennes relationer till kvinnor såsom just homosexuella. Johan Bergman, som inte bara var klassisk filolog utan även riksdagsman och glödande folkbildare, försökte lösa paradoxen genom att anlägga ett klassperspektiv:

Det är visserligen icke otroligt att den lesbiska öfverklasskulturen vid tiden omkr. 600 f. Kr. [...] var ganska degenererad, och lika visst som den perversa "gossekärleken" bevisligen redan vid denna tid fann talrika utöfvare bland det manliga släktet, lika sannolikt är det, att detta sociala sjukdomsteckens kvinnliga motsvarighet ej heller saknades.

Att se Sappos dikter som resultatet av en degenererad överklasskultur och som ett "socialt sjukdomstecken" är möjligen ett exempel på Bergmans "ensidiga historiska jämförelser" som kunde ge Martin P. Nilsson en känsla av svindel,¹⁵ men metoden som sådan – historiska analogier – ligger i linje med Friedrich Gottlieb Welckers förfarande i *Sapfo befriad från en rådande fördom* (1816), en bok som vid denna tidpunkt fortfarande utgjorde standardverket om Sapfo. Till skillnad från Bergman skulle Welcker däremot aldrig kalla den grekiska gossekärleken "pervers". Tvärtom utgjorde idealisering av det antika Greklands *Knabenliebe* kärnan i hans litteraturhistoriska perspektiv. Långt tidigare hade det förekommit spekulationer om Sappos homosexualitet, av exempelvis John Donne¹⁶ och den franske 1600-talsfilologen Tanneguy LeFèvre, men den allmänna hållningen var före Welcker en annan.

Sapfo i tyskt 1800-tal

Redan under klassisk tid började bilden av Sapfo fikionaliseras i och med berättelsen om den gamle färjkarlen Faon, som enligt myten blev ung och vacker av en magisk salva han fått av Afrodite som tack för att han hade transporterat henne till mindre Asien en gång när hon hade hamnat i knipa. I komediförfattaren Menanders *Leukadia* från 300-talet, liksom i en rad senare attiska komedier, tog Sapfo livet av sig genom att kasta sig utför de vita klipporna vid Leukas strand på grund av obesvarad kärlek till honom.¹⁷ Myten frodas i det sista av Ovidius femton skaldebrev *Brev från Hjältinnor* (ca 25–16 f.v.t.) – en text som har påverkat eftervärldens bild av Sapfo i högre utsträckning än någon annan. Brevet är skrivet i Sapphos namn och adresserat till Faon, som har lämnat henne för sicilianska jungfrur. Den fiktiva Sapfo skriver att hon ångrar att hon har älskat unga kvinnor, klagar över att hon inte kan dikta utan Faon och bekänner för honom att hon vill ta livet av sig.

Under renässansen, då man återupptäckte brevet, trodde många att det var autentiskt. Denna bild av Sapfo blev bestående¹⁸, inte minst efter att den populariserats av den berömda Madame Anna Dacier, dotter till igen mindre än Tanneguy LeFèvre. Men nu åtdrog sig Welcker att med filologins hjälp, i hans egna termer, ”ridderligt rädda” poeten från företrädelsevis franska fiktioner om hennes liv – utbroderade och med fokus på hennes passioner.¹⁹ Den i bästa fall förälskade och i värsta fall patetiska Sapfo, som var så populär i Italien och Frankrike, hade inte någon plats i den hellenska kulturblostring som Welcker ville bidra till och införa i Tyskland.

En grundläggande idé i *Sapfo befriad från en rådande fördom* är att den sokratiske pederastin låg bakom den antika grekiska kulturens överlägsenhet, och att det var hög tid för den att återinföras i modernitetens försvagade manliga kultur.²⁰ Sapfo och de kvinnor som gestaltas i hennes dikter representerade den kvinnliga motsvarigheten, men eftersom kvinnor enligt Welcker inte förmår uppleva kärlekens högsta form var den ändå inte relevant för samtidens tyskar. Trots att han på det här inverterade sättet diskvalificerade Sapphos kulturgärning kunde han inte låta hennes person vara. Den fransk-italienska nervsvaga Sapfo fick inte kasta någon skugga över den hellensk-tyska kulturrenässansen och han måste hitta en plats för henne där. Welcker utvecklade sin lärare Gotthold Ephraim Lessings källkritiska metoder och ifrågasatte hennes dikters värde som självbiografiska dokument och underkände flera av de senare historiska källornas trovärdighet. Det rörde sig framför allt om de attiska komedierna, i vilka Sapfo förlöjligades, samt om flera romerska källor, bland annat Horatius välkända ställe där han ger henne epitetet *mascula Sappho* (epistel 1.19.28).²¹

Welcker ville bevisa att den riktiga Sapfo var uppskattad av samtida greker och anförde arkeologiska bevis, bland annat det att hennes bild präglades på de mytilenska mynten, och på det filologiska planet gav han större betydelse åt äldre litterära källor.

Att Sokrates enligt ett fragment hade kallat henne för den tionde musan vägde tungt.²² För Welcker var det alldeles självklart att de antika grekerna inte skulle ha uppskattat Sapfo om hon hade haft något av det han skulle uppfatta som moraliska fel. Därifrån slöt han sig till att Sapfo var den kvinnliga motsvarigheten till Sokrates, en pedagog som undervisade unga kvinnor i konster och behag. Det föll sig alldeles naturligt att hon hade starka, men inte nödvändigtvis sensuella, känslor för dem. Hennes kärlek till sina studenter motsvarade den som Platon och Sokrates erfor för sina, argumenterar Welcker och anför Maximos av Tyros jämförelse mellan saphisk och sokratisk kärlekskonst som belägg.

Welcker medgav alltså att Sapphos dikter gestaltar kärlek mellan kvinnor, men skilde den från det han kallade för en sensuell, straffbar och förkastlig kärlek mellan kvinnor. För att ytterligare beskriva den saphiska kärleken för en modern läsekrets tog han till ett antal analogier från andra historiska perioder och en av dem för oss tillbaka dit vi började, nämligen till drottning Kristina och Ebba Sparre.²³ Deras känslor för varandra var oskyldiga men tog sig ändå starka uttryck: "Med glöd av kärlek och ömhet brukar Drottning Kristina av Sverige kalla grevinnan Ebba Sparre 'min skönhet' i sina brev till henne."²⁴ Sådana var även Sappfos varma känslor för sina elever, för återigen: "ingen utbildad grek skulle ha tyckt att detta var vackra kärleksdikter om det hade pågått något monstruöst och motbjudande i dem"²⁵.

Welckers Sapfo hade ett oerhört stort inflytande på forskningsfältet fram till mitten av 1900-talet och kanske ännu senare ändå. Hans efterträdare i Göttingen, Karl Otfried Müller, övertog hans gestaltning av den grekiska poeten helt och hållet och fokuserade på hur Sappfos kärlek till kvinnor tog sig uttryck men menade liksom Welcker att dikt 1 var riktat till en man. Dock inte till Faon, vilket han genomskådade som en myt modellerad på den om Afrodite och Adonis.²⁶ Nästan ett århundrade senare utvecklade och konkretiserade Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff Welckers Sapfo på ett sätt som gjorde större avtryck än Müllers. Först i en recension av Pierre Louÿes *Chansons de Bilitis* publicerad i *Göttingische Gelehrte Anzeigen* år 1896 och sedan i *Sappho und Simonides* (1913), en studie tillägnad ingen annan än Welcker.²⁷ Det var här diktfragment 31 definierades som en bröllopsdikt, där mannen skulle föreställa den blivande maken och kvinnan en av Sappfos elever som stod i begrepp att lämna skolan. Sapfo jämfördes med en modern internatföreståndarinna.²⁸ Idén om Sapfo som skolfröken trivdes i den moderna filologin och nya element lades till de gamla. Utan mycket till konkreta belägg bortsett från biografiska läsningar av dikterna satte forskare och filologer långt in på 1900-talet ihop kursplaner för Sappfos skola, där ämnen som sömnad, dans, musik och blomsteruppsättning hade företräde.²⁹

Skolföreståndaren Sapfo kommer till Sverige

Den svenska Sapfobilden brukar anses ha kommit från den tyska filologin och Wilamowitz, framför allt via Emil Zilliacus verk *Grekisk lyrik* (1911). Även han skriver att Sapfo drev en skola där unga kvinnor undervisades i ”sång, spel, och dans” i förberedelse för religiösa högtider då de uppträdde i så kallade jungfrukörer.³⁰ Med samma indignation och tvärsäkerhet som de tyska kollegorna och Johan Bergman slår han fast att poesi om kärlek mellan kvinnor aldrig skulle ha kunnat accepteras i det antika Grekland.³¹

kan man väl då tänka sig att grekerna tigande tolererat någonting så oerhört som att en kvinnlig diktare i sin poesi öppet förhållat den ifrågavarande lasten? [...] Och vore det väl i så fall antagligt att hennes landsmän präglat sina mynt med hennes bild, skulle de af en kvinna med hennes rykte beställt sina bröllophymner, och skulle föräldrarna med berådt mod sändt sina unga döttrar i en tribadskola – ty hvilket annat namn kunde man väl gifva hennes hus, om hon verkligen stått i ett sådant förhållande till sina elever?

Zilliacus återbrukar mer eller mindre ordagrant Welckers och Wilamowitz argument även när han försöker sig på att förklara sapfisk erotik. Relationen mellan henne och eleverna var i någon mån erotisk, skriver han, men därmed inte sagt att den var sensuell:

istället för att tänka på rent sensuella, grofsinniga förbindelser, bör man väl snarare söka jämförelsepunkter hos den ideella och förändligade erotik, som präglade förhållandet mellan intellektuellt och moraliskt högtstående män och deras unge lärjungar och vänner. [...] Man vet huru rent och vackert Sokrates' förhållande till eleverna var och dock, hvilken betydande faktor utgör ej därvidlag hans beundran för de unges fysiska skönhet!³²

Zilliacus utvecklar jämförelsen med den sokratiske kärlekskonsten och drar slutsatsen att det passionerade tonfallet kan ha gått längre hos ”det varmbloediga naturbarnet från Lesbos” än vad det gjorde hos Platon och Sokrates:

Det är ju också i våra dagar ett allmänt erkänt förhållande, att i vänskapen flickor och unga kvinnor emellan – utan att man därför kan tala om någon homosexualitet i egentlig mening – lättare insmyger sig ett erotiskt element, än i relationen mellan gossar och ungdomar.³³

En av de många paradoxer som präglar den moderna Sapforeceptionen är att den grekiska poeten kan sägas ha ”kommit ut” via Welcker trots de traditionella utbildningsideal och den sexualmoral som präglade hans läsning. Innan Welcker publicerade *Sapfo befriad från en rådande fördom* hade hennes sexuella läggning inte varit ett diskussionsämne på mycket länge, och hennes heterosexualitet togs ofta för given. Genom sin

nitiskhet och sanningssträvan, kanske också på grund av sitt känsloliv³⁴, gav Welcker framtida läsare tillräckligt med stoff för att se det homoerotiska begäret i Sapphos poesi när en gång kvinnlig homosexualitet hade börjat definieras som en sexuell identitet snarare än som en förbjuden last. Trots att Wilamowitz och Zilliacus vidareutvecklade Welckers hypoteser med avsikt att motbevisa de franska salongernas lesbiska Sappho, skulle deras filologiska texttrogenhet i stället understryka det homoerotiska begäret i dikterna eftersom bägge två översatte den sjätte strofen med feminint objekt. Här i *Grekisk lyrik* från 1911:³⁵

Flyr hon dig nu, skall hon snart söka dig;
afvisar hon dina gåfvor, skall hon snart älska dig,
vore det så mot hennes vilja.³⁶

Dikten publicerades i reviderad form på sappfisk vers i *Den Nya Argus* år 1928:

Flyr hon dig nu, söker hon snart dig åter.
Skrif hon nu din skänk, skall hon ge dig skänker.
Älskar hon dig icke, skall snart hon älska
dig mot sin vilja.³⁷

Efter Zilliacus försvann det manliga begärsobjektet i svenska översättningar av dikt 1. En som ligger mycket nära Zilliacus trycktes 1934 i språkforskaren och lektorn Bernhard Risbergs lärobok *Grekisk och romersk lyrik*:

Om hon flyr dig, skall hon snart dig förfölja,
mottar hon ej skänker, skall snart hon bjuda,
om hon nu ej älskar, skall snart hon älska –
ja, mot sin vilja.³⁸

Liksom sina föregångare skriver Risberg att Sappho som änka grundade en "äktenskapskola" i vilken "flickor ur bemedlade hus" fick "ändamålsenlig utbildning såväl i sång, lyrspel och dans, även för offentligt uppträdande vid religiösa fester, som i fråga om personlig grace, chic klädsel o.s.v.". Risberg ger sig även han på att förklara den "varmblodiga" sappfiska kärleken för sina "svalare" läsare i Norden:

Som den skönhetsälskande och på samma gång varmblodiga och själfulla kvinna Sappho var, fäste hon sig vid sina elever, eller väl snarast vid enskilda särskilt förtrollande bland dem, med en översvallande hängivenhet, stundom stegrad till verklig kärleksglöd. [...] Även bland vårt nordliga folk med svalare känsloliv kan stundom en svärmisk tillgivenhet förekomma mellan unga flickor och en särskild tilldragande lärarinna, men då väl snarast från elevernas sida.

Liksom Johan Bergman och Emil Zilliacus verkar Bernhard Risberg inte helt övertygad om att Sappos relation till sina "elever" var helt fri från sensualism och ger gott om utrymme för läsaren att förstå att det rörde sig om kärlekspassion. Han kastar om det nu snarast obligatoriska argumentet om Sappho och de mytilenska mynten; om Sapphos känslor hade ansetts olämpliga så skulle inte hennes bild ha förekommit på dem (och inte heller skulle hennes utbildning ha haft så gott rykte bland grekerna). Mellan raderna legitimerade läroverkslektorn i Linköping Sapphos homosexualitet via grekerna. Ett par decennier senare förespråkade Albert Wifstrand en mer traditionellt anakronistisk bild i *Bonniers allmänna litteraturhistoria* (1959):³⁹

Hon var vad man med moderna termer skulle kunna kalla en förestånderska för en internatskola, blott man icke ser det för institutionsmässigt. Adelns unga flickor samlades hos henne för att undervisas i sång och musik.

Liksom föregångarna skriver Wifstrand att denna internatfröken hade en "erotisk inställning till sina skyddslingar", men att detta slags erotik inte var förenad med sexualitet.⁴⁰ I "Flickorna kring Sappho" utgiven 1969 förhåller sig Lennart Breitholtz kritisk till den här traditionen och skyller framför allt på biografiseringen av hennes poesi. Han vill i stället undersöka vilka "erotiska attityder dikterna ger uttryck åt" men resultaten formulerar han inte helt olikt sina föregångare. Sappho var, avslutar han sin studie, "en sydlänsk hetblodig kvinna som vänt sin kärlek till unga kvinnor"⁴¹.

De senaste årtiondena har svenska Sappholäsare inte förnekat de homoerotiska inslagen i texterna, utan tvärtom ofta lyft fram dem som om de vore obestridliga.⁴² Men andra aspekter av Welckers arv har övertagits mer oreflekterat och nya fiktionselement har lagts till de gamla, inte minst har föreställningen att Sappho ledde ett religiöst förbund där kvinnor tillägnade muserna och Afrodite sin vördnad med diktning, dans och sång vunnit alltmer mark. Ett tidigt exempel är Tobias Berggren som i en artikel från 1977 skriver att hon "ledde en klubb/skola /festförening /kultförsamling / thiasos ... för unga kvinnor, vilket av allt att döma i denna gemenskap förbereddes för äktenskap."⁴³

Precis som Welcker och Wilamowitz tolkar Berggren in Sapphos homosexualitet i en "kärlekkult" lik "mansgruppernas" och för samtidigt vidare den paradoxala idén att kvinnor förbereddes för äktenskap genom att odla lesbisk kärlek under Sapphos ledning.⁴⁴ Det finns inte några antika belägg för något av detta och kritiker har med rätta pekat på att manliga poeter i Sapphos samtid, såsom Alkaios och Anakreon, inte beskrivs som kultledare eller anförare av initiationsriter trots att deras dikter har snarlika teman. Syftet med att definiera Sappho som en centralgestalt för *thiasos* har i den andan avfärdats som ett sätt att – medvetet eller omedvetet – få en modern konstruktion att verka antik.⁴⁵

Slutord

I den *Den gyllene lyran* skrev Sture Linnér att det är "alltför lätt att förlöjliga" Ziliacus och Wifstrands Sapfo: "Vi har inte mycket till övers för bilden av Sapfo som en viktorianskt anständig flickpensionsföreståndarinna och vill i hennes dikter se en hetblodig kärlek mellan en mogen kvinna och en *jeune fille de fleur*."⁴⁶ Den må vara lätt att förlöjliga, men inte helt lätt att förstå. Att svenska filologer var villiga att överta Welckers och Wilmaowitz idéer är inte löjligt i sig, även om man kunde önska mer kritisk distans. Welckers *Sapfo befriad från en rådande fördom*, däremot, är en långt ifrån oskyldig eller lättbegriplig del av den tyska nationalromantiken och idealismen. En av hans centrala metoder för att förstå, idealisera och appropriera den grekiska kulturen var att skapa analogier med senare historiska exempel.

Som vi såg förklarar han den sapfiska kärleken genom att jämföra den med de känslor som drottning Kristina ger uttryck för i sina brev till Ebba Sparre. Welcker anser att de är "oskyldiga" (och gör en mindre drastisk bedömning än exempelvis Sven Stolpe som behandlar breven som indicier för Drottning Kristinas "erotiska neuros").⁴⁷ Det är intressant att Sapfos och Kristinas vägar gång på gång korsas i deras respektive verkningshistoria. De har båda blivit offer för den moderna vetenskapens svårigheter att förstå för- och tidigmoderna inflytelserika kvinnor och kopplingen mellan Sapfo och Kristina har haft en viss fortlevnadsförmåga.

Welckers och framför allt Wilamowitz jämförelse mellan Sapfos roll och den moderna internatförestånderskans har kommit i förgrunden i kritiken av den tyska 1800-talsfilologin, men faktum är att deras huvudpoäng var att jämföra Sapfos pedagogiska roll med Sokrates. Föreställningen om Sapfo som en intellektuell centralgestalt i Mytilene tar få Sapfoforskare i dag avstånd från och jämförelsen med Sokrates är fortfarande aktuell.⁴⁸ Förvånansvärt mycket av Welckers och Wilamowitz teser om Sapfo lever kvar, fast under nya paroller och begrepp. Paradoxalt nog kan man till och med säga att Sapfo trädde fram som lesbisk (i ordets senare betydelse) i Welckers motstridiga och anti-feministiska argumentation där föreställningen om hennes förhållande till Faon avslöjades som ren myt. Trots att Wilamowitz uttalade syfte med att understryka och återaktualisera Welckers Sapfo var att motbevisa de franska poeternas dekadenta *lesbienne* befäste han snarare frågan om hennes queera sexualitet genom att sätta den på agendan. I och med att Wilamowitz även började översätta dikt i korrekt med ett kvinnligt begärsobjekt gjorde han det svårt för kommande generationer att förneka det homosexuella begärstemat i dikterna.

LITTERATUR

- Berggren, Tobias (1980), "Några tankar kring ett fragment av Sapfo", i *Författarnas litteraturhistoria. De utländska författarna. 1. Från Bibeln till Goethe*, Stockholm: Författarförlaget, s. 53–73.
- Bergman, Johan (1908), *Ur forntidens sång*, Stockholm: Ljus.
- des Bouvrie, Synnöve (1983), "Kvinnliga författare under antiken", i Susanna Roxman (red.), *Kvinnliga författare*, Stockholm: AWE/Geber, s. 13–49.
- Borgström, Eva (1985), "Bilder av Sapfo", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 6, s. 15–25.
- Breitholtz, Lennart (1969), "Flickorna kring Sapfo", i *Monsieur Bovary och andra essayer*, Stockholm: Geber, s. 7–20.
- Calder, William M. III (1986), "F. G. Welckers Sapphobild and its Reception in Wilamowitz", i William M. Calder III (red.), *Friedrich Gottlieb Welcker Werk und Wirkung*, Stuttgart: Steiner, s. 131–156.
- DeJean, Joan (1989), *Fictions of Sappho*, Chicago: Chicago University Press.
- (1996), "Sex and Philology. Sappho and the Rise of German Nationalism", i Ellen Greene (red.), *Re-reading Sappho. Reception and Transmission*, Berkeley: University of California Press, s. 122–145.
- Dover, Kenneth J. (1978), *Greek Homosexuality*, London: Duckworth.
- Harvey, Elizabeth D. (1996), "Ventriloquizing Sappho, or the Lesbian Muse", i Ellen Greene (red.), *Re-reading Sappho. Reception and Transmission*, Berkeley: University of California Press.
- Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Linnér, Sture (1989), *Den gyllene lyran. Archilochos, Sapfo, Pindaros*, Stockholm: Norstedt.
- Marin, Scipion (1830), *Mémoires de Christine, reine de Suède*, Paris: Dehay.
- Mounsey, Chris (2013), *Developments in the Histories of Sexualities. In Search of the Normal, 1600–1800*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Most, Glenn W. (1996), "Reflecting Sappho", i Ellen Greene (red.), *Re-reading Sappho. Reception and Transmission*, Berkeley: University of California Press, s. 11–35.
- Müller, Karl Otfried (1840), *A History of the Literature of Ancient Greece*, London: Baldwin and Cradock.
- Nyblom, Carl Rupert (1876), *Dikter från främmande länder*, Stockholm: Samson.
- Papageorgiou, Vasilis och Magnus William-Olsson (1999), *Dikter och fragment. Sapfo*, Stockholm: FIB:s lyrikklubb.
- Parker, Holt N. (1993), "Sappho Schoolmistress". *Transactions of the American Philological Association* 123, s. 309–351.
- von Paykull, Gustaf (1786), "Öfversättning af Sapho", i Gustaf Regnér (red.), *Svenske Parnassen*.

- Regnér, Gustaf (1801), *Försök til metriske öfversättningar från forntidens skaldar*, Stockholm: Bokhandlaren magist. I. Utters förlag.
- Reynolds, Margaret (2000), *The Sappho Companion*, London: Chatto & Windus.
- Risberg, Bernhard (1934), *Grekisk och romersk lyrik*, Stockholm: Bonnier.
- Svenbro, Jesper (2007), *Försokratikern Sapfo och andra studier i antikt tänkande. Med ett bihang om Martin P:n Nilsson och den genetiska determinismen*, Göteborg: Glänta produktion.
- Stolpe, Sven (2004), *Kristina. Drottning och rebell*, Stockholm: Veritas förlag.
- Tegnér, Esaias (1817), *Sapphus vita et carmina*, Lund: Berlings Boktryckeri.
- Welcker, Friedrich Gottlieb (1845), *Sappho von einem herrschenden Vorurtheil befreit, i Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte*, vol. 2, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Wifstrand, Albert (1959), "Den Grekiska Litteraturen", i Sigmund Mowinckel, Albert Wifstrand och Dag Norberg (red.), *Bonniers allmänna litteraturhistoria. Israel, Hellas, Rom*, Stockholm: Bonnier, s. 89–258.
- von Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich (1913), *Sappho und Simonides. Untersuchungen über griechische Lyriker*, Berlin: Weidmann.
- Zilliaceus, Emil (1911), *Grekisk lyrik*, Helsingfors: Lilius & Hertzbergs förlag.

NOTER

- 1 "Hélas! Ce fut ma jeune érudition qui me mit sur la voie. Ces brûlantes tendresses de Sappho pour les jeunes Lesbienues, cette flamme inusitée, je les sentis mieux que toute autre en lisant le peu de ses poésies qui nous restent. Oui, ce que la poétesse adressait de touchant, de transporté, d'amoureux à ses Lesbiennes, je l'éprouvais et avec la même véhémence pour ma divine Ebba." Marin 1830, s. 82 (min övers.).
- 2 Marin 1830, s. 83.
- 3 DeJean 1989, s. 11: "Christina of Sweden saw Sappho's poetry as unequivocally homoerotic".
- 4 Chris Mounsey, *Developments in the Histories of Sexualities. In Search of the Normal, 1600–1800*, Lanham, Rowman & Littlefield 2013, s. 102.
- 5 Nyblom 1876, s. 8–9.
- 6 Svenskt översättarlexikon, lexikonartikel Carl Rupert Nyblom, 1832–1907.
- 7 DeJean 1989, s. 248.
- 8 von Paykull 1786, s. 244.
- 9 Regnér 1801, s. 50.
- 10 Tegnér 1817, s. 3–12.
- 11 von Paykull 1786, s. 246.
- 12 Regnér 1801, s. 50–51.
- 13 Tegnér 1817, s. 17.
- 14 Bergman 1908, s. 31.
- 15 Jfr Lindberg 1987, s. 294.
- 16 Harvey 1996, s. 80–83, 93–99.
- 17 Dover 1978, s. 174.

- 18 Se t.ex. DeJean 1989, s. 1–48; Harvey 1996, s. 79–104, särsk. s. 82–83; Reynolds 2000, s. 83–89.
- 19 Calder 1986, s. 131. Calder 1986, s. 135–36 menar att politiskt hat mot fransmännen förenade Welcker och Wilamowitz och präglade deras forskning mer än man kan ana.
- 20 DeJean 1989, s. 208–210.
- 21 Calder 1986, s. 143.
- 22 Calder 1986, s. 136–137, 141–42.
- 23 Welcker 1845, s. 96–98. Se Calder 1986, s. 140; Most 1996, s. 24–25. Jfr. Svenbro 2007, s. 43–45.
- 24 "Die briefe der Königin Christine von Schweden an die Gräfin Ebba Sparre, die sie gewöhnlich 'meine Schöne' nennt glühn von Liebe und Zärtlichkeit." Welcker 1845, s. 105. Jmf. Calder s. 138–39.
- 25 Welcker 1845, s. 101–102.
- 26 Müller 1840, s. 174–75. Se även DeJean 1996, s. 213–20.
- 27 Wilamowitz–Moellendorff 1913, s. 73.
- 28 Wilamowitz–Moellendorff 1913, s. 54.
- 29 Parker 1993, s. 338–343.
- 30 Zilliacus 1911, s. 102–103; Jfr Linnér, s. 126.
- 31 Zilliacus 1911, s. 106.
- 32 Zilliacus 1911, s. 108–109.
- 33 Zilliacus 1911, s. 110–111.
- 34 Calder 1986, s. 151–153.
- 35 Zilliacus 1913, s. 115.
- 36 Zilliacus 1911, s. 115.
- 37 Zilliacus 1928, s. 83–84.
- 38 Risberg 1934, s. 28.
- 39 Wifstrand 1959, s. 124.
- 40 Wifstrand 1959, s. 124.
- 41 Breitholtz 1969, s. 20.
- 42 Breitholtz 1969, s. 7–20; Borgström 1985, s. 15–25; Linnér 1989; Papageorgiou och William-Olsson, s. 5–21.
- 43 Berggren 1980, s. 59. En liknande hållning finner man i des Bouvrie 1983, s. 31: "Vi får utgå från att Sapfo stod i centrum för ett religiöst och social verksamt samfund, *tiasos*, där kvinnor övade sig i diktning, dans och sång samt på andra estetiska områden."
- 44 Berggren 1980, s. 69–70.
- 45 Parker 1993, s. 344–346.
- 46 Linnér 1989, s. 127.
- 47 Stolpe 2004, s. 60–66.
- 48 Svenbro 2007.

DEL IV

Öden

Tidskriften *Eranos* (första) kris

Erik Bohlin

År 1953 jubilerar tidskriften *Eranos. Acta philologica Suecana*. Detta uppmärksammas av biblioteksmannen Bror Olsson (1894–1973), fil. dr i grekiska, som skriver en liten historik över *Eranos* i *Svensk Tidskrift*. I dess inledning står att läsa följande:

Av de svenska vetenskapliga tidskrifterna är det inte många som upplevat halvsekeldagen eller utkommit med sin femtionde volym. Svensk historisk tidskrift har gjort det, likaledes Kyrkohistorisk årsskrift, för att nämna ett par som i detta sammanhang göra sig påmind. Men de flesta, hur lovande och förträffliga de än varit, ha av brist på intresse dött tvindöden eller utan tillräckligt ekonomiskt stöd måst nedläggas, utan att ha uppnått halvsekeldagen. Det kan därför vara skäl att erinra om att Sveriges enda tidskrift för klassiska studier, den både inom och utom landet välkända och högt uppskattade "Eranos, acta philologica suecana", just nu utkommit med sin femtionde volym – åren äro några fler, eftersom något år överhoppats eller två sammanslagits till en volym. (Olsson 1953, s. 213)

I denna hyllning till *Eranos* vitalitet må man lägga märke till de sista orden: "åren äro några fler" et cetera. Bakom dessa ord döljer sig i själva verket ett allvarligt kapitel i *Eranos* annaler: oregelbundenheterna i utgivningen. Vidare har *Eranos* under sin långa tillvaro ingalunda gått fri från ekonomiska trångmål eller hot om nedläggning.

Redan från start hade *Eranos* upphovsman, ägare och utgivare Vilhelm Lundström (1869–1940), docent i Uppsala och sedan 1907 professor i latin i Göteborg, svårt att upprätthålla regelbundenhet i utgivningen. Volym I (1896) förelåg färdigtryckt år 1897 och volym II–VI år 1898, 1900, [utan år], 1904 och 1907.¹

Under följande tioårsperiod stabiliserades utgivningen såtillvida att volymerna i regel förelåg färdigtryckta efterföljande år, men icke desto mindre prövades bidragsgivarnas tålamod ansenligt då de utlovade fyra häftena om året inte utkom som de borde. Den 9 juni 1914 skriver dåvarande docenten Håkan Sjögren (1870–1934), sedermera professor i latin i Uppsala 1924–1934, till Lundström:

Hur kommer det sig, att årg. 1913 af *Eranos* ej ännu utkommit? Då det drog ut in på det nya året [...], så hade väl ändå varit önskvärt, att den kommit ut i april eller maj? Och 1914 blir, så vidt jag ser, uppenbarligen ej färdig på mycket länge. Det kan inte nekas, att vi, vänner till vår egen tidskrift, ibland känna oss mycket nedslagna, och jag har ofta och från olika håll hört sådana tankar uttalas. Om detta resulterar i, att medarbetarna småningom dra sig undan och skriva på annat håll, vore den vackraste nationella gärning till oerhörd skada för vetenskapen hindrad. Det är således ej författarna eller prenumeranterna blott eller i främsta rummet jag tänker på. Och regelbundenheten är väl ändå direkt utfäst exempelvis genom annonsen på baksidan af Brutusbrefven 'constanter quater in anno' från 1911.

År 1917 inträffar så den första allvarliga utgivningskrisen för *Eranos*. Detta år trycktes visserligen 1916-års volym (XVI) klar, men det dröjer sedan ända till år 1923 innan samtliga mellanliggande års volymer (XVII–XX) blir färdigtryckta och utgivningen normaliseras.²

I denna uppsats skall vi se närmare på krisåren och på hur de då för tiden aktiva svenska filologerna förhöll sig och agerade med anledning av *Eranos* stora utgivningsuppehåll. Det källmaterial som stått till förfogande består huvudsakligen av det som bevarats av de tongivande filologernas korrespondens. Utöver Olsson med sin lilla historik är det framför allt Bo Lindberg som i monografin *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget* ägnat tidskriften *Eranos* historia uppmärksamhet. Föreliggande uppsats avser nu att i någon ringa mån komplettera dessa framställningar vad beträffar de dramatiska åren 1917–1923.³

Utgivningskrisens orsak och förlopp

För att först snarare än sist komma till frågan om utgivningskrisens orsak står Lundströms eget svar att finna i bland annat ett brev av den 20 april 1920 till Per Persson (1857–1929), professor i latin i Uppsala 1895–1922. *Eranos* hade hamnat i akut ekonomiskt trångmål, och Lundström, som redan skjutit till åtskilligt ur egen portmonnä, misströstade om tidskriftens överlevnad. Härtill torde det allmänna ekonomiska krisläget i Sverige starkt ha bidragit, med vilket *Eranos* utgivningsuppehåll sammanfaller (Carlsson 1961, s. 630 f. och 653 f.). Den 6 januari 1921 skriver Lundström ånyo till Persson:

Förlåt att jag ej förr besvarat ditt brev – det har berott på att jag hoppats ss. svar få sända dig korr. Dina uppsatser äro näml. [...] till sättning i – Tyskland! Jag stod inför valet att sluta *Eranos* eller trycka den i ett land med låg valuta. Bägge pillren föreföllo mig lika beska att svälja, men jag valde det senare och har fått ett mycket fördelaktigt kontrakt med ett tryckeri i Greifswald – det är ju ändå på f. d. svensk mark! Snarast möjligt har du alltså att motse korr.

Tryckeriet i Greifswald blev dock en besvikelse, och endast volym XX kom att tryckas där. Den 3 mars 1922, drygt ett år senare, skriver Lundström till Persson, sändande de utlovade korrekturen:

Tryckeriet i Greifswald är en ännu värre sölkorf än här – dessa korr. har jag personligen måst frampressa under ett par dagars resa till Tyskland!

Åren 1922–1923 utgick ej heller något statsunderstöd till *Eranos*, något som ytterligare förvärrade situationen. I ett brev till Persson av den 5 mars 1928 (se nästa uppslag) kommenterar Lundström krisen och berättar att han slutligen lyckats låna upp pengar och därmed kunnat trycka volymerna. Därefter inkom Lundström med en ansökan om statsunderstöd för 1924, vilket också beviljades; därmed var *Eranos* räddad, för denna gång.

I det ovan beskrivna förloppet av krisen saknas emellertid ännu en väsentlig sida av saken, nämligen det försök att starta en ny klassisk tidskrift för hela Norden, för vilket lundensaren Martin P:son Nilsson var *primus motor*. Låt oss därför se närmare på detta försök, som gjordes under *Eranos* krisår, och på hur det berörde den Lundströmska tidskriften.

Konkurrenttidskriften som aldrig blev av

Den klassiker som näst efter Lundström engagerade sig i frågan om svenska filologers möjlighet att få vetenskapliga uppsatser publicerade och därmed nå ut med sin forskning var alltså Martin P:son Nilsson (1874–1967), sedan 1909 professor i klassisk fornkunskap och antik historia vid Lunds universitet. Redan i ett brev av den 18 januari 1908 hade Nilsson uttryckt sitt missnöje med *Eranos* för Lundström:

Det gläder mig att höra, att vår svensk-klassiska tidskrif [sic] skall vakna till nytt lif; jag trodde den var afsmnad [...]. Ännu mer gläder det mig att det ställes i säker utsikt att tidskriften numera skall utkomma 'absolut regelbundet'. Ty det är ju oregelmässigheten som varit den till stor skada. Jag vet ett speciellt fall, där ett utländskt bibliotek af den anledningen ledsnad på den; jag misstänker att det inte har varit det enda. Ännu obehagligare har oregelmässigheten varit för bidragslämnare. Jag är lifligt öfvertygad om, att det skulle vara till gagn och ära för Sverige om svenska klassiker genom att uppträda i samlad trupp kunde visa utlandet, att vi också idka denna vetenskap med framgång, och vårt eget land, att klassiska studier ha rätt att vara en aktad vetenskap som de andra. Jag har dock ej lämnat bidrag till *Eranos*, däremot ofta till tyska och engelska tidskrifter. Jag vill ej skylla mig undan med, att jag ej blifvit anmodad. Orsaken är helt enkelt den praktiska, att när man skrifver någonting, man inom en öfverskådlig framtid vill se sitt arbete i tryck. Och när jag sett, hur mina kolleger fått vänta på korrektur och tryck i *Eranos*, har detta verkat absolut afskräckande på mig.

Göteborg den 5 mars 1928.

Käre Bröder!

Mycket tack för ditt brev! Låt oss nu låta det bedrö-
liga mellanhandet med Erans vara glömt och begravet för all-
tid! Jag blev på sin tid mycket bittes över att uppsaliansare och
främst du lätit lura sig av en viss herre i Lund ^{vars med om sig} till att försöka
störta mitt lilla livsverk, som vilket jag betraktar Erans, och utkom-
na det till danskarne, så mycket mer som nämnde herre väl
visste att alla ärgångarne lägo flykta eller färdja för skit-
lig tryckning samt att jag av ekonomiskt frångång inte kunde
få den helfärdiga för än krisen givit med sig. Nej, jag lydde
der för pengar upplånade - nu äro de också återbetalade! - och
herren i Lund misslyckades att slå ihjäl Erans, och icke ens hans
sista försök att genom honom sektion i Lund officiella uttalande ang.
Erans nedvätte och skandalisera mig hos regeringen hade någon
framgång. Nu är allt längesedan klart igen, och lät för all-
del icke detta stå emellan oss vidare - den verkan av sina
intriger förfaran nämnde herre verbligen icke. Alltså -
ett handslag, käre bröder, och vi hoppa för all framtid över

den där historien, som aldrig skulle ha inträffat, om jag blot två
veckor tidigare fått veta om, vilka ligner en intrigen nämnde herr
bedrev, och hunnit därmed underrätta dig. Alltså: vi tala aldrig
vidare därom och tänka ej heller mera därpå! Res acta est.

Ditt vänliga löfte att äta medarbeta i Erans griper
jag med stor glädje, och det skulle vara mig en heder om jag äre
finge ett bidrag - stort eller litet - av din hand. Som du vet, på
sidan vol. XXI tidskriften språk numera endast latin eller svenska.
Snart snart vid man förutspårde här tidskriften spridning öfver -
t. o. m. i Tyskland, fastän Erans fört praktiskt taget var
en tysk tidskrift och nu gjort sig fri från tyskhet. Tyskarna ha
upptäckt att det går här att läsa svenska, om de nödgas därtill,
och de många svenska lektoraten i Tyskland gör den yngre genera-
tionen förtrogen med att svenska är ett kulturspråk, som ej må
för ringaktas. Även i Amerika ha spridningen nu väsentligt ö-
kats.

Det gläder mig att du nu är på vätningsvägen, och
vi hoppas bägge varmt att du snart måtte vara helt återställd.
Förlåt här jag nu sälles något från Upsala - endast Danielsson och Pöi-
lander korrespondera jag sporadiskt med. Och att återse Upsala
är mig av flere skäl mycket svårt - jag brukar var sommar "incognito"
fara in en eftermiddag från Lignuna till Upsala kyrkogård och hålla
på alla gamla vännor som inte döt, allt från Huggström och Oscar Allén
till Hanna Söderström och makarna Almqvist. Men det är allt.

Vänna hälsningar från oss bägge till Sigrid och dig!

Samlade vännor

Vik. Lundström

I sitt brev framkastar Nilsson även ett förslag till förbättring. Utöver de vetenskapliga uppsatserna borde varje häfte innehålla "allmänt orienterande framställningar" av populär natur; syftet därmed vore dels att utvidga *Eranos* läsekrets, dels att "göra propaganda för vår vetenskap".

När *Eranos* nio år senare går in i sin utgivningskris, har Nilsson uppenbarligen ledsnat på Lundströms sölande. Han tar tillfället i akt att med Anders Bjørn Drachmann (1860–1935), professor i klassisk filologi i Köpenhamn, dryfta en idé om att starta en ny filologisk-arkeologisk tidskrift för hela Norden, vartill Drachmann ställer sig positiv; även den store Johan Ludvig Heiberg (1854–1928), som informerats av Drachmann, omfamnar förslaget med entusiasm (brev från Drachmann av den 9 maj 1919). En bidragande orsak till danskarnas välvilja bestod däri att den i Köpenhamn utkommande *Nordisk tidsskrift för filologi* låg på sitt yttersta. Drachmann skriver till Nilsson den 12 december 1919 att den akuta orsaken var att dr phil. Hans Henning Ræder (1869–1959) blivit sjuk och frånsagt sig uppdraget som redaktör; vidare lovar Drachmann att man skall söka rädda tidskriftens statsbidrag till förmån för "et nyt fællesnordisk Tidsskrift".

I Ræders ställe inträder omsider Esbern Cato Spang-Hanssen (1884–1972), och denne blir Nilssons närmaste man i de följande årens förhandlingar. I maj 1920 träffas de personligen på badhotellet i Dragør. Av de brev Spang-Hanssen skriver till Nilsson 1920–1922 framgår emellertid långt ifrån allt i saken. Det är tänkbart att Nilsson och de danske dryftade om *Nordisk tidsskrift för filologi* kunde reformeras och revitaliseras, snarare än nedläggas. Klart är dock att så länge som den gamla tidskriften formellt ägde bestånd, kunde en ny inte startas. Först i ett brev av den 5 november 1922 meddelar Spang-Hanssen äntligen Nilsson att den upphör. Dess sista häfte trycks i december 1922, och på omslaget står att läsa en redaktionell notis som förklarar att höga framställningskostnader, trots höjd prenumerationsavgift och tillskott från danska staten, föranlett tidskriftens nedläggelse. Av bandets titelblad framgår att Spang-Hanssen ombesörjt utgivningen; som redaktör kvarstår Ræder, och som medverkande redaktörer står Samson Eitrem (1872–1966), professor i klassisk filologi i Kristiania, och den sedan flera år emeriterade latinprofessorn Carl Magnus Zander (1845–1923) i Lund. Det är nu tidskriftsmakeriet kommer igång på allvar.

Den 28 november 1922 skriver Spang-Hanssen ånyo till Nilsson. Denna gång nämner han att han under det senaste året varit i kontakt med Eitrem angående den gamla tidskriften, vilkens "Død er en Katastrofe for Nordmændene". Spang-Hanssen gör därvid det antagandet att norrmännen i detta läge torde vara benägna att bidra ekonomiskt till en ny tidskrift. I ett brev av den 7 december väljer Nilsson så att inviga Persson i planerna. Av samme Persson hade han något tidigare fått veta att statsunderstödet till *Eranos* dragits in. Nilsson skriver:

Nordisk Tidskrift för Filologi skall nedläggas. Följaktligen komma vi här i Norden att sakna varje organ, och med den digerdöd, som härjar de tyska tidskrifterna och svårigheterna i övriga länderna, blir förhållandet mycket betänkligt. Under dessa omständigheter torde man böra upptaga tanken att starta en interskandinavisk tidskrift för klassisk filologi med tillägg av arkeologi och historia till förnyadt övertäggande. Jag har något rådgjort med mina danska vänner och är säker på att man därifrån skulle kunna erhålla ett understöd. Jag har också grundad anledning att antaga, att Norge och Finland skulle intressera sig för planen. Jag hade häromdagen tillfälle att tala med ecklesiastikministern [Olof Olsson, socialdemokrat] om saken, som ställde sig välvillig, så långt tidens omständigheter medgiva. Om man skall skrida till aktion i saken, vore det av stor vikt att känna din ställning till saken [...].

Den 9 december svarar Persson att han är mycket intresserad. Vidare förtydligar sig Persson angående *Eranos*:

Om statsanslaget till Eranos har jag inga direkta underrättelser, men har hört af [Axel] Boëthius, att Lundström sagt, att han genom intriger i Uppsala blifvit beröfvad detsamma. Några intriger ha naturligtvis icke förekommit, men det faller ju af sig själf, att han icke kan få behålla statsanslaget, då fortfa<ran>de ingenting utkommer af tidskriften.

Av brev till Nilsson från Drachmann den 6 och 30 januari liksom den 13 maj 1923 och från Spang-Hanssen den 18 och 31 januari samt den 13 och 17 februari samma år framgår hur planerna utvecklas. I ekonomiskt hänseende skulle man dels söka bevara statsanslaget från den gamla tidskriften, dels genom Heiberg utverka medel ur *Rask-Ørsted Fondet*. Så sker och därmed verkar en dansk grundplåt till en ny tidskrift med namnet *Acta philologica et archaeologica* vara på plats. Med förlaget Gyldendal i Köpenhamn förhandlar Spang-Hanssen fram ett kostnadsförslag, och i januari 1923 gör han Eitrem i Kristiania införstådd med planerna. Vad tidskriftens språk anbelangar skulle tyska, franska, engelska vara de primära; likväl utesluter man inte helt de nordiska språken (förutom finska och norskt landsmål), eftersom man åtminstone i Danmark befarar att en uttalat icke-nordisk hållning i språkfrågan skulle kunna få det danska undervisningsministeriet att knorra. Vidare finner man i Nilssons efterlämnade anteckningar en notis om "förebyggande av för mycket tyska".

I ett brev till Persson av den 17 februari 1923 redogör Nilsson för läget. Därav framgår att ekonomisk stöttning utlovats även från norskt och finskt håll, och att man nu avsåg att äska medel från svenska staten. På ecklesiastikdepartementet sitter vid denna tid Börje Knös (1883–1970), fil. dr i grekiska, som kansliråd, och Nilsson uppger att han samtalat med Knös i saken, varvid denne erinrar om att understöd ur fonden för lärda verk måste ha inkommit till departementet före den 1 april. Då Nilsson ämnar avresa till Grekland, anförtror han denna sak och andra bestyr åt kollegan Einar Löfstedt (1880–1955), sedan 1913 ordinarus i Lund och väl införstådd med planerna. Den 31 mars får Löfstedt det bekräftat från departementet att ansökan inkommit i god ordning, varpå han den 8 april skriver till Lundström för att avslöja det som är i

görningen. Redan i ett brev av den 3 juli 1919 hade Löfstedt av den då sedan ett par år emeriterade Uppsalaprofessorn i grekiska, Olof August Danielsson (1852–1933), en varm vän av *Eranos*, uppmanats att göra Lundström ”underkunnig om hvad som förehafves”; Danielsson skriver:

Jag är äfvenledes tacksam för ditt meddelande om den projekterade nya klassisk-filologiska tidskriften, men icke blef jag särdeles glad däröfver, ehuru planen ju vittnar om våra yngre filologers lifaktighet och ur den synpunkten borde väcka mina sympatier. Det skulle mycket smärta mig, om Lundström genom en sådan konkurrens skulle bli tvungen att nedlägga sin *Eranos*, som kostat honom så mycket arbete och så stora uppoffringar och som i alla fall under hans – i vissa, yttre hänseenden visserligen bristfälliga – ledning förskaffat sig en ganska hedersam plats bland de filologiska tidskrifterna. [...] Det skulle ju kunna tänkas, att han låte förmå sig att under vissa villkor – plats bland utgifvarne etc. – låta *Eranos* uppgå i den nya tidskriften. Jag tror visserligen inte mycket på denna möjlighet; men försöket borde göras – det synes mig ”pieteten” fordra.

Av Löfstedts brev till Lundström framgår en vilja att gjuta olja på vågorna och två händerna:

Jag ville gärna själv tala om för Dig, att jag nyligen undertecknat en ansökan till regeringen om understöd till en interskandinavisk filologisk tidskrift, vilket jag skulle önska att du inte missförstode. Planen är f. ö. inte ny, men jag kan tillägga att vi gång på gång – första gången hösten 1918 – stoppat den av nationella och personliga skäl, dvs. av hänsyn till *Eranos*. Men nu, efter så många år, tror jag kanske, att det behövs ett publikationsorgan som utkommer oftare och mera regelbundet, och har därför ej ansett mig kunna vägra min medverkan. – Att, som Du antar, några ”intriger” skulle vållat indragandet av *Eranos*’ statsbidrag, vet jag ingenting om (oss här i Lund har man ju aldrig tillsport), men betvivlar det på goda grunder; det vore väl inte otroligt, att vederbörande i Sthm själva blivit betänksamma inför det fördröjda tempo, vari tidskriften utkommit. Detta angår mig ju inte, men jag ber Dig endast inte tro, att någon människa i detta land skulle velat motarbeta Dig personligen eller Din tidskrift.

O quae mutatio rerum! Den 21 juni 1923 skriver Löfstedt till Nilsson och meddelar att anslag *inte* kommer att beviljas. Sverige har från och med den 19 april en ny regering, den så kallade Tryggerska ministären, och därmed en ny ecklesiastikminister i rikssarkivarien Sam. Clason (1867–1925). Löfstedt, som för tillfället befinner sig i Uppsala med anledning av sitt studentjubileum, skriver:

Börje Knös meddelade mig redan för en tid sedan – men strängt konfidentiellt – <a>tt det trots alla ansträngningar icke lyckats honom att utverka anslag åt oss. Det var Lundström och hänsynen till *Eranos*, som kommit emellan. Och Clason och Lundström äro ju gamla kumpaner från Fosterländska Studentförbundets jubel- och klangdagar här i Uppsala på 90-talet, så där fanns ingen möjlighet för oss. Ett band av *Eranos*, likgiltigt vilket, lär f.ö. i dagarna vara utkommet. Följden tycks alltså, som Du minns att vi förutsade, bli den att

åtminstone för en liten tid framåt Eranos lever upp igen. Men förr eller senare få väl <vi> överta dess andliga konkursbo. Till nästa år torde det emellertid säkert vara lika små utsikter att få statsanslag som i år. Och det blir väl bäst <a>tt meddela danskarne detta. Tråkigt nog, men que faire?

I det danska lägret blev man nu orolig. Den 26 september meddelade Spang-Hanssen Nilsson att Drachmann inte fann det ”korrekt [...]”, at man fra dansk Side deltog aktivt i en indre svensk Konflikt [...]”. Vidare framgår av brevet att norrmännen dragit sig ur och att de ekonomiska förutsättningarna nu var i fara. Den 12 oktober skriver Drachmann själv till Nilsson och påtar sig att man i ansökan om danskt statsanslag förutsatt understöd från de övriga länderna, åtminstone Sverige, varför danskarna väljer att avstå från att använda dessa medel innan anslag från svenska staten säkrats.

Den 1 november svarar Nilsson Drachmann att ett tillfälligt anslag för tidskriftsstarten visserligen skulle kunna utverkas från Kungliga Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Lund men att utsikterna om svenskt statsanslag, en förutsättning för tidskriftens fortsatta bestånd, var stäckta. Nilsson hade dessförinnan konfererat med sin Lundakollega Claes Lindskog (1870–1954), sedan 1908 ordinarie i grekiska och ledamot av andra kammaren sedan 1922, och hoppats att dennes politiska inflytande skulle kunna åstadkomma något. Lindskog hade dock svarat att inget var att göra åt saken. Vidare var kollegan Löfstedt av den bestämda meningen att hela projektet måste nedläggas. Nilsson ser sig därmed nödgad att yrka på att tidskriftsidén läggs i malpåse. I brev av den 7 november och 3 december svarar Drachmann och instämmer med Nilsson.

I brevet av den 1 november kommenterar Nilsson också Lundströms förehavanden. Sedan Lundström fått de felande volymerna av *Eranos* tryckta, lämnade han raskt in en ansökan om förnyat statsunderstöd ”där han ej nekar sig en gliring åt våra planer”. Ansökan gick sedan på remiss till Uppsala och Lund. Härom skriver Nilsson följande till Drachmann:

Denna [ansökan] har livligt tillstyrkts av fakulteten i Uppsala. Fakulteten här behandlade den i går och tillstyrkte med tvekan under vissa närmare angivna förbehåll. Jag var närmast böjd att avstyrka, men ville ej föra en lönlös opposition. Tyvärr måste det befaras, att Eranos saomnar [sic] in igen, när risken för konkurrens är över, och så har hela resultatet blivit att för ett ögonblick föra upp en skugga från Hades. Jag måste på det livligaste beklaga, att detta enastående tillfälle försuttits att starta en klassisk tidskrift på god ekonomisk basis, som under förutsättning av ordentlig skötsel säkert skulle ha haft framtiden för sig.

Ett utdrag ur protokollet från det sammanträde i Humanistiska sektionen vid Lunds universitet som hölls den 31 oktober 1923, varvid det beslutades om remissyttrandets lydelse, finns bevarat bland Nilssons efterlämnade papper. Det förslag som Nilsson och Lindskog formulerat blev också sektionens; däri står att läsa bland annat följande:

Då det i föreliggande ansökan säges, att Eranos ej åtnjutit statsunderstöd åren 1922 och 1923, torde därav få slutas, att Eranos åtnjutit statsunderstöd under åren 1917–1921, ehuru ingen årgång för något av dessa fem år fullbordats förr än 1923 [...]. Inställandet av Eranos' utkommande kan icke ha berott på brist på material, då som bekant och även i ansökan omnämnt uppsatser, som intagits i Eranos, cirkulerat i särtryck sedan åtskilliga år, ehuru de ej publicerats i tidskriftsform. Några medel måste ha varit tillgängliga [...]. [...] Denna oregelmässighet i Eranos' utkommande synes likväl icke uteslutande vara förorsakad av kristidens svårigheter; det är allmänt bekant, att långt före denna Eranos utkom ytterst oregelmässigt och långsamt och att, ehuru redaktionen åtminstone vid ett tillfälle genom utsända cirkulär utlovat regelbunden utgivning, detta icke ledde till synbart resultat. [...] Den som har någon kännedom om utländska bibliotek före kriget, vet, att redan då Eranos ganska sällan påträffades bland deras tidskriftsbestånd. De i Eranos införda bidragen ha av denna grund blivit mindre bekanta för den internationella vetenskapliga publiken än de borde och medarbetarna haft rätt att vänta. Samma resultat kommer att medföras av den nyinförda bestämmelsen, att bidrag endast få avfattas på svenska och latin [...]. [...] Redigeringen av en tidskrift medför mycket enerverande och mindre angenämt arbete, som icke kan skötas efter redaktörens lust och fritid från andra intressen och sysselsättning, men det bör vara en förpliktelse för redaktören att underkasta sig denna möda och omsorg med hänsyn till vetenskapens intresse och medarbetarna [...].

Yttrandet avslutas med de två villkoren att bidrag på något av de stora kulturspråken måste accepteras och en redaktionssekreterare tillsättas. Som framgår av de volymer som utkom under återstoden av Lundströms levnad tillsattes ingen redaktionssekreterare; ej heller förekom några artiklar på andra språk än svenska och latin. Lundström hade gått segrande ur striden.

Krisens efterspel

Från *Eranos* lojala bidragsgivare fick Lundström många uppmuntrande ord, men även råd och synpunkter. Redan den 20 juni 1923 betygar dåvarande docenten Gösta Thörnell (1879–1958), sedermera professor i latin i Uppsala, i ett brev sin lojalitet och tacksamhet. Och den 17 juli 1923 skriver Danielsson:

Och med ännu varmare känsla lyckönskar jag Dig och oss, svenska antikfilologer, till den återuppståndne Eranos. Det gjorde mig verkligen ondt, då det såg ut, som om den skulle komma att nedläggas: ty jag har en stark pietet för detta den svenska antikfilologiens banér – och äfven någon för den djärfve unge man, som engång, alldeles mot mitt klenmodiga råd, planterade det.

Och fortsätter Danielsson i ett brev av den 26 juli:

Episoden med det förolyckade konkurrensföretaget till Eranos har Du nog tagit litet för hårdt. Det bör ju vara Dig en tröst, att det så fullständigt misslyckades, och att Din egen tidskrift alltjämt lefver. Om den nu också kunde komma ut mer regelbundet, än som varit fallet under de sista åren, så vore det en god sak. [...] Ditt beslut att från och med löpande årgången inte tillåta andra afhandlingsspråk än svenska eller latin kan jag ju förstå, men jag undrar, om det är så vist. Men härom låter Du förmodligen inte resonera med Dig.

Den 30 december återkommer Danielsson till språkfrågan:

Hvad enkannerligen afhandlingsspråket angår, så tvekar jag inte att öppet bekänna, att om jag vore Eranos' utgivare, så skulle jag i dessa tider "erst recht" låta mina medarbetare skrifva tyska – och detta inte bara af det skälet, att det stora flertalet af dem inte kan skrifva latin. Att utländska filologer skulle kunna läsa svenska, är och förblir en illusion: inte ens germanisterna ex professo kunna det, åtm. inte som regel. "Dixi et salutavi" – som den gamla Upsalafilistern sade [...]. Du blir arg, förstås, men kan och får inte misskänna välmeningen.

Med lundensarna och även Persson i Uppsala blev emellertid Lundströms relationer kyliga; Persson hade ju ställt sig positiv till det interskandinaviska tidskriftsprojektet. Först i och med ett från Lundström avsänt nyårstelegram år 1928 och efterföljande brevväxling återställs de vänskapliga förbindelserna med Persson. I ett brev av den 5 mars detta år skriver Lundström bland annat:

Låt oss nu låta det bedröfliga mellanhavandet med Eranos vara glömt och begravet för alltid! Jag blev på sin tid mycket bitter över att upsaliensare och främst du låtit lura sig av en viss herre i Lund till att vara med om att försöka störta mitt lilla livsverk, som vilket jag betraktar Eranos, och utlemna det till danskarne [...]. [...] Nu är allt längesedan klart igen, och låt för all del icke detta stå emellan oss vidare – den verkan av sina intriger förtjänar nämnde herre verkligen icke. [...] Res acta est.

Medan *Acta philologica et archaeologica* aldrig blev av tillkom i det vakuum som *Nordisk tidsskrift för filologi* efterlämnade likväl en annan filologisk vetenskaplig tidskrift i Norden, närmare bestämt i Norge, som hoppat av det samnordiska tidskriftsprojektet. År 1922 utkom den första fascikeln under titeln *Symbolae Arctoeae*, vilken därtill var en festskrift till Eitrem på dennes femtioårsdag. År 1924 utkom sedan den andra, då med den i dag välbekanta titeln *Symbolae Osloenses*. Som redaktörer fungerade från och med denna fascikel nämnde Eitrem och Gunnar Rudberg (1880–1954), år 1919–1933 professor i Kristiania, därefter professor i grekiska i Uppsala.

LITTERATUR

Åberopade otryckta källor

GÖTEBORGS UNIVERSITETSIBLIOTEK

Vilhelm Lundströms efterlämnade papper: Brev till Lundström från Danielsson, Löfstedt, Nilsson, Persson, Sjögren, Thörnell.

KUNGLIGA BIBLIOTEKET, STOCKHOLM

Einar Löfstedts efterlämnade papper: Brev till Löfstedt från Danielsson.

LUNDS UNIVERSITETSIBLIOTEK

Martin P:son Nilssons efterlämnade papper: Brev till Nilsson från Drachmann, Löfstedt, Persson, Spang-Hanssen. Brev (kopia) från Nilsson till Drachmann. Utdrag ur protokoll, Humanistiska sektionen, Lunds universitet, 31/10 1923. Anteckningar om en nordisk filologisk-arkeologisk tidskrift.

UPPSALA UNIVERSITETSIBLIOTEK

R 338 v 128 Brev till Persson från Lundström, Nilsson.

Tryckta skrifter

Carlsson, Sten (1961), *Svensk historia II. Tiden efter 1718*, Stockholm: Scandinavian University Books.

Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Olsson, Bror (1953), "Ett tidskriftsjubileum. Den svenska antikforskningens organ Eranos' 50:e volym", *Svensk Tidskrift* 40, s. 213–215.

NOTER

- 1 Volym II omfattar år 1897, volym III omfattar åren 1898–1899, volym IV åren 1900–1902, volym V åren 1903–1904 och volym VI åren 1905–1906. De angivna tryckåren har hämtats från respektive volyms titelblad, och varje sådant årtal får antas ange det år en volym förelåg färdigtryckt i sin helhet. För volym IV saknas tryckår.
- 2 Påpekas bör att volym XIX omfattar åren 1919–1920 och volym XX åren 1921–1922.
- 3 I direkta citat ur brev förekommer hak- respektive vinkelparenteser. De förra används för att markera förklaringar, uteslutningar eller smärre ändringar som jag vidtagit, de senare för att markera konjekturala suppleringar som föranletts av hål eller annan skada i originalet.

”Vetenskapsman och humanist”

Om professorstillsättningarna i latin och klassisk fornkunskap vid Stockholms högskola 1948

Erika Kihlman

”Det artar sig till skandal” skrev tidningen *Dagen* 16 april 1947 i sin rapportering av de senaste händelserna kring tillsättningen av Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap vid Stockholms högskola. Våren 1947 hade rekryteringsprocessen redan pågått i ett och ett halvt års tid men nu hamnat i ett låst läge eftersom den ekonomiska garanten, Stockholms stadsfullmäktige, och högskolan inte lyckats hitta en kandidat som båda parter kunde ställa sig bakom. Två dagar senare skrev *Morgontidningen* i samma ämne att ”[p]rofessorer har en särskild förmåga att väcka passioner till liv”¹. På grund av sin tillkomsthistoria och sitt ämnesområde hade kanske just den här professuren särskilda förutsättningar att röra upp häftiga känslor, bland såväl akademiker som borgarråd.

Historien tar sin egentliga början redan 1929 då resultatet av en nationell insamling till 100-årsminnet av Viktor Rydbergs födelse överlämnas till Stockholms högskola såsom en grundplåt till en ”professur i klassisk språkvetenskap och kulturforskning”². Viktor Rydbergskommitténs önskemål var att professuren skulle spegla Rydbergs breda intressen inom det klassiska området och hans förmåga att på ett engagerat sätt aktualisera och levandegöra det förgångna. Rydberg hade 1884 utnämnts till professor i konst- och kulturhistoria vid Stockholms högskola och hans uppskattade föreläsningar i denna roll var en stark motivationskraft bakom insamlingen: ”Första upprinelsen till den humanistiska fakultet vid Stockholms högskola, vilken håller på att växa fram, utgjordes av hans föreläsningar därstädes i kultur- och konsthistoria. Genom en professur i klassisk språkvetenskap och kulturforskning skulle denna humanistiska fakultet få den fasta grund, som den hittills saknat.”³

I någon mån hade klassiska studier kunnat bedrivas vid Stockholms högskola redan tidigare i och med att Johan Bergman på eget initiativ startade undervisning i latin 1901. Med fondmedlen säkrades en mer regelbunden verksamhet eftersom donationsbestäm-

melserna gav högskolan tillåtelse att använda avkastningen av medlen för att upprätthålla undervisning till dess att en professur fanns på plats. Bergman fortsatte således, med vissa avbrott, som lärare i latin fram till 1935 då docent Gunnar Carlsson tog över.⁴

Från överlämnandet av donationen 1929 skulle det dock dröja tretton år innan ytterligare steg togs i den utstakade riktningen. Initiativet kom då inte från högskolan själv utan från Stockholms stad genom en motion från Fredrik Ström, socialdemokratisk ordförande i Stockholms stadsfullmäktige. Först efter ytterligare sex år, 1948, avslutades rekryteringsprocessen med resultatet att två lärostolar inrättades: en i klassisk fornkunskap och en i latin.

Den här artikeln syftar till att belysa hur processen gick till och analysera de komplikationer som kantade den. Dessa handlade framför allt om olika tolkningar av såväl professurens namn och roll som av donationsbrev och andra dokument samt om värderingar av meriter inom sinsemellan väldigt olika forskningsområden.

Viktor-Rydbergsprofessuren

Den motion som ordförande Ström lade fram 1942 syftade inte till att inrätta en regelrätt professur. Ström ville i stället lyfta fram möjligheten att vid högskolan inrätta en avdelning i "form av en klassisk arbetarfolkhögskola" där "studieintresserade och studiebegåvade arbetarungdomar", understödda av stipendier, kunde studera den klassiska periodens språk, historia och litteratur. Det klassiska området behövde, enligt Ström, understödjas och stärkas i kraft av att det är en grundval för den västerländska kulturen, och han såg en fara i att de mer praktiska uppgifterna höll på att tränga undan bildning på det klassiska området: "De praktiska studierna i all ära, men de kunna aldrig gå på djupet, och utan att mänskligheten går på djupet med sina studier kan ej hennes kultur äga bestånd."⁵

Motionen besvaras 31 mars året därpå i en promemoria av Oscar Larsson, kulturborgarråd i Stockholm och Ströms partikamrat. Larsson delar dock inte Ströms farhågor beträffande demokratins och kulturens undergång på grund av bristande klassisk bildning utan menar att det dels är "uppenbart, att inflytandet från antiken, [...] numera i vårt land saknar egentlig betydelse", dels är "naturligt, att den minskade betydelsen följts av ett minskat intresse". Däremot stöder Larsson Ström i så måtto att han gärna ser att klassiska studier främjas på olika sätt. Även om hans motivering skiljer sig från Ströms, refererar även Larsson till det klassiska arvet som en "grundval" för vår civilisation och menar att "vägarna till urkällorna" måste hållas öppna för så många som möjligt, så länge vi ännu inte "funnit ett bildningsideal jämbördigt med det klassiskt humana".⁶

Slutsatsen för Larsson blir att Stockholms stadsfullmäktige bör skjuta till de medel som fattas för att Viktor-Rydbergsprofessuren ska kunna komma till stånd och där-

med fylla en "betänklig lucka i den humanistiska fakultetens utrustning". I ljuset av den "arbetarfolkhögskola" Ström såg framför sig, framhåller även Larsson vikten av att tillgängliggöra den klassiska forskningen för allmänheten och att göra det klassiska området relevant.⁷ Tillsammans med bildningsorganisationer bör professuren kunna utgöra ett "betydelsefullt inslag i huvudstadens folkliga bildningssträvanden" enligt Larsson, som vidare framhåller de krav som ställs på innehavaren av ett sådant uppdrag: "Ledaren av en dylik studieverksamhet måste äga djup och ingående förtrogenhet med originalkällorna och ett genom egna forskningar skolat omdöme. Men han måste även och framför allt vara inriktad på antikstudiets kulturella och allmänmänskliga innebörd och kunna i tal och skrift belysa dess olika aspekter i en smakfull och intresseväckande form. Man måste alltså till förfogande ha en person, som både är vetenskapsman och humanist."⁸

Professorens breda ämnesprofil, en förmåga att förena forskning med popularisering och "bedriva och främja en mera allmänt lagd undervisning rörande den klassiska kulturen"⁹ låg i linje med Stockholms högskolas historia och inriktning. Med fria och öppna föreläsningar skulle den vara en modern läroanstalt och ett alternativ till de statliga universiteten, vars organisation och utbildningsgång sågs som föråldrade.¹⁰

Utlysning och sakkunnigutlåtanden

Sedan staden förbundit sig att tillskjuta medel, beslutade Stockholms högskolas styrelse 29 mars 1945 att professuren skulle inrättas från och med 1 juli 1945. Under hösten 1945 förklarades den till ansökan ledig och utannonserades i *Post- och Inrikes Tidningar*.¹¹ Den akademiska ämnesordningen krävde dock en närmare precisering av själva examensämnet varför styrelsen, på rektor Sven Tunbergs förslag, hade beslutat benämna lärostolen "Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap och kulturforskning, med särskild hänsyn till latinska språket". Inriktningen mot språkvetenskap och kulturforskning går tillbaka på formuleringen i donationsbrevet. Specialisering i latin är däremot styrelsens tillägg men möjligheten till en insnävning av professurens område mot ett specifikt ämne nämns också i donationsdokumentet.¹²

Totalt fem sökande anmälde intresse för tjänsten: Gunnar Carlsson, Hjalmar Hedfors (drar tillbaka ansökan i maj 1946), Dag Norberg, Gösta Säf Lund och Erik Wistrand. Gunnar Carlsson var docent i latin och hade under flera år undervisat i ämnet vid högskolan, sedan 1945 såsom tillförordnad professor. Dag Norberg och Gösta Säf Lund var båda docenter i latin vid Uppsala universitet, och Erik Wistrand vid Göteborgs högskola. Som sakkunniga i ärendet utsåg styrelsen Franz Blatt, Århus universitet, Einar Löfstedt, Lunds universitet, Harald Hagendahl, Göteborgs högskola, och Axel Persson, Uppsala universitet. De tre förstnämnda var klassiska filologer och professorer i latin, medan den sistnämnde var professor i klassisk fornkunskap.

De enskilda utlåtandena, som tillsammans omfattar drygt hundrafemtio maskinskrivna A4-sidor, avslutas med en rangordning av de sökande. Blatt och Hagendahl är eniga om att placera Carlsson och Wistrand i första respektive andra förslagsrummet, även om Blatt låter Wistrand dela andraplatsen med Norberg med kommentaren att Norberg kan ha ett visst försprång före Wistrand. Löfstedt, å sin sida, menar att man bör lämna avgörandet om vilket ämnesområde i professurens profil som ska ha företräde framför det andra till styrelsen. "Lägger man huvudvikten vid forskning och undervisning i latin", skriver Löfstedt, "bör enligt min åsikt i första hand docent Norberg, i andra docent Carlsson komma i fråga"¹³. På tredje plats placeras Wistrand medan Säflund inte rangordnas alls. Om tyngdpunkten å andra sidan skulle läggas på den kulturhistoriska forskningen blir resultatet för Löfstedt nästan det motsatta: Wistrand förs upp på första förslagsrummet, följd av Säflund och Carlsson, medan Norberg inte placeras. Persson för i stället fram Säflund på första plats och Wistrand på andra, medan Norberg och Carlsson får dela på tredjeplatsen.

Den interna diskussionen

De sökandes kvalifikationer avhandlades därefter av Humanistiska fakulteten och lärarrådet.¹⁴ En viktig komponent i överläggningarna var just tolkningen av professurens ämnesområde och vad i denna som borde tillmätas störst vikt. Även de sakkunniga hade berört denna fråga, vilket framkommer ovan genom Löfstedts två listor. Hagendahl anmärker exempelvis att "professurens innebörd har preciserats i två olika riktningar" och att det är osäkert om det ena eller andra området ska skjutas i bakgrunden. Att Carlsson och Wistrand intar de första platserna hos Hagendahl beror således på bredden i deras forskning och deras fokus på centrala perioder i den klassiska historien.¹⁵ För Persson är det i stället tydligt att det är den bredare, kulturhistoriska inriktningen som är central och att tillägget om specialisering i latin endast knyter ett examensämne till lärostolen. I utlåtandet refererar han ett flertal gånger till Larssons promemoria och menar att den tolkning av professurens ämnesområde han ger röst åt, "enligt f.d. borgarrådet Larsson utsago, står i fullkomlig överensstämmelse med hans intentioner"¹⁶, vilket tycks indikera att Persson diskuterat saken med Larsson.

Bland professorerna i Humanistiska fakulteten och lärarrådet finns i viss grad olika tolkningar om tjänstens huvudsakliga ämnesområde, som flera ledamöter påpekar är "nästan alltför vidsträckt", "bekymmersamt vidsträckt", och av en "säregen karaktär, ägnad att lämna rum för tolkningar". Exempelvis påpekar Gunnar Tilander, professor i romanska språk, att Persson verkar ha "missförstått och överskattat det kulturhistoriska inslaget i professuren, som blott syftar till populärvetenskaplig verksamhet". Även om andra ledamöter i den Humanistiska fakulteten inte uttalar sig lika tydligt är det klart att nästan samtliga lägger störst vikt vid tillägget om "särskild hänsyn till latin-

ska språket”.¹⁷ Som en av få, emotsätter sig professorn i civilrätt och privaträtt, Håkan Nial, åsikten att det kulturhistoriska endast skulle åsyfta en populär verksamhet. Han argumenterar i stället för att det språkvetenskapliga här har en särskild innebörd som varande ett led i den kulturhistoriska forskningen.¹⁸ Vid omröstning blev resultatet att humanistiska fakulteten i första förslagsrummet förordade Wistrand med sju röster, mot fyra för Carlsson. I andra förslagsrummet röstade sex ledamöter för Carlsson och två för Wistrand.¹⁹ Till sina yttranden tillade här flera ledamöter, i Löfstedts efterföljd, att Norberg vore den främste kandidaten om professuren varit en renodlad latinprofessur. Omröstningen i lärarrådet placerade likaledes Wistrand i förstarummet med sjutton röster, medan Carlsson fick tio.²⁰

Den offentliga debatten

Inför styrelsens behandling av ärendet den 31 mars 1947 påbörjas en debatt i de stora dagstidningarna. I det följande ska vi främst koncentrera oss på meningsutbytet mellan vice stadssekreterare Joakim Garpe (s) och Humanistiska fakultetens dekan Einar Tegen, professor i praktisk filosofi. Garpe är först ut med en artikel i *Stockholms-Tidningen*²¹ mars 1947, i vilken han kritiserar de sakkunniga filologerna för att ha förordat sökande från det egna området medan den som, enligt Garpes förmenande, bäst uppfyller de särskilda krav som Viktor-Rydbergsprofessuren ställer orättvist har missgynnats. För Garpe är Säflund, som placerats sist i högskolans rangordning, den som bäst uppfyller samtliga krav som ställs på den nya professorn, medan den kulturhistoriska kompetensen hos de övriga sökande ifrågasätts. Att högskolan i detta ärende gått emot stadens intentioner med professuren exemplifierar Garpe i en insändare med borgarrådet Larssons uttalande direkt efter provföreläsningarna: ”Detta var ju precis vad jag menade att Viktor Rydbergs-professuren inte skulle vara.”²²

Einar Tegen tillbakavisar i *Svenska Dagbladet* 30 mars Garpes kritik mot fakulteten om att denna skulle ha frångått det kulturhistoriska inslaget i professuren. Tegen menar att fakulteten beaktat samtliga krav men att fullgod meritering i latin, det vill säga professorskompetens, erfordras med den skrivning som nu föreligger. Han påminner om att högskolan som ämnesinriktning hade att välja mellan ämnena latin, grekiska och klassisk fornkunskap. Att det blev latin skedde, ”enligt uppgift från rektor”, lägger han till, ”i fullt samförstånd med stadens ledning”.²³

Tegen och Garpe intar i det här sammanhanget de motsatta åsikter som också finns representerade hos de sakkunniga. Garpe och Persson, som förutom skrivningen i utlysningen stöder sina argument på Larssons promemoria, delar uppfattningen att professurens centrala område är det kulturhistoriska och att specialiseringen i latin enbart bör förstås som något som endast handlar om examensrätten. Tegen däremot, tillsammans med professorerna vid högskolan, har kommit till samma slutsats som de tre sak-

kunniga filologerna, nämligen att tillägget måste förstås som att det förutom kulturhistoriska element i forskningsprofilen krävs professorsmeritering i språket.

Måndag 31 mars avhandlas professuren vid ett sammanträde med högskolans styrelse. Protokollet redovisar ett långt yttrande från det nya kulturborgarrådet, folkpartisten Ragnar Tomson, som i stort sett för fram samma åsikter som Garpe tidigare i *Stockholms-Tidningen*: kulturforskningen bör ges mest tyngd vid meritvärderingen och tillägget om det latinska språket är att betrakta som en teknikalitet i sammanhanget. Vidare kritiserar Tomson övervikten av filologer bland de sakkunniga och avslutar med att föra fram Säflund som den kandidat som bäst motsvarar vad staden hade för ögonen när den beslutade att stödja professuren ekonomiskt. Tomsons anförande utmynnar således i en hemställan till styrelsen att utnämna Säflund till innehavare av Viktor-Rydbergsprofessuren. Inga andra yttranden fördes till protokollet, där det endast anges att ärendet bordlades efter diskussion. I tidningen *Dagen* rapporteras den 16 april att mötet varit "stormigt" och att utgången av ärendet nu är helt oviss. Tydligt är att staden satte stor press på högskolan genom att lyfta fram den kandidat som högskolan betraktat som den minst lämplige. En öppen konflikt mellan staden och högskolan var ett faktum.

Lösning

I det låsta läge som uppstod efter mötet den 31 mars hemställer lärarrådet den 26 april till styrelsen att tillsätta en utredning för att avgöra huruvida högskolan i rekryteringsprocessen åsidosatt de villkor staden uppställt för ekonomiskt stöd till professuren. Ärendet tas upp till diskussion i styrelsen vid ytterligare tre tillfällen men bordläggs vid samtliga möten. Protokollen från dessa är mycket knapphändiga och anger i stort endast att saken diskuterats. Först i november, åtta månader senare, fattar styrelsen beslut om att inhämta ett yttrande från stadsfullmäktige.

Kommentarerna i pressen låter inte vänta på sig. *Dagens Nyheter*, den tidning som tydligast tog ställning för akademins frihet i den här frågan, rapporterade om beslutet under den tämligen skarpa rubriken "Högskolan gav efter för stadens diktat om latinprofessuren". I artikeln refereras ett uttalande av Zeth Höglund, då socialdemokratiskt borgarråd i Stockholm, som tillsammans med övriga ledamöter menade att högskolan misstolkat de uppställda villkoren för stadens ekonomiska stöd till professuren. Lokalpolitikernas alltför stora makt och inflytande över högskolan sågs av *DN* som en verklig fara för högskolans självbestämmande och utveckling. Notisen avslutas med ett dystert konstaterande om att "man gått ytterligare ett steg på vägen mot professurernas tillsättande genom de kommunala myndigheterna."²⁴

Stadsfullmäktiges slutliga yttrande i frågan, daterat till 11 december, meddelar såsom väntat att de bedömningar som gjorts beträffande tillägget till professurens namn

”innebära en av stadsfullmäktige icke avsedd inskränkning av donationens ändamål”. Det sägs visserligen att den vetenskapliga kompetensen hos professorn måste vara obestridd även om ”hans främsta uppgift skall vara att förmedla kunskap om den antika kulturen utanför ämnesspecialisternas krets”. Vidare ska även forskningsuppgifterna vara av vidare slag än vanligt och omfatta hela den ”klassiska odlingen” varför tyngdpunkten i professurens namn måste ligga på kulturforskning och inte på den klassiska språkvetenskapen.²⁵ Med ett sådant yttrande stod det alltså klart att högskolan skulle behöva vika sig för fullmäktiges krav beträffande den mest lämplige kandidaten.

Utåt sett verkade en lösning vara långt borta när något hände som förändrade läget radikalt. Endast en dryg vecka efter fullmäktiges yttrande inkom nämligen konsultparet Wilhelm och Lenna Ericson, Gävle, med en donation om en halv miljon kronor till högskolan för inrättandet av ”Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latinska språket och litteraturen”²⁶. Några veckor senare inkom ytterligare skrivelser från Wilhelm Ericson där han klargjorde att det som stadgats i dokumentet ”Handlingar rörande Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap och kulturforskning, med särskild hänsyn till latinska språket vid Stockholms högskola” ska gälla vid den första tillsättningen av den nya professuren och att den nu pågående rekryteringen ska flyttas över till den nyinrättade tjänsten.²⁷

Med donationen fick högskolan ekonomisk frihet att gå emot lokalpolitikernas krav och med Ericsons skrivelser tydliga riktlinjer. Rekryteringsprocessen, som stått stilla i nästan ett års tid, tog nu snabbt ny fart. Redan samma dag som Ericsons två skrivelser daterats, 27 januari, informerades lärarrådet av rektor om den nu uppkomna situationen. Efter en överläggning i lärarrådet höll historieprofessorn Nils Ahnlund ett långt anförande, nedtecknat i protokollet, vars huvudsakliga poäng är att Erik Wistrand fortsatt borde inneha första förslagsrummet även när det gäller den nya professuren i och med att kulturforskningen vid det första tillsättandet ska beaktas på samma sätt som stadgats för Viktor-Rydbergsprofessuren. Ahnlund ägnade stort utrymme åt att värdera Dag Norbergs meriter för en eventuell utnämning till den Ericsonska professuren. Att Ahnlund nu för fram en rad argument till varför Norberg med sin fokusering på det efterantika inte kan sägas motsvara beskrivningen för Viktor-Rydbergsprofessuren – som alltså är att betrakta som de nya donatorernas önskan – tyder på att en diskussion måste uppstått inom lärarrådet om möjliga innehavare och att Norberg där kommit upp som en stark kandidat, något som också framkommer i ett yttrande av professor Tilander protokollfört vid ett senare möte.²⁸

Vid sammanträdet dagen därpå, den 28 januari 1948, rev styrelsen upp sitt tidigare beslut från 1945 och tog bort tillägget ”med särskild hänsyn till det latinska språket” från beskrivningen av Viktor-Rydbergsprofessuren. Styrelsen förordnade Säflund att uppehålla professuren från 1 februari 1948 till dess att tillsättningsärendet var klart och beslutade vidare att inrätta ”Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latinska språket

och litteraturen”, samt att följa donatorernas vilja att flytta över den pågående tillsättningen av Viktor-Rydbergsprofessuren till denna nya professur.

Ärendet remitterades därefter tillbaka till lärarrådet för avgivande av nytt yttrande i utnämningsfrågan, men rådet avstod och svarade i stället på följande sätt: ”Lärarrådet, vilket anser sig ej böra med förevarande förutsättningar förrätta ny votering med förslag, vill såsom svar å styrelsens återremiss överlämna enskilda medlemmars yttranden i ärendet.” Nitton ledamöter tog tillfället i akt att yttra sig och meddela hur deras röst skulle fallit om en votering ägt rum: nio menade att de skulle lagt sin röst på Norberg, sju på Wistrand och två på Carlsson. En ledamot argumenterade för att de tre sakkunniga filologerna skulle anmodas att inkomma med kompletterande yttranden. Som enda ledamot inkom professor Ahnlund med ”betänkligheter” beträffande det sätt som processen nu hanterades på och refererade till ”ett stort antal kollegor, inte minst inom den juridiska fakulteten” som delade dessa med honom. Ahnlund protesterade bland annat mot att lärarrådet avböjt att avge ett yttrande i ärendet men trots det företog vad som i praktiken ändå var en votering.²⁹ Även vid senare sammanträden både i lärarrådet och Humanistiska fakulteten påpekade Ahnlund vad han ansåg vara en inkorrekt hantering av ärendena rörande de båda professurerna.³⁰ Ahnlunds invändningar föranledde dock inga ändringar i processens gång. Den 2 april 1948 beslutade styrelsen enhälligt att utse Dag Norberg till förste ordinarie innehavare av ”Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latinska språket och litteraturen” från 1 juli samma år.

Beträffande Viktor-Rydbergsprofessuren föreslog det socialdemokratiska borgarrådet Zeth Höglund, med stöd av kulturborgarrådet Tomson, vid högskolestyrelsens sammanträde 9 februari 1948 att Säflund skulle kallas till professuren utan ansökan. Efter att ha inhämtat utlåtanden från fakulteten och lärarrådet, som styrker förslaget, beslutar styrelsen 2 april 1948 att utan ansökan utnämna Säflund till innehavare av ”Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap och kulturhistoria”. Samtidigt ansöker man om examensrätt i ämnet klassisk fornkunskap och antikens historia.³¹

Slutord

Från sin tillblivelse var Stockholms högskola beroende av Stockholms stad för stöd, inte minst ekonomiskt, vilket påverkat dess utveckling och utformning. Det blir mycket tydligt i detta tillsättningsärende i och med att Viktor-Rydbergsprofessuren var helt beroende av staden för att komma till stånd. Då stadsfullmäktiges och akademins åsikter om lämplighet hos kandidater och inriktning på tjänsten gick isär avstannade processen helt. I arkivmaterialet, i form av mötesprotokoll och debattartiklar, märks en markant skillnad mellan stadsfullmäktiges ledamöter och högskolans professorer beträffande värderingen av de sökandes meriter och lämplighet för den breda

professur som inrättats; de två begreppen "vetenskapsman och humanist" – hämtade från borgarrådet Larssons PM – framstår som centrala. I de lokala politikernas ögon tycks de latinska filologerna inte tillräckligt uppfylla de krav som ställs på humanisten: att levandegöra och aktualisera den antika kulturen i en form som kan attrahera och tilltala allmänheten. Akademikerna kan å sin sida inte acceptera den kandidat stadsfullmäktige vill se på den nya lärostolen, då kravet på fullgod professorskompetens i examensämnet framstår som oavvisligt.

Men även bland högskolans professorer fanns en skillnad i bedömningen av de sökande. För Viktor-Rydbergsprofessuren var Erik Wistrand högskolans främste kandidat, följd av Gunnar Carlsson. Denna rangordning frångicks när den Ericsonska professuren skulle tillsättas, trots att beskrivningen gällande inriktning för denna vid den första tillsättningen, i enlighet med donatorernas vilja, skulle vara densamma som för den utlysta Viktor-Rydbergsprofessuren. Högskolans lärarkollegium valde dock att låta den kulturhistoriska komponenten träda tillbaka för den rent språkliga, och fäste därmed mer vikt vid professurens namn än vid "tjänstebeskrivningen". I ljuset av det är det anmärkningsvärt att lärarrådet väljer att avstå från en regelrätt votering i ärendet. Historieprofessor Ahnlund är den ende av motsatt åsikt vars argument finns protokollförda. På samma sätt som han argumenterade för att Viktor-Rydbergsprofessuren inte skulle bli en stol i arkeologi, menade han beträffande den Ericsonska att "det heller icke var avsikten att förlägga dess tyngdpunkt inom perioder senare än den antika kulturen i hävdvunnen mening"³². Vidare är Ahnlund den enda som öppet ifrågasätter själva processen och Norbergs utnämning även om han menade sig tala för många. En fråga som visserligen inte låter sig besvaras här men som ändå kan ställas är hur stor klyftan mellan olika fraktioner inom högskolan var i detta ärende och vilka konsekvenser det eventuellt hade för det fortsatta arbetet både inom fakulteten och över ämnesgränserna.

Även vid dagens tillsättningar märks ibland svårigheterna att tolka tjänstebeskrivningar och att i relation till dessa jämföra och värdera de sökandes meriter. Tillsättningsprocesser kan också nu kantas av överklaganden och häftig debatt, även om debatten (oftast) inte förs i massmedia på det sätt som skedde på 1940-talet. För det mesta handlar det då om just meritvärderingarna; statliga läroanstalter behöver inte ta hänsyn till lokala politikernas idéer om lämpligheten hos en viss sökande eller i vilken riktning ett ämne ska utvecklas. I det avseendet är den akademiska integriteten och friheten säkrad.

En bidragande orsak till engagemanget hos samtliga inblandande i tillsättningsprocesser är naturligtvis att varje nyrekrytering i ämnen med få fasta tjänster får stor påverkan på ämnets fortsatta utveckling och inriktning vid lärosätet. Det gäller nu som då. Att Dag Norberg blev professor i latin vid Stockholms högskola var avgörande för att latinämnet i Stockholm utvecklade den medeltida profil som numer kan skönjas

även i donationsprofessurens namn; efter den 1 juli 1975 benämnes den ”Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latin, särskilt efterantikt latin”³³.

LITTERATUR

Otryckt material

STOCKHOLM, RIKSARKIVET, STOCKHOLMS HÖGSKOLAS ARKIV (1879–1979)

”Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin”, F II aa/52.

”Lärarrådets protokoll – Huvudserie”, A II a/33–36.

”Styrelsens protokoll – Huvudserie”, A I a/47–56.

”Humanistiska fakultetens protokoll – Huvudserie”, A V ca/9–11.

STOCKHOLM, STOCKHOLMS UNIVERSITET, CENTRALARKIVET

dnr 1434/72: ”Prövning enligt 69§ universitetsstadgan av Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latinska språket och litteraturen vid Stockholms universitet.”

dnr 857/74: ”Tillsättning av Wilhelm och Lenna Ericsons professur i latin, särskilt efterantikt latin vid universitetet i Stockholm.”

Tryckt material

Garpe, Joakim (1947a), ”Latinsk filologi och antik kulturforskning”, *Stockholms-Tidningen*, 21 mars.

— (1947b), ”Viktor Rydbergsprofessuren”, insändare i *Stockholms-Tidningen*, 27 mars.

— (1947c), ”Viktor Rydbergsprofessuren”, insändare i *Svenska Dagbladet*, 31 mars.

”Högskolan gav efter för stadens diktat om latinprofessuren”, *Dagens Nyheter*, 27 november 1947.

Lindberg, Bo (1987), *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

”Skandal kring ny professur vid Högskolan”, *Dagen*, 16 april 1947.

Tegen, Einar (1947), ”Stockholms högskola och Viktor Rydbergs-professuren”, *Svenska Dagbladet*, 30 mars.

Tunberg, Sven (1957), *Stockholms högskolas historia före 1950*, Stockholm: Norstedts.

”Viktor Rydbergsprofessuren”, *Morgontidningen*, 18 april 1947.

ANM.

Citatet i titeln är hämtat från Oscar Larssons promemoria, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.

NOTER

- 1 *Morgontidningen* 18 april 1947.
- 2 Professurens inriktning är citerad från donationsbrevet, undertecknat 23 oktober 1929 av Axel Edström, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 3 Citat från donationsbrevet. Rydberg kallades till högskolan som professor i kulturhistoria 1884 för en period av fem år, men denna anställning omvandlades redan 1885 till en ordinarie professur i samma ämne (Tunberg 1957, s. 45). Professuren benämndes efter 1889 "de sköna konsternas teori och historia" (Tunberg 1957, s. 181). Viktor Rydbergs föreläsningar finns utgivna som *Kulturhistoriska föreläsningar*, 6 vol. Stockholm: Bonniers, 1905–1906.
- 4 Tunberg (1957), s. 182. Johan Bergman (1864–1952) var professor i latin och klassisk arkeologi vid universitetet i Dorpat mellan 1919–1923, se också Lindberg (1987), s. 289–299.
- 5 Stockholms stadsfullmäktige, Motion nr 42, 1942, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 6 PM av Oscar Larsson, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 7 I Larssons PM framhålls t.ex. översättningar av klassiska verk som en angelägen uppgift för att tillgängliggöra den klassiska litteraturen i en tid då språkkunskaper i de klassiska språken är på tillbakagång.
- 8 PM av Oscar Larsson.
- 9 Citatet är hämtat från utlysningen i *Post- och Inrikes Tidningar*, 11, 18 och 25 oktober 1945.
- 10 Om Stockholms högskolas uppkomst och tidiga historia, se Tunberg (1957).
- 11 Styrelseprotokoll, 24 september 1945, A I a/50, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet. Annons införd 11, 18 och 25 oktober 1945.
- 12 Texten i donationsbrevet lyder: "Insamlingen, som nu avslutats, har inbragt kr. 93,223:79. Detta belopp får kommittén härmed överlämna till Stockholms högskolas styrelse, med anhållan att styrelsen måtte mottaga och förvalta detsamma såsom grundplåt för en Viktor-Rydbergsprofessur i klassisk språkvetenskap och kulturforskning [emfas i orig.], att vid högskolan upprättas så snart tillgängliga medel det tillåta. Vid professurens besättande skall styrelsen vara oförhindrad vidtaga de jämkningar i dess omfattning, som kunna anses påkallade med hänsyn till gällande akademisk ämnesordning." Donationsbrev 23 oktober 1929, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 13 Förberedande utlåtanden för tillsättning av Viktor-Rydbergsprofessuren i klassisk språkvetenskap och kulturforskning, med särskild hänsyn till latinska språket vid Stockholms högskola 1947, s. 122, originalets emfas, "Handlingar rörande lärares tillsättande. Latin", F II aa/52, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 14 Humanistiska fakulteten diskuterade placeringen av de sökande vid sammanträde den 1 mars, medan lärarrådets överläggning skedde vid sammanträde 22 mars 1947.
- 15 Förberedande utlåtanden 1947, s. 83–84. Hagendahl tillägger att om professuren enbart gällde latin skulle de två främsta kandidaterna vara Norberg och Carlsson (s. 85).

- 16 Förberedande utlåtande 1947, s. 4–5.
- 17 Humanistiska fakultetens protokoll, 1 mars 1947, A V ca/10, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 18 Lärarrådets protokoll, 22 mars 1947, A II a/35, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 19 En ledamot placerade Dag Norberg i första förslagsrummet och en gav delad förstaplats till Carlsson och Wistrand. På andra plats hade en placerat Norberg, och tre Norberg och Wistrand tillsammans. På tredje plats röstade sex för Norberg, fyra för Säflund, en för Carlsson och en för Norberg och Säflund tillsammans. På fjärde plats placerades Säflund med sju röster (Humanistiska fakultetens protokoll, 1 mars 1947, A V ca/10, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet).
- 20 En ledamot placerade Norberg på första plats. På andra plats gavs sjutton röster till Carlsson, sex till Wistrand, fyra till Norberg och en till Säflund. Till den tredje platsen röstade tjugotre på Norberg, åtta på Säflund och en på Carlsson, medan Säflund fick alla röster för den fjärde platsen, nämligen nitton stycken (lärarrådets protokoll, 22 mars 1947, A II a/35, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet).
- 21 Garpe (1947a). Den 27 mars skrev Garpe ytterligare ett inlägg i frågan i samma tidning, se Garpe (1947b).
- 22 Garpe (1947c).
- 23 Tegen (1947).
- 24 *Dagens Nyheter*, 27 november 1947.
- 25 Stadsfullmäktiges utlåtande nr 491, år 1947, bifogad som bil. 19 till styrelsens protokoll 28 januari 1948, A I a/55, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 26 Donationsbrevet är daterat 19 december 1947.
- 27 Skrivelse daterad 27 januari 1948. I den andra skrivelsen av samma datum föranstaltas att till dess ordinarie professor utsetts ska eventuellt överskott av avkastningen användas för konsthistorisk forskning och ställas till Zornska institutets förfogande. Skrivelserna utgör bil. 21 och 22 till styrelsens protokoll, 28 januari 1948, A I a/55, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 28 ”Det framgick också av diskussionen i lärarrådet, att allt flera gått över på och vunnits för Norberg, och om ärendet [...] återförvisades till humanistiska fakulteten för förnyad behandling, skulle Norberg med säkerhet bli professurens innehavare, sannolikt genom kallelse” (lärarrådets protokoll, 4 februari 1948, A II a/36, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet).
- 29 Lärarrådets protokoll, 4 februari 1948, A II a/36, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 30 Humanistiska fakultetens protokoll, 13 mars 1948, A V ca/11, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet; Lärarrådets protokoll, 19 mars 1948, A II a/36, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 31 Styrelsens protokoll, 2 april 1948, A I a/55, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 32 Lärarrådets protokoll, 27 januari 1948, A II a/36, Stockholms högskolas arkiv, Riksarkivet.
- 33 Namnbytet tillkom på initiativ av Institutionen för klassiska språk som i en skrivelse till universitetets språkvetenskapliga sektionsnämnd 11 april 1972 föreslår att lärostolen vid nybesättande efter Dag Norbergs pensionering benämnas på detta sätt. Som skäl anges en profilering av ämnet i Stockholm gentemot ämnet vid Uppsala universitet (dnr 1434/72, Stockholms universitet, Centralarkivet). Efter Dag Norbergs pensionering utlystes tjänsten och besattes 1 juli 1975 med Jan Öberg (dnr 857/74, Stockholms universitet, Centralarkivet), som innehade den fram till sin pensionsavgång 1 jan 2001. Professuren har därefter inte utlysts utan förts över till befordrade professorer vid institutionen: Monika Asztalos (från 2001), Gunilla Iversen (från 2004) och Hans Aili (2008–2013). I skrivande stund finns ingen innehavare av professuren.

Från Marx till Marciana

Om Ole L. Smith

Eric Cullhed

Reduktionen av den historiska materialismen till en marxistisk "sociologi" tjänar som incitament till de snillrikas enkla journalistiska improvisationer. "Erfarenheten" av den historiska materialismen är historien själv, studiet av enskilda företeelser, "filologin".

Antonio Gramsci, *Anteckningsböcker från fängelset* 7 §6

Inledning

Den danske grecisten Ole Langwitz Smiths arbete i Sverige blev kortvarigt. Han tillträdde professuren i grekiska vid Göteborgs universitet 1991 och avled plötsligt fyra år senare efter en kort tids sjukdom. Ändå hann Smith lämna avtryck som av allt att döma kommer att bli bestående i den svenska filologins historia. Flera deltagare i hans vittfamnande seminarieverksamhet innehar i dag viktiga poster på lärosäten i Norden, och hans forskargärning omfattar böcker och artiklar som förblir oundgänglig läsning inom en rad olika områden. En sällsam fågel på många sätt, inte minst i kraft av sitt starka politiska engagemang och medlemskap i det danska kommunistpartiet fram till 1989.

Följande är inte i första hand en redogörelse för Smiths liv eller vetenskapliga produktion utan en undersökning av förbindelserna mellan hans politiska färg och verksamhet som grecist. Fokus ligger framför allt på ett antal texter som Smith publicerade på danska under 1970-talet i vilka man finner en ofullbordad – för att inte säga havererad – men egenartad och entusiastisk ansats till att formulera en marxistisk teoretisk grund för ett liv som filolog. Därefter undersöks i vilken mån Marx förblev Smiths följeslagare, från Danmark till Sverige, från fältstudier av skolväsendet i Grekland till kommunistpartiets arkiv och Biblioteca Marcianas läsesal i Venedig.

Filologisk klasskamp – åren i Aarhus

Smith föddes i Odense 1943 och studerade under 1960-talet vid Institutet för antik- och medeltidsforskning i Aarhus, i den dynamiska och optimistiska miljö som hade formats av Franz Blatt och senare också av Holger Friis Johansen. I en nyutkommen monografi om institutets historia berättar Jens E. Degn att studentupproren 1968 inte omedelbart gav upphov till motsättningar mellan filologerna i Aarhus. Snarare framstår slutet av 1960-talet som en tid av utveckling och mångfald. En rad nya amanuenser anställdes, däribland Ole Smith, och man åkte på gemensamma exkursioner till Italien och Grekland. Men i samband med avskaffandet av latinkravet för andra utbildningar under åren som följde kom ekonomiska nedskärningar och snart också en tilltagande identitetskris. År 1972 grundas den kommunistiskt präglade tidskriften *Vox populi* där Smith var drivande fram till 1978 då han disputerade och lämnade Aarhus för Köpenhamn. Degn beskriver detta slut som ett slags eftergift från Smiths sida:

Det är förmodligen också mycket talande att den främsta exponenten för ämneskritiken och den argaste motståndaren bland filologerna mot den borgerliga utbildningen och dess institutioner, Ole Smith, år 1978 disputerade. Det avhöll man sig från i många andra sammanhang, eftersom det ansågs vara en borgerlig och antikverad tradition. Smiths avhandling var en kodikologisk behandling av scholierna till Aischylos, och det ämnet kan sägas ligga långt från klasskamp och kritik av kapitalismen.¹

Denna karaktärisering strider mot det intryck man får av Smiths arbeten och inlägg i debatter om ämnet. Snarare ser vi en ambition att utforma samtliga områden på vilka han verkade – som lärare, forskare och debattör – utifrån sin politiska övertygelse. Här krävs en överblick över Smiths forskargärning under dessa tidiga år. Från mitten av 1960-talet publicerade Smith tolkningar av enskilda passager i Aischylos, Pindaros, Theognis och Horatius.² Han arbetade även med en utgåva av scholierna till Aischylos tragedi *De skyddssökande*, vilken publicerades i ett appendix till Friis Johansens utgåva av samma tragedi (1970). Editionen föregicks och följdes av en rad kodikologiska och paleografiska artiklar om Aischyloshandskrifter,³ men detta intresse utvidgades med tiden till andra texttraditioner, exempelvis Heron av Alexandrias traktat om pneumatik.⁴ Efterforskningarna kulminerade i monografin *Studies in the Scholia on Aeschylus. The Recensions of Demetrius Triclinius* (1975a) och första volymen av Teubnerutgåvan av Aischylosscholierna (1976d). Under samma tid öppnade sig dessutom helt nya vägar: Smith publicerade en utgåva av den bysantinska *Iliaden* i Codex Parisinus Supplementum graecum 926 i samarbete med Lars Nørgaard (1975d), och i samma anda började han intressera sig för den antika romanen.⁵ Ännu mer häpnadsväckande är kanske att Smith åren därpå debuterade både som neohellenist och historiker i två artiklar om grekiska inbördeskriget som trycktes i första och tredje numren av *Scandinavian Studies in Modern Greek*.⁶

Denna utveckling kan knappast läsas som någon övergång från klasskamp till borgerlig traditionalism. Det är svårt att tala om någon övergång över huvud taget, utan snarare rör det sig om en stadig expansion av Smiths intressesfär från hans lärares ämnen (tolkning och utgivning av antika författare) till att innefatta bokhistoria, bysantinsk filologi och litteratur, samt det moderna Grekland och politisk historia. Denna expansion är, åtminstone sedd ur Smiths perspektiv, helt i linje med den argumentation han för i olika ämnespolitiska diskussioner. I detta sammanhang är tre texter som trycktes i tidskrifter med distribution utanför Danmarks gränser särskilt relevanta.

Den första härstammar från en paneldiskussion som anordnades 1972 av Minna Skaftø Jensen (för övrigt ytterligare en eminent dansk filolog på vänsterkanten).⁷ Under rubriken "Klassisk filologi – metoder och mål" debatterades Manfred Fuhrmans debattinlägg *Wie Klassisch ist die Klassische Antike?* (1970). Något förenklat går Fuhrmans argumentation ut på att tiden sprungit ifrån den klassiska filologin. Man måste uppdatera terminologi och perspektiv på epoker och genrer, anlägga litteratursociologiska och receptionsetetiska perspektiv, samt diskutera antik och modern litteraturteori såväl som disciplinens moderna historia. Smith ställer sig kritisk till Fuhrmanns diagnos av läget i stort, framför allt eftersom han inte ser utanför Tysklands gränser och förtiger utvecklingar så som Milman Parrys hypotes om de homeriska eposens muntliga komposition eller Jean Pierre Vernants strukturalistiskt präglade mytforskning och litteraturanalys. Dessutom är han kritisk till den "lösning" som föreslås efter att den felaktiga diagnosen ställts. Det problem filologin står inför, menar Smith, kräver mer än en ytlig modifikation av terminologin och nya metoder; långt viktigare är en mer djupgående teoretisk och ideologisk självrannsakan. Fuhrmann ställer sig frågan om hur den klassiska filologin måste uppdateras för att anpassas till ett nytt samhälle, men Smith svarar med ytterligare frågor: Vad för samhälle? Är filologin redo att tjäna det på dess villkor?

Samma tämligen tentativa hållning återfinns i en debatt som ägde rum två år senare mellan Smith och en av hans förebilder, den 19 år äldre italienske filologen Giuseppe Torresin, före detta student till Giorgio Pasquali och Eduard Fraenkel i Pisa och senare verksam i Aarhus. Torresins argumentation är svår att återge här i detalj, men poängen är att den klassiska filologin i dess traditionella form inte alls bör betraktas som snäv eller perspektivlös. Utifrån denna position pläderar han för att ämnet inte bör utvidgas för att inkludera ett obligatoriskt medeltidspensum, och passar även på att uppmana filologin till att föra öppet krig mot vad han kallar "nya strömningar" i akademien, som strukturalismen. I sitt svar upprepar Smith sitt tidigare argument: den klassiska filologins allt svagare ställning i skolan tyder på att det borgerliga samhället har tappat sin vilja att investera i ämnet. Därför måste filologerna fråga sig om de tjänar på att förbli i den borgerliga ideologins tjänst:

Krisen ligger i att ämnet och den enskilde filologen inte gjort klart för sig vilken ideologi ämnet och den enskilde filologen tjänar och vilken ideologi ämnet och den enskilde filologen ideellt sätt borde tjäna. [...] Den klassiska filologen måste göra sin position explicit och ställa sig på den ena eller den andra sidan i klasskampen. [...] Bristen på denna analys kan enbart tjäna ett syfte: borgerlig mystifikation. Hur många gånger har vi inte hört att ideologierna är döda, att själve Marx betraktade ideologi som något negativt, att ideologi är falskt medvetande.⁸

Smiths argument stannar alltså fortfarande vid detta preliminära imperativ: lärare och forskare inom ämnet måste ägna sig åt självvrannsakan och fatta ett rationellt beslut om hur verksamheten ska se ut i framtiden, snarare än att oreflekterat anpassa sig efter och blint söka legitimering i ett samhälle dominerat av en socialdemokrati som släppt taget om varje tidigare ambition att expropriera den gamla europeiska överklassens bildningstradition.⁹ Smith beklagar inte denna utveckling, utan ser den som en möjlighet för filologin att utveckla målmedvetenhet och politisk riktning, till och med att kollektivt ”ställa sig på den ena eller den andra sidan i klasskampen”, som han drastiskt uttrycker det. Torresins uttalade argument emot ett obligatoriskt medeltidspensum tvingar också fram en mer handgriplig reaktion från Smith, som tyder på att det i själva verket framför allt var denna fråga som stod på spel:

Först vill jag bara säga att min ”lösning” på krisen inte är en utvidgning av ämnets område – i varje fall inte den enda lösningen, då ett medeltidsstudium självfallet också kan drivas borgerligt. Men jag ska inte förneka att det kan vara lösningen – om inte annat så eftersom vi där kan skapa en ny tradition.¹⁰

Denna vilja att reformera eller revolutionera filologin genom att vidga dess kronologiska ramar är inte ovanlig bland politiskt progressiva grekiska filologer. Ofta är det närmast en fråga om temperament och en avsmak för det antikvariska och sterila. Karl Krumbacher, den moderna bysantinologins portalfigur, var demoticist och såg den ”mumifierade” attiska stilistikens övertag över folkspråkets ”levande” röst som den bysantinska litteraturens största problem.¹¹ En liknande position intogs av kommunisten Robert Browning, när han beklagade den litterära blomstring som ägde rum under 1100-talet och dess förnyade intresse för antika förebilder som ”elegant, lärd och steril mandarinism”¹². På samma sätt förhöll det sig med den maoistiskt orienterade lärarstaben i 1960- och 1970-talens Birmingham, som ville rädda det hellenska arvet från ”mandarinerna”, de devota Oxfordfilologerna, och återupprätta Grekland som symbol för mänsklighetens framtidsköp. I detta sammanhang föll det sig naturligt att ägna sig åt senare epoker och inte minst åt den moderna perioden.¹³

Det dröjer fram till 1978 innan Smith själv gör en ansats till att uppfylla sin egen uppmaning om ideologisk granskning av ämnet, vilket sker inom ramen för en rad föreläsningar han håller som nyanländ till Institutet för klassisk filologi i Köpenhamn.

Här blir det tydligt att det är Birminghamprofessorn George Derwent Thomson som tjänat som Smiths förebild ända från början. Han utforskar i synnerhet Thomsons artikel "Marxism and Textual Criticism" (1963), och återger hans kritik av tidigare utgivares idealistiska syn på stemmatik, osystematiska klassificering av fel samt impressionistiska förkärlek för konjekturalkritik grundad i filologens "känsla för stil". En vetenskaplig textkritik, menar Thomson (och Smith instämmer), är enbart möjlig utifrån en förståelse för det grekiska språkets utveckling genom hela antiken och medeltiden. Lingvistiska studier samt utforskning av scholier och lexikografiska traditioner är nödvändiga för att kunna begripa hur läsarter förvandlas till andra och separera poetiska ord och meningar från deras prosaiska motsvarigheter. Smith kritiserar vissa aspekter av Thomsons artikel (särskilt fixeringen vid textkritik som filologins yttersta mål och grundstomme), men framför allt ägnar han energi åt att utveckla argumentet till ett slags implicit lovtal till studiet av texters fysiska manifestationer. Smiths formuleringar påminner om det perspektivskifte inom förmodern bokhistoria som inträffade under senare hälften av 1900-talet och innebar att medeltida handskrifter i allt högre grad studeras som materiella artefakter och mindre som behållare av immateriella texter.¹⁴ Emot den traditionella stemmatikens omöjliga idealistiska modell, ställs en historiematerialistiskt grundad praktik där ett systematiskt studium av textens materiella manifestationer genom hela greцитeten ligger till grund för en vetenskaplig *examinatio*. Om Wilamowitz fras *bibliothecarum pulvere vesci minime amo* är representativ för hur en idealistisk filolog ser på saken, är det den materialistiska filologens plikt att älska just detta biblioteksdamm. Thomsons artikel omvandlas till ett slags kritik av "armchair philology".

Denna något diffusa koppling mellan historiematerialism och "filologi" kan betraktas i ljuset av Antonio Gramscis förening av de två begreppen. För Gramsci tjänar filologin historiematerialismen i den mån den inbegriper en metodologi som vägrar att underordna det partikulära under universella normer.¹⁵ Tanken kan också jämföras med Walter Benjamins visionära liknelse av "den sanna filologin" med krönikans annalistiska tillvägagångssätt och uppmärksamhet även för det irrelevanta.¹⁶ "Filologin", enligt denna definition, suspenderar de stora historiska synteserna för att i detalj och statariskt – sats för sats, stavelse för stavelse – undersöka hur människan i enskilda fall har använt och använder det främsta och märkligaste arbetsredskap hon uppfunnit: språket. Utifrån detta slags hållning bör texters historia inte schematiseras utan måste studeras med rigorös uppmärksamhet på varje enskilt fenomenens specificitet.

Smiths föreläsning hör till de få reaktioner som Thomsons artikel har fått, och den är helt unik i sitt försök att entusiastiskt utveckla den. Sebastiano Timpanaro, en av det italienska 1900-talets viktigaste klassiska filologer, tillika marxistisk tänkare, avfärdade kortfattat Thomsons försök att kombinera sociologi med felanalys.¹⁷ Men att som Michael Silk åberopa hans kritik som en attack i linje med Housmans närmast anti-

metodiska emfas på den enskilde kritikerns intuition är en orättvis tolkning.¹⁸ Timpanaro erkände förvisso Housmans genialitet, men ogillade hans anglosaxiska epigoner, som delade sin idols arrogans men saknade hans begåvning. Och utifrån sin stränga materialism ansåg Timpanaro – inte helt olikt Thomson och Smith – att den klassiska textfilologin har farit illa av ”en esteticistisk och anti-vetenskaplig historicism”¹⁹.

Smith avslutar föreläsningen med att formulera en närmast utopisk vision för filologin:

Men klassisk filologi hade kunnat vara det område där den historiska materialismen diskuterades och sattes på prov i praktiken, så sant som den bästa filologin har varit en stark materialistisk och historisk tendens ända sedan renässansen, och så sant som den ene av grundläggarna av den historiska materialismen, Karl Marx, i hög grad ägnade sig åt den klassiska filologins arbetsområde och vid många tillfällen hämtade exempel och inspiration från antiken.²⁰

Anledningen till att filologin inte mäktat med att delta i denna utveckling beror enligt Smith på akademisk isolering. Den klassiska filologin utformades för att utbilda en borgarklass som försvann i och med första världskriget, och nu har den mist kontakten med den värld till vilken de skulle förmedla sina påstådda värderingar, och den har dessutom tappat de värderingar den skulle förmedla. Men den ämnesutveckling som Smith förespråkar går inte enbart ut på utnyttja denna isolering och kris till intern omdefinition av teori, metod och studieföremål. I slutändan måste den återigen vända sig utåt:

Den bästa danska filologin har alltid karaktäriserats av en vilja till förmedling. [...] Var är den danska filologi som idag går in i kampen mot nyfascismen, krisen och arbetslösheten, imperialismens förbrytelser o.s.v.²¹

Filologin måste rikta sig mot det omgivande samhället, men inte genom att passivt anpassa sig till dess krav och nycker, utan genom aktivt och självmedvetet ställningstagande.

Mot en lösgörelse – åren i Köpenhamn och Göteborg

Smith återvände härefter aldrig till principiella utläggningar av detta slag i skrift, men hans utveckling som forskare svarar på sätt och vis mot resonemanget. Under 1980-talet publicerade han sig med näst intill oförändrad intensitet inom samtliga fält som nämnts ovan: kodikologi, antik och medeltida litteratur samt genom utgivning av scholier och folkspråkliga epos. Men framför allt expanderade han sin verksamhet som neohellenist. Han började undersöka grekisk folkmusik och dess inverkan på

jazzen, och dessutom ökade hans produktion om 1900-talets historia lavinartat. Denna utveckling hör ihop med att Köpenhamns universitet efter en provotid år 1982 upprättade Institutet för nygrekiska och balkanistik, dit Smith genast flyttade över. Under institutets första år reste de nyanställda lärarna till Grekland för att undersöka skolväsendet under den nya socialistiska regeringen, och här fördjupades Smiths engagemang i frågan om det grekiska kommunistiska partiets roll i inbördeskriget 1945–1949.

En rad artiklar argumenterade Smith mot felaktigheter och förvanskningar i samtliga historiografiska traditioner som hade ägnat sig åt ämnet. Hans viktigaste artikel i detta hänseende är förmodligen "Self-Defence and Communist Policy 1945–1947", tryckt 1987, där han försökte bevisa att kommunistpartiet i ett tidigt skede beredde sig både på fredlig och beväpnad kamp snarare än enbart på det senare. Metoden präglas av polemik, vetenskaplig nitiskhet, skarpa närläsningar och tålmodigt arkivarbete, lika påverkad av hans kommunistiska övertygelser som hans filologiska bakgrund.²² Smith seglade snart upp som ett viktigt namn i den internationella forskningen på ämnet, och snart blev han kallad till att fungera som lärare och examinator i nygrekisk historia vid Harvard University.

Hans mest produktiva skede blev onekligen de sista åren i Göteborg. Förutom ett antal böcker och artiklar som publicerades före eller efter hans död 1995, finns det fyra 3½"-disketter som bevaras vid institutionen och rymmer arbetsmapparna på hans hårddisk. Här finner vi allt från analyser av Aischylos *Agamemnon* till transkriptioner av renässansepos och ett lexikon i en Marcianahandskrift som innehåller mängder av citat från antika författare. Här finns också ett utkast till ett stort musikvetenskapligt projekt "Myth and Reality of Rebetika. Greek Urban Popular Music Redefined", liksom studier av Alki Zeis roman *Akilles fästmo* och otaliga halvfärdiga handskriftsanteckningar och utkast. Sist men inte minst finns här en utgåva av scholierna till Aischylos *Perserna* som täcker ungefär halva tragedin. I flera förord till olika ofärdiga monografiprojekt tackar han entusiastiskt sina kollegor i Göteborg för en idealisk miljö för forskning och undervisning. Samtidigt verkar det som om dessa år var en tid av politisk desillusion för Smith. På disketterna finner vi utöver vad som tidigare nämnts en näst intill färdig monografi om det grekiska kommunistpartiets historia under inbördeskriget. Följande stycke från inledningen presenterar boken som ett försök att frigöra sig från ämnet:

Följande försök att handskas med ett centralt skede i ett kommunistpartis historia får inte betraktas inom ramen för den kommunisthåjakt som pågått efter 1989. Det är min uppriktiga övertygelse att den Sovjetiska kommunismens konkurs inte bör leda till en fullständig förskjutning av kommunismen som ideal, dess historiska betydelse och inverkan, vilket spelade en avgörande roll i miljontals människors liv [...]

Idag, efter sin fjortonde kongress, har det grekiska kommunistpartiet visat att det helt och hållet lever i det förflutna. Det har varit oförmöget att kommunicera med den grekiska arbetarklassen idag och, så vitt man kan se, sjunker dess politiska inflytande och stöd.

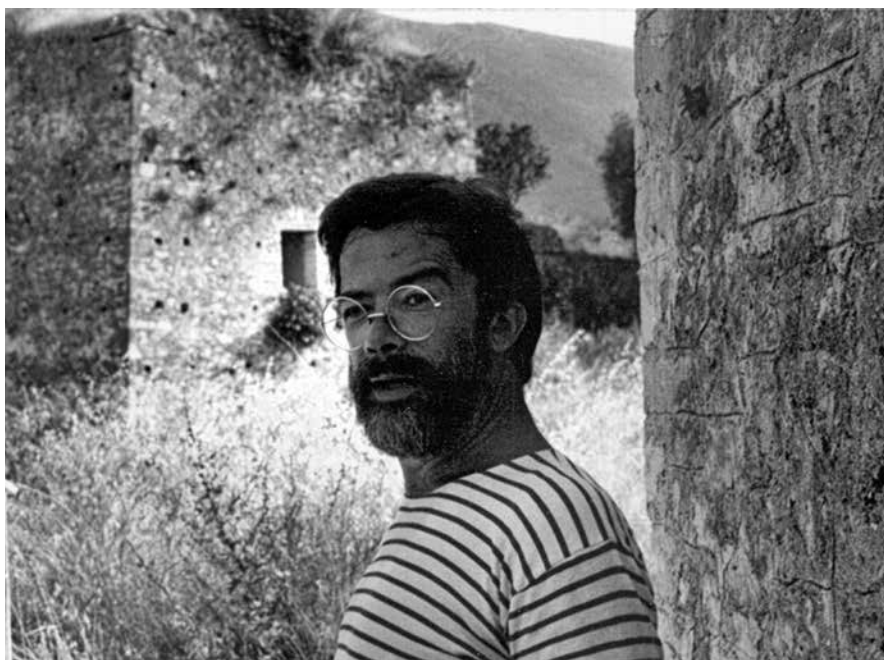
[...]

Mina skäl till att skriva denna studie är två: dels den hopplösa situationen vad gäller källor, dels min egna desillusion beträffande traditionell organiserad kommunism. Jag måste lösgöra mig själv. Jag hoppas att andra historiker med mindre traumatiska upplevelser kommer att ta vid när det blir möjligt att skriva en historia för *Kommounistikó Kómma Elládas*.²³

Det är talande att Smiths väg till denna personliga "lösgörelse" inte blev teoretiska resonemang och omläsningar av Marx och Lenin, utan omtumlande uppgörelser med framställningar av det grekiska kommunistpartiets historia på grundval av arkivforskning och kritik. I detta liksom i många andra avseenden var kanske hans roller som anhängare till marxismen – praktikens filosofi – och filologin oskiljaktigt sammanvävnade.

Tack

Jag vill uttrycka min tacksamhet till Birgit Olsen för kommentarer och bibliografisk hjälp.

Ole L. Smith (1943–1995). Fotografi av Birgit Olsen.

LITTERATUR

- Agapitos, Panagiotis (1996), "Ole Langwitz Smith (1943–1995)", *Hellenika* 45, s. 213–216.
- Balfour, Ian (2010), "The Philosophy of Philology and the Crisis of Reading. Schlegel, Benjamin, de Man", i Sean Gurd (utg.), *Philology and its Histories. Classical Memories/Modern Identities*, Columbus: Ohio State University Press, s. 192–212.
- Browning, Robert (1975), "Enlightenment and Repression in Byzantium in the Eleventh and Twelfth Centuries", *Past & Present* 69, s. 3–23.
- Buttigieg, Joseph A. (1994), "Philology and Politics. Returning to the Text of Antonio Gramsci's Prison Notebooks", *boundary 2*, 21:2, s. 98–138.
- Chouliaras, Yiorgos (1995), "Ole Langwitz Smith (1943–1995)", *Journal of the Hellenic Diaspora* 21:1, s. 151–152.
- Degn, Jens E. (2005), *Caput et Fons. Klassisk filologi ved Aarhus universitet 1930–2005*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fuhrmann, Manfred (1970), *Wie klassisch ist die klassische Antike? Eine Disputation zwischen Manfred Fuhrmann und Hermann Tränkle über die gegenwärtige Lage der klassischen Philologie*, Zürich: Artemis.
- Herrin, Judith (2013), *Margins and Metropolis. Authority across the Byzantine Empire*, Princeton: Princeton University Press.
- Janson, Tore (1998), "Ole L. Smith", i Paul Hallberg (red.), *Minnestal hållna på högtidsdagarna 1996–1998*, Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg, s. 7–10.
- Lindberg, Bo (1991), "Socialism och klassicism", i *Motströms. Kritiken av det moderna*, Staffan Källström och Erland Sellberg (red.), Stockholm: Carlssons, s. 39–63.
- Krumbacher, Karl (1897), *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453)*, 2:a utg., München: C. H. Beck.
- Pade, Marianne (2003), "Skaftø Jensen, Minna", i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, www.kvinfo.dk/side/170/bio/1578.
- Silk, Michael (2005), "Walter Headlam. Scholarship, Poetry, Poetics", i Christopher Stray (utg.), *The Owl of Minerva. The Cambridge Praelections of 1906. Reassessments of Richard Jebb, James Adam, Walter Headlam, Henry Jackson, William Ridgeway, and Arthur Verrall*, Cambridge: PCPS Supplementary 28, s. 69–86.
- Smith, Ole L. (1965), "Some Observations on the Structure of Imagery in Aeschylus", *Classica et Mediaevalia* 26, s. 10–72.
- (1967a), "An Interpretation of Pindar's Seventh Olympian Ode", *Classica et Mediaevalia* 28, s. 172–185.

- (1967b), "Random Remarks on the Scholia to Aeschylus' Suppliants", *Classica et Mediaevalia* 28, s. 75–85.
- (1967c), "A Reading of Horace, Carm. I 15", *Classica et Mediaevalia* 29, s. 67–74.
- (1968), "A Note on S. Marco 222 and Laur. 31,15", *Classica et Mediaevalia* 29, s. 16–21.
- (1969a), "The Father's Curse. Some Thoughts on the Seven Against Thebes", *Classica et Mediaevalia* 30, s. 27–43.
- (1969b), "Textual Notes on the Scholia to Aeschylus' Oresteia", *Classica et Mediaevalia* 30, s. 44–55.
- (1970), "Notes and Observations on Some Manuscripts of the Scholia on Aeschylus", *Classica et Mediaevalia* 31, s. 14–48.
- (1971), "Arsenius and Par. gr. 2070", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 12, s. 101–111.
- (1973a), "Once Again. The Guilt of Agamemnon", *Eranos* 71, s. 1–11.
- (1973b), "On Some Manuscripts of Heron, Pneumatica", *Scriptorium* 27, s. 96–101.
- (1974a), "Fattigdom i Theognis", *Museum Tusculanum* 24, s. 23–33.
- (1974b), "On Aeschylus Fragment 638 Mette", *Glotta* 52, s. 60–61.
- (1974c), "A New Source for Triclinius' Commentary on Prometheus Vincit", *Rheinisches Museum für Philologie* 117, s. 176–180.
- & Bjarne Schartau (1974d), "Towards A Descriptive Catalogue of the Greek Manuscripts of the Royal Library, Copenhagen", *Scriptorium* 28, s. 332–338.
- (1975a), *Studies in the Scholia on Aeschylus. The Recensions of Demetrius Triclinius*, Leiden: Brill.
- (1975b), "A Note on Holkham gr.88 and Marc.gr.622", *Maia* n.s. 27, s. 203.
- (1975c), "Two Manuscripts Identified As One", *Mnemosyne* 27, s. 414–415.
- & Lars Nørgaard (1975d), *A Byzantine Iliad. Edited with Introduction, Critical Apparatus and Index*, Köpenhamn: Museum Tusculanum.
- (1975e), "Den græske roman som triviallitteratur", *Museum Tusculanum* 26, s. 20–33.
- (1975f), *Bidrag til kritikken af den klassiske filologi* (med Giuseppe Torresin), Köpenhamn: Museum Tusculanum.
- (1976a), "On The Problem of a Thoman Recension of Aristophanes", *Greek Roman and Byzantine Studies* 17, s. 75–80.
- (1976b), *Scholia graeca in Aeschylum quae exstant omnia. Pars I: Scholia in Agamemnonem Choephoros Eumenides Supplices continens* (Leipzig).
- (1977a), *Scholia metrica anonyma in Euripidis Hecubam, Orestem, Phoenissas*, Köpenhamn: Museum Tusculanum.

- (1977b), "On the Beginning of the Greek Civil War", *Scandinavian Studies in Modern Greek* 1, s. 15–31.
- (1978a), "Urbano da Belluno and Copenhagen 1965, 4to", *Scriptorium* 3, s. 57–59.
- (1978b), "A Turning Point in the Greek Civil War. The Meeting between Markos and Zachariadis", *Scandinavian Studies in Modern Greek* 3, s. 35–46.
- (1979), "Nogle overvejelser om tekstfortolkning og teksthistorie", *Museum Tusculanum* 34–35, s. 3–30.
- (1987), "Self-Defence and Communist Policy 1945–1947", i L. Barentzen, J. O. Iatrides & O. L. Smith (utg.), *Studies in the History of the Greek Civil War 1945–1949*, Köpenhamn: Museum Tusculanum Press, s. 159–178.
- Thomson, George (1949), *Studies in Ancient Greek Society. The Prehistoric Aegean*, London: Lawrence & Wishart.
- (1963), "Marxism and Textual Criticism", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*, s. 43–52.
- (1969), *Kostis Palamás, The Twelve Lays of the Gipsy. Translated with an Introduction*, London: Lawrence & Wishart.
- Timpanaro, Sebastiano (1974), *Il Lapsus freudiano. Psicoanalisi e critica testuale*, Florens: La Nuova Italia.
- (1975), *On Materialism*, övers. Lawrence Garner, London: NLB.
- Torresin, G. (1995), "Tale ved mindehøjtideligheden", *Ole L. Smith 16. marts 1943–6. februar 1995. Agora* (særnummer), s. 7–9.

NOTER

- 1 Degn 2005, s. 101 (min övers.): "Det er nok også meget sigende, at den fremmeste eksponent for fagkritikken, og den argeste modstander blandt filologerne af den borgerlige dannelse og dens institutioner, Ole Smith, i 1978 disputerede. Det afholdt man sig fra mange andre steder, netop fordi det ansås for at være en borgerlig og antikveret tradition. Smiths disputats var en codicologisk behandling af scholierne til Aischylos, og det emne må siges at ligge temmelig langt fra klassekamp og kapitalismekritik."
- 2 Smith 1965, 1967a, 1967c, 1969a, 1973a och 1974a.
- 3 Smith 1967b, 1968, 1969b, 1974b, 1974c, 1975b, 1975c, 1976a och 1977a.
- 4 Smith 1971, 1973b, 1974d och 1978a.
- 5 Smith 1975e.
- 6 Smith 1977 och 1978.
- 7 Inläggen i debatten trycktes i *Museum Tusculanum* 22 (1972). Om Skaftø Jensen, se Pade 2003.
- 8 Smith 1975f, s. 21–22 (min övers.): "... krisen ligger i at faget og den enkelte filolog ikke har gjort sig klart hvilken ideologi faget og den enkelte objektivt tjener og hvilken ideologi faget og den enkelte ideelt set burde tjene. [...] Den klassiske filolog må explicitere sit ståsted og stille sig på den ene eller den anden side i klassekampen. [...] Manglen på ideologisk analyse kan kun tjene et formål: borgerlig mystifikation. Hvor mange gange har vi ikke hørt at ideologierne er døde, at selv Marx betragtede ideologi som noget negativt, at ideologi er falsk bevidsthed?"

- 9 För utvecklingen i Sverige, jfr Lindberg 1991.
- 10 Smith 1975f, s. 28 (min övers.): "Forinden vil jeg lige indskyde at min 'løsning' på krisen ikke er en udvidelse af fagets område – i hvert fald ikke den eneste løsning, da et middelalderstudium selvfølgelig også kan drives borgerligt. Men jeg skal ikke nægte at det kan være løsningen – om ikke andet fordi vi der kan skabe en ny tradition."
- 11 Krumbacher 1896, s. 17–18.
- 12 Browning 1975, s. 17.
- 13 Se Thomson 1949, s. 7 samt inledningen till Thomson 1969. Se också Herrin 2013, s. xiv–xvi kortfattat om studieåren i Birmingham.
- 14 Perspektivet fick sitt breda genomslag i den anglosaxiska forskningsvärlden år 1990 under benämningen "new philology", se temanumret *Speculum. A Journal of Medieval Studies* 65:1 (1990).
- 15 Se det inledande citatet till denna artikel, samt diskussionen i Buttigieg 1994, s. 137–138.
- 16 Se Balfour 2010, s. 201–203.
- 17 Se Timpanaro 1974, s. 28 not 11.
- 18 Silk 2005, s. 74 not 28.
- 19 Timpanaro 1975, s. 189.
- 20 Smith 1979, s. 3–4.
- 21 Smith 1979, s. 6.
- 22 See framför allt Torresin 1995 och andra bidrag till Smiths minne i samma extranummer av *Agora*. Jfr också Chouliaras 1992, s. 152: "His ability to interpret political documents, and specifically those written in the communist jargon of several decades ago, reflected his training as a classical philologist." Se även Agapitos 1996.
- 23 Ur filen //NG/KKE/Preface.doc i arkivet som förvaltas av Karin Hult vid Göteborgs universitet (min övers.): "The following attempt to deal with a crucial part of the history of a communist party should not be seen in the context of post-1989 communist witch hunt. It is my sincere belief that the bankruptcy of Soviet communism must not lead to a total rejection of the historical importance and impact of communism as an ideal that played a decisive role in the lives of millions of people. [...] Today after its 14th Congress, the Greek Communist Party KKE has shown itself to be living totally in the past. It has been unable to communicate with the Greek working class today and as far as one can see, its political influence and support is declining. [...] The reasons are twofold: the hopeless situation as far as the sources are concerned, and my own disillusion about traditional organised communism. I have got to disinvolve myself. I hope other historians with less traumatic experiences will take over when it becomes possible to write the history of the KKE."

Abstracts

Bo Lindberg, Philology Turned Inwards

Johan Gustaf Ek (1802–1862), philologist and professor at the University of Lund between 1842 and 1862, advocated that Latin philology should be “turned inwards”, a phrase that could be understood as “become professionalized”. In other words, Ek believed that Latin should give up its old supremacy in academic culture and enlist in the republic of letters as an equal member. In the modern world, the philologist’s traditional aim of Latin prose and verse composition was meaningless as modern languages are fundamentally different from classical languages. Although Ek’s view was not particularly radical in the middle of the 19th century as neo-classicism was fading away, it caused him to develop interesting arguments about the aim of Latin philology. By “turning inwards”, Ek did not mean that Latin composition should be abolished but used strictly as a means to penetrate the structure of the classical language. Translation should come as close to the source language as possible, even at the cost of accessibility. Ek did not like the German idea of an all-embracing *Altertumswissenschaft*; for him, philology was restricted to grammar, textual criticism, and hermeneutics. In the study of texts, he recommended the “stataric” method, focusing on the careful and detailed interpretation, and rejected the idea of making antiquity more relevant by applying comparative and ideological perspectives. Ek’s idea of Latin philology turned inwards suggests dilemmas that still persist. It also indicates a recurrent pattern in the history of classical scholarship: scientific progress – or at least re-orientation – of philology has occurred in times when the use of the classical languages, be it communicative, pedagogic, or ideological, has decreased.

Dimitrios Iordanoglou, I, Philologus. Some Words for my Students, If I Had Any

This text is a personal (albeit premature) memoir, which tries to thematize philological *Zweisamkeit* and philological loneliness, as it touches on issues of academic power

and professorial fiefdoms, on the role of Classical antiquity in Greek working class diaspora, and on the future of Greek philology in Sweden.

Tore Janson, Selecting from Antiquity

Which Latin texts from Antiquity have been selected for use in Swedish schools and universities, and which ones have been included in overviews written for the general public? This paper is an overview of past and present practice, based largely on the author's personal experience.

Johannes Siapkis, Classical Traditions. An Interdisciplinary Problem

This paper elaborates on the tendency of Swedish classicists to eschew reception studies. As a consequence of the wide impact of the cultural turn, the scholarly community has paid increasing attention to the situatedness of scholarship. In classical studies, critical reception studies have emerged as a vital field during the 21st century. However, in contrast to international developments, Swedish classicists have ignored or even argued against the relevance of reception studies for classical studies. This resistance is troubling since it contributes to invalidate the epistemology of the cultural turn. This paper argues that the eschewing of reception studies entrenches Swedish classical studies in a positivistic discourse.

David Westberg, Classical Philology, Late Antiquity, and Byzantium. Disciplinary Borders in Vilhelm Lundström's En ung vetenskap (1900)

This chapter discusses the emergence of Greek Late Antique and Byzantine studies in Sweden. The point of departure is Vilhelm Lundström's pamphlet *En ung vetenskap* [*A Young Discipline*] from 1900. The pamphlet is an introduction to Byzantine philology, delineating the discipline's specific character and relevance. *En ung vetenskap* is an early and (within a Swedish context) relatively rare example of a methodological discussion. The author views philology primarily as a form of cultural history with a view on culture that is influenced by the historical turn, emphasising the relativity of cultures rather than classicity. Some developments in the study of Late Antique, Patristic, and Byzantine Greek in Sweden after Lundström are discussed on the basis of dissertations and publications. A general conclusion is that Swedish philologists often have based their research less on ideological grounds than on the Greek material available to them and on general philological trends. Lundström's work on Byzantine philology provided an important impetus to a field that became prominent in Sweden and especially in Uppsala from the second half of the twentieth century onwards.

Anna Blennow, "Our Swedish Roman". Vilhelm Lundström and the Places of Philology

Vilhelm Lundström (1869–1940), the first professor of Latin at the University of Gothenburg (then Göteborgs högskola), began travelling to Italy in the 1890s to study manuscripts in Verona, Venice, and Rome. In 1909, as a result of a growing topographical and archaeological interest, Lundström organized the first Swedish university course in Rome for eight Latin students. In 1929, he published a study of the topography of ancient Rome. In the later part of his life, commitments in Gothenburg kept him from returning to Rome to continue his topographical studies; he maintained contact with Rome through nostalgic correspondence with Axel Boëthius, first director of the Swedish Institute in Rome.

Hans Helander, Neo-Latin Studies in Sweden and the World

Neo-Latin texts were generated to satisfy the needs and demands of the society in which they were written. They were produced by the same forces that created Early Modern Europe – the rise of the nation state, unprecedented geographical discoveries, the Protestant Reformation, the Counter-Reformation, and the scientific revolution in various disciplines. Latin was the main vehicle of all new ideas, beliefs, and insights, from the Early Renaissance up to the end of the eighteenth century.

Against this background, it is obvious that Neo-Latin studies are intrinsically interdisciplinary, and that our work with such texts will shed light on the general development of Western Civilization during the Early Modern Age. There are many areas that seem to be of special interest for further investigations – e.g., the growth of scientific terminology and nomenclature and the development of jargons in various disciplines. At the same time, Neo-Latin studies must always be based on a solid knowledge of the ancient authors, whose texts are always present as a dominant frame of reference in the works of the period.

Systematic Neo-Latin studies were initiated fairly late, slightly more than 50 years ago. They represent a highly promising and rewarding field of research, which will also illustrate the importance of Latin in a most convincing way.

Lars-Göran Sundell, The Rise of Romance Philology in Sweden

The present article gives a brief survey of the rise of Romance philology in Sweden around 1900 in both Uppsala and Lund. The new scientific paradigm that replaced the former aesthetic approach mainly focused on historical-comparative research and editing medieval texts. This article pays particular attention to the groundbreaking achievements of the two leading Romance philologists of the time, Per Adolf Geijer and Carl Wahlund. In addition, this article highlights their relationship to Classical philology, from which many methodological and scientific concepts were integrated in the study of Romance languages.

Paula Henrikson, Antiquity ahead of Us. On the Translations of Ancient Texts in Phosphoros

The article analyses translations of Greek and Roman literature in *Phosphoros*, usually considered the most important romantic journal in Sweden. *Phosphoros* was issued 1810–1813 (although the last number was not printed until 1814) by the publishing company owned by Vilhelm Fredrik Palmblad and Jacob Axel Stenhammar, two of the members of Auroraförbundet, a literary association of young men in Uppsala. Greek authors predominate over Roman among the classical translations in the journal; normally, the translations are also faithful to the original metres. The main attraction was Palmblad's *Prometheus Bound*, a pioneering translation whose preoccupation with Orphic undercurrents in Greek culture is representative of the syncretistic tendency in several of *Phosphoros*' classical translations.

Johanna Akujärvi, Swedish Philologists and Academic and Non-academic Translation. The Case of 19th-century Drama Translation

This is a paper on a group of translators of ancient texts that emerge in the 19th century, the philologists. Their translational activities are studied in relation to their work as teachers at university. The study focuses on their changing ideas about translation. In the light of the mass of so-called dissertation translations, the study focuses on two professors of Greek in Uppsala, Vilhelm Fredrik Palmblad (1835–1852) and his successor Johan Sponberg (1853–1874), and the surge of translations of Greek drama and its criticism in the 1860s by practitioners who were almost exclusively students of Sponberg.

Lars Nordgren, Aristophanes in Swedish. The Translations and the Translators

Two of the three first complete translations of Aristophanes into Swedish are not found in dissertations, which would have been expected given the tradition of the preceding period. These translations form the point of departure for this paper, which investigates why these translators chose to work on these texts. Furthermore, an overview of all following translations, as well as their translators, is presented. Finally, the translators' approaches to translation and to each other is discussed, as well as why there is still no complete Swedish translation of all of Aristophanes' works.

Sigrid Schottenius Cullhed, When Sappho Came Out

This paper studies a series of Swedish translations and commentaries on Sappho (fragment 31, from 1786 onwards). Ideas about Sappho's sexuality that circulated in Swedish philology are discussed against the German tradition and Friedrich Gottlieb Welcker's influential *Sappho von einem herrschenden Vorurtheil befreit* (1816). Paradoxically,

Sappho “came out” through Welcker and his followers, whose scientific ideals and principles of textual fidelity prevailed over the initial purpose to liberate her from the charge of homosexual configurations of desire.

Erik Bohlin, The Journal Eranos's (First) Crisis

This paper investigates the crisis that the Swedish journal for classical philology, *Eranos. Acta philologica Suecana*, suffered between 1917 and 1922, a period when the journal did not publish a single volume. The journal's founder and editor, Professor Vilhelm Lundström (Gothenburg), only managed to revive the journal in 1923. During the same period, Professor Martin P:son Nilsson (Lund) started a new philological and archaeological journal for the Nordic countries. However, this attempt failed at the very last minute, partly because of Lundström's swift actions and even an unforeseen political change in government.

Erika Kihlman, "A Scholar and Humanist". On the Appointments of the Chairs in Latin and Ancient History at Stockholm University College in 1948

This article concerns the recruitment of the first professor of Latin at Stockholm University. Its complex history begins with the establishment of the Viktor Rydberg Chair in Classical Languages and Cultural History in 1945. The university proposed Erik Wistrand, whom the city council, the main financier of the chair, could not accept on the grounds that he was predominantly a Latin scholar. The recruitment process was therefore put on hold for almost a year until a private donation enabled the creation of the Wilhelm and Lenna Ericson Chair in Latin, to which another candidate, Dag Norberg, was appointed in 1948.

Eric Cullhed, From Marx to Marciana. On Ole L. Smith

This chapter studies the relationship between the political convictions and philological practise of the Danish Greek scholar Ole Langwitz Smith (1943–1995). Smith – a member of the Danish communist party between 1973 and 1989 – published a series of articles during the 1970s debating the present state and future of Classical philology. Although his arguments do not involve a systematic application of Marxist theoretical and methodological perspectives, they are permeated by a reflected historical self-understanding: since Bourgeois society has lost its interest in philology, the discipline should not desperately chase after its fickle demands but discuss its principles internally and act accordingly. From this foundation, Smith stressed the need for emancipation from tradition. In his own practice, this meant primarily redefining the chronological boundaries of the subject to include other periods and phenomena: not only ancient authors but also byzantine manuscripts as artefacts, medieval vernacular romance, modern Greek rebetiko, jazz, and official documents from the Greek civil

war. At a later stage, he also attempted to associate Marxist historical materialism with materially oriented philology, a philology that avoids idealist models and rejects subordinating the particular under universal norms. This rationale and its implementation during the following decades shaped his short but highly influential period as professor of Greek Studies in Gothenburg (1991–1995).

Om författarna

JOHANNA AKUJÄRVI är docent i grekiska vid Lunds universitet. Hennes största forskningsintresse är andra sofistikers grekiska litteratur, antikeception och översättningsstudier. Hon är verksam som akademiforskare vid Språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet med projektet *Översatt till svenska. Den antika litteraturen och dess svenska översättare (1500- till 2000-talet)*, finansierat av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

ANNA BLENNOW är forskare i latin vid Göteborgs universitet och Svenska Institutet i Rom. Hennes forskningsintressen rör klassisk och medeltida latinsk epigrafik, epigrafikens teori samt antikvetenskapernas disciplinhistoria i Sverige under tidigt 1900-tal.

ERIK BOHLIN har varit forskare i latin vid Uppsala universitet och är numera biträdande universitetslektor i latin vid Göteborgs universitet. I sin forskning har han främst ägnat sig åt receptionen av grekisk matematik i den antika latinska litteraturen. Bohlin har bland annat skrivit om en fragmentariskt bevarad översättning av Euklides *Elementa* till latin från omkr. år 500 och om olika textkritiska problem i latinska matematiska texter.

ERIC CULLHED är forskare i grekiska vid Uppsala universitet. Han har tidigare skrivit om bysantinsk 1100-talslitteratur, antik och medeltida Homerosreception, editionsfilologi samt om den klassiska traditionen i modern latinamerikansk poesi. Han har även översatt Dante Alighieris *Om våltalighet på folkspråket* till svenska.

SIGRID SCHOTTENIUS CULLHED är forskare i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet. Hon forskar om senantik latinsk poesi och dess moderna reception. Hon har även skrivit om för- och tidigmodern kvinnolitteraturhistoria.

HANS HELANDER är professor emeritus i latin vid Uppsala universitet. I sin tidiga forskning behandlade han syntaktiska och semantiska frågor i antikt latin. Han har också givit ut tre latinska ungdomsverk av Emanuel Swedenborg, belyst stil och tematik hos ett antal svenska latinförfattare (bl.a. Johan Stiernhöök, Clas Örnhielm, Gustaf Peringer, Olof Hermelin, Sophia Elisabet Brenner och Andreas Rydelius) samt publicerat en studie över latinskt språkbruk i Sverige under perioden 1620–1720.

PAULA HENRIKSON är docent i litteraturvetenskap och anställd som Pro Futura Scientia Fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study och Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, med ekonomiskt stöd från Riksbankens Jubileumsfond. Hennes forskning gäller bland annat svensk romantik, editionsvetenskap och receptionshistoria.

DIMITRIOS IORDANOGLU är forskare i grekiska vid Uppsala universitet. Han har tidigare skrivit om antik erotisk litteratur, och om svensk hiphop och *Iliaden*, som han också bearbetat till svenska. Han arbetar för närvarande med sofisterna och argumentationens historia.

TORE JANSON är pensionär, affilierad till Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet, och har bland annat varit professor i latin vid Göteborgs universitet. Inom klassisk filologi har han sysslat med problem rörande latinsk litteraturhistoria och språkhistoria. Han har skrivit flera populärvetenskapliga böcker, bland annat om latin, om romersk historia och om germanerna.

ERIKA KIHLMAN är docent i latin vid Stockholms universitet. Hennes forskning rör främst editionsfilologi och medeltidslatinska texter som kan knytas till utbildning och kunskapsförmedling. Hon har särskilt studerat och givit ut senmedeltida sekvenskommentarer samt skrivit om Bero Magni, svensk lärare vid universitetet i Wien under 1400-talet.

BO LINDBERG är professor emeritus i idé- och lärdomshistoria. Han har forskat om olika aspekter av den klassiska traditionen, såsom latinanvändning, filologihistoria och stoicism. Med begreppshistorisk metod har han också studerat den politiska vokabulären på svenska och latin under 1600- och 1700-talen.

LARS NORDGREN är forskare i grekiska vid Stockholms universitet. Hans forskningsinriktning är huvudsakligen språkvetenskaplig, och han använder ofta det antika grekiska dramat som källmaterial. Han har också studerat hur marginalisering och maktrelationer mellan människor kommer till uttryck i dramatisk text.

JOHANNES SIAPKAS är docent i antikens kultur och samhällsliv vid Uppsala universitet. Hans forskning behandlar antikvetenskapens teorier, antikvetenskapens historiografi och den klassiska traditionen ur ett kritiskt perspektiv. Han har tidigare skrivit om antikvetenskapens relation till konstvetenskaplig, religionsvetenskaplig, antropologisk, arkeologisk och historisk teoribildning.

LARS-GÖRAN SUNDELL är professor emeritus i franska vid Uppsala universitet. Han har forskat kring franska språkets syntax, semantik och pragmatik med huvudsaklig inriktning mot verbläran. Andra forskningsområden berör romanistikens uppkomst och utveckling i de nordiska länderna liksom 'Frankrike-bilden' hos vittra nordiska resenärer under främst 1800-talet.

DAVID WESTBERG är universitetslektor i grekiska vid Uppsala universitet. Hans forskning har främst rört senantika bildningstraditioner och förhållandet mellan klassisk retorik och kristendom.

Index

- Achilles Tatios 75
Adlerbeth, Gudmund Jöran 137–138, 154,
164, 189
Ahnlund, Nils 223–225
Aischylos 139–141, 160–162, 165, 177, 230,
235
Almquist, Carl Jonas Love 177
Altertumswissenschaft 7, 23, 27–28, 55
Anakreon 198
Andokides 162
Anthologia Palatina 143
Antipatros från Sidon 135, 136, 143
Anyuru, Johannes 54
Apulcius 43, 48
Aratos 135, 136, 143
Aristides, Aelius 34
Aristofanes 165, 176–189
Armini, Harry 87, 92
Askelöf, Johan Christoffer 135
Ast, Friedrich 162
Atterbom, P. D. A. 47, 128, 134–140, 143,
145–146, 152, 153, 157, 174, 176, 177
Augustinus 45–46
Auroraförbundet 133–136, 142, 176
Ausonius 46–48, 135–136

Bacon, Francis 104
Balde, Jacob 102
Balkankrigen 53, 71
Basileios den store 74–75
Bédier, Joseph 122–123, 129
Benjamin, Walter 233
Benner, Margareta 101, 110
Benzelius, Erik d.y. 102
Berggren, Tobias 198
Bergman, Johan 193, 196, 198, 217–218
Bieler, Ludwig 33
Bischoff, Bernhard 33
Blatt, Franz 219, 220, 230
Bodin, Helena 75
Boeckh, August 23, 70

Boëthius, Axel 87–94, 211
Bopp, Franz 25, 119
Bothe, Friedrich Heinrich 139
Bowra, Maurice 34
Boyle, Robert 110
Brandt, Karl Henrik 165, 167, 174
Breitholtz, Lennart 198
Brown, Peter 67
Browning, Robert 232
Brunck, Richard Franz Philipp 143
Buchanan, George 102
Byron 140
byzantinologi 67–80, 229–240
Bäckström, Tord 183–185
Böttiger, Carl Wilhelm 117–118, 121, 124

Caesar 22, 42, 43, 44, 46
Callmer, Christian 75
Calpurnius Siculus 26
Carlsson, Gunnar 218–225
Cassius Dio 86
Catullus 42, 43, 44, 48
Celsius, Anders 108
Cervantes 124
Christoforos av Mytilene 73
Cicero 22, 26, 33, 42–48, 70, 81, 103, 104,
108
Clason, Sam. 14, 212
Claudianus 106
Clemens, Venceslaus 105
Columella 74, 81–95
Comtes, Auguste 56
Creuzer, Friedrich 141, 143

Dahl, Christopher 136, 159
Dahlgren, Carl Fredrik 177
Dahlgren, Sven Fredrik 162
Dalsjö, Magnus 165–168
Danielsson, Olof August 19, 69–70, 72, 75,
212–215
Degn, Jens E. 230

- DeJean, Joan 190, 192
 Descartes 99
 Dialogus de oratoribus 23
 Diez, Friedrich 119–20
 Diribitorium 85–90
 Dodds, Eric 34
 Donne, John 193
 Dover, Sir Kenneth 36
 Drachmann, Anders Björn 210–213
- Ehrensward, Carl August 145
 Eitrem, Samson 210–211, 215
 Ek, Johan Gustaf 19–30, 163–164
 Eklund, Sten 34
 Englund, Peter 32
 Epifanios av Salamis 74
 Eranos 69, 73, 81, 85, 89, 91, 205–216
 Erikson, Alvar 102
 Eufrosyne den yngre (helgon) 73
 Euripides 140, 161, 165–166, 183, 184
- Fabricius, Cajus 74
 Faon 192, 194, 195, 199
 Finley, Moses 52
 Floderus, Johan 159
 Fraenkel, Eduard 33, 231
 Friedell, Egon 32
 Friis Johansen, Holger 230
 Fuhrman, Manfred 231
- Galilei, Gallileo 99, 109–110,
 Garpe, Joakim 221–222
 Geijer, Erik Gustaf 142
 Geijer, Per Adolf 118–124
 Gesner, J.M. 29
 Gibbon, Edward 21
 Goethe 46, 140
 Goldhill, Simon 36–37
 Gramsci, Antonio 229, 233
 Grimm, Jacob 119
 Gullberg, Hjalmar 182–184
 Göransson, Zacharias 180, 184
- Hagberg, Carl August 178–180, 182,
 184–185
 Hagberg, Theodor 117–119, 124
 Hagendahl, Harald 219–220
- Halberstam, Judith 37
 Hallström, Alarik 168, 181, 184
 Hallström, Per 191
 Hammarsköld, Lorenzo 134–146
 Harrie, Ivar 182–184
 Harvey, William 109
 Hedborn, Samuel 136
 Hedfors, Hjalmar 219
 Hedlund, Ragnar 57
 Heiberg, Johan Ludvig 210–211
 Heinsius, Daniel 102
 Herbst, Wilhelm 23–24
 Herder, Johann Gottfried 143
 Hermann, Gottfried 23
 Hermelin, Olof 106
 hermeneutik 24, 26
 Heron av Alexandria 230
 Hesiodos 162
 Heyne, Christian Gottlob 139
 Homeros 135, 138, 184
 Horatius 25–26, 35, 42–49, 103–104, 136,
 140, 164, 194, 230
 Housman, A.E. 233–234
 Hutten, Ulrich von 112
 Hähl, Johan Fredrik 181–184
 Häggström, Frans Vilhelm 165–167
 Höglund, Zeth 222, 224
 Höijer, Joseph Otto 180
- Ihre, Johan 102
 IJsewijn, Jozef 101
 Ingelgren, Georg 136, 138, 142–143
 Iordanoglou, Dimitrios 31–39, 54
 Isokrates 34
- Jauss, Hans Robert 146
 Jesaja 180
 Johannes Chrysostomos 74, 178
 Johannesson, Kurt 101
 Johnson, Eyvind 54
 Juvenalis 43, 48
- Kahl, Achatius 20–22
 Kellgren, Johan Henric 140
 Kepler, Johannes 99
 Kindstrand, Jan Fredrik 34
 Kjellberg, Lennart 56

- Kleanthes 135, 143
 Kleberg, Tönnes 92
 Klemens av Alexandria 143
 Klingenstierna, Samuel 108
 Klynne, Allan 57
 Knös, Börje 74, 211, 212
 Knös, Gustaf 136
 kommunistpartiet i Grekland 53–54, 235
 Konstantin den store 67
 Kristina (drottning) 190–202
 Kristoferson, Hans 92
 Kristus 144–145
 Krumbacher, Karl 67, 69, 71–72, 232
 Kyrklund, Willy 54
- Lachmann, Karl 122
 Lagercrantz, Otto 74
 Larsson, Oscar 218–221, 225
 Laudatio Turiae 48
 Leander Touati, Anne Marie 57
 LeFèvre, Tanneguy 193–194
 Lessing, Gotthold Ephraim 194
 Lidforss, Edvard 117, 118, 121, 124
 Lindberg, Bo 145, 206
 Linder, C.W. 29
 Lindgren, Henrik Gustav 180, 184
 Lindroth, Sten 101
 Linskog, Claes 213
 Linné, Carl von 104, 108, 111
 Linnér, Sture 199
 Livijn, Clas 140
 Livius 21, 42–44
 Ljungberg, Nils Wilhelm 25
 Louÿs, Pierre 195
 Lucanus 43, 47
 Lucretius 43–45
 Lundblad, Johan 20
 Lundström, Vilhelm 67–80, 81–98, 205–216
 Lysias 162
 Löfstedt, Bengt 33
 Löfstedt, Einar d.y. 19, 211–213, 219–221
 Löfstedt, Einar d.ä. 56
- Maas, Paul 73
 Marin, Scipion 190
 Martialis 43
- Martindale, Charles 55, 58
 Marx, Karl 229, 232, 234, 236
 Maximos av Tyros 195
 medeltiden 42, 43, 67, 71, 85, 86, 112, 120, 135, 192, 225, 230
 Mejer, Ole 45
 Melander, Carl Anton 168
 Menander 194
 Milton, John 102, 104, 106
 Molière 183
 Montelius, Oscar 56
 Morhof, Daniel 104
 Musaios 162
 Müller, Karl Otfried 195
- nationalism 8, 54
 Navigatio Sancti Brendani Abbatis 122–123
 Newton, Isaac 109
 Niebuhr, Niebuhr 21
 Nietzsche, Friedrich 31, 37
 Nikeforos Kallistos Xanthopoulos 73
 Nilsson Nylander, Eva 102
 Nilsson, Martin P:n 56, 87, 89, 193, 207, 210–213
 Noltenius, Johan Friedrich 109
 Norberg, Dag 219–226
 Nordh, Arvast 85, 92
 Nya Testamentet 8
 Nyblom, Carl Rupert 128, 190–192
 Nyerup, Rasmus 142
 nygrekiska 35, 67, 71, 74–75, 235
 nyhumanismen 12, 19–24, 55, 70, 134, 143, 159
 nylatin 43, 99–116
 Nørgaard, Lars 230
- Oidipus 32, 160
 Olde, Emanuel 117–118, 123–124
 Olsson, Bror 205
 Orfeus 141–145
 Ovidius 26, 42, 43, 47, 136, 194
- Palmblad, Vilhelm Fredrik 55, 133–157
 Paris, Gaston 119, 122–123
 Parry, Milman 231
 Pasquali, Giorgio 231
 Passio Perpetuae 48

- Paykull, Gustaf von 192–193
 Pecquet, Jean 110
 Peerlkamp, P. Hofman 25
 Peri hypsous 160
 Perikles 53
 Persson, Axel 219, 220
 Persson, Per 19, 32, 72, 206
 Petrarca, Francesco 51, 99
 Petronius 43, 44, 45, 48
 Phosphoros (tidskrift) 133–157, 160, 176
 Pindaros 33, 135, 136, 139, 161, 162, 230
 Pitkäranta, Reijo 110
 Platon 32, 33, 162, 167, 178, 195, 196
 Plautus 26, 43, 44, 45, 48
 Plinius d.y. 43, 48
 Plinius d.ä. 86
 Plotinos 135, 136, 141
 professionalisering 19–30, 55–56
 Prudentius 135, 136
 Pufendorf, Samuel von 109

 Quintilianus 43, 48, 103,
 Quintus av Smyrna 136

 Regnér, Gustaf 138, 192, 193
 Risberg, Bernhard 197–198
 Rosén von Rosenstein, Nils 102, 108
 Rudberg, Gunnar 161, 215
 Rudberg, Stig 74
 Rydberg, Viktor 217
 Ræder, Hans Henning 210

 Sallustius 42, 43, 47
 Salutati, Coluccio 51
 sanskrit 25, 119
 Sapfo 190–202
 Sarbievius, Matthias Casimirus 102, 104
 Saussure, Ferdinand de 120
 Schelling, Friedrich von 178
 Scheutz, Georg 177–178
 Schlegel, Friedrich 134, 143–144
 Schliemann, Heinrich 55
 Schück, Henrik 93, 128
 Searby, Denis 34
 Selahn, Alfred 165–166
 senantiken 43, 48, 67–80, 85
 Seneca 43, 46, 47

 Shakespeare 124, 177, 179, 191
 Shelley, Percy Bysshe 140
 Sjögren, Håkan 33, 205
 Sjögren, Lena 57
 Sjöström, Axel Gabriel 161, 165
 Skaft Jensen, Minna 45, 231
 Smith, Ole L. 74, 229–240
 Sofokles 160–163, 165, 168, 177, 188
 Sokrates 32, 162, 181, 195, 199
 Spang-Hanssen, Esbern Cato 210–211, 213
 Sparre, Ebba 190, 195, 199
 Spongberg, Johan 158–168
 Staaff, Erik 124, 128, 130, 168
 Stagnelius, Erik Johan 46, 140, 143
 Statius 81, 91
 Stecksén, Jonas 123, 129
 Stiernhielm, Georg 104
 Stolpe, Sven 199
 Ström, Fredrik 218
 Suetonius 43, 48
 Sulpicia 81
 Svennung, Josef 32–34
 Symond, John Addington 192
 Säflund, Gösta 219–224
 Säre, Hjalmar 165, 180–181, 184

 Tacitus 26, 43, 44, 45, 46, 48
 Tasso, Torquato 179
 Tegen, Einar 221
 Tegnér, Esaias 19, 20, 26, 139, 177, 192, 193
 Tengström, Emin 101, 110, 175
 Terentius 42, 43, 104
 Theognis 230
 Theokritos 162
 Thomander, Johan Henrik 177–185
 Thomson, George Derwent 233–234
 Thukydides 161–162
 Thörnell, Gösta 33, 214
 Tilander, Gunnar 118, 220, 223
 Timpanaro, Sebastiano 233–234
 Tomson, Ragnar 222, 224
 Torresin, Giuseppe 231–232
 Tranér, Johan 138, 155
 Trifiodoros 135
 Tyrtaios 136
 Törnebladh, Ragnar 165, 168
 Törneros, Adolph 19

254 KVHAA *Konferenser* 89

Valerius, Johan David 139
Vallerius, Harald 102
Vasari, Giorgio 51–52
Vergilius 26, 42, 43, 44, 46, 53, 105, 137, 138, 164
Vernant, Jean Pierre 231
Vesalius, Andreas 109
Vilborg, Ebbe 75
Vinge, Louise 145
Vising, Johan 124
Voss, Johann Heinrich 137

Wahlund, Carl 118, 119, 121, 122, 123, 124
Wallerius, Johann Gottschalk 108
Wallin, Johan Olof 134
Wallmark, Per Adam 137, 154
Wargentín, Pehr 108
Weber, Max 52
Welcker, Friedrich Gottlieb 193–199
Westin, Jonathan 57
Wharton, Henry Thornton 192

Wide, Sam 56
Wifstrand, Albert 74, 198–199
Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von 39, 183, 195–198, 233
Winckelmann, Johann Joachim 21, 52, 134–135
Wirsén, Carl David af 191
Wistrand, Erik 219–225
Wolf, Friedrich August 7, 23, 28
Woolf, Virginia 35
Wulff, Fredrik 124, 129–130

Xenofon 162

Zander, Carl Magnus 210
Zander, Robert 111
Zei, Alki 235
Zilliacus, Emil 196–198

Öman, Victor Emanuel 165, 166

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens serie *Konferenser*

- 1 Människan i tekniksamhället. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens konferens 25–27 januari 1977. 1977
- 2 Människan i tekniksamhället. Bibliografi. 1977
- 3 Swedish-Polish Literary Contacts. 1979
- 4 Människan, kulturlandskapet och framtiden. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens konferens 12–14 februari 1979. 1980
- 5 Människan, kulturlandskapet och framtiden. Bibliografi. Ed. Arnold Renting. 1980
- 6 Safe Guarding of Medieval Altarpieces and Wood Carvings in Churches and Museums. A Conference in Stockholm, May 28–30 1980. 1981
- 7 Tolkning och tolkningsteorier. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens symposium 17–19 november 1981. 1982
- 8 Research on Tropes. Proceedings of a Symposium Organized by the Royal Academy of Letters History and Antiquities and the Corpus Troporum, Stockholm, June 1–3 1981. Ed. Gunilla Iversen. 1983
- 9 Om stilforskning. Föredrag och diskussionsinlägg vid Vitterhetsakademiens symposium 16–18 november 1982. 1983
- 10 J. V. Snellman och hans gärning. Ett finskt-svenskt symposium hållet på Hässelby slott 1981 till 100-årsminnet av Snellmans död. 1984
- 11 Behövs ”småspråken”? Föredrag vid Vitterhetsakademiens konferens den 22 november 1983. 1984
- 12 Altaistic Studies. Papers Presented at the 25th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference at Uppsala June 7–11, 1982. Eds. Gunnar Jarring and Staffan Rosén. 1985
- 13 Att vara svensk. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 12–13 april 1984. 1985
- 14 Samhällsplanering och kulturminnesvård. Föredrag och diskussionsinlägg vid Vitterhetsakademiens symposium 28 mars 1985. 1986
- 15 Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985. 1987
- 16 The Slavic Literatures and Modernism. A Nobel Symposium August 5–8 1985. Ed. Nils Åke Nilsson. 1987
- 17 Nubian Culture: Past and Present. Main Papers Presented at the Sixth International Conference for Nubian Studies in Uppsala, 11–16 August, 1986. Ed. Tomas Hägg. 1987
- 18 ”1786”. Vitterhetsakademiens jubileumssymposium 1986. 1988
- 19 Polish-Swedish Literary Contacts. A Symposium in Warsaw September 22–26 1986. Eds. Maria Janion and Nils Åke Nilsson. 1988
- 20 Sverige och Petersburg. Vitterhetsakademiens symposium 27–28 april 1987. Red. Sten Carlsson och Nils Åke Nilsson. 1989
- 21 Tradition and Modern Society. A Symposium at the Royal Academy of Letters History and Antiquities, Stockholm, November 26–29, 1987. Ed. Sven Gustavsson. 1989
- 22 Die Bronzezeit im Ostseegebiet. Ein Rapport der Kgl. Schwedischen Akademie der Literatur Geschichte und Altertumsforschung über das Julita-Symposium 1986. Ed. Björn Ambrosiani. 1989

- 23 Bilden som källa till vetenskaplig information. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 13–14 april 1989. Red. Allan Ellenius. 1990
- 24 Att tala utan ord. Människans icke-verbala uttrycksformer. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 25–26 oktober 1989. Red. Göran Hermerén. 1991
- 25 Boris Pasternak och hans tid. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 28–30 maj 1990. Red. Peter Alberg Jensen, Per-Arne Bodin och Nils Åke Nilsson. 1991
- 26 Czeslaw Milosz. A Stockholm Conference. September 9–11, 1991. Ed. Nils Åke Nilsson. 1992
- 27 Contemplating Evolution and Doing Politics. Historical Scholars and Students in Sweden and in Hungary Facing Historical Change 1840–1920. A Symposium in Sigtuna, June 1989. Ed. Ragnar Björk. 1993
- 28 Heliga Birgitta – budskapet och förebilden. Föredrag vid jubileumssymposiet i Vadstena 3–7 oktober 1991. Red. Alf Hårdelin och Mereth Lindgren. 1993
- 29 Prehistoric Graves as a Source of Information. Symposium at Kastlösa, Öland, May 21–23, 1992. Ed. Berta Stjernquist. 1994
- 30 Rannsakingar efter antikviteter – ett symposium om 1600-talets Sverige. Red. Evert Baudou och Jon Moen. 1995
- 31 Religion in Everyday Life. Papers given at a symposium in Stockholm, 13–15 September 1993. Ed. Nils-Arvid Bringéus. 1994
- 32 Oscar Montelius 150 years. Proceedings of a Colloquium held in the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, Stockholm, 13 May 1993. Ed. Paul Åström. 1995
- 33 August Strindberg och hans översättare. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 8 september 1994. Red. Björn Meidal och Nils Åke Nilsson. 1995
- 34 The Aim of Laboratory Analyses of Ceramics in Archaeology, April 7–9 1995 in Lund, Sweden. Eds. Anders Lindahl and Ole Stilborg. 1995
- 35 Qumranlitteraturen. Fynden och forskningsresultaten. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm den 14 november 1994. Red. Tryggve Kronholm och Birger Olsson. 1996
- 36 Words. Proceedings of an International Symposium, Lund, 25–26 August 1995. Ed. Jan Svartvik. 1996
- 37 History-Making. The Intellectual and Social Formation of a Discipline. Proceedings of an International Conference, Uppsala, September 1994. Eds. Rolf Torstendahl and Irmline Veit-Brause. 1996
- 38 Kultursamanhengar i Midt-Norden. Tverrfagleg symposium for doktorgradsstudentar og forskarar. Førelisingar ved eit symposium i Levanger 1996. Red. Steinar Supphellen. 1997
- 39 State and Minorities. A Symposium on National Processes in Russia and Scandinavia, Ekaterinburg, March 1996. Eds. Veniamin Alekseyev and Sven Lundkvist. 1997
- 40 The World-View of Prehistoric Man. Papers presented at a symposium in Lund, 5–7 May 1997. Eds. Lars Larsson and Berta Stjernquist. 1998
- 41 Forskarbiografin. Föredrag vid ett symposium i Stockholm 12–13 maj 1997. Red. Evert Baudou. 1998
- 42 Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Red. Thorsten Andersson, Eva Brylla och Anita Jacobson-Widding. 1998
- 43 Philipp Melanchthon und seine Rezeption in Skandinavien. Vorträge eines internationalen Symposions an der Königlichen Akademie der Literatur, Geschichte und Altertümer anlässlich seines 500. Jahrestages in Stockholm den 9.–10. Oktober 1997. Herausgegeben von Birgit Stolt. 1998

- 44 Selma Lagerlöf Seen from Abroad – Selma Lagerlöf i utlandsperspektiv. Ett symposium i Vitterhetsakademien den 11 och 12 september 1997. Red. Louise Vinge. 1998
- 45 Bibeltolkning och bibelbruk i Västerlandets kulturella historia. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm 27 oktober 1997. Red. Tryggve Kronholm och Anders Piltz. 1999
- 46 The Value of Life. Papers presented at a workshop at the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, April 17–18, 1997. Eds. Göran Hermerén and Nils-Eric Sahlin. 1999
- 47 Regionala samband och cesurer. Mitt-Norden-symposium II. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm 1997. Red. Staffan Helmfrid. 1999
- 48 Intuitive Formation of Meaning. Symposium held in Stockholm, April 20–21 1998. Ed. Sven Sandström. 2000
- 49 An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings. Ed. Rolf Torstendahl. 2000
- 50 Stiernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998. Red. Stig Örjan Ohlsson och Bernt Olsson. 2000
- 51 Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Symposium in Stockholm 14–16 Nov. 1997. Ed. Bente Magnus. 2001
- 52 Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin. Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998. Red. Sven-Åke Selander. 2001
- 53 Popular Prints and Imagery. Proceedings of an International Conference in Lund 5–7 October 2000. Eds. Nils-Arvid Bringéus and Sten Åke Nilsson. 2001
- 54 The Chronology of Base-Ring Ware and Bichrome Wheel-Made Ware. Proceedings of a Colloquium held in the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, Stockholm, May 18–19 2000. Ed. Paul Åström. 2001
- 55 Meaning and Interpretation. Conference held in Stockholm, September 24–26 1998. Ed. Dag Prawitz. 2001
- 56 Swedish-Polish Modernism. Literature – Language – Culture. Conference held in Cracow, Poland, April 20–21 2001. Eds. Małgorzata Anna Packalén and Sven Gustavsson. 2003
- 57 Nationalutgåva av de äldre geometriska kartorna. Konferens i Stockholm 27–28 november 2003. Red. Birgitta Roeck Hansen. 2005
- 58 Medieval Book Fragments in Sweden. An International Seminar in Stockholm, 13–16 November 2003. Ed. Jan Brunijs. 2005
- 59 Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria. Red. Bo Lindberg. 2005
- 60 Wisława Szymborska. A Stockholm Conference May 23–24, 2003. Eds. Leonard Neuger och Rikard Wennerholm. 2006
- 61 Konsterna och själen. Estetik ur ett humanvetenskapligt perspektiv. Red. Göran Hermerén. 2006
- 62 Litteraturens värde – Der Wert der Literatur. Konferens i Stockholm 26–28 november 2004. Red. Antje Wischmann, Eva Hættner Aurelius och Annegret Heitmann. 2006
- 63 Stockholm – Belgrade. Proceedings from the Third Swedish-Serbian Symposium in Stockholm, April 21–25, 2004. Ed. Sven Gustavsson. 2007
- 64 När religiösa texter blir besvärliga. Hermeneutisk-etiska frågor inför religiösa texter. Red. Lars Hartman. 2007
- 65 Scholarly Journals between the Past and the Future. The *Fornvännen* Centenary Round-Table Seminar, Stockholm, 21 April 2006. Ed. Martin Rundkvist. 2007
- 66 Hela världen är en teater. Åtta essäer om Lars Wivallius. Red. Kurt Johannessson och Håkan Möller. 2007

- 67 Efter femtio år: *Aniara* 1956–2006. Föredrag vid ett symposium i Kungl. Vitterhetsakademien 12 oktober 2006. Red. Bengt Landgren. 2007
- 68 Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. Red. Alf Ericsson. 2008
- 69 Astrid Lindgrens landskap. Hur landskapets kulturarv förändras, förstås, förvaltas och förmedlas. Red. Magnus Bohlin. 2009
- 70 Kyrkohistoria – perspektiv på ett forskningsämne. Red. Anders Jarlert. 2009
- 71 Skärgård och örlog. Nedslag i Stockholms skärgårds tidiga historia. Red. Katarina Schoerner. 2009
- 72 Emilia Fogelklou läst i dag. Nio essäer. Red. Anders Jeffner. 2010
- 73 Saint Birgitta, Syon and Vadstena. Papers from a Symposium in Stockholm 4–6 October 2007. Eds. Claes Gejrot, Sara Risberg and Mia Åkestam. 2010
- 74 Universitetsrankning och bibliometriska mätningar: Konsekvenser för forskning och kunskapsutveckling. Red. Göran Hermerén, Kerstin Sahlin och Nils-Erik Sahlin. Sammanställn. Ulrika Waaranperä. 2011
- 75 Jämtland och den jämtländska världen 1000–1645. Red. Olof Holm. 2011
- 76 Konsten och det nationella. Essäer om konsthistoria i Europa 1850–1950. Red. Martin Olin. 2013
- 77 Cent ans d'études scandinaves. Centenaire de la fondation de la chaire de Langues et littératures scandinaves à la Sorbonne en 1909. Dir. Sylvain Briens, Karl Erland Gadelii, May-Brigitte Lehman et Jean-Marie Maillefer. 2012
- 78 Från Nyens skans till Nya Sverige. Språken i det Svenska Riket under 1600-talet. Red. Bo Andersson och Raimo Raag. 2012
- 79 Språk och ordkonst in österled. Red. Anders Jeffner. 2012
- 80 La Linguistique dans tous les sens. Dir. Françoise Sullet-Nylander, Hugues Engel et Gunnell Engwall. 2013
- 81 Trust and confidence in scientific research. Eds. Göran Hermerén, Kerstin Sahlin and Nils-Eric Sahlin. 2013
- 82 The Birgittine Experience. Papers from the Birgitta Conferene in Stockholm 2011. Eds. Claes Gejrot, Mia Åkestam and Roger Andersson. 2013
- 83 Text, tal och tecken. Några perspektiv inom språkforskningen. Red. Björn Lindblom. 2013
- 84 Flanörens världsbild. Red. Elena Balzamo. 2014
- 85 Sweden–Serbia and Europe. Periphery or not? Ed. Thomas Lundén. 2014
- 86 Richard Wagner. Werk und Wirkungen / His Works and their Impact. A Wagner Symposium 2013. Ed. Anders Jarlert. 2014
- 87 Svensk antikforskning vid Medelhavet. Gustaf VI Adolf och fältarkeologi i historiskt perspektiv. Red. Frederick Whitling. 2014
- 88 The *Eufemiavisor* and Courtly Culture. Time, Texts, and Cultural Transfer. Papers from a symposium in Stockholm 11–13 October 2012. Eds. Olle Ferm, Ingela Hedström, Sofia Lodén, Jonatan Pettersson and Mia Åkestam. 2015
- 89 Klassisk filologi i Sverige. Reflexioner, riktningar, översättningar, öden. Red. Eric Cullhed och Bo Lindberg. 2015

